BORSI-KÁLMÁN BÉLA

PSZEUDO-FOCIESSZÉK

Széljegyzetek a futball, a politika
és az irodalom határvidékéről

L'Harmattan Kiadó – Uránia Ismeretterjesztő Alap
Budapest

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Második, javított utánnyomás

ISBN 978-963-414-306-2

A kiadásért felel a L'Harmattan Kiadó igazgatója

A kiadó kötetei megrendelhetők,
illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: +36-1-267-5979
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu
webshop.harmattan.hu

Előszó

E kötet szerzője az ún. „nagy generáció" kültagjaként megannyi nemzedéktársához hasonlóan abban a történelmi korszakban, nagyjából 1953 és 1970 között – ráadásul két „szomszédos baráti országban" (először a népi demokratikus Romániában, majd 1962 nyarától Kádár János 'emberarcú' szocializmust építő Magyarországán) – szocializálódott, amikor és ahol *a labdarúgás* sokkal több volt egyszerű sportnál. Más volt, mint az asztalitenisz, az öttusa, a kajak-kenu, még a kosárlabdához és a víváshoz sem volt mérhető. Sőt, még a valódi hungarikumnak tekinthető vízilabdához sem, holott a magyar sportolók azokban a sportágakban is világszinten teljesítettek. Ellenkezőleg, valamiféle misztika lengte körül: focizni tudni az ötvenes/hatvanas évek Magyarországán rangot jelentett, akárcsak Argentínában és Brazíliában: fontos eleme volt a kisközösségek presztízshierarchiájában, az elemi és középiskolában, sőt, bár csökkenő mértékben némileg még az egyetemen is. A tanárok nagy része számon tartotta, ki hol és milyen szinten rúgja a kerek bőrt. Még azok körében is valamiféle viszolygással elegyes nimbusz övezte a focistákat, akiket a játék maga nem érdekelt, a futballistákról keringő különféle, az abszurd határát súroló szaftos históriák pedig inkább taszították, semmint vonzották őket. De még ők sem függetleníthették magukat attól közhangulattól, amelyet, a hatvanas évek közepéig legalább, az *Aranycsapat*, annak legendás játékosai és persze főként a Sebes Gusztáv által dirigált és Szepesi György által a Kossuth rádióban népszerűsített 'verhetetlen tizenegy' világraszóló sikersorozata generált. De a végső győzelmet megszerezni, világbajnokságot nyerni az a gárda sem volt képes. Ennek ellenére sokan érezték, ha megfogalmazni

nem mindig tudták is, hogy Puskásék diadalai (az 1952-es olimpiai aranyérem, s főként az 1953. november 25-i londoni 6:3, meg az 1954. május 23-i budapesti 7:1 Anglia ellen) valamiféle vigaszt jelentenek a balul sikerült XX. századi magyar történelemért, az elszenvedett traumákért, Trianonért, a Don-kanyarért és a holokausztért, egyáltalán a félresiklott, kiteljesedni nem tudó 'polgári átalakulásért', a helyette ránk erőltetett bolsevik típusú 'igazságos, kizsákmányolásmentes kommunista társadalom' pannon változata felépítésének megvalósíthatatlanságáért. S mindazért, ami a 'nagy Szovjetunió' vezette „béketáborba" való (át)kerülés és a hidegháború miatt geopolitikailag is lehetetlenné vált: az utazás, a szabad mozgás, a normális polgári társadalom megteremtése – pontosabban az 1867-es kiegyezéstől az első világháborúig ígéretesen folyó, szintén francia mintájú, nemesi jellegű polgárosodás két szegmense – a nemesi és a polgári – harmonikus elegyedésének kiteljesedése, végigfuttatása. Egyszóval mindazért, ami egy nyugatias jellegű, citoyen-típusú magyar burzsoázia kijegecesedése *helyett* a mindennapok része lett: hazudozás, szemfényvesztés, elvtelen helyezkedés, az 'útitársak' nyomulása, öncsalás. S nyomukban a társadalmi kohézió szétforgácsolódása, atomizálódása, önzés, kisszerűség, irigykedés, furkálás, egymás teljesítményének fumigálása, betartás, vagyis az, ami a korabeli magyar életet jelentette. Ennek kompenzációs terepévé, egyszersmind ellenszerévé és afrodiziákumává vált a futball, a Focista (előbb *Puskás* s később *Albert*) pedig a Remény megtestesülése lett: kitörési, önmegvalósítási lehetőség, a hőn áhított nyugati életszínvonalat is beleértve. Egy gyönyörű szép álomvilággá, amely még az állami gondozásba került, vagy rossz légkörű családokban felcseperedő gyerekeknek is vigaszt nyújtott: egy-egy Puskás-gól, Kocsis-felhőfejes, ollózva lőtt találat, Czibor-cselsorozat, később Albert-szóló, Göröcs-pörgetés, Sándor-csukafejes, Mátrai-becsúszás, Tichy-bomba, Farkas-kapáslövés, Varga-indítás. Természetesen egy össznépi *illúzió* formájában. Ha máshol nem, hát a *szimbolikus tér*ben az aranylábú fiúk és nem kevésbé tehetséges hatvanas évekbeli utódaik bárki ellen győzhettek, minden történelmi megaláztatatásunkért, nemzet- és társadalomépítési kudarcunkért elégtételt vehettek: a többszörösen frusztrált magyar honpolgárok s különösen a leszakadt nemzetrészek még náluk is sikerhiányosabb tagjai azonosíthatták magukat velük, e földöntúli, a törvényeken felül álló, szinte mitikus lényekkel.

Ezzel magyarázható, hogy ebben a két évtizedben szinte mindenik egészséges fiúgyerek megpróbálkozott a játékkal, s ha egy egyeneset bele tudott rúgni a labdába, vagy ha teszem azt bekerült a szintén nagy dolognak számító iskola- vagy gimnáziumi válogatottba, akár tovább is léphetett: tizenkét-tizenhárom évesen jelentkezett valamelyik kisebb vagy nagyobb egyesület toborzóján, s elindulhatott a „profi" labdarúgóvá válás rögös útján. Aztán annak rendje s módja szerint a nagy többség törvényszerűen valamilyen szinten (kölyök I., serdülő III., ifi II.) megrekedt, lemorzsolódott, kiselejteződött. Vagy felsőfokú tanulmányai miatt abba hagyta. De egyszer s mindenkorra beoltódott a futballistasággal, képes lett *focista szemmel* szemlélni és értelmezni a dolgokat, történéseket, s persze rendszeresen tájékozódott a napi betevőnek számító *Népsport* cikkeiből. Igaza van Kukorelly Endrének, aki szerint mindazok, akik öt/hat/hétévesen megfertőződtek a futballal (utána már sokkal nehezebb, gyakorlatilag lehetetlen!), mindhalálig nem szabadulnak tőle. Életelemük, létformájuk lesz, egyfajta „szent dolog"... S ezek az immár hajlott korú férfiak persze a játékot is képtelenek abbahagyni, kiscsapatokban, baráti körökben addig rúgták és rúgják a labdát, amíg egészségi állapotuk s az orvos megengedi, akár hatvan/hetvenéves korukig is, s még tovább. S ez a megrögzött szokás egy fura, egyezményes rituálé formájában még akkor is megmarad, ha már csak beszélnek, dumálnak róla: amikor sörözés és bográcsozás közben belekezdenek az „emlékszel" kezdetű végeérhetetlen történetekbe, amelyeket mindenki kívülről fúj már, mégis mondják, csak mondják, és a többi átszellemülten hallgatja. Merthogy ez volt az ifjúságuk, az életük... legalábbis az, ami igazán szép volt benne...

Ám azok többségéből sem lett/lehetett „igazi" futballista, akik nem hullottak ki az első, második vagy harmadik rostán, és sikerült beverekedniük magukat valamelyik első osztályú csapat ifi I-ébe, akár a közvetlen utánpótlást jelentő tartalék csapatba is. Mert a Rubicont csak nagyon kevesen lépték át, előbb-utóbb *választani kell,* rosszabb esetben a futballistaközeg, a mindent eldöntő labdarúgó-öltöző világa veti ki magából azt, aki egy még tolerálható mértéken túl kilóg, például tanulmányai miatt nem vehet részt az edzések, meccsek utáni vacsorákon, nem veti bele magát az éjszakába, kimarad a nagy közös balhékból, túrákból. Nem tud gyökeret ereszteni a „kezdőben", legalább a szűkebb (utazó) keretben: *feladja!* Utó-

lag ugyanis nincs nagy különbség a között, aki józan belátásból tizenhat/tizennyolc évesen „akasztja szögre a csukát", vagy aki húszas évei kezdetén őrlődik fel az öltözők könyörtelen világában... Ennek se sikerült, annak se, s utólag mit sem számít, hogy *konkrétan* ki, mikor *és miért nem* ment át a szűrőn... Így eshet, hogy nemzedékem, az 1945 és 1956 között született immár ritkuló korosztály számtalan félbe-, vagy inkább negyedbemaradt „focistából" áll, szinte mindenkinek van egy-két sztorija arról, hogy – az objektív törvényszerűségeken túl – miért is nem lett/lehetett futballista.

Ez persze *magánmitológia,* amely egyre szebben csillog a múló időben. A szerző itt tartozik bevallani, ő is e kategóriába tartozik, sokadmagával, például kötete egyik főszereplőjével, Esterházy Péterrel együtt, akivel hét/nyolc éven át szerepelt egy óbudai kispályás csapatban. Elsősorban történész, másodsorban műfordító, de a diplomáciai pályát is kipróbálta. Sőt, mint már célzott rá, tizennyolc és huszonkét éves kora között négy évet a magyar labdarúgás világában is eltöltött, ebből kettőt első osztályú csapatok, a Csepel NB I-es ifjúsági együttese (1966. július–december) és a Ferencváros tartalék csapata (1968. augusztus–1970. március 22.) öltözőjében. Ennélfogva a hatvanas évek már hanyatlásnak induló futballja (s az azt körülvevő sajátos miliő) is meghatározó eleme magyarországi eszmélkedésének, kivált az FTC akkor még világszínvonalat jelentő nagycsapata árnyékában lehúzott tizenkilenc hónap, amely életre szóló élmény- és forrásanyag – mindmáig! (Hajdani játékostársai közül heten lettek nagyválogatottak, köztük két „negyvennyolcas" is: Bálint László és Kű Lajos.) Mivel fő szakmája a történetírás, futballtárgyú esszéiben is érvényesíteni igyekezett abban szerzett szociológiai, társadalomtörténeti és társas lélektani ismereteit, amelyeket három külszolgálatot felölelő diplomatapályája (Bukarest és kétszer Párizs) során a politika dimenziójában összegyűjtött tapasztalatai színesítenek. A kötetbe felvett Sarkozy–Mourinho 'párhuzamos életrajzot' *(Egy korszak végén? Futball és politika (avagy rögtönzött kisportrék egy trénerről és egy kvázi státusférfiról)* például a párizsi magyar nagykövetség francia belpolitikára szakosodott ún. beosztott diplomatájaként vetette papírra a kolozsvári *Korunk* c. folyóirat noszogatására s pontosan a 2012-es franciaországi elnökválasztást megelőző napon, május 5-én, az esti órákban fejezte be. A többi esszé nagy része is felkérésre született: a

Nemzetépítés és nemzettudat a futball tükrében: a magyar, a francia és a román példák (Vázlat) c. viszonylag terjedelmes kistanulmány első változata például egy 2014-es fehérvárcsurgói nemzetközi konferenciára készült, a Varga Zoltánt búcsúztató *Memento* pedig Kiss-Rigó László Szeged-csanádi püspök úr kívánságára. Ugyanez vonatkozik a *Busquets és Forlan avagy hevenyészett benyomások a 2010-es dél-afrikai világbajnokságról* c. kisesszére is, amelyet a *Magyar Napló* c. havilap szerkesztősége rendelt. Az írások közül kettőnek más – jóval szomorúbb – az indíttatása: a *„Puskas" (nekrológ helyett)* c. emlékezés ama megrendüléssel átszőtt döbbenet eredménye, amelyet Puskás halálakor éreztem, az itthoni viszonylagos közöny és a nagyvilágban tapasztalható sodró erejű együttérzéshullám kontrasztja között, a kötet utolsó darabja pedig egy kényszeres szembenézés mindazzal, amit Esterházy Péter és életműve jelentett nekem és, gondolom, nagyon sokaknak a *Termelési regény (kissregény)* meg a *Harmonia caelestis* olvasói közül. Ennélfogva ez az írás talán az irodalomtörténészek érdeklődésére is számot tarthat, hiszen e sorok szerzője épp abban az időszakban (1976–1983) volt a Kossuth-díjas „Mester" játékostársa, amikor e korszakos, egyébként nagyrészt szintén a futball köré szerveződő emblematikus mű „íródott", s alkotója, mint a posztmodern regényirodalom hazai megteremtője bekerült a magyar irodalmi kánonba. A diplomáciába is belekóstolt történész–műfordító ezért adta, adhatta esszéfüzérének a *Széljegyzetek a futball, a politika és az irodalom határvidékéről* alcímet.

S még egy utolsó megjegyzés: a szerző nem először ír futballról, 2008-ban megjelent *Az Aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából (Kortárs)* című kötetében, amelynek első mozgatója épp Puskás Ferenc halála volt (s aki egyúttal a könyv főszereplője is), egyszer már érvényesítette föntebb vázolt, vállaltan eklektikus (futball, történelem, szociológia, politika, irodalom) „megközelítéseit". Emiatt a 2008-as pszeudo-futballesszé és jelen kötet között természetesen vannak átfedések, hiszen szerzőjük azonos, s felfogása se változott, legfeljebb finomodott azóta. A különbség mégis jelentős, hiszen a mostani könyv jobbára *2008 után* írt és megjelentetett írásokat tartalmaz. Három kivételével: az első a föntebb már említett 2006. december végén megjelent Puskás-búcsúztató, míg a második az 1954-es berni vereség genezise, amely a 2008-as

kötetben – *A fitos orrú szolgálólány és az Aranycsapat* címmel – már szerepel. Mostani újraközlését az indokolhatja, hogy a Rubicon-folyóirat szerkesztősége 2014-es vb-különszámába megváltoztatott – *Egy magyar mítosz: az Aranycsapat* – címmel beválogatta és önálló írásműként tüntette fel. Ugyancsak átemelt néhány betétet a 2008-as könyvből a *Puskás, Albert, Varga – A három muskétás drámája* c. esszéjébe is, amely es három korszakos egyéniség pályájának egyfajta sűrítménye. Mindennek azért lehet némi jelentősége, mert a szerzőre is érvényes az a francia mondás, miszerint öreg korában a legtöbb ember, gondolatban, *mindig* visszatér „első szerelmeihez" *(on revient toujours à ses premières amours).* Ami engem illet: a futballhoz, és az ennek ürügyén írt – főként 1966 és 1970 között a futballpályák világában szerzett élményeimet feldolgozó – 2008-as esszékötethez. Ez akkor is így van, ha az emlékezés nemegyszer fájdalmas szembesülést jelent rég elkövetett mulasztásokkal, elfecsérelt lehetőségekkel, „kihagyott helyzetekkel", s nosztalgikus alkalmat teremt a mi lett volna, ha-jellegű terméketlen okoskodásokra.

A szembenézés azonban nem csupán gyötrelmes, olykor hasznos is: a magyar futballvilág kegyetlen törvényszerűségei hatására számos olyan összefüggést értettem meg – *utólag* (s 2008 óta is folyamatosan) – a magyar alkat mélyrétegeiről, az évszázadok óta belénk rögződött uralmi viszonyok és mindent felülíró, mindent lebíró hierarchiák valós természetéről, a valódi rákfenét jelentő kis/nagy/magyar *kontraszelekció* romboló hatásmechanizmusáról, egyszóval a *magyar fátum* természetéről, ami hamvába holt rövid „profi" futballpályafutásom és hosszúra nyúlt, ráadásul több országra (Kanada, Románia, Hollandia, Franciaország) kiterjedt amatőr focista korszakaim nélkül elképzelhetetlen lett volna. Vagyis közel egy évtizedes szünet után ismét elővettem a 2008-as kötetet, hogy egyfelől kijavítsam a benne lévő apróbb tárgyi hibákat, másrészt beledolgozzam még azokat a mozzanatokat (Sebes Gusztáv 'csapatépítő' manővereinek kulisszatitkai, a titkosszolgálat szerves „beépülése" labdarúgásunkba a hatvanas évek közepén/végén), amelyeket a magyar futball hanyatlástörténetének megértetéséhez fontosnak ítélek.

Mivel a magyar könyvkiadás bugyrai, akárcsak isten útjai kifürkészhetetlenek, úgy néz ki, hogy jelen kötet megjelenése pár hónappal meg fogja

előzni a nagyobbik művét. Ezt akár szerencsés mozzanatnak is remélhetem, mert például a *Nemzetépítés és nemzettudat a futball tükrében: a magyar, a francia és a román példák* c. esszé társadalomtörténeti jellegű levezetése a francia jakobinus típusú nemzettéválásról és kényszeres mintakövetésről, továbbá az Esterházy-esszé okfejtése a hihetetlenül káros „népi(es)–urbánus (ál)vita" mibenlétéről, akár meg is könnyíthetik *Az Aranycsapat, és a kapitánya* új fejezeteinek befogadását. De ennek eldöntése már nem a szerző, hanem az Olvasó dolga...

Zugló, 2018. február 28-án

Javítások, kiegészítések:
2018. augusztus 3.

Borsi-Kálmán Béla

„Puskas”

(nekrológ helyett)

Megtudhattuk végre az igazat és a valót: a földkerekség legismertebb magyar szava, e jelentéses fogalom (legenda) lehetett volna Palotás, sőt akár Pusztai is. Minden a véletlenen múlt, amely, Marx Károly óta, pontosabban tőle tudjuk, nem is létezik: nem egyéb, mint a szükségszerűség megnyilvánulása. Ha az első és mindjárt a legtehetségesebb marxista megállapítása igaz, s ez *Puskás Ferenc* (1927–2006), két nemzet (a magyar és a spanyol) bombázója esetében feltétlenül annak látszik, igazán nincs mit csodálkoznunk: a Tasról Pestre a lakatosmesterséget kitanulni feljövő s kenyerét labdarúgással is kereső nótás kedvű Purczeld Ferenc (1902–1952) *P betűs* nevet kívánt magának és tízesztendős fiacskájának, ha már hivatali elöljárói 1937-ben a korszellemnek megfelelően sváb ősei családnevének magyarítására fölkérték. Nyilván az is a sors szeszélye (keze?), hogy a Puskás korosztályába tartozó MTK-s *Palotás* Péter is világklasszisnak számított, míg az 1946-os évjáratú ugyancsak sokszoros válogatott „Paripa” becenevű *Pusztai* Lacinál (1946–1987) aligha volt sebesebben nyargaló jobbszélső a magyar labdarúgás történetében.

Szöllősi György, Puskás ifjú monográfusa jóvoltából sok minden másról is föllebbent végre a fátyol: nem Kispesten, hanem Zuglóban (az Uzsoki utcai kórházban), és nem 1927. április 2-án (miként a világ nagy lexikonjaiban szerepel), hanem kerek huszonnégy órával korábban szállott alá közénk a Földre. Nyilván azért hamisította meg mindnyájunk Öcsije személyi igazolványának e becses adatát, véli Szöllősi, hogy ne zrikálják társai az öltözőben. Mármint amiatt, hogy e bizonytalan, szeszélyes napon látta meg isten kék egét. No meg talán azért is, sugallja a szerző, hogy „lebolondoz-

hassa" nem is mindig elegáns élceinek állandó és kitüntetett tárgyát – a kétségtelenül sajátos észjárású s szintén, *másképp*, öntörvényű Czibor Zoltánt... Azt az egyedüli „kollégáját", aki a pályán (s bizonyára azon kívül is) szembe mert szállni vele, ellent merészelt mondani a világ valaha élt talán legnagyobb futballzsenijének...

S itt most csavarintunk egyet a témán, hiszen tizedannyit sem tudunk Puskás életéről, mint kétségtelenül jó tollú, szorgalmas, mi több: pontos biográfusa. Aki, tegyük rögtön hozzá, nem érzéketlen a rejtett összefüggések, a már-már misztikus, szinte megmagyarázhatatlan történések iránt sem, amelyek Puskás pályáját végigkísérték.

Nem lehet célunk „szakmai" problémák boncolgatása sem, nem kívánjuk taglalni hát, hogy a magyar foci históriájában csupán az 1941-es (hercegszántói) születésű Albert Flórián volt képes úgy – valósággal a talpa alatt – labdát gyorsan vezetni; hogy kezdősebessége a szintúgy „köpcös" Omar Sivoriéval és Diego Maradonáéval vetekedett, és hogy mindig, mindenhol és mindenkinél precízebben rúgott, több gólpasszt adott – és (ami a legnagyobb „fegyvere" is volt) iszonyatos mennyiségű gólt termelt: tizen- és huszonévesen, harmincon innen és azon túl is. Bármikor – és, a közvélekedés ellenére – a „süket" jobbossal ugyanúgy, sőt, akár fejjel is, ha éppen kellett...

Mindez benne van a futballenciklopédiákban, sőt némely felejthetetlenül nagy meccse (a londoni 6:3, s a glasgow-i 7:4 etc.) filmszalagon is látható. Akárki megnézheti, a (futball)világörökség szerves része: utánozhatatlan, utolérhetetlen – és *halhatatlan*.

Akad azért néhány elgondolkoztató mozzanat, amely nem olvasható a lexikonokban. Hely hiányában (mert monográfiát mégsem szándékozunk róla írni) ezúttal csupán néhányat, s azt is vázlatosan hozunk szóba, többnyire kérdések, néha álkérdések formájában. (Ki-ki eldöntheti majd, mikor mit minek tekint, s mennyit ért meg belőle.)

a) Mivel magyarázható – az irdatlan futballtehetségen *túl* –, hogy a magyar kültelkek proli vagányából (és a Rákosi-éra egyik jelképéből, emblematikus figurájából) a spanyolok bálványává és (egy kitűnő fotó tanúsága[1] szerint Franco tábornok előtt mélyen, már-már alázatosan fejet hajtó) félistenévé emelkedhetett?

b) Miért mondhatta róla hites felesége, ötvenhat hosszú éven át mellette jóban-rosszban kitartó társa, Hunyadvári Erzsébet (1932–2015), hogy

Madridba kerülésétől „fogva más ember lett, egyszerűen más ember, *egy spanyollal több*"?

Puskás-fotó baszksapkával a madridi évekből
(A kép a „Las Ventas" madridi bikaaréna előtt készült)
(Gálhidi György tulajdona)

c) Miért istenítik máig a spanyolok – nálunk is, az angoloknál, sőt még a görögöknél is jobban –, amikor pedig mindenütt csodálat és áhítat tárgya volt a nagyvilágban, ahol csak megfordult?

Puskás fiatal rajongók gyűrűjében 1961-ben
(A kép a „Las Ventas" madridi bikaaréna előtt készült) (Fotó: Keystone /Getty Images Hungary)

Vagyis az a kérdés – s ez már nem a focirajongó, hanem a történész okvetetlenkedése –: *miért lehetett* épp Spanyolország Puskás számára az „ígéret földje", ahol, nemigen van rá jobb szó, futballistaként és emberként egyaránt a „mennybe ment"?

Puskás-kiállítás emléktárgyai az egyik vitrinben
a madridi Bernabéu Stadionban 2013. október 25-én.
(Fotó: Puskás Akadémia/Takács József)

Ehhez ugyanis elképesztően finom bal lába, irdatlan góltermése, vele született bohókás kedvessége sem kielégítő magyarázat! Még közmondásosan borotvaéles esze, emberi kapcsolatok iránti érzékenysége, eredendő intelligenciája sem...

Akkor hát (mi)csoda?

Mielőtt valamilyen véleményfélével előhozakodnék, egy újabb halk fölvetést kockáztatnék meg: vajon véletlenszerű adalék, avagy (inkább) rejtett törvényszerűség-e, hogy Puskás hosszú s mind az öt kontinensre kiterjedő edzői karrierje során mindössze két ízben dolgozott demokratikus szerkezetű (és államformájú) országban, s voltaképpen az is egy, hiszen mindkettő Őfelsége, a Királynő, magyarán a brit birodalom hajdani koronagyarmata: Kanada és Ausztrália...

Ezt leszámítva csupa ma is rosszul hangzó diktatúra: Franco Spanyolhona, az „ezredesek Hellásza", a szaudi sejkek Arábiája, Anvar Szadat Egyiptoma, Stroessner generális Paraguaya s Augusto Pinochet Chiléje... Némi joggal ébredhet föl tehát a gyanú, Karl Marx *bon mot*-jától függetlenül is: Puskás valahogy vonzódott a parancsuralmi rendszerekhez. Tüstént adódik tehát az újabb talány, vajha végső soron nem azért alakult-e ez így, mert Puskás és nemzedéke Horthy Miklós tekintélyelvű s még némi önkényuralmi vonásokat sem nélkülöző (Csonka-)Magyarországán szocializálódott?

Ez persze így túl egyszerű s rosszhiszemű okoskodás volna – egyszersmind méltatlan Puskás legendásan megnyerő egyéniségéhez.

Kevesen tudják, hogy a XIX. század elején Bonaparte Napóleon mintegy fél tucat spiont küldött Magyarországra ki akarván puhatolni, hogy a magyar köznemesi elit hajlandó volna-e és milyen áron elszakadni a Habsburgoktól.

A kémjelentések fennmaradtak, ma már nyomtatásban is olvashatók,[2] témánk szempontjából pedig az a meglepő tanulságuk, hogy készítőik váratlanul rokonszenves összképet festenek *az magyari urakról,* a magyar arisztokrácia s kivált a köznemesség általuk megismert képviselőiről, noha kritikusan szólnak az ország elmaradottságáról, viszonyainak avíttságáról. De megfogja őket a magyar nemesek vendégszeretete, kedvessége, előzékenysége, patriarchális modora, bőkezűsége. És önérzetessége. Csupa olyan emberi tulajdonság, amely, hogy, hogy nem Puskás Ferenc stílusát, életvitelét és karakterét is jellemezte...

Spanyol ágensek hasonló elemzéseiről nincs tudomásunk, de a történészi okfejtés kézenfekvő: ha a nagy francia (polgári) forradalom katonái, akik között persze sokan maguk is vidéki nemesi családok ivadékai voltak, ilyen mély szimpátiát érezhettek nemesi státusú hazánkfiai iránt (ami a szociológia és a társas lélektan törvényszerűségei szerint a társadalmi struktúrák lényegi, legalábbis tipológiai hasonlóságára vall!), akkor joggal feltételezhetjük, hogy a franciánál kevésbé polgárosodott spanyol társadalomban még inkább a nemesi minták, az arisztokratikus mentalitás volt a jellemző. Azt pedig tudjuk, hogy a spanyol társadalomfejlődés, akárcsak a magyar *nemesi típusú,* ami annyit tesz, hogy a polgári átalakulás, a társadalom és közélet elkerülhetetlen korszerűsödése-korszerűsítése sok évtizedes folyamatában nemesedés és polgárosodás között egyfelől nincs éles határvonal (minthogy mindkettő a társadalmi emelkedés adekvát formá-

ja), másfelől pedig a nemesi értékek, beidegződések észrevétlenül keverednek a polgárinak mondott ethosszal s így, átörökíthető mintaként épülnek be a *nemzetkarakterbe*.

Egy neves magyar történész, Vajay Szabolcs (1921–2010), a Spanyol Tudományos Akadémia tagja, aki csaknem egy évtizedet töltött Buenos Airesben, egyenesen azt állítja, hogy emez egymással Európa-szerte (másmás arányban) keveredő kétféle, bár egylényegű fejlődés *spanyol változatában* az átalakulás nemesi és polgári komponensei körülbelül olyan arányban elegyednek, mint a régi (1920 előtti) Magyarországon – vagy az 1950-es évek Argentínájában...

Talán az olvasó kapiskálja már hová is szeretnék kilyukadni, s mi végre is történt ez az elvontnak tetsző szőrszálhasogatás: hát igen, Puskást szerencsecsillaga (és Östreicher Emil [1914–1992] menedzseri tudása és szimata) pontosan abba a társadalmi-mentális közegbe vezette, abba az értékvilágba került, amely alkatának, személyiségének leginkább megfelelt. Szinte viccesnek tűnhet, hogy az a másik madridi félisten, Alfredo di Stefano (1926–2014), akinek hozzáállásától, toleranciájától Puskás *spanyol karrierje* (s végső soron a Puskás-legendához nélkülözhetetlen világraszóló *succes story* kimenetele) meghatározó módon függött – történetesen épp argentin volt, akárcsak egyik csatártársa, Hector Rial...

Ám *Don* Alfredo, aki épp olyan megfellebbezhetetlen tekintély s teljhatalmú *patron* (főnök) volt a Real öltözőjében, mint 1956-ig Puskás a Honvédban és a magyar válogatottban, s aki mellett példának okáért a fénykorában lévő brazil Didi (1928–2001) a szó szoros értelmében labdába sem rúghatott, a spanyolul eleinte alig pár szót tudó, kezdetben (a másfél éves eltiltás és kihagyás miatt) komoly erőnléti gondokkal küszködő Puskást szinte azonnal elfogadta, és (később) egyik legjobb barátjának vallotta! Sőt, mostanában, a végső búcsú felemelő pillanataiban úgy nyilatkozott, hogy „Pancho" (a fáma szerint Öcsi „pufit" és „Ferikét" egyaránt jelentő – egyébként egy argentin dialektusból származó becenevét is di Stefanótól kapta!) *embernek* (férfinak) még nagyszerűbb volt, mint futballistának...

Száz szónak is egy a vége: hosszúra nyúlt fejtegetésünkkel azt szerettük volna sugallni (s hellyel-közzel bizonyítani), hogy Puskás Ferenc és Francisco Gento (a Real torreádor-ügyességű, szenzációs balszélsője) s még inkább Alfredo di Stefano egymás iránti eredendő rokonszenvét s későbbi

elmélyült férfibarátságát a futball imádata – s elképesztő színvonalú művelése-művészete – alapozta ugyan meg, de kapcsolatuk sohasem vált volna ilyen bensőségessé – s Puskás spanyol elfogadottsága, nimbusza sohasem ért volna csaknem eposzi magaslatokra –, ha nincs mögötte a spanyol és a magyar (nemesi típusú) társadalomfejlődés már említett rokon vonásaiból és mentális mélyszerkezeteinek hasonlóságából következő, azokra visszavezethető csaknem csereszabatos *megfelelőség* (kompatibilitás)...

Alfredo di Stefano és ifjú hódolói
(Forrás: archív)

Puskást „lyukas markúnak" nevezték Madridban (igaz: Athénban is!), finoman célozva arra, hogy szórta a pénzt, boldog boldogtalannak fizetett, bárkit vendégül látott és mindenkin segített, kivált, ha az illető magyar volt. (Jellemző módon di Stefano egyszemélyes magyar konzulátusnak nevezte!) Ez valamiképp hozzátartozott önképéhez, habitusához. S ugyanez a kissé talán narcisztikus önkép a nyitja némileg paradox módon annak is, hogy miért szeretett diktatúrákban élni. Feltevésünk szerint azért, mert hihetetlen tehetsége miatt kölyökkorától a kivételezettek sorába tartozott, azzal keresett sok pénzt, amit a legjobban szeretett, azt csinált, amit akart, valósággal törvények felettinek érezhette magát (s annak tekintették mások is). Megszokta, hogy bármit el tud intézni, minden ajtó kinyílik előtte. Ő volt a mesebeli legkisebb fiú, a tündérkirályfi.

Pancho Puskást mindenki imádta, emez,
1959/1960 körül készült fotó tanulsága szerint még a futballtörténelem
legkiemelkedőbb játékosának tartott Pelé is
(Forrás: világháló)

Ezek az adottságai és privilégiumai, a kivételesség tudata pedig leginkább parancsuralmi közegben érvényesülhettek. Megint csak paradox módon így tehette a legtöbb jót, így lehetett s maradhatott ő maga: Öcsi *és* Pancho, a két nemzet bombázója, *canoncito* (ágyúcska). S lássuk be megint, Purczeld Ferencnek alighanem súgott valaki akkor, amikor nem a Pusztai nevet választotta, hanem a Puskás-t: *nomen est omen!*

S mindeközben fia maga sem volt tudatában, hogy a futballvilág ormaira kapaszkodva régi magyar mintákat is követ, mert úgy él, úgy viselkedik, mint egy mágnás, vagy mint egy patriarchális vidéki birtokos, a jobbik fajtából, még mielőtt elszorult volna az ősi birtokról és lélekölő hivatalviselésre fanyalodva dzsentrivé silányodik. Fogalma sem lehetett róla, hogy bár, úgymond alacsony sorból küzdötte föl magát, génjeiben ugyanúgy a magyar polgárosodás (polgári átalakulás) nemesi attitűdjét, toleranciáját és honszeretetét hordozza, s azt ötvözi az elsősorban polgári erénynek számító hivatástudattal, a játéktudását folytonosan csiszolni, tökéletesíteni akaró profi labdarúgó, a sikert mindennek alárendelő mentalitásával. Mi több, idővel (a nyelvtudás és némi alapműveltség elsajátításával) még a világpolgárok nagyvonalú s egyben „européer" szemléletét s mélységes emberszeretetét is fölvette repertoárjába. Megint csak nem tudván, hogy Kossuth és Széchenyi reformnemzedékének ideáljait valósítja meg.

Pancho Puskas alias Puskás Öcsi a csúcson:
Pesten is és Madridban is
(Forrás: archív)

Egyszóval úgy élte világát, mint egy hamisítatlan *magyar* úr, aki egyszerre magyar (nemes) és (jó értelemben) kozmopolita világpolgár, szinte megtestesítve legpozitívabb (sajnos kiveszőfélben lévő és torzuló) nemzeti sajátosságainkat.

Egy másik marxi gondolat parafrázisával: „nem tudta, de cselekedte (csinálta)": s az életét jellemző kegyelmi állapot betetőzéseként még az is megadatott neki, hogy mindig azonos maradhasson önmagával.

Ezért is lehetett, ismét paradox módon – hiszen őt *csak látni* (s nem *olvasni,* mint József Attilát, nem *érteni,* mint Neumann Jánost, s nem *hallgatni,* mint Bartókot!) *kellett* – a magyar szellemiség (és kultúra) utazó nagykövete a világban.

Minden kétséget kizáróan a XX. század egyik legnagyobb s bizonyosan legismertebb[3] magyarja: „Puskas".

Zugló, 2006. december 17–18.

Megjelent: *Magyar Hírlap,* 2006. december 23., 26–27.

Jegyzetek

1 Szöllősi György: *Puskás.* Budapest, 2006, *Nemzeti Sport Extra,* 66–67.

2 *Témoignages français sur la Hongrie à l'époque de Napoléon.* 1802–1809 [recueil de documents, avec une introd., par Károly Kecskeméti] Bruxelles, Institut Imre Nagy de Sciences Politiques, 1960, LIII, 284. (Fontes Rerum Historiae Hungaricae in Archivis Extraneis. Series dedicata in memoriam Zoltán I. Toth [sic]). (Sources françaises relatives à l'histoire de Hongrie. 1.) *Francia feljegyzések és jelentések Magyarországról I. Napóleon korában.* Összeállította [fordította] és bevezetéssel ellátta Kecskeméti Károly; *Notes, rapports et témoignages français sur la Hongrie, 1717–1809.* [préface de Sándor Csernus et Noël-Yves Tonnerre] [Francia feljegyzések és jelentések Magyarországról, 1717–1809] [előszó Csernus Sándor és Noël-Yves Tonnerre] (Institut Hongrois - Bibliothèque Nationale Széchényi, Paris–Budapest–Szeged [DOCUMENTA HUNGARORUM IN GALLIA II:]), 2006, 387. Lásd még erről Borsi-Kálmán Béla: Les espions de Napoléon Ier en Hongrie. *Revues des deux Mondes,* janvier 2011, 99–104. Kötetben: Les espions de Napoléon Ier en Hongrie au début du XIXe siècle. In: *Öt kontinens. Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei - Cinq continents. Les cahiers du Département d'Histoire moderne et contemporaine.* Université Eötvös Loránd. Sorozatszerkesztő/Rédacteur en chef: Majoros István. Budapest, 2009, ELTE BTK, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti tanszék, 11–16.

3 A „bizonyosan a legismertebb" mondatrész utólagos betoldás, az eredeti közleményben nem szerepel. Vö. [Munkatársunktól:] Puskás-szobor a déli féltekén, *Nemzeti Sport,* 2017. február 1., 13.; Cs[illag]. P[éter].: Puskás-szobrok világszerte, *Nemzeti Sport,* 2017. február 4., 20.; Szöllösi György jelenti Melbourne-ből: Öcsi bácsi visszatér, *uo.;* Szöllösi György jelenti Melbourne-ből: A globális játék zsenije. Az ausztrál, a nemzetközi és a magyar sporttörténelem kultikus helyén, a melbourne-i Olimpiai parkban áll szombattól Puskás Ferenc bronzszobra - ott voltunk az avatóünnepségen, *Nemzeti Sport,* 2017. február 4., 5.

Egy magyar mítosz: az aranycsapat

Hogyan is állunk a mi legendánkkal, a *Grosics - Buzánszky, Lóránt, Lantos - Bozsik, Zakariás - Budai II., Kocsis, Hidegkuti, Puskás, Czibor* alakulattal, azzal a társulattal, amelynek összeállítását kívülről fújták és sokan tudják ma is Magyarországon és világszerte, legfeljebb egyes neveket rosszul ejtenek, mivel hollandok, angolok, franciák vagy éppen tanzániaiak?

A kérdés, úgy hisszük, többszörösen is jogos. Egyfelől azért, mert Puskás 2006-ban bekövetkezett halálával már csak két tagja maradt életben a híres tizenegynek. „Úgy fejeződik be, ahogy kezdődik" – írta szellemesen egy jó tollú újságíró.[1] Vagyis Grosics, Buzánszky vagy Buzánszky, Grosics. Más lehetőség matematikailag sincs már.[2]

Holott a hozzáértő kortársak s a valódi szakértők számára mindig is magától értetődő volt, hogy az „aranycsapat" gyűjtőfogalom: 1953. november 25-én délután épp abban az összeállításban és nem egy másikban lépett pályára a Wembley-ben. Előtte háromszor-négyszer s aztán – utólag szinte hihetetlen – még egyetlenegyszer. (Akkor viszont, amikor talán a legjobban kellett és – papíron – lehetett volna, 1954. július 4-én Bernben Sebes Gusztáv szövetségi edző – máig sem lehet pontosan tudni miért – „felforgatta" a csapatot. Mint az köztudomású, „betette" ugyan a lábadozó csapatkapitányt, ám kihagyta az Uruguay ellen igen jól játszó Budai Lászlót! De ez már, mint mondani szokás, „egy másik történet".)

A bennfentes szurkolók s kivált a játékostársak azonban jól tudták (hiszen ez utóbbiak nemegyszer a bőrükön érezték), hogy példának okáért a „vörös lobogós" (MTK-s) Kovács II., vagy a Győr Kárpátija semmivel sem rosszabb futballista a dorogi Buzánszkynál, a lábtöréséből lassanként talpra álló fe-

rencvárosi Rudas Ferencről nem is beszélve. S az sem volt titok, hogy összességében Henni Géza, Gellért Sándor vagy akár – kicsit később – a kispados világcsúcstartó Ilku István legalább olyan biztos kezű kapus, mint a látványos bravúrokra, de bosszantó hibákra egyaránt képes Grosics Gyula...

Mégis, s persze nem véletlenül, a 6:3-as legénység tagjait kapta szárnyára a világhír. Az ő keretes fényképüket hozták az újságok, s vetítették világszerte a filmhíradók.

E sorok írója körülbelül öt és fél évesen, talán 1953 decemberében látta először Bozsikékat egy eldugott észak-erdélyi kisváros lepusztult mozijában, és – nyilván a tömeglélektan törvényszerűségeinek engedelmeskedve – valami elmondhatatlan és leírhatatlan büszkeséget érzett; akárcsak szinte mindenki a 15 milliós „összmagyar" Natióból, különös tekintettel az 1920-ban „leszakadt nemzetrészek" még az „anyaországiaknál" is sikerhiányosabb (frusztrált) tagjaira...

A verhetetlen tizenegy

A kerekre táguló szemű „kisebbségi" gyereknek a szó szoros értelmében fogalma sem lehetett róla, hogy a futball 1920 és még inkább 1947 után történelmi dimenzióba került Magyarországon. Látványosságának és (látszólagos) közérthetőségének köszönhetően rendkívül alkalmassá vált rejtett társadalom-lélektani és történelmi-nemzettudati folyamatok leképezésére, az elnyomott hazafias érzések „megélésére", viszonylag akadálytalan kinyilvánítására. A „fordulat éve" (1948) után pedig, amikor Sztálin Generalisszimusz legjobb tanítványának bölcs vezetésével két vesztes világháborút és az 1941–45-ös társadalmi és nemzeti katasztrófákat („hideg napok", Don-kanyar s főként a Holokauszt) követően hozzáláttunk a szocializmus pannon változatának „felépítéséhez", s ennek „logikus" következményeként könyörtelen harc kezdődött az „osztályellenség", a „klerikális reakció", a „burzsujok" s leginkább a „nacionalizmus" minden elképzelhető fajtája ellen – a foci jelentése-jelentősége újabb tartalmakkal bővült. Hiszen, jobb híján, ha már az 1849-es „tavaszi hadjárat" óta hős honvédeink nem nyertek is számottevő csatát, a „magyar fiúk" 1950 és 1954 között legalább végigverték „Európát". A futball pótlékká, afrodiziákummá s így politikummá vált, mivel sajátosságainál fogva – Rainer M. János kifejezésével – *„a nemzeti önkifejezés egyik kontrollálhatatlan tere"* maradhatott.

Ez az alaphelyzet tette Puskást és társait politikai tényezővé, törvények felett álló, kivételezett személyekké, mi több: a nemzeti szimbolika szerves tartozékaivá, valósággal mesebeli figurákká. Így keletkezett az „aranylábú fiúk" nimbusza, a verhetetlen tizenegy mitikus tere és *az aranycsapat legendája.*

Itt jut ismét eszembe egy korabeli történet, amely viszont már az 1956-ban új dimenzióba került Puskás-legendárium része. Azért vetem papírra, mert sohasem hallottam azóta, ám szerintem hitelesen adja vissza a kisebbségbe szorult erdélyi magyarság mítoszéhségét. A mese szerint Puskásnak olyan erős lövése volt, hogy – úgymond – „lepecsételték" a bal lábát, mert kárt tett a portásokban, testi épségüket veszélyeztette. Következésképpen csak jobbal „tüzelhetett" kapura. Hasonló legenda keringett a negyvenes évek közepe táján Kolozsvárott is, csakhogy nem Puskásról, hanem az 1912-ben Brassóban született, többszörös magyar és sokszoros román válogatott balösszekötőről, Bodola Gyuláról (1912–1992), becenevén „Dudusról". Lövőerejéről, félelmetes rúgótechnikájáról a szakirodalom is megemlékezik, s róla terjesztették először azt is (akárcsak később Puskásról és Bozsikról), hogy a tizenhatosról bármikor eltalálta a felső kapufáról madzaggal lelógatott bokszosdobozt.

Az adoma azért is tetszett hitelesnek a kb. nyolcéves futballőrültnek, mert mióta az eszét tudta, vasárnap délutánonként a népi demokratikus Románia Máramaros tartományában is fogható Kossuth rádió meccsközvetítéseit hallgatta nagyapjával – Szepesi György ihletett „tolmácsolásában". S ezeknek refrénszerű mozzanata volt a „Puskás lő: gól" szókapcsolat! Nemzedékem labdarúgással fertőzött tagjainak mélytudatába – az immár „történelmi igazságnak" megfelelően – már 1947–1956 között örökre bevésődött: Puskás és a gól valamiképpen összefügg egymással; sőt, voltaképpen felcserélhető fogalmak: Puskás = gól; a gól azonos Puskással. Erre mondta csapatbéli örök riválisa s nagyszájú vita(meg kártya)partnere, mellesleg feltétlen csodálója, Czibor Zoltán: *„Ha egyszer belerúgott a labdába, abból két gól lett."* Talán egyetlen kivétellel: a magyar focitörténet mind ez idáig legfontosabb meccsén, 1954. július 4-én a berni Wankdorf stadionban ugyan papíron Puskás ismét két gólt rúgott, de – ez is köztudott – Ling

(angol) játékvezető csak egyet „adott meg": a mérkőzés utolsó pillanataiban „visszavont" egy teljesen szabályos, ráadásul a magyar fenomén nevéhez méltóan látványos ballábas találatot.

A futballban, akárcsak az életben, nincsenek „véletlenek"; még ha – látszólag – minden a „legnagyobb rendben van" is. Az óvodás gyerekek is betéve tudják, ha máshonnan nem, a nagypapájuktól, hogy pontosan ez volt az a – sajnos (sport)történeti léptékű – találkozó, amely előtt, körül és során „semmi sem volt rendben"; ellenkezőleg: minden tótágast állt! Nincs olyan valamirevaló szakíró (s most már kihalóban lévő akkori törzsszurkoló), akinek ne a könyökén jönne ki: a csepeli Tóth II. (József) a brazilok ellen izomszakadást szenvedett, a móravárosi születésű Sándor Károlyt (1928–2014) nem is nevezték (pedig nem csupán saját megítélése szerint lehetett volna nyerőember a „darabos", lassú, nehezen forduló Kohlmayer ellen!), Budait pedig – mint már utaltunk rá –, állítólag fáradtság s „formahanyatlás" miatt – mellőzte Sebes mester. Puskás viszont nyúzott vonásokkal, feszült, kényszeredett mosollyal az arcán s a kapitányi szalaggal a bal karján ott toporgott egy másik Tóthtal, Mihállyal (1926–1990) együtt a kezdőkörben. És, ötvenvalahány év után, valljuk be: két (egy érvényes s egy érvénytelen) gólja – valamint Sebes „hivatalos" véleménye – ellenére közepesen, önmagához képest pedig kifejezetten gyengén játszott!

Vajon miért?

Ha készülne kimutatás a helyzetkihasználásról, Puskás, a legendás berni döntőn kihagyott három (!) „ordító" helyzete ellenére, minden bizonnyal abban is utcahosszal vezetné a mesterlövészek világranglistáját – talán csak a fiatal Deák Ferenc (1922–1998) (nem a „haza bölcse", hanem a „szentlőrinci gólzsák"!), Gerd Müller és a brazil Romario érhetne némileg a nyomába –, hogy hihetetlen biztonsággal s nagyon kis hibaszázalékkal értékesítette „ziccereit", a büntetőket is beleértve.

Csak azon az elátkozott július 4-i meccsen nem!

Félreértés ne essék: nem akarjuk (újra) feltalálni a spanyolviaszt, s azt sem hisszük, hogy fel tudnánk lebbenteni a fátylat a rejtély összes – egy részének feltehetően betyárbecsületből sírba vitt – mozzanatáról! Mindössze arra vállalkozhatunk, hogy a társadalomtörténet és a társas lélektan terén szerzett némi jártasságunkat arra a baljós periódusra vetítsük, amely az Aranycsapat történetében 1954. június 20. és 1954. július 4. között lezajlott – Puskás Ferenc és „aranylábú" társai főszereplésével.

*

A „történet" – ezt is legalább százszor megírták már – a csalóka (és becsapós) 1954. június 20-i 8:3-as magyar–(nyugat)német találkozón indul. Kocsis rögtön az első percekben Puskás helyéről bal teljes csüddel a jobb felső sarokba zúdítja a labdát, majd Puskás visszaadja a kölcsönt: ő meg a jobbösszekötő posztjáról rúg jobb külsővel egy fineszes gólt a „jobb alsóba", miután hihetetlen érzékkel ugrott át egy kaszáló lábat, alighanem éppen a német „stopperét", a rőthajú Liebrichét. Aztán Öcsi szokása szerint ad még két-három gólpasszt Kocsisnak és Hidegkutinak, bemutat néhány „oxit" (sarkazást), „átlépőst", harminc-negyven méteres „puha" keresztlabdát, talán még egy-két „kötényt is kioszt" a kétségbeesetten rárohanó „deutsch" védőknek. Szóval, ahogy sportnyelven mondani szokták, nagyon „él", úgy fickándozik a német bekkek között, mint hal a vízben;[3] a csapat pedig sok góllal vezet a félidő lefújása pillanatában.

S ekkor elköveti élete legeslegnagyobb – s következményeit tekintve: legsúlyosabb – ostobaságát: „beszól" az ellenfél talán (Helmuth Rahn [1929–2003] és Fritz Walter [1920–2002] mellett) legjobb játékosának, a hirtelenszőke, Wehrmacht-tisztre emlékeztető Werner Liebrichnek (1927–1995)! Meggondolatlanságát semmi sem menti, csupán magyarázza: élete legjobb formájában s az optimális futballistakorban (27 éves!) van, a magyar Wundermanschaft 1950 óta veretlen, ő a kapitány, rajtuk a világ szeme, s néhány óvatos nyilatkozattól eltekintve egyetlen ember (Herr Joseph Herberger, a német szövetségi edző) kivételével mindenki azt gondolja: játék nélkül is az övék a világbajnoki aranyérem. Ráadásul nemzeti válogatottunk ezen a meccsen is tüneményesen „muzsikál", olyannyira, hogy a német védők összevissza rohangálnak, mint „pók a falon", mai kifejezéssel: „nyomozzák" a labdát, többnyire csak akkor „találkoznak" vele, ha a hálóból kell kipiszkálni. Puskás úgy érzi, s ebben igaza van, a két alakulat nincs egy súlycsoportban, ő és társai azt művelhetnek velük, amit

kényük-kedvük, úri szeszélyük diktál. Kiélhetik rajtuk a közép-európai futballfilozófia alapszabályát: fifikásan (lehetőleg „apró gólokkal") először meg kell zavarni, s ha a „helyzet" úgy hozza, egy kicsit meg is kell (technikailag, taktikailag) szégyeníteni az ellenfelet. Majd az így szerzett lélektani előnyt stratégiai fölénnyé kell – nyerésig – fokozni.

A Puskás–Liebrich-affér

Nem szabad viszont tönkreverni, becsületében megalázni; nem célszerű, sőt, tilos túlnyerni, akárcsak a történelemben, mert – ez már-már történetbölcselet (?) – megbosszulja magát. Vagyis meg kell állapítanunk, hogy az „aranylábú fiúk" már az első félidőben többszörösen vétettek saját íratlan törvényeik ellen, a játék hevében túlságosan diadalittasak lettek, valósággal belegázoltak ellenlábasaik (férfiúi) önérzetébe. A fölény, ez is köztudott, különösen a túlzott fölény, a fölényeskedés az emberi viszonyok bármely területén, minden szakmában és közösségben (gyár, utazási iroda, egyetemi tanszék, szerkesztőség, baseballcsapat, hárem, egyre megy), még az elvontnak tetsző tudományos és művészvilágban is nehezen tolerálható, „rossz vért" – ellenszenvet, ellenállást, nemegyszer bosszúvágyat – szül. Kivált, ha egy nemzeti érzésében, önbecsülésében szintén porig alázott, vérig sértett, a nemzetközi közvélemény által (joggal) kipellengérezett nagy nemzet szimbolikus megtestesítőivel szemben nyilvánul meg, az egész világ szeme láttára.

Márpedig a *Puskás–Liebrich-affér* esetében pontosan erről volt-van szó: két labdarúgó-iskola (a játékos, szellemes és sajnos fölényes közép-európai magyar *versus* a katonás fegyelemre, a helytállásra és a bajtársiasságra alapozó, poroszos, „rakkolós" német) meg két, egyaránt sárba tiport hazafiság – két egyaránt frusztrált, súlyos traumákon átesett nemzettudat – csapott itt össze, s így sajnos – történelmileg – nemigen lehetett kétséges, hogy – mindössze tizennégy nappal később – merrefelé is billen majd ama bizonyos mérleg (a históriai igazság) nyelve.

A többi – mondhatni – részletkérdés, történészszemmel nézve azonban nem nélkülözi sem a pedáns szociológiai tanulmányokba illő „finomságokat", sem a már-már görög tragédiákba illő feszültséget, „drámai" fordulatokat!

Purczeld „Öcsi" akkor *még* nem tud németül, holott tízéves koráig bizonyára meg-meglátogatta a taksonyi sváb nagyszülőket meg a soroksári rokonságot, és apai nagyatyja egy darabig közös háztartásban élt velük a kispesti „városi házakban" lévő Puskás-otthonban. De, mint tudjuk, „kis dolgokban" mindig az anyák (a nők) döntenek, Puskás mamája – a „hírös városból" származó Bíró Margit – pedig nem beszéli Goethe és Schiller nyelvét: a családban tehát szigorúan a magyar dívik.

Más szóval a (magyar) nemzet bombázójának tolmácsra van szüksége, ha szóba akar elegyedni (germán) ellenlábasával.

Az Aranycsapat gyakorlatilag valamennyi tagjáról készült kismonográfiák mindegyike szabatosan rögzíti a tényeket: hogy, hogy nem, kerül fordító, a nyugatnémet csapat egyik védőjátékosa a hajdani Krassó-Szörény vármegye székhelyén, a vegyes lakosságú és három (román, német, magyar) nyelvű Lugoson töltötte gyermekkorát. Ott járt óvodába, általános iskolába és a líceumot (gimnáziumot) is ott kezdte. Ez utóbbinak ugyan már valószínűleg a román volt a hivatalos oktatási nyelve, de számos forrásból tudjuk, hogy a temesvári és a lugosi iskolákban a gyerekek az 1960-as évek elejéig a szünetekben, a tornaórákon és a kirándulásokon egymás között többnyire magyarul beszéltek. Az 1930-as, 1940-es évek fordulóján pedig ez még inkább általános jelenség volt.

Így eshet, hogy bár „tótos" hangzású nevet visel, Jozef („Jupp") Posipal – anyai ágon minden kétséget kizáróan – ugyanúgy „sváb", akárcsak (elméletileg) „Franzi" Purczeld, meg a Temesvárott felnövő, labdarúgói pályafutását a *Banatul*ra átkeresztelt „Kinizsi-törpében" kezdő, majd a Nagyváradi A. C. csapatában magyar bajnokságot is nyerő háromszoros magyar s később sokszoros román válogatott Pecsovszky-Perényi József. Kevesen tudják Magyarországon, hogy szakértők szerint ő volt az a játékos, akinek adottságai, tudása elérték Bozsikét és megközelítették Puskásét.

Amikor pedig e sorok szerzője (történészi) lelkiismeretességből rákattintott a világhálón a Wikipedia lexikon – „aus Wikipedia, der freien Enzyklopedie" – *Posipal* címszavára, a kiséletrajz olvastán megborzongott: Czibor Zoltán (1929–1997) ugyanabba az óvodába járt Lugoson, mint Jupp, s két évig iskolatársak is voltak a városi líceumban! Egészen addig, amíg az ifjú Posipalt előrelátó szülei 1943-ban el nem küldték műszerésztanoncnak Hannoverbe, ahonnan csak azért nem tért vissza szülőföldjére – Romá-

niába –, mert mamája (Anna Maria Hillier) megérezte: jobb, ha Jupp kint marad, hiszen mint „fasisztát" a felszabadító szovjet csapatok rögvest „malenkij robotra" hurcolhatják, vagy a román hatóságok „telepítik ki" a dél-romániai Bărăgan síkságon felállított munkatáborok egyikébe. Mellesleg ez az eshetőség elméletileg a Purczeld rokonságot is veszélyeztette. Szöllősi Puskás-monográfiájában határozottan állítja: csupán „Öcsi" korai hírneve miatt érezhették viszonylagos biztonságban magukat.

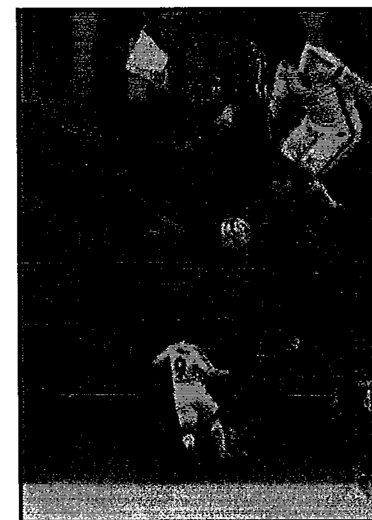
A Czibor–Posipal-randevú – ha tényleg igaz, merthogy semmilyen más forrásban,[4] így az 1997-es Czibor-életrajzban[5] sem szerepel – ismét mesébe illő: két hajdani romániai kisfiú világbajnoki döntőt játszik egymás ellen, az egyik a német, a másik a magyar futballválogatottban, mi több, az elhíresült meccs második félidejében, amikor a pánikba esett Sebes – Hegyi elvtárs utasítására – visszaküldi a kaposvári születésű csatárt „igazi" helyére, Posipal fogja a magyar balszélsőt: ellenlábasok. A krónikákból pontosan tudjuk, Jozef Posipal a 8:3-as vesztes mérkőzésen is szerepelt, teljesen életszerű tehát, hogy, bár legutóbbi találkozójuk óta legalább tizenegy év eltelt, azonnal egymásra ismertek, s Öcsi épp Czibortól szerzett tudomást róla, hogy a Puskással pontosan egyívású Juppnak „technikailag" semmiféle nehézséget nem okoz a tolmácsi szerepkör: mindent ért és bármit le tud fordítani, oda-vissza, akár a magyar csapatkapitány minősíthetetlenül nyegle kérését is.

A párbeszédet Török Péter előadásában fogjuk idézni, aki (Kő András és Bocsák Miklós mellett) talán a legtöbb ismerettel rendelkezik az Aranycsapat viselt dolgairól: „És Puskás odaszól Posipalnak, aki ugye magyar ajkú területen született valahol Erdély peremén, mondd meg ennek a favágónak, hogy [a II. félidőben] annyiszor viszem el a labdát a lába közt, ahányszor akarom."

Mielőtt a magyar csapatkapitány hebehurgya felszólításának – s persze főként következményének – tüzetesebb elemzéséhez hozzálátnánk, szögezzünk le annyit, hogy Puskás-Purczeld Ferenc (1927–2006), Jozef Posipal (1927–1997) és Perényi-Pecsovszky József (1921–1968) úgy képvisel három magyar *(hungarus)* sorsot, hogy etnikailag részben germán eredetűek, és tudtukon kívül nem csupán a felemásra sikeredett magyar nemzetfejlődésnek, hanem a kelet-közép-európai (Duna-táji) német történelemnek is alanyai.

Az alagútcsel következményei

E száraz historikusi okfejtés után most vessünk egy pillantást a dolog „szakmai" és lélektani oldalára (e szövegrésznél újfent bocsánatot és némi türelmet kell kérnünk a beavatottaktól – B.-K. B.): az alagútcsel (olaszul és franciául *tunnel*, illetve *petit-pont*, hidacska, kishíd) nevű mutatvány, amelyet a magyar focizsargonban a „kötény", illetve a „szoknya" kifejezés jelöl, egyike a futball legnehezebben végrehajtható és persze leglátványosabb elemeinek. Kivitelezése különleges technikai tudást és főként ütemérzéket kíván, mert többnyire egy, a mozdulat indításának pillanatában nem létező résen, az „átadásra" kiterpesztő vagy a „beadást" blokkolni igyekvő ellenfél lába közt kell elgurítani a labdát, lehetőleg „csont", azaz érintés nélkül – és minél „szűkebben". A Puskás-kihívás értelmezéséhez azt is feltétlenül tekintetbe kell venni, hogy ez egyúttal a futballpályákon elképzelhető legnagyobb pimaszság. Már egy „sima" passzkötényt sem kellemes kapni, ám egy valódi, hamisítatlan „bőr" (mert néha így is hívják) felér egy becsületsértéssel – kivált, ha utána gólt kap az ellenfél.

Egy klasszikus kötény – két részletben (bemutatja Luis Suarez [Barcelona] David Luis [Paris Saint Germain] ellen 2017. március 8-án, s aztán gólt lő belőle [FC Barcelone–Paris Saint Germain 6:1])
(Forrás: Twitter/Marca 101 Great goals)

„Felbőrözni" valakit, főleg, ha tekintélyes, nagynevű spíler az illető, már-már olyan, mintha az anyját szidnák, vagy a hites feleségét becsmérelnék, netán a férfiúi képességeit vonnák kétségbe. Az esetek többségében nem is maradhat következmények nélkül. Vagy a kárvallott, vagy valamelyik önérzetesebb játékostársa megtorolja. Már csak azért is, mert nem csupán látványos, hanem szerfölött nevetséges is: az, aki kapja (és persze csapata), lélektani hátrányba kerül, megalázzák.

Posipal pontosan tisztában volt ezzel, s a jóindulat sem hiányzott belőle, mert ezt válaszolta Puskásnak: *„Öcsi, ez nagyon rossz ötlet, ez* [a Werner] *egy igen spröd gyerek, ezzel nem jó* [ujjat húzni, kikezdeni]".

„Arra kérlek, nagy nyomatékkal, mondd meg neki, szó szerint, akkora durung, hogy annyiszor viszem el kötényben a lába között a labdát, ahányszor akarom, ne törődj vele."

A többit már tudjuk, megőrizték a celluloidszalagok.

Ezt kockáztatta Puskás, és ezért kapta harmadszorra azt az iszonyú „csomagot", amely a fiatal Maradona bal bokáját szilánkosra zúzó, bilbaói mészárosnak nevezett baszk Goicocheának is becsületére vált volna, no meg – ezt ismét csupán a kontraszt kedvéért említjük – a derék Marco Materazzinak: Liebrich nyolcvan kilójának teljes súlyát, megsértett férfiúi önbecsülésének minden zsigeri indulatát és frusztrált nemzeti tudatának összes (kompenzatív) lendületét „beletette" bal talpának lefelé irányuló, brutális mozdulatába, valósággal széttaposta ellenfele legendás bal lábának külső részét, futballistaszlengben a „rüsztjét".

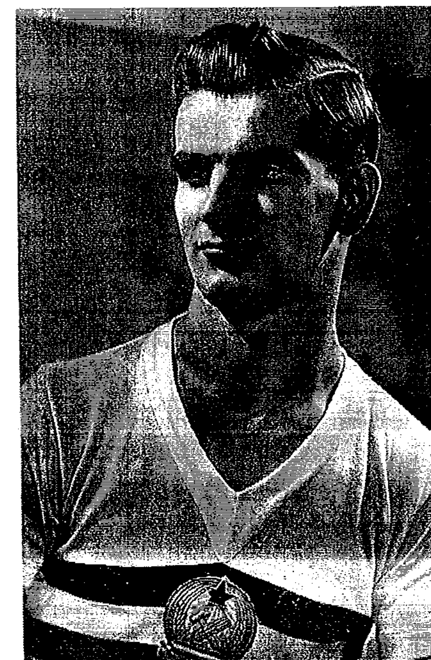

Egy Puskás-védjegy: a bal külső
(Forrás: archív)

Puskás ugyan megúszta lábtörés nélkül, de a mitikus balos szalagjai megnyúltak, bizonyára be is véreztek kezdetben, vagyis „kicsinálták": ez volt élete legsúlyosabb sérülése! Sőt a máig sem csituló szóbeszéd szerint akkorát „kapott", hogy még a bokacsontja is elrepedt. S az is tény, hogy a sérült testrészről készült korabeli röntgenfelvételt nem találták meg az archívumban kutakodó sporttörténészek: „elkallódott".

Tête d'or!

Kocsis Sándor, az „aranyfejű", az 1954-es vb gólkirálya
(Forrás: http://www.tempofradi.hu/kocsis-sandor-2)

Ennél jóval szomorúbb azonnali következmény: ki kellett hagynia a Brazília, majd az Uruguay elleni két soros meccset, amelyeket a csapat nélküle nyert meg, Bozsik, Hidegkuti és Czibor vezényletével, s kivált a brilliró-zó Kocsis Sándor káprázatos fejesgóljaival. Az aranycsapat legendáján – vagyis nemcsak Öcsi bokáján – (hajszál)repedés keletkezett, a nemzeti tizenegy Puskás nélkül is verhetetlen, lehet, hogy mégsem ő az igazi vezér, talán mégis az „aranyfejű" Kocsis a legjobb csatár, s nem Sebes (Farkas és Rákosi) kegyence...

Ilyesmiről persze nem szokás beszélni, de – akárcsak a gladiátoriskolában – elég egy aprócska hibás (ügyetlen) mozdulat, múló rosszullét, s az addig magabiztosan a hierarchia csúcsán terpeszkedő főember (hadnagy, csapatkapitány) mindaddig megingathatatlannak tetsző pozíciója máris megrendül, automatikusan mások ácsingóznak a helyére. Egész egyszerűen azért, mert nincs jelen, nem vesz részt a harcban, sem a diadalmas ütközetek utáni rituális lakomákon. Vagy ha mégis, borús hangulatban, letörve, testi és lelki sebeit nyalogatva, leverten, rossz lelkiismerettel.

Nagyon igaza van tehát a jó pszichológiai érzékű Buzánszky Jenőnek, amikor a berni kudarc okait (s Puskás általa különben nem minősített, viszonylag halványabb teljesítményét) azzal magyarázza, hogy a csapatfőnök kiesett a ritmusból, lement az adrenalinszintje, szervezete „visszavett" a magas igénybevételhez szükséges különleges készenléti állapotból, izomtónusa csökkent, és így tovább.

A méltányos és rokonszenves csapattárs nem tett hozzá egy másik fontos – egyébként szintén az ún. poszttraumás állapotból következő – lélektani momentumot: kihagyás (betegség, sérülés) után, főként, ha a sérült „munkaeszköz" egy-egy hirtelen mozdulatnál még sajog, a futballista, még ha Puskásnak hívják is, elbizonytalanodik. Átvillan rajta, nem biztos, hogy meg tudja csinálni ezt vagy azt a trükköt, mert belényilallhat a fájdalom.

Ezért eleve másképp nyúl a labdához, másképpen helyezkedik, nem azt a megoldást választja, amelyiket (vagy ahhoz hasonlót) „kollégái" megszoktak tőle. Ennélfogva őket is bizonytalanná teszi, frusztrálja, idegesíti. A magas szintű futballban pedig – az elengedhetetlen technikai tudáson túl – minden a társak bizalmán múlik.

Így történhetett meg az, ami két héttel korábban – és Puskás sérülése nélkül – elképzelhetetlen lett volna: a Mannschaft egyik kulcsjátékosa határozottan emlékszik, hogy az első félidő utolsó tíz percének valamelyikében Hidegkuti artikulálatlan hangon üvöltözött Puskással! Ottmar Walter (1924–2013) nem taglalta, hogyan viselkedett a leendő Pancho a ledorongolás hallatán (feltehetően nem szólt vissza, mert elrontott valamit, amit máskor behunyt szemmel is megoldott volna), ám az egykori szem- és fültanú ma is megesküszik rá, hogy ez volt az a pillanat, amikor megérezte: *„A magyarok idegesek – talán lelkileg össze is roppantak –, meg lehet verni őket!"* Ennek pontos beméréséhez még magyarul sem kellett értenie, a látvány önmagáért beszélt: az aranycsapat belső erőviszonyai átmenetileg megváltoztak, kohéziója gyengült, a gépezetbe homok került, csikorognak a máskor olajozottan működő kerekek. Meg lehet „fogni" őket.

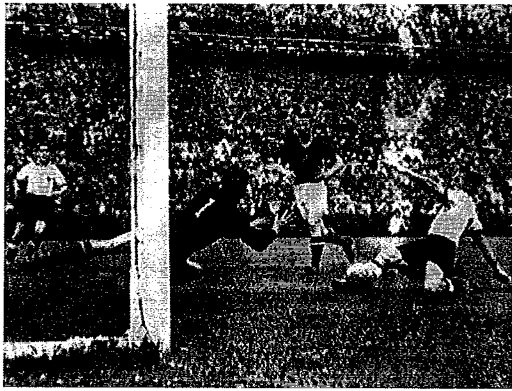
A pásztorórák ára?

Buzánszky gáláns úriemberként nyilvánosan sohasem említette (négyszemközt, poharazgatás közben azonban néhányszor elmondta): biztos tudomása van arról, hogy egyik védőtársa épp a döntő előtti, amúgy is zavaros, sramlizenés solothurni éjszakán „kapta el" a „fiúk" körül legyeskedő egyik bécsi pincérlányt. „Várhatott volna még egy napot" – kommentálta rezignált arckifejezéssel. Amint a másik öt, szintén „kimaradó" csapattárs is.

Ez nyilván hatod-hetedrangú esemény, aprócska szem a láncban, mert a két legénység valós tudása között akkora volt a különbség, hogy még akkor is tönkre kellett volna verni a német alakulatot, ha – Kocsis szavaival – mind a tizenegyen bordélyban töltik az éjszakát. Ám itt egy különleges mérkőzésről, a magyar labdarúgás történetének kimagaslóan legfontosabb meccséről volt szó, tehát a legapróbb, jelentéktelennek tűnő részletek is számítanak. Utólag is! Kivált, ha összehasonlítjuk a német csapatban uralkodó spártai fegyelemmel, a gondosan megválasztott, a játékosokat a külvilágtól szinte hermetikusan elzáró tóparti szállással, beleértve az „arák" Herberger általi udvarias eltanácsolását is, és így tovább.

Vagyis, ha lassítva és kimerevítve újra megnézzük a mérkőzés első német góljának filmkockáit, s látjuk, hogy a bal oldalra átkeveredő Helmuth Rahn által keményen megküldött (egyébként feltehetően kapura

lövésnek szánt) vizes, nehéz labda először Buzánszky, aztán Lóránt talpa alatt kacsázik el, majd a csapat kimagaslóan legjobb emberfogója egy teljes „ütemet" késve úgy csúszik be, hogy felszabadítás helyett a valószínűleg a kapu előtt elsuhanó labdát talppal a szintén közbevetődő Morlock elé tolja – valósággal „gólpasszt" adván így neki –, s a német csatár a negyed ütemmel szintén elkéső Grosics mellett a hálóba sodorja azt... Akkor óhatatlanul átvillan a kései krónikás agyán: nincs-e itt mégis valami „összefüggés"?

11. perc: Morlock gólja előtti pillanatkép 1954. július 4-én, a berni Wankdorf stadionban: Grosics elkésett a vetődéssel (Morlock mögött sötét mezben Lantos) (Forrás: archív)

Vagyis derék halfunk – akárcsak nem kevésbé „éles" helyzetben ötvenkét évvel később Zinédine Zidane – a férfiúi becsületet keményen megvédte ugyan, a meccs azonban „elment".

Az adoma valóságtartalmának hitelességét nemigen csökkenti egy könnyűszerrel ellenőrizhető (pozitív?) tény: „Zaki", az 1924-ben született Zakariás József soha többé nem húzta fel a magyar válogatott hol meggypiros, hol piros-fehér mezét. Attól kezdve Szojka, majd Kotász, esetleg Berendi játszott „beállóst", aztán, 1961-től Sipos „Tüdő" Ferenc. Zakariás pedig a híres tizenegy egyik első halottja lett: még ötvenéves sem volt, amikor (1971. november 22-én) a tüdőrák (más forrás szerint egy súlyos keringési betegség) elvitte.

Persze ne legyünk igazságtalanok (meg irigyek se) az aranycsapat hajdani „kullancsával": a mérkőzés kimenetele nem azon a pár, bizonyára kellemes pásztorórán múlt, s a „kilengést" az is menti, hogy az esetet – sajnos lovagiatlanul – megszellőztető egykori szobatárs, az azóta szintén elhunyt Czibor Zoltán (s névtelenül mások is) egybehangzóan állítják: a hajnali hatkor remegő lábakkal nyugovóra tért „Zaki" beleszeretett a szőke, fitos orrú szolgálólányba.

Az „árulkodó" Czibor egyik fotója 1952-ből (Forrás: archív)

Nem, a vereség konkrét oka az volt, hogy az „árulkodó" Czibor, meg Tóth Mihály, Hidegkuti és Kocsis számolatlanul hagyta ki az „ordító" helyzeteket. Csak a második félidőben – írd és mondd – összesen kilencet! Hidegkuti jobb lábbal, Kocsis fejjel a kapufát is megdöngette, mindhiába: *ça ne veut pas entrer!* Az istennek se akar bemenni – mondják az ilyen „rohadt" meccsekre a francia futballisták. Aki bármilyen szinten focizott már, tudja, vannak olyan napok, amikor „semmi sem jön össze", mintha átok ülne a játékosokon, elcsúsznak a gólvonalon, eltalálják a tehetetlenül fekvő kapust, vagy Kohlmayer „támaszkodóját", netán egymást öklelik fel igyekezetükben az üres kapu előtt, mint Sándor Károly és Fenyvesi Máté nyolc évvel később Chilében a „csehszlovákok" ellen egy igen hasonló hangulatú és ugyancsak kudarccal végződő mérkőzésen.

És Puskás? Ő vajon hogy' vizsgázik? Mert róla, a legendáról szól elsősorban a mese, őmiatta kerítettünk ekkora feneket egy – a világtörténet egészét tekintve – parányi, jelentéktelen epizódnak: a magyar labdarúgó-válogatott 1954. július 4-én délután 3:2 arányban alulmaradt (Nyugat-) Németország ellenében.

Nekünk katasztrófa, nekik csoda

Ami nekünk csaknem nemzeti katasztrófa, nekik csoda: *Das Wunder von Bern*. A német nemzeti önbecsülés visszaszerzésének immár történelmileg is értelmezhető döntő mozzanata.[6]

Döntő után. Össznépi német boldogság:
Fritz Walter és Sepp Herberger vállakon
(Forrás: archív)

Das Wunder von Bern címmel nagy sikerű, egész estét betöltő német játékfilm is készült, benne, jobban mondva a végén, mintegy ízelítőül és történelmi dokumentum gyanánt, a tényfeltáró riportok, visszaemlékezések, hangulatfestő betétek - egyebek között Ottmar Walter beszámolója - mellett, pontosabban után, harmincnyolc perces sűrítmény a meccs legfontosabb mozzanatairól. A nyilatkozók között egy jó karban lévő, még mindig mutatós solothurni hölgy is többször megszólal, valósággal ódákat zeng az aranylábú, szörnyen szimpatikus „magyar fiúkról", s ha netán ő kísértette volna meg (az elérhetetlen Puskás helyett) a csapat „szürke eminenciását", szét kellene tárnunk a karunkat, s be kellene ismernünk: isten útjai, akárcsak a magyar fátum titkai, kifürkészhetetlenek.

Tudjuk már, nem ő volt, rejtélyek azonban így is maradnak garmadával: hiányzik például az a jelenet, amikor Hidegkuti legorombítja Puskást, s amelyre Ottmar Walter hivatkozott; a német játékos, immár hajlott korú, joviális úriember, csupán hivatkozik rá, nincs azonban okunk, hogy kételkedjünk szavahihetőségében.

Nem lehet viszont kétségünk afelől, hogy Puskás, pályafutása négy-öt legrangosabb fellépéseinek egyikén, és magyar szempontból épp a legfontosabbikon, aránylag a leghalványabb teljesítményt nyújtja. Nem játszik rosszul, semmivel sem gyengébb a többieknél, de aznap nem vezéregyéniség.[7] Nem főszereplő, „csak" egy jó játékos a sok közül. Azon a mindent eldöntő napon nem azonos önmagával. Máskülönben nem történhetne meg, hogy a második félidő közepe táján megszokott posztján, a balösszekötő helyéről teljes csüddel, nagy erővel mellbe találja a kapu közepén álló Toni Tureket (1919–1984) a pattogós labdával (azért is tudta „izomból" meglőni, mert a levegőben volt), ahelyett, hogy „lazán" külsővel elnyesné mellette. Aztán, nem sokkal később ugyan jól helyezi a labdát a jobb alsó sarok felé (ilyen szituációkban máskor halálbiztosan betalál), de nem képes elég erőt adni bele; végül, már pánikhangulatban, a meccs vége felé hasonló pozícióban, bal külsővel, vérszegény módon laposan a jobb kapufa mellé küldi azt, vagyis még a „ketrecet" sem találja el! Mindkétszer nyilván azért, mert belehasított a fájdalom – amit ő „keresett" (és okozott) kivagyiságával két héttel korábban magának és sajnos nemzetének.

Puskás bal külsővel kapura lő a berni döntőn, arcán enyhe grimasz
(Csak nem azért, mert sajgott a rüsztje? Mögötte Hidegkuti)
(Forrás: archív)

S még így is, mondhatni ötvenszázalékosan is lő a hírnevéhez méltó két gólt, de, mint már tudjuk, csak az egyik szerepel a krónikákban.

Van egy olyan érzésünk, hogy sem Puskás, sem társai sohasem tudták kiheverni ezt a vereséget, életük végéig kísértette őket, mint egy rémálom,

borzalmas katasztrófafilm. Akárcsak Sebes Gusztávot, aki még a halálos ágyán is két sokatmondó szót hajtogatott: „*Kikaptunk!*" Meg: „*Öcsi!*" És nem véletlenül.

Köztudott az is, hogy a közvélemény őt és kapitányát tette meg bűnbaknak. Tegyük hozzá: nem alaptalanul és nem is igazságtalanul. A két embert különleges kapcsolat fűzte egymáshoz, Sebes fiaként szerette Purczeldék „Öcsijét", s nemcsak azért – amit sokan a szemére vetnek –, mert közepes, amolyan „rakkolós" egykori futballistaként csodálta a keze alá került csaknem fél tucat zsenit és a közülük is kiemelkedő Puskást, hanem – mert ő is munkásszármazású és német eredetű lévén – talán felnézett a hasonszőrű, nála nagyságrendekkel különb tehetségre. Azonkívül tudta, hogy mindig számíthat rá. S ez fordítva is igaz, Puskás is szerette a „vonalas", valójában azonban nagyon jóindulatú és játékosaiért mindenre képes edzőt,[8] és tűzbe ment volna érte, akárcsak a többiek, még – gyakori hőzöngései ellenére – az excentrikus Czibor[9] is. Mindnyájan megérezték, hogy a gondviselés különleges kegyéből és akaratából szerepük túlmutat, túlnő önmagán, valóban történelmi pótlék, egyfajta vigasz a megbicsaklott nemzetté válásért, a csökevényes polgárosodásért, a Kossuth, Széchenyi, Deák és a többi nagy magyar államférfi által elgondolt liberális magyar állam (és álom) 1920-as szertefoszlásáért és mindenért, ami „utána következett".

Puskás és Wright csapatkapitányként „az évszázad mérkőzése" előtt
1953. november 25-én Londonban
(Forrás: archív)

Ha ebből a szemszögből nézzük újra például a londoni 6:3 filmjét, lehetetlen nem gondolni arra, hogy nem futballmeccset, hanem a magyar rapszódiát látjuk: tizenegy észvesztő magyar tehetség tobzódását, eksztatikus előadását arról, hogy szerencsésebb esetben mire is lehetett volna képes ez a szomszédai gyanakvásától, a nagyhatalmak közönyétől kísért és saját önsorsrontó tulajdonságaitól terhes, általuk megvert nemzet.

Ebben az összefüggésben sem volt semmilyen véletlen mindabban, ami 1954. június 20. és július 4. között s különösen a berni döntőben történt. Ellenkezőleg, minden magán viselte nemzeti gyarlóságainkat, a tehetség elfecsérlésének módozatait, a rossz szervezést, a széthúzást, a kisebbségi érzésekből fakadó kivagyiságot, az önbizalomhiányból eredő melldöngetést, az erők hibás el- és beosztását, a kapkodást, a következetlenséget, az intrikákat, végül a pánikreakciók sorozatát.

Puskás távozásával már sohasem fog kiderülni, mint ahogy 2000 óta, elméjének elborulása óta amúgy is reménytelen volt megtudni, mennyi része volt mindebben Sebesnek és a csapatkapitánynak, milyen közös felelősség terheli őket a kétségtelenül hibás döntéssorozatban: végül is miért nem nevezték az élete legjobb formájában lévő, huszonhat éves, erőtől duzzadó Sándort, akinek egyéni akcióira épp a döntőben lett volna a legnagyobb szükség, amikor a hadrend megbomlott már, és ki-ki huszáros rohammal, jórészt egyéni bravúrral, egyedül akarta bevenni a német hadállásokat; miért nem gondoskodtak megfelelő tartalék balösszekötőről, mondjuk a régi játékerejét lassanként visszanyerő Szuszáról; miért nem játszott inkább Palotás Péter (1929–1967) a döntőben, aki már úgyis több alkalommal sikeresen helyettesítette Hidegkutit, Kocsist és Puskást is, és feltétlenül élvezte társai bizalmát; miért ingott meg 1954 elején Sebes bizodalma Budaiban (a brazilok elleni sérüléséig Tóth József volt a válogatott állandó jobbszélsője!), s miért nem volt elég ennek visszaszerzésére az „uruk" ellen bemutatott meggyőző játék; és végül, miként került ismét a csapatba Tóth Mihály? Csak nem azért, amiről tudni vél a fáma, miszerint Sebes veje volt?

S persze nem utolsósorban: milyen szerepe volt a történésekben Puskás hiúságának? Csupa olyan kérdés, amely azóta is foglalkoztatja a labdarúgást szerető közvéleményt. Válasz, kielégítő magyarázat pedig – a legendák természetéhez illően – nincs, s már nem is nagyon lehet.

Abban viszont egészen biztosak lehetünk, hogy egyikük sem mondott el mindent,[10] sem azok, akik meghaltak, sem azok, akik még élnek.

S talán ez így is van rendjén…

Megjelent (Rácz Árpád szerkesztésében) Az Aranycsapat Egy magyar mítosz. Bern 1954. július 4. címmel: *Rubicon*, 2014/7, 21–27. Bővebben: Borsi-Kálmán Béla: *Az Aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából.* Kortárs Kiadó, Budapest, 2008. (Megjegyzés: a *Rubicon* szerkesztősége által forrásának megjelölése nélkül átvett fejezet eredeti címe *A fitos orrú szolgálólány és az Aranycsapat [1954]* volt, *uo.* 38–62. A szöveg először a *Székelyföld* 2007/10-es számában: 111–135.) kötetben pedig első ízben *Az év esszéi 2008. Antológia* [Magyar Napló, Budapest, 2008] c. kiadványban jelent meg, 224–242.)

Jegyzetek

1 Mélyi József: A hiányzó történet Puskás Ferenc halálára. *Magyar Narancs*, 2006. november 23., 26.

2 Ez sajnos valóban nem történhetett másképp: Grosics Gyula 2014. június 13-án, Buzánszky Jenő pedig 2015. január 11-én költözött át az égi futballpályákra. Mi több, az „aranytartalékok" névsora is erősen megritkult azóta: Sándor Károly 2014. szeptember 10-én, míg Várhidi Pál 2015. november 12-én hagyott itt bennünket, Tóth II. József pedig 2017. október 9-én – utolsóként – csatlakozott hozzájuk. Életükről ld. újabban Gál László: *Az Aranycsapat elfeledett legendái – Tóth II József és Várhidi Pál élete.* Budapest, 2015, Aposztróf Kiadó.

3 Vö. „Londonban [apám] úgy mozgott az [angol] igeidők között, mint Puskás a védők között: magától értődőn. Mint eunuch a háremben: nyugodtan. Mint vízimolnárka a vízfelszínen, balettozva, könnyedén: ami más magyarnak nehéz, létkoloncoló láp, neki alkalom a bravúrstückre." Esterházy Péter: *Harmonia caelestis.* Budapest, 2000, Magvető, 155. (A továbbiakban: *H. C.*)

4 A Wikipédia egyik újabb francia nyelvű adatbázisa (https://fr.wikipedia.org/wiki/Josef_Posipal) meg is jelöl egy közelebbi kútfőt: „*Posipal schrieb Fußballgeschichte* [Posipal écrit l'histoire du football; Posipal futballtörténelmet ír]" [archív anyag], in *Siebenbuerger*, 2004. július 6-i szám (a lexikoncikk névtelen szerzője 2014. november 10-én használta az anyagot!).

5 Szöllősi György: *Czibor Dribli az égig.* Budapest, 1997, Print City Kiadó és Nyomda Kft.

6 Ez a mondat utólagos betoldás! (B.-K. B.)

7 A krónikás, a kötelező tárgyilagosság jegyében Sebes némileg elfogult, játékosait s főként csapatkapitányát érthetően védelmébe vevő nyilatkozatánál jobban hisz Vető Józsefnek, a *Szabad Nép* kiküldött tudósítójának, aki július 4-i berni tudósításában a magyar játékosok teljesítményét értékelve higgadtan ezt írta: „*Puskás nem nyújtotta szokott játékát. A mérkőzés előtt azt az utasítást kapta, hogy előretolt csatárt játsszék. Pedig az ő erőssége, hogy hátulról hozza fel nagy lendülettel a labdát. Erre most nem nyílt alkalma.*" (Megjegyzés: ez a rész nem szerepel a *Rubicon* által közzétett változatban, ellenben a Székelyföld 2007-es publikációjában s természetesen 2008-as monográfiánkban *igen!* B.-K. B.)

8 Lásd erről Kő András kitűnő portréját: A hatalom árnyékában. Sebes Gusztáv, az Aranycsapat kapitánya (Dokumentumok és kortársi visszaemlékezések). In *Rubicon*, 2014/7, 12–19.

9 Koós Levente: „Ha majd az ellenségek kibékülnek, otthon találkozni fogunk." Czibor Zoltán és a belügy. In *Aetas*, 30. évf. 2015/4. sz., 67–81.

10 Ezt az attitűdöt így fogalmazta meg a klasszikus aranycsapat utolsó mohikánja, Buzánszky Jenő az őt faggatni igyekvő monográfusának: „Előre megmondom azonban, vannak indiszkrét témák, amikről sohasem fogok beszélni. Tudom az igazságot, de megtartom magamnak." Vö. Sándor Mihály: *Vasutasból aranybányász. Beszélgetések Buzánszky Jenővel.* Debrecen, 2007, Campus Kiadó, 83.

Puskás, Albert, Varga

A három muskétás drámája

„A labdarúgás olyan dráma, amelyben a mérkőzés közben tudjuk csak meg, hogy ki a főhős." (Albert Flórián, 1968. május)

Puskás, Albert, Varga. Miért éppen ők váltak egy korszak futballjának emblematikus figuráivá, amikor labdarúgó-képességek dolgában sokan megközelítették, talán meg is haladták őket? A nimbuszhoz nem elegendő a *legendás* bal láb, az elképesztő gólérzékenység, a hatvanméteres lőtt passz. Egyéniségnek, markáns, meghatározó személyiségnek is kellett lenni egy olyan korban, amely felfedezte, elfogadta és kihasználta a személyiségben rejlő kommunikációs erőt. Puskás a Rákosi-korszak szimbóluma, Albert a Kádár-éra bálványa, Varga pedig ugyanazon ellentmondásos – 1956–1989 közötti – történelmi időkeret antiidolja volt. Láthatatlan szálak kötötték össze őket. Puskás nevét a nemzet arénája, míg Albertét nevelő-klubja stadionja viseli, Vargáról – nagy valószínűséggel – soha semmit nem fognak elnevezni.[1]

A száguldó őrnagy meghajol

1981. június 6-án öregfiúk mérkőzést rendeztek a zsúfolásig teli Népstadionban, az angol–magyar vb-selejtező előtt. A Budapest–Vidék válogatott előmeccsen, csaknem negyedszázaddal 1956-os távozása után, újra *magyar pályára* lépett Puskás Ferenc (1927–2006), mindenki Öcsije. Ha már játszott, gólt is lőtt, megcsinálta egyik kedvenc mutatványát: a mesterhár-

mast a 3:3-ra végződött találkozón. Aztán, mint aki jól végezte dolgát, a dísztribün elé járult – ahol Kádár János és vezérkara ült –, enyhén, már amennyire tekintélyes pocakja engedte, meghajolt, s még aprót biccentett is a fejével. Megkötötte újabb paktumát az immár *emberarcú* rendszerrel.

A második félidőre beállt a Kádár-korszak kimagaslóan leghíresebb, s talán valóban legjobb labdarúgója, az akkor negyvenedik esztendejében járó, de már galambősz Albert Flórián (Hercegszántó, 1941. szeptember 15. – Budapest, 2011. október 31.). Ő egyike annak a két játékosnak – a másik Varga Zoltán –, aki legjobb formájában esetleg befért volna az Aranycsapatba, épp Hidegkuti helyén, a hátravont középcsatár posztján; persze csak akkor, ha *sorozatban* játszott volna úgy, mint 1966 nyarán Liverpoolban, amikor a magyar válogatott 1954 után 3:1-re ismét lemosta a brazilokat a pályáról Bene, Farkas és Mészöly góljaival. A mezőny legjobbja azonban az élete legkiemelkedőbb produkcióját nyújtó Albert volt; s leginkább *ezért, s nem* 1967-es, egyébként szintén remekül sikerült idényéért választották meg a következő évben a kontinens legjobb játékosának. Ő a magyar futball egyetlen *aranylabdása és nem Puskás!*

Albert se előtte, se utána nem játszott olyan fantasztikusan jól, mint Liverpoolban, és főként nem szériában. Olyannyira nem, hogy már 1968-ban fölerősödtek a bíráló hangok egy-egy gyöngébb előadása kapcsán. Aztán robbant a bomba: Borbély Pál, a *Népsport* vezető sportújságírója a lap 1969. június 10-i számában – mindössze öt nappal Albert végzetesnek bizonyuló koppenhágai térdsérülése előtt – brutálisan kemény kritikát közöl a „Császár" középpályás-játékáról, s egyáltalán a (társadalmi) státuszáról: „Albert kivételes tudású befejező csatár, de mozgáskészségét, fizikai és pszichológiai adottságait figyelembe véve, úgy tűnik, alkalmatlan erre a posztra" – kezdi (szakmai) bírálatát Borbély, majd így folytatja: „Egyébként is úgy érzem, hogy az a különleges helyzet, amit ő a magyar labdarúgásban élvez – már-már veszélyes számára. Senki nem mondja meg neki, hogy *amit hétről-hétre nyújt, az kevés*". Aztán egy már-már becsületsértéssel egyenértékű övön aluli ütést is elhelyez a Fradi centerén, súlyosan belegázolva önképébe: „A rangsorolásnál becsúszhatnak apróbb hibák, de «ott kell lenni» ahhoz, hogy valakit Európa legjobb labdarúgójának válasszanak. Rendben van, elfogadjuk [...] az idő múlik, elképzelhető, hogy ma már túl magasak számára azok a követelmények, amelyeket eléje állítunk. Akkor azonban át kell értékelni a vele való foglalkozás módját is."

Térjünk vissza magára az öregfiúk-találkozóra, s próbáljuk futballista szemmel nézni!

Mit csinál Albert? *Kizárólag Puskásnak passzol!* Mintha csak ők ketten lennének a csapatban. Ahogy hozzá kerül a labda, szokásos, jellegzetes, zseniális[2] kígyózó mozgásával közel viszi Öcsihez a labdát, s odaadja neki! Még véletlenül sem másnak! Aki futballozott már legalább a kerületi bajnokságban, annak nem szükséges kifejteni, ez mit jelent. Versenyhelyzetben jobbára azoknak passzolnak, akikben bíznak, akiknél, úgymond, *jó helyen van a labda*. Minél jobb játékosnak tartják, minél előkelőbb helyen van a belső erőrangsorban, annál többször adják oda neki. Az viszont szinte kizárt, hogy csak és kizárólag egyetlen egynek passzoljanak. Még akkor sem, ha tudományos vizsgálatok igazolják, egyáltalán nem a véletlen műve, ki, milyen gyakorisággal és persze *kitől* kap használható átadást.

Az kapja a legtöbb és legjobb passzt, aki a hierarchia, a gúla csúcsán van: az abszolút játékmester, a főnök, a patron. Ezen a meccsen egyszer és mindenkorra kiderült: a magyar futball történetében ez *nem Albert*, hanem: PUSKÁS. S a szintén extraklasszis Albert Flórián ezt az immár történelmi tényállást épp azzal ismerte el, mintegy illusztrálta, hogy kizárólag Öcsit kereste a labdával – és nem fordítva! Ő ugyanis mindenkinek egyformán passzolt, nem tett semmiféle különbséget.

Az 1981-es találkozónak van előzménye: amikor a Fradi 1965-ben megnyerte a Vásárvárosok Kupáját, a VVK-t, s ennek során kiverte a Bilbaót, a Szimbólum és a Bálvány találkozott, és az Antiidol is ott volt. Puskás 1965. április 21-én délután a 2:1-re elvesztett mérkőzést követően – a Fradi gólját Varga Zoltán lőtte – szokása szerint bement a magyar csapat öltözőjébe, és a maga harsány, keresetlen módján a következő szavakat intézte a leendő aranylabdáshoz: *„Te vagy az Albert? Azt hittem, jobb játékos vagy!"*

A rekedtes hangú szentencia egyszerre volt *igaz – és mélyen igazságtalan!* Mindenek előtt súlyosan sértő volt, egy másik férfi önképébe gázolt: Albertet sokszorosan megalázták, méghozzá publikusan, a nyílt színen, saját legintimebb közegében, társai füle hallatára és szeme láttára. Az ilyen kiszólások akkor is megrendítik a focistát, ha a kritika a lelátóról egy öblös,

borízű hang formájában érkezik, mondjuk a *Fradika* valamelyik vezérszurkolója szájából.

Ilyenkor bármi megtörténhet, az önérzetében frusztrált játékos tudatbeszűkült állapotba kerül, letolja a gatyáját a mélyen tisztelt egybegyűltek előtt, miként az 1956 előtti Puskás nem is egyszer megtette: például 1956. április 22-én vasárnap délután a később róla elnevezett Népstadionban (Bp. Honvéd–Bp. Kinizsi: 2:1).

Albert, és *az egész 1956 utáni magyar futball szemszögéből*, sokkal rosszabb történt Bilbaóban: *a Rákosi-rendszer legnagyobb futballsztárja* nyilvánított (szak)véleményt *a Kádár-kor épülőfélben lévő bálványáról.* Ráadásul az egyetlen személy, aki ezt szakmailag és morálisan hitelesen megtehette.[3] Puskás, noha már leszálló ágban volt, 1962/63-ban és egy évvel később is még spanyol gólkirály lett, nem ért még véget megduplázott karrierje, Albertté viszont mindössze tizenhat évet ölelt fel. Ennyi időt tölthetett a nemzetközi labdarúgás élvonalában. Puskás kerek hét esztendővel többet, összesen huszonhármat: tizenhármat Magyarországon és nyolcat Spanyolországban. Puskást elkerülték az igazán komoly sérülések – a 8:3-ra végződő 1954. június 20-i Magyarország–(Nyugat-)Németország mérkőzés 57. percében megesett Liebrich-taposás kivételével. Az viszont sokkal *súlyosabb (sport)történelmi* következményekkel járt, mint Albert balszerencsés, ám szintúgy egyáltalán nem a véletlen számlájára írható dániai traumája: az volt a berni vereség – s mindannak, „ami utána következik" – az első számú, mondhatni legfőbb oka.

Puskás nem is lehetett volna igazságtalanabb az utána következő korszak első számú csillagával, mint amilyennek bilbaói beszólásával bizonyult. Nem az akkor tizenhárom esztendős Albert Flóri tehetett róla, hogy tizenegy évvel korábban azon az elátkozott 8:3-as meccsen Öcsi nem fért a bőrébe, lerúgták, a döntőben persze *mégis* játszani akart, bár saját megítélése szerint is „csak" hetvenöt-nyolcvan százalékos állapotban volt, a magyar futball – s *a magyar nemzeti önbecsülés* – viszont újabb jóvátehetetlen presztízsveszteséget szenvedett.

Végső soron az sem Albert Flórián bűne, hogy – személyiségjegyei alapján – a puha diktatúra szűrőjén ő akadt fenn: a Kádár-érának épp egy olyan karakterű új idolra volt szüksége, amilyen ő volt. Az csupán külön pech, és a sors nagyfokú igazságtalansága vele szemben, hogy – abszolút értelemben s immár *történelmileg* is igazolhatóan – Puskás futballistaként tehetségesebb, emberként karakánabb, s mindent összevetve: sokkal szerencsésebb volt nála.

Az új bálvány: Albert Flórián pályafutása csúcspontján
(Forrás: archív)

Puskás, miután lefitymálta Albertet, „odalépett az ismeretlen Varga Zoltánhoz (Vál, 1945. január 1. – Zugló, 2010. április 9.), és hátba veregette: »Öcsi, te jó voltál!«".

A „trónkövetelő": Varga Zoltán 1964-ben
(Fotó: Petrovits László)

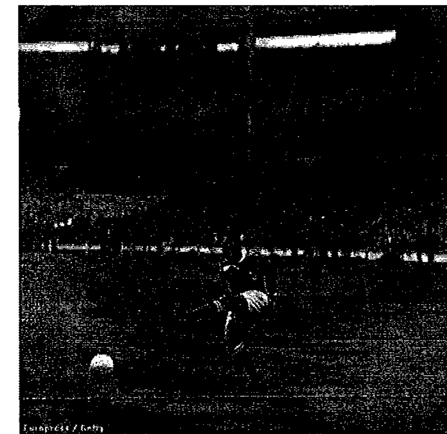
Puskás elgázolta, beletiporta a Császárt a bilbaói öltöző linóleumburkolatú padlójába, és alighanem muníciót adott az Albert-kultusz ellen munkálkodóknak. A magyar (és a spanyol) *nemzet bombázója* akaratlanul csaknem olyan durva hibát követett el, mint 1954-ben. Akkori kihívó, önveszélyes magatartása a világbajnoki címbe került; míg bilbaói állásfoglalása – tűnjék utólag bármily meghökkentőnek is – jelentős mértékben hozzájárult a magyar futball későbbi elrohadásához.

De még ennél is rosszabb történt!

Vizsgáljuk meg historikusi alapossággal az elfeledett Puskás-kinyilatkoztatás második felét! Mit is mondott Vargának? „Öcsi, te jó voltál!" A mondat filológiailag is érdekes: Puskás a saját legismertebb magyarországi ragadványnevén szólítja meg az akkor húszéves és három hónapos Varga Zoltánt. A *leöcsizéssel* a nála tizennyolc és egynegyed évvel – meg egy teljes futballtörténelmi korszakkal – fiatalabb labdarúgó-fenomént tüntette ki véleményével, aki mindenben az ő ellentéte, tökéletes kontrasztja volt. Nagyon sokan gondolják úgy Magyarországon, hogy Varga Zoltán egyike a magyar futball négy-öt valaha élt legnagyobb tehetségének. Ő az egyedüli magyar játékos, akit már 8-9 éves korában „kis Puskásnak" neveztek a Károlyi-kertben zajló grundfoci alkalmi szurkolói. Ő az, aki ugyanannyi idősen, alig tizenhat éves korában bemutatkozhatott az NB I-ben, akárcsak 1943. december 5-én Purczeld Öcsi Nagyváradon, s nem másnak volt a legkedvesebb játékosa, mint az 1923-as születésű Mészáros Józsefnek. Annak a rendkívül jó szemű edzőnek, aki egyedülálló módon a Kispest futballistájaként először a nála négy esztendővel fiatalabb Puskás szárnypróbálgatásait figyelhette testközelből, majd, 1948-tól, immár a Ferencváros balösszekötőjeként két teljes idényen át egy másik világsztár, az *anti-Puskás* Kocsis Sándor megizmosodásában segédkezhetett.

Ha az aranycsapat legfontosabb mérkőzéseit újranézzük, két dolog ötlik szembe: Kocsis volt még olyannyira „kétlábas", mint később Varga, ő fordult úgy le piócaként rátapadó ellenfeleiről, s ő is mindkét irányba, mint a nála másfél évtizeddel ifjabb utóda. Egyikük sem volt ellenben kifejezetten gyors, s ezt mindketten káprázatos labdatechnikával, mozgékonysággal és hihetetlen ütemérzékkel kompenzálták. Hasonló stílusban ollóztak és fejeltek is; mindkettőben Kocsis tűnik eredményesebbnek, különösen a fejjátékban, hiszen a futball története nemigen ismer nála e tekintetben

jobbat. Ráadásul sokkal gólérzékenyebb is volt, számolatlanul rugdosta és fejelte a gólokat, itthon még Puskásnál is termékenyebb volt. Kivált az 1954-es világbajnokságon, ahol ő lett a torna gólkirálya. Varga viszont két alapvető dologban feltétlenül hasznosabb, még Kocsisnál is tehetségesebb volt. Először is: jobban, pontosabban és erőteljesebben rúgott nála, távolról is, mindkét lábbal. Senki sem tudott olyan pontos, ötven-hatvan méteres lőtt passzokat adni, különösen jobb lábbal, mint ő. Csak Puskás – ballal.

„Megy a bal..." Puskás Ferenc,
a Real Madrid játékosaként, 1963. október 31-én
(Fotó: Central Press)

Varga a futball talán legnehezebb elemében is felülmúlta elődjét: a szervezőkészségben és a *stratégiai gondolkodásban.* Ebben a tőle alkatilag, fizikailag és mentálisan *abszolút különböző* Puskáshoz hasonlítható (mérhető) csupán, s kizárólag ez rokonítja őket. Mindketten igazi hadvezérként irányították csapataikat, szervezték a játékot, mozgatták társaikat, különösen a szélsőket: Puskás Budait és Czibort, Spanyolországban Gentót, majd Amanciót. Vargának „be kellett érnie" a dorogi Karába Jánossal, meg az egyébként kiváló képességű, szenzációs rugótechnikájú Szőke Istvánnal, a válogatottban pedig a szintúgy nemzetközi klasszis Bene Ferenccel és Farkas Jánossal. A nyugat-európai folytatás, sajnos, elmaradt.

Megint felmerül a kérdés: *vajon miért?*

A válasz előtt vissza kell térnünk az *Albert–Puskás viszonyhoz.* 1966. július 13-án Manchesterben a magyar nemzeti tizenegy kikapott az akkor fénykorát élő, Benficára épülő portugál válogatottól. A 3:1-re végződő mérkőzés után nyílt az ajtó, és megjelent az akkor 39 éves, három hónappal korábban visszavonult Puskás. Sokan vélik úgy: igen nagy szerepe volt abban, hogy a csapat lelki egyensúlya helyreállt, s mindössze negyvennyolc órával később, július 15-én délután, tönkreverte Liverpoolban a kétszeres világbajnok Brazíliát. A mezőny kimagaslóan legjobb futballistája a három hónap híján huszonöt esztendős Albert Flórián volt!

Albert egyik kedvenc mutatványa: a védők és a kapus „elfektetése" egy Svájc elleni válogatott mérkőzésen a Népstadionban 1959. október 25-én (Magyarország–Svájc: 8:0, szemléli: Göröcs János) (Forrás: archív)

A másfél évvel korábbi bilbaói (becsület)sértést valamiképp rendeznie kellett! Albertnak több elméleti lehetősége is volt a revánsra: *a)* ott helyben lepofozza a vele kirívóan igazságtalan, nagyszájú futballfenomént; *b)* elküldi a magyar pályák környékén sűrűn elhangzó, (bánatos) jó édes anyjába. Mindkét változat kockázatos és gyakorlatilag elképzelhetetlen volt, mert Puskás fizikailag erősebb és sokkal, de sokkal híresebb volt nála. Ráadásul egy ilyesfajta spontán megoldás óriási botrányt kavart volna, amelyet esetleg mind a magyar, mind a nemzetközi sajtó megszellőztetett volna.

Az azonnali reakció azért sem volt lehetséges, mert nem fért össze Albert alkatával! Albert egyike a magyar labdarúgás legintelligensebb figuráinak; buta focisták nem rúgnak zsákszámra olyan zseniálisan egyszerű, mégis

„okos" gólokat, miként ő tette pályafutása során. De: visszahúzódó, zárkózott egyéniség volt, aki utálta a harsányságot, s nem csak a pályán nem szeretett ütközni. Nem tette ezt a vezetőkkel sem, és – bár akad ellenpélda – általában nem állt ki társai mellett, mint másfél évtizeddel korábban Puskás. Igaz, közben egy történelmi léptékű változás is végbement a magyar társadalomban: az ügyek *kijárásának* módozatai finomodtak, ki-ki megkötötte a maga kis kompromisszumát a vezetőkkel, a rendszerrel – s leginkább önnön lelkiismeretével. Fokozatosan olyan légkör alakult ki a futballpályákon és azokon kívül, hogy a játékosok belátták: követelőzni, keménykedni, okoskodni nem célszerű, előbb-utóbb csak megüti a bokáját az ember. De lehet alkudozni, egy kicsit zsarolni, meg lehet főzni (fűzni) valamelyik vezetőt, be lehet óvatosan mérni, meddig tanácsos elmerészkedni. Az 1960-as évek közepére-végére egyszer és mindenkorra lejárt a kapudöngető Botondok kora, inkább taktikusan, diplomatikusan, a kiskapukat kellett tudni kitapogatni.

Az egyik „királycsináló": a 'Flóri' Szepesi György mikrofonja előtt a korai hatvanas években (Forrás: archív)

Ez a társadalmi légkör és politikai kultúra ölelte magához Albert Flóriánt. Nem Albertnek volt szüksége a másod-, harmadrangú párt- és belügyi funkcionáriusokból sportvezetővé átvedlett emberkék ajnározására, hanem *a Kádár-rendszernek kellett Albert!* (Most már tudjuk: nem egy új, második Puskást, hanem egy szárnyaszegett Albertet szerettek volna!)

Ennek ijesztő kontrasztjaként, s mindezzel párhuzamosan Vargára – állítólagos államellenes kijelentései miatt – egy játékostársa *jóindulatú figyelmeztetése* nyomán igen korán fölfigyelt az elhárítás, és fura kontinuitást teremtve az *aranycsapat* történetével, ugyanúgy négyen „dolgoztak rá", mint Grosics Gyulára.

Bűnbak, vagy áldozati bárány?
(Varga Zoli egyik fotója az ÁBTL-ben)

És Albert? Bizonyára ő is érzékeli, talán tudja is, mi folyik körülötte, de beletörődik, nem lázad, miért is menne fejjel a falnak? Inkább beéri az így is csordogáló lehetőségekkel.

Ezt a megváltozott alaphelyzetet nem fogadta el Varga, aki *akkor* nem is volt tökéletesen tisztában azzal, amit ma már tud, s egyre többször

mondja is: ő nem Albert, hanem a rendszer ellen lázadt! Nem akart beletörődni, amit Albert (Géczi, Novák, Páncsics, Juhász, Szűcs, Branikovits, Rákosi és a többiek) hajlandó volt elfogadni: a hatalom mindig erősebb, partizánakciókkal nem lehet legyőzni. Három élethelyzet van: beleszokni és elszürkülni; ütközni és felőrlődni; megszökni, és másutt szerencsét próbálni. Az utóbbit tette 1968. október 11-én Mexico Cityben Varga, amikor úgy döntött: nem tér haza, mint annak idején Puskás, Czibor és Kocsis.

Albert kapáslövés közben 1967-ben
(Fotó: Farkas József)

1966. július 15. *Albert egyetlen világraszóló győzelme Puskás felett.* A Császár úgy vett elégtételt hányatott gyerekkora bálványán, hogy azon a délutánon fölé nőtt.[4] Semmivel sem játszott gyöngébben, talán még egy árnyalattal jobb is volt, mint Puskás 1953. november 25-én Londonban.

Transzban, önfeledt, ihletett állapotban futballozott, mint annak a történelmi léptékű meccsnek – a XX. századi elfuserált magyar történelem rapszódiájának – kimagaslóan legjobb játékosa, a hozzá alkatilag-futballtipológiailag legközelebb álló *Hidegkuti* (egy forrás szerint: Dvoracsek) *Nándor,* akit külföldön szintén többre taksálnak, mint saját hazájában. Mert Pancho *Puskás Öcsi,* nem mindig igazságosan, mindenkit legyűrt, lenyűgözött, még saját magát is: gyarlóságait feledtetve vált minden idők legesleghíresebb futballistájává.

Puskás diadalmenetének akadtak károsultjai, kisebb-nagyobb áldozatai. Minden jel szerint Albert is ezek közé tartozik, hiszen az 1965 tavaszán esett bilbaói becsületsértést sohasem heverte ki. *Ha túltette volna magát rajta, nem passzol tizenöt évvel később kizárólag Puskásnak!*

Itt zárul is a kör: amit Puskástól Albert 'kapott' Bilbaóban, azt bizonyára öntudatlanul Vargán és másokon torolta meg: először elidegenítette, majd el is üldözte maga mellől *a kizárólag Puskáshoz mérhető futballtehetséget.* Azt a magyar játékost, aki egyedül értette meg – a pályán – *az ő zsenialitását,* s akivel még hosszú évekig a legteljesebb harmóniában játszhatott volna, akárcsak Pancho di Stefanóval Madridban, esetleg mindkettőjük futballkarrierjét hasonlóképpen jócskán meghosszabbítva. Varga Zoltán maga is megvallja: *„A pályán volt egy összhang közöttünk."* Sőt, egy önvallomásában azt is mondta: imád labdát adni neki! S ehhez nem kell barátjának neveznie, bőven elegendő, ha, immár Alberttel szólva: labdáik keresik egymást. Tény és való: kizárólag ők ketten – *párban* – voltak-lehettek olyan zseniálisak, hogy kivételes tudásukkal, szellemességükkel, improvizatív képességeikkel s kifinomult technikájukkal a világ bármelyik védelmét föltörhették volna. Akár az olaszokét és az amúgy is magyarkomplexusban szenvedő brazilokét is 1970-ben Mexikóban. De csak *együtt,* s nem külön utakon[5]... Albert Flórián azonban, akárcsak a Kádár-rendszer sok-sok tehetséges gyermeke, a könnyebb ellenállás irányába mozdult el, hagyta, folyjanak csak a dolgok tovább a maguk megszokott medrében. Nem tudta valószínűleg még a gondolatát sem elviselni annak, jóllehet mindig tiltakozott e feltevés ellen, hogy Varga esetleg hosszú távon megelőzi őt, átveszi a prímhegedűs szerepkörét. Inkább, jó magyar szokás szerint, belerokkantak mind a ketten: Varga önkéntes emigrációjában, Albert idehaza, időnap előtt.

A földkerekség valaha élt talán legtehetségesebb labdarúgója, a karrierjét egyedülálló módon Madridban megkettőző Puskás Ferenc sem volt, nem is lehetett maradéktalanul boldog ember. Őt is emésztette az elfecsérelt (történelmi) esély, a *magyar fátum.* Pontosabban az abban játszott (fő)szerep. Akárcsak társait és Sebes Gusztáv szövetségi kapitányt – mindhalálig.

Megjelent (Ligeti Nagy Tamás szerkesztésében): A három muskétás drámája. Puskás, Albert, Varga. *Hamu és gyémánt magazin,* 2007/4., 94–100; illetve Puskás, Albert, Varga. A három muskétás tragédiája. In: *Negyvenöt év közszolgálat.* A 2009-ben elhangzott előadások. Tizenhetedik könyv. Bécs/Wien, 2010, „Europa"-Club [Bécs], Gefördert aus Mitteln der Volksgruppenförderung, 253–268. Kötetben: Borsi-Kálmán Béla: *Megközelítések II. Tanulmányok, esszék, beszélgetések.* Budapest, 2012, Lucidus Kiadó, 135–143.

Jegyzetek

1 Ez hál'Istennek nem következett be. A Zuglói Danuvia stadionja, ahol 2010. április 9-én péntek délután egy öregfiúk-meccsen életét vesztette, immár az ő nevét viseli, Nem lévén jártas az okkult tudományokban semmiféle ésszerű magyarázatom nincs arra – hacsak megint nem a 'magyar fátum' incselkedik velünk, közönséges halandókkal –, miként lehetséges, hogy 'vargazoli' azon a Kövér Lajos utcai futballpályán halt meg, amelynek intézőjét a világháborús években Kutas Istvánnak hívták, aki minden valószínűség szerint nem tartozott Varga feltétlen hívei közé és sportvezetői pályája során – s különösen annak 1974–1978 közötti csúcspontján – egészen más típusú futballisták, köztük fradisták voltak a kedvencei, mint a magyar futball talán legbalszerencsésebb, világra szóló tehetsége.

2 „Klasszikus apa–fiú ikon, jártam meccsre apámmal. Az Üllői úton együtt láttuk a tizenhét éves Albertet először játszani. Az a kis ijedt csönd a stadionban, amikor a zsenialitás hirtelen testet ölt. Be volt kötve a feje, valami történhetett az első félidőben, de azt nem láttuk.

– Az a turbános – nézett körül jelentősen apám [Esterházy Mátyás, 1919–1998], arról még fogunk hallani. – Ő már akkor megmondta." (Esterházy Péter: *H. C.,* 546.)

3 Újabb, titkosszolgálati jelentésekből származó adatok szerint Puskás már másodvirágzása legjobb évében, 1960-ban megtette ezt: egy október 30-án Brüsszelben a belga válogatottól 2:1-re elvesztett mérkőzés után, amikor – miután a csapat

egészéről leszedte a keresztvizet, mondván, hogy pocsékul játszottak – egyenesen az *utód*hoz, Albert Flóriánhoz fordult s az alábbi keresetlen szavakat intézte hozzá: „»Ne haragudj, öcsikém, hogy így szólítalak, de erre feljogosít az, hogy 10 [recte: tizennégy] évvel idősebb vagyok nálad, és egyszer-kétszer én is magamra öltöttem a válogatott mezt, de szembe köpném magam, ha így játszottam volna, mint te ezen a meccsen.« Elmondotta, hogy volt úgy, hogy ő sem volt formában, de akkor is küzdött, és legalább akart jól futballozni, »belőled viszont a tudás mellett az akarat is hiányzik«. Kijelentette, hogy ezzel a futballal, melyet Albert játszik, még a mindennapi kenyerét sem keresné meg a nyugati profi világban. Albert Puskás megjegyzését szótlanul hallgatta végig." Lásd Takács Tibor: *Szoros emberfogás. Futball és állambiztonság a Kádár-korszakban.* Budapest, 2014, Jaffa Kiadó, 79. (A továbbiakban: Takács 2014; vö. www.magyarfutball.hu › Mérkőzések.)

4 Ezt maga Puskás is elismerte, mert egy adat szerint közvetlenül a mérkőzés után – nem cáfolva korábbi véleményét sem – így nyilatkozott Albert teljesítményéről: „látta többször játszani, és egész gyöngén játszott, ma viszont úgy játszott, mint egy egyetemi magántanár". (Forrás: https://444.hu/2014/05/02/igy-focizott-kadar-titkosszolgalata/.)

5 Lásd erről Frenkl Róbert véleményét: „Vargának nem kellett volna elhagynia hazáját 1968-ban. Rossz volt neki is ez, rossz a magyar labdarúgásnak is. Mindkettő többszörösen bűnhődött érte [...] Puskást, az előző korszak zsenijét itthon már leírták, amikor Spanyolországba ment. És milyen jó volt látni megújulását, büszkének lenni rá. Nem vagyunk egyformák. Az átlagemberek sem, hát még a zsenik. Vargát nem segítette érzékenysége, büszkesége, védő közegre lett volna – lenne – szüksége [...] *Nem hiszem, hogy kétséges lehet, hogy vele más lett volna a hetvenes évek magyar labdarúgása. Nemcsak azért – de azért is, mert ott lettünk volna a hetvenes és a hetvennégyes világbajnokságon [...] Ha Varga itthon van, nehezebb lett volna a hetvenes években »megalapozni« a magyar labdarúgás évtizedes mélyrepülését [...]*", Frenkl Róbert: Más szemmel Egy könyv ürügyén. *Sport Plusz* 1997. április 12., 25. [Részlet Frenkl Bocsák Miklós: *Vargazoli.* Budapest, 1997, Paginarum Kiadó, Dabas-Jegyzet Kft. c. könyvéről írt recenziójából] kiemelés tőlem! – B.-K. B.!

Mementó – avagy ki is volt Varga Zoltán?

„tündöklő fénypont volt a magyar futball egén"
(Esterházy Péter)[1]

Nemigen számolta még meg valaki, hogy Varga Zoltán, a magyar labdarúgó-társadalom „vargazolija" kinek volt *liblingje* Magyarországon és a nagyvilágban. Ez lehetetlen, minden bizonnyal tíz, vagy százezrekben mérhető csupán, hiszen sokan *kizárólag* csak őérte jártak mérkőzésre, és szájtátva, olykor már-már önkívületi állapotban bámulták észvesztő produkcióit. Van azonban a labdarúgók teljesítményének egy objektívebb mércéje is: a trénerek, a játékostársak, s főként az ellenlábasok, a „testőrök" tanúságtétele. Ezek közül kettő – egy futballberkekben csaknem közismert edzői vélemény, és, váratlan ajándékként, egy a maga korában rettegett „kullancs" – véleménye kívánkozik ide: Zoli nem csupán a Puskásnál négy, Kocsisnál hat évvel idősebb – s mindkettőjük szárnypróbálgatásait (Puskásét 1943 és 1947 között a Kispestben, Kocsisét 1947–1949-ben a Fradiban) egyengető – Mészáros Józsefnek volt a legkedvesebb játékosa, hanem az elfogultsággal igazán nem vádolható – 1952 és 1968 között a magyar élvonal egyik „legszigorúbb" emberfogójának számító „vasasos" Berendi Pál (aki Puskás, Hidegkuti, s főként Kocsis, de később Tichy, Göröcs és Albert életét egyaránt sokszor megkeserítette) – újságírói kérdésre válaszolva – a napokban ezt nyilatkozta róla: *„Hozzá hasonló fenomén akkoriban nem volt egész Európában. Varázslatos játékos volt, sokkal többre kellett volna vinnie."*[2]

S itt máris elgondolkozhatunk: hogyan lehetséges, hogy a magyar foci históriájának valószínűleg három legképzettebb, zsonglőrszerű virtuóza – akik, minő fura véletlen: mindhárman jobbösszekötőt játszottak csapataikban és a magyar válogatottban, – egyaránt alulmaradtak egy-egy náluknál is erősebb (vagy annak látszó) egyéniséggel szemben a pályán és az

öltözőben zajló kíméletlen küzdelemben. Kocsis Puskással (és odakint Kubalával) szemben vesztett, Göröcs és Varga pedig Albert mögé szorult az erőrangsorban. Másodhegedűsök lettek, pedig szólistáknak születtek.

Ez volna a nagy „nyolcasok" sorsa? (Vagy csupán arról lenne szó, hogy a kifinomult technika és irányító-készség valamiképpen érzékenyebb, sérülékenyebb lelkialkattal jár együtt?)

Amikor magához szólít valakit az Úr, mindközönségesen az illető meghal, s aztán eltemettetik, vagy urnába gyűjtik hamvait, az emberek, *mi*, e földi világban zsibongó szánalmas, esendő és gyarló teremtmények pár percre, néhány órára, esetleg egy-két hétre kizökkenünk monoton és gépies napi teendőink megrögzött ritmusából. Ilyenkor többnyire még azok is elgondolkoznak, akik butaságból, restségből, szellemi/lelki önvédelemből, vagy agyafúrt (el)hárító technikák alkalmazásával úgy irtóznak a *magukba szállás* isteni kötelmétől, mint ördög a tömjénfüsttől.

Mert a fő kérdés ilyenkor nem is annyira az, hogy *milyen ember volt* az elhalálozott, hanem az, hogy én (te, ő, mi és ti) hogyan viszonyultunk hozzá életében, *mit jelentett nekünk*, és ha igen, emlékét hogyan hasznosítsuk, miként építsük be szűken mért maradék időnkbe. Merthogy mi is, mindnyájan csupán *haladékot* kaptunk, és nem is olyan hosszú hónapok, évek múlva követjük Őt oda, ahonnan – eddigi tudásunk szerint – csupán a Megváltó tért vissza...

S azt is csak nagyon halkan illendő szóba hozni, hogy a búcsú, majd a „gyászmunka" időszakában sem elhunyt családtagunk, barátunk, kollégánk, pályatársunk valós (tényleges) *személyisége* esik a legsúlyosabban a latba, hanem csak azok a jellemvonásai, alaptulajdonságai – s az ezekkel szorosan összefüggő sikerei és/vagy kudarcai –, amelyek *nekünk*, kinek így, kinek úgy (s persze mindenkinek más-más arányban és mértékben) *fontosak*. Vagyis még ezekben a fennkölt pillanatokban is önzőek vagyunk, s megrendülésünk is nem kis részben saját jövendő elmúlásunk feletti talmi önsajnálattal elegyes.

Varga Zoltán 2010. április 9-én vesztette életét – stílszerűen: egy zuglói futballpályán, egy öregfiúk-mérkőzés szünetében. Váratlannak semmiképpen nem nevezhető halála felbolygatta a kis magyar állóvizet, talán még azokban is némi részvétet keltett, akik nem szerették, sőt, megkockáztatom: zsigerből utálták, szívből gyűlölték őt. Kevesen voltak ugyanis olyanok,

akiket játéka, egyénisége, személyisége hidegen hagyott volna, s csupán rokonszenvesnek, vagy kicsit (de az elviselhetőség határain belül) furcsának, „idegenszerűnek", vagyis különcnek tartották. Nem lehet pontosan tudni, kik voltak többen, de az közismert, hogy amolyan problematikus, ún. „megosztó személyiség" volt. A pályán – és azon kívül is. Akárcsak a valaha élt leghíresebb magyar: egy másik futballista: Puskás Ferenc – fénykorában. Tegyük tüstént hozzá: de csak Magyarországon! *Pancho Puskas* ugyanis második, madridi korszakában (1958–1966) – a labdarúgás történetében egyedülálló módon – nem csupán megismételte itthoni sikereit, hanem egyszersmind minden vele kapcsolatos futballszakmai kételyt (ki a jobb: Puskás vagy Kocsis? Puskás vagy Hidegkuti? Puskás vagy Bozsik?) eloszlatott, illetve – nem mindig igazságosan – a maga javára döntött el.

Három magyar világsztár: Guttmann Béla Kocsissal és Puskással Milánóban, 1956. december végén, pár nappal a dél-amerikai „fekete túra" kezdete előtt (Forrás: http://www.fourfourtwo.hu/hirek/magyarorszag/nb-i/bp.-honved/1956-hatvan-eve-jatszott-madridban-a-honved)

Neve fogalommá, a „magyar" jelzővel egyenértékűvé vált. Világszerte. Holott felsorolt riválisai, akiknek sorába Kubala Lászlót[3] is odaírhatjuk *futballtudásban* összességében nem voltak gyöngébbek nála (Kubala[4] és Kocsis adottságaik tekintetében még talán felül is múlták), miként – legalábbis mértékadó futballszakírók és hajdani (szinte mindannyiukat „testközelből" ismerő) játékostársak szerint – Varga Zolinak is ugyanolyan bőkezűen mérte a *talentum*ot a Teremtő, mint az egy nemzedékkel idősebb világklasszisoknak. (Mindebből máris levonható a következtetés: a tehetség csupán egyik, s talán nem is a legfontosabb kelléke az érvényesülésnek, legalább olyan fontos a labdarúgó személyisége, jelleme. Ebben a tekintetben pedig senki sem mérhető Puskás robusztus érdekérvényesítő s végső soron mégis szimpatikus egyéniségéhez!)[5]

S itt rögvest adódik az első, egyelőre történelmi válasz a töméntelen mennyiségű *MIÉRT*-re, amelyek Zoli *jelentéses* életútjával kapcsolatban fölmerülnek. Miért sikerült Puskásnak a megkettőzött karrier, s miért csupán torzó jutott Vargának? Itthon is és külföldön is?

A magyarázat – részben legalábbis – abban keresendő, hogy Bozsik és társai a Horthy-érában szocializálódtak, szüleik még a „boldog békeidők" végén jártak iskolába, és, ha mást nem is, azt beléjük sulykolták, hogy a magyar uralkodó nemzet, államalkotó nép, a magyar dicsőség előbbre való holmi „tót", „oláh", „rác" és „sváb" nemzetiségi törekvéseknél. S ugyanezt sugározta Hidegkutiék elemista korában a „Mindent vissza!" jelszó is, amely – nem is olyan burkoltan – úgyszintén a magyar elsőbbséget és felsőbbséget hirdette.

S bármilyen furcsának tűnjék is: éppen ezt – a reformkori és dualizmus kori nemzeti nagyjaink által megálmodott, sikeres társadalom-korszerűsítéssel egybekötött, Duna táji, s egyben világra szóló hegemóniát – valósította meg, jóllehet tetemes fáziskéséssel a Puskás vezérelte legendás *aranycsapat*. Mármint, jobb híján: a *szimbolikus térben!* Egy aprócska szépséghibával: a magyar elitalakulat (semleges szakírók szerint az 1970-es brazil válogatott után minden idők második legjobb nemzeti tizenegye!) a döntő pillanatban ugyanúgy kudarcot vallott, mint tizennyolc évvel korábban a Sárosi–Zsengellér–Toldi–Titkos-féle nem kevésbé talentumos társulat, noha – ismét mérvadó (futball)történészek szerint – objektíve az a csapat is *jobb volt* olasz ellenfelénél.[6] Ám győzni az sem tudott...

Nem folytatom, túl messzire vezetne, ha ezt a (historikusi) szálat végigfuttatnám. Ám annyi talán kiderül belőle, hogy a *futball* nekünk, magyaroknak jóval több holmi látványos és divatos csapatjátéknál! Ellenkezőleg: a történelmi kompenzáció fontos terepe, vigasz a nemzetté válás sikertelenségéért, polgári átalakulásunk felemás voltáért; gyógyír a magyar álom (és állam) 1920-as szertefoszlására/szétszedésére.[7] Egyszersmind tükre, sokszor egyenesen görbe tükre mindannak, ami a magyar társadalom mélyén történik. Azóta is.

Ám amíg Puskás, *a csapatkapitány*, ugyanabban *a szimbolikus térben* 1948–1954 között úgyszólván leképezte, valósággal megtestesítette a Rákosi-rendszert (innen személyiségének itthoni – 1956 előtti – megosztó jellege!), *1956*, s még inkább az *1962/63* táján bekövetkező *kádári konszolidáció* után a politikai vezetésnek másfajta *idol* után kellett néznie, a magyar labdarúgás valamelyest veszített kirakatjellegéből, csökkent a sztárok presztízse, érdekérvényesítési, „kijárási" képessége. Mivelhogy *közben*, 1954. július 4-én véget ért az aranycsapat győzhetetlenségének mítosza, s alig két évvel később „testvéri" szovjet tankok tiporták el a XX. századi európai történelem egyik legdicsőségesebb, bár – a geopolitikai katasztrófát nem kockáztató nyugati „cserbenhagyás" miatt – eleve reménytelen szabadságharcát. Mindkettő, köztudomásúan a magyar nemzeti önkép/önszemlélet és nemzettudat újabb súlyos traumája. Máig ható következményeiről nem is beszélve...

Ezek közül most nagy vonalakban csak azokat vizsgáljuk meg, amelyek közvetlenül hatottak – egyfajta objektív lehetőségkeretként – Varga Zoltán személyiségfejlődésére és életútjára.

Nem volt tehát többé aranycsapat, annak romjain – az 1958-as törvényszerű stockholmi vb-fiaskó után – új nemzeti válogatottat kellett építeni. Ez szakmailag sem volt éppen könnyű, hiszen 1956 őszén nem csupán a három világsztár (Puskás, Kocsis és Czibor), hanem a nagy reményekre jogosító ifiválogatott teljes (bő) kerete is a „szabadságot választotta" (Sztáni, Pázmándi, Szalay, Csóka és Vincze futott be közülük – tehetségéhez mérten szerény – napnyugati karriert).[8]

S a sokszor méltatlan összehasonlítgatásokon kívül (Eh, hol vannak „ezek" Puskáséktól?) le kellett volna küzdeni még valamit, amiről nemigen beszél a szakirodalom: az 1954 nyarán elszenvedett berni vereség fölerősí-

A „tékozló fiúk" csapata: a magyar ifjúsági válogatott 1956-ban (Vincze Imre tulajdona)

tette/megszilárdította azokat a – magyar társadalomfejlődés bugyraiban lappangó – kisebbségi érzéseket, amelyek majd' minden magyar lelkében (tudtán kívül, már-már genetikailag „kódolva") ott rejtőznek, s – alig néhány kivételtől eltekintve – azóta is gúzsba kötik a magyar futballisták lábát. (Nekünk úgysem sikerül, valami mindig közbejön! stb.) Ez történt az 1960-as olimpián a dánok, két évvel később a chilei vb-n a csehszlovákok, s újabb négy esztendő múltán Angliában a szovjetek ellen. Ami pedig azóta – főként 1986-ban Irapuatóban, a szovjetek elleni 0:6 után – történt azt jobb, ha nem is bolygatjuk. Ilyen szintű rohamos hanyatlást nemigen ismer a labdarúgás históriája.

Joggal gyanakodhatunk tehát, hogy a valódi okok mélyebben rejtőznek, hiszen akadt ennél még károsabb fejlemény is: nem csupán az addig is csak viszonylagos – nagyhangú, pöffeszkedő kivagyisággal pótolt/helyettesített – magyar önbizalom ingott meg Bernben, hanem a hatvanas évek közepétől az addig többé-kevésbé érintetlen természetes kiválasztási rendszer is megroppant a honi futballban.[9] Bizonyára nem függetlenül a kádári konszolidáció mindent egyneműsítő, az értékeket összemosó, a szürkeséget, a politikai állhatatosságot előtérbe helyező, megalkuvásra, álságosságra, önbecsapásra építő polipszerű viszonyaitól. *„Aki nincs ellenünk, az velünk van!"*– hirdette „János bátyánk" hírhedt jelmondata. Ne politizálj, hanem kussolj, érd be azzal, amit kapsz, ne akarj kiválni, kiugrani. Állj be a sorba, s mindenekelőtt: légy megbízható, hűséges – és (lehetőleg) középszerű.

Egy alaposabb társadalomtörténeti, társas lélektani elemzés könnyű szerrel kimutathatná miként kapott – s éppen ez idő tájt! – újabb lendületet a Bibó István által 1948-ban leírt, s szerinte már az 1867-es kiegyezés óta folyó kis(nagy)magyar *kontraszelekció,* amely a hetvenes/nyolcvanas években olyannyira kiteljesedett, mondhatni a társadalom minden szegmensében uralkodóvá vált, hogy következménye nem is lehetett más, mint a mérlegelésre, súlyozásra szolgáló kritériumrendszer – a *mérték*[10]– tökéletes összezavarodása, általános értékválság, az ítélőképesség végzetes meggyengülése. Az ugyancsak felemásra sikeredett „rendszerváltás/rendszerváltozás" után az ezredforduló táján oda jutottunk, hogy Magyarországon hovatovább lehetetlen megmondani ki milyen mértékben részesült a Fennvaló egyik legnagyobb adományából: a valódi (hamisítatlan) tehetségből.

Száz szónak is egy a vége: ebben a társadalmi légkörben és futballmiliőben kellett (volna) érvényesülnie a magyar labdarúgás története egyik legkiemelkedőbb képességű – csak Puskáshoz, Kocsishoz és Kubalához mérhető – alakjának: Varga Zoltánnak.

Fél esztendővel tragikus halála után nincs meg még a történelmi távlat, hogy sziklaszilárd következtetéseket vonjunk le, megingathatatlan állításokat fogalmazhassunk meg kurtára szabott életéről, több alkalommal is megbicsaklott futballista és edzői pályájáról. Ám az máris nyilvánvalónak tetszik, hogy egyike a magyar futball emblematikus – korszakalkotó – figuráinak, noha különleges érzékenysége (vele született lelki sebzettsége) s az ezekből eredeztethető önbizalomhiánya, önértékelési zavarai,[11] kapcsolatépítési és -tartási nehézségei, valamint párját ritkító becsületessége miatt *ebben a kontraszelektált közegben* sem játékosként, sem edzőként nem futhatott be valódi képességeihez méltó pályaívet.

De tudtán kívül éppoly fontos alakja *lett* a magyar futball- (és nemzeti) panteonnak, akár Puskás és Albert! Az előbbi a Rákosi-kor *szimbóluma,* a másik a Kádár-rendszer *idolja.* Puskás hihetetlen kommunikációs és manipulációs képességei, ösztönös társas intelligenciája, a hierarchiák iránti csalhatatlan érzéke révén maga volt a *hatalom,* aki uralta szűkebb és tágabb környezetét, s elképesztő presztízsét, befolyását többnyire *jó ügyek-*

re, társai érdekében vette igénybe. Albert viszont csupán *futballistaként* érdemelte ki a Puskás távozásával ölébe hullott csúcspozíciót, *emberként* már szinte semmit sem tett hozzá, elfogadta, élt vele, majd passzívan beleszürkült első és egyetlen klubja sivár, reménytelen mindennapjaiba. Most már, ennyi év múltán elmondható, hogy sem játékosként, sem vezetőként nem jutott el azokra a magaslatokra, amelyeket kétségbevonhatatlan tehetsége és tekintélye révén könnyedén elérhetett volna. Megkötötte a maga kis kompromisszumait, nem vágyott többre, mint amit így is elért, akárcsak – néhány kivételtől eltekintve – mi, a Kádár-kor gyermekei, valahányan.

Varga Zoltán viszont, amikor 1965 körül lázadozni kezdett az akkor már erőteljesen épülő (kívülről irányított) Albert-kultusz[12] ellen, talán maga sem volt tudatában, hogy a *Kádár-rendszer ellen* indított reménytelen küzdelmet. Így vált egy egész nemzedék – több korosztály – *bálványává*. A sajnos már csupán virtuálisan létező magyar nemzet jobbik részének példaképévé. Akinek viszont 1996-os hazatérése után s a magyar futball (és társadalom) hetvenes/nyolcvanas években bekövetkezett további rohamos romlása/rothadása következtében – amelyet túlérzékenysége révén egy barométer pontosságával észlelt és meg is fogalmazott! – edzőként, újítóként, *megváltóként* jottányi esélye sem maradt.

S talán ugyanezzel a jelenséggel magyarázható az is, mekkora lett ismét *a csend* körülötte.[13] Mintha sokaknak még halálában is kényelmetlen volna annak tudata, hogy itt élt közöttünk egy szőke üstökű, 65 évesen is fizikailag fitt, fiatalos ember – egy hamisítatlan világsztár –, aki soha életében nem tudott, de nem is akart megalkudni. Maga volt a fennálló állapotok elleni néma tiltakozás... *Mementó!*

Ebbe, az esélytelenségbe s mellőzöttségbe halt bele, tudatosan készülve rá, végelszámolását becsülettel, kíméletlen pontossággal és megrendítő szókimondással elkészítve, evilági dolgait méltósággal elrendezve. Valahogy így: *„Én úgy éltem, hogy nem voltam tekintettel semmire, mindig azt tettem, amit jónak láttam, se számításból, se tapintatból ezen nem változtattam. Ami jót tettem, azt természetesen tettem, így, ha volnának is valami érdemeim, ezeket nem tartom számon. Ha pedig bármi rosszat tettem, azt megkínlódtam, megkeserültem. Talán nem tettem jobbá a világot, de azt biztosan tudom, hogy nem rontottam rajta, mert olyat nem tettem benne, amit nagyon nem szerettem, és amitől gyűlölettel irtóztam.”*[14]

Különös, furcsa élete – és az isteni kegyelem – magasztos ajándéka, hogy megadatott neki: „harc” közben, igazi férfiként haljon meg, akárha egy tábornok az Ő csataterén: a futballpályán.

S így – a maga *jelentéses* módján – mégis eljutott az üdvösséghez.

Hamvai pár méterre nyugszanak Puskásétól – a Bazilikában.

Pest, 2010. október 16–21.

Megjelent: *TORONYIRÁNY*, 2011, Szeged-csanádi Egyházmegye *KALENDÁRIUM*, 92–99; kötetben: Borsi-Kálmán Béla: *Megközelítések II.* Lucidus Kiadó, Budapest, 2012, 145–152.

Jegyzetek

1 Az idézet Lakat T. Károly: Requiem egy csillaghegyi jobbösszekötőért. In: *A megrendülés segédigéi EP 1950–2016*. Összeállította és szerkesztette Kőrössi P. József. Budapest, 2016, Noran Libro, 86–94. című búcsúztatójából származik, aki a „Mester” *Egy tündöklő* c. felkérésre írt Varga-nekrológjából vette át (*uo.* 98.).

2 Ammam S. Szabolcs–Kiss B. László: A piros–kék ember. Berendi Pál nem tudja elképzelni az életét a Vasas nélkül. *Magyar Hírlap*, 2010. október 16., 25. Lásd erről bővebben Borsi-Kálmán Béla: *Az Aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából.* Budapest, 2008, Kortárs Kiadó. (A továbbiakban: B.-K. B. 2008)

3 Lásd ehhez Gyöngyösi Balázs: Az elfeledett futball-legenda. Miért nem lett Kubala László népi hős? *Heti Válasz*, 2010. január 28., 58–60.

4 Egy adat szerint a dicséretek terén meglehetősen visszafogott Alfredo di Stefano és Puskás is csak szuperlatívuszokban nyilatkozott tehetségéről: Puskás: „Semmit sem kellett irigyelnie Pelétől vagy Alfredótól. Ami pedig a zsonglőrködést illeti nem félt senkitől. Még a Real Madrid szurkolóit is elbűvölte ügyessége”; Di Stefano: „Kubala egy zseni, játéka pedig tiszta volt. Élvezet volt nézni, ahogy a labdát vezeti.” Lásd »Kubala, le genie hongrois du Barça«, http://www.lebuteur.com/article/detail?titre=kubala-le-genie-hongrois-du-barca&id=24320&utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+GalerieFArtciles+%-28Les+derniers+articles++-+lebuteur.com%29#.VL92RnRjLOY.twitter.

5 Lásd erről bővebben: B.-K. B. 2008.

6 Lásd erről: Czoch Gábor–Szegedi Péter: Párhuzamos életrajzok. Ezüstkapitányok. Dr. Dietz Károly és Sebes Gusztáv. *Magyar Narancs*, 2010. július 15., 22–24.

7 Lásd ehhez újabban Csiffáry Gabriella: A magyarság gólöröme [Interjú Grosics Gyulával az aranycsapat kapusával]. *Nagyítás*, 2010, augusztus 18., 1; 5–6.

8 Sztáni István emlékei szerint a leggyakrabban ebben az összeállításban léptek pályára: *Várkonyi* (kapus); hátvédek: *Németh, Nemes, Pázmándi*; fedezetpár: *Hanek, Makkai*; csatársor: *Szalai, Kaszás, Sztáni, Mathesz, Povázsai*; (Tartalékok: *Kovács* (balhátvéd), *Gelei* és még négy másik játékos, akiknek Sztáni István már nem emlékszik a nevére.) (A szerző itt mond köszönetet Sztáni Istvánnak és Vincze Imrének értékes információikért!)

9 Akkoriban tűntek föl a pályák mellett, az öltözőfolyosón, illetve a székházak irodáiban az edzőkkel, vezetőkkel bratyizó „fociszülők", akik felmérhetetlen károkat okoztak a teljesítményen alapuló erőrangsorokban! Ennél már csak az volt pusztítóbb, amikor – alighanem Varga Zoli mexikói megpattanásával szoros összefüggésben – 1969 őszén a Pártközpont kiadta a parancsot a belügyi szerveknek: intézményesen be kell épülni a futballba! Ez annyit jelentett, hogy a jelentgetők szórványosan addig is létező kis csapata *besúgóhaddá* dagadt, és érzésem szerint hosszú időre lehetetlenné tette, hogy egészséges, teljesítményelvű, morálisan ép labdarúgás legyen Magyarországon. Vö. Takács Tibor: Operatív magyar foci. ÉS, 2008. május 30., 10–11. Bővebben Takács Tibor: *Szoros emberfogás / Futball és állambiztonság a Kádár-korszakban*. Budapest, 2014, Jaffa Kiadó, továbbá 2008-as kötetünk átdolgozott és kiegészített változatának *Titkosszolgák és célszemélyek futballmezben – és anélkül* c. fejezetében (Előkészületben!)

10 Lásd erről bővebben (s persze tágabb/mélyebb) társadalomtörténeti összefüggésrendszerben: Lőrincz Csaba: *A mérték Egybegyűjtött írások tőle és róla*. Szerkesztette Borsi-Kálmán Béla–Filep Tamás Gusztáv–Zelei Miklós. Budapest, 2010, Kisebbségekért Pro Minoritate Alapítvány–Méry Ratio Kiadó.

11 Csak élete utolsó éveiben döbbent rá, hogy mekkora is volt rajongóinak tábora, amikor ismeretlenek úton-útfélen a szemébe mondták: „Maga volt a világ legjobb játékosa. Csak maga miatt jártunk meccsre!" (Például, napra pontosan négy héttel halála előtt, 2010. március 12-én, péntek délután a zuglói Csalogató vendéglőben! S az is a sors különös játéka, hogy ez az Amerikai út–Korong utca sarkán lévő hajdan Puskásék által is sűrűn látogatott étterem valamikor Zoli egy másik híres testőréé, Noskó Ernőé volt, és nem csupán egy szintén tragikusan korán elhunyt magyar futballtehetség – Kocsis Lajos (1947–2000) – törzshelye volt, hanem az utolsó igazi magyar zseni, Törőcsik András is gyakran felbukkant itt...) Talán ezért is tört fel belőle egyik utolsó interjújában a kései megvilágosodás: „Ha tudom, hogy ennyire szeretnek, ennyi embernek okozok traumát, akkor *el sem megyek!* (Ország György: Varga Zoli, *Magyar Világ*, 2009. június 26.)

12 Ehhez tudni kell, hogy Albertet *játékosként* nagyra becsülte, öreg fejjel is gyakran mondta, sőt nyilatkozta is, hogy hozzá hasonló kaliberű futballistával nemigen játszott életében: ösztönösen érezték és tökéletesen kiegészítették egymást a pályán! Albert habitusát, passzivitását azonban nem tudta elfogadni, mint ahogy azt sem, hogy a szeme láttára s végeredményben az egyetemes magyar futball kárára épült ki az Albert-nimbusz, amely – megintcsak a szimbolikus térben! – épp olyan álságos volt, mint maga a Kádár-rendszer! Lényegében leképezte azt.

13 Kivétel azért akad, lásd Lakat T. Károly: *Requiem a nagy nyolcasért – a futballisták vargazolija*. Budapest, 2010, Kossuth Kiadó. (Vö. Kő András: Saját pályán. Portré Varga Zoltánról, egy nemzedék bálványáról [LTK könyvének recenziója]. *Magyar Nemzet*, 2010. július 24., 35.)

14 Varga Zoltán: *Valahogy mindig félúton*. Szerkesztette Bugya István. Budapest, 2008, Püski Kiadó, 142.

Varga Zoltán sorsa a történész szemével

Borsi-Kálmán Béla *Az Aranycsapat és a kapitánya – Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából* című 2008-ban megjelent könyvében[1] nagy teret szentel a Varga Zoltánnal kapcsolatban felvetődő kérdések megválaszolásának. A *Nemzeti Sport Online* a történésszel folytatott beszélgetésben arra próbál választ kapni, a magyar labdarúgás Puskás Ferenc utáni korszaka legnagyobb tehetségének sorsa törvényszerű volt-e? Borsi-Kálmán 2005 januárjában személyesen is megismerte az egykori játékost, mi több, baráti viszonyba[2] került vele.

– Az Albert Flórián–Varga Zoltán ellentétnek csak az lehetett a következménye, hogy utóbbi elhagyta az országot?

– Úgy vélem, igen. Zoli a természetéből fakadóan nehezen kötött kompromisszumot, fiatalkorában pláne nem.

– Lakat Károly, az FTC akkori edzője nem tudta volna normális mederbe terelni a két zseni viszonyát?

– Nem a hétköznapokban felmerülő ellentétekről volt szó, hiszen egy csapatban úgy nem lehet létezni, hogy a két futballista állandó perpatvarban áll egymással. Ez mentalitásbeli különbség volt kettőjük között. Lakat egyébként jó ideig kezelte is a helyzetet, egy bizonyos szintig. Roppant intelligens ember volt, emellett a maga korában remek labdarúgó, akinek

a játékosok között is nagy volt a tekintélye. Bizonyos helyzetekben Albertet és Vargát is „helyre tette". Vele hatvanhétben, hatvannyolcban bajnok volt a Fradi, egy évvel később csak harmadik, s 1969. decemberében felállt a kispadról.

Három „főnök" egy fényképen (balról jobbra: Lakat Károly, a tréner, Kalmár István, a klubelnök, Albert Flórián, a „patron" az öltözőben (Forrás: archív)

Hogy mi lett volna, ha Varga és Lakat is marad a csapatnál? A feltételes módban feltett kérdésekre nincsen válasz. Varga már nem volt, Albert pedig hatvankilenc nyarán súlyosan megsérült. Szerintem Zoli távozását mindenki megsínylette: elsősorban ő maga, de a Fradi és a válogatott is. Sőt a magyar futball hanyatlása is lelassult volna, ha itthon marad, és nem csupán Szőke István lett volna legalább negyvenszeres válogatott Zoli oldalán, hanem talán Flóri sem megy bele a végzetes koppenhágai csínbe...

– Varga a távozása előtt úgy érezte, hogy neki járna a karmesteri pálca?

– Valószínűleg igen, de ezt nem jelentette ki, mert a nagyképűségnek még csak a szikrája sem volt meg benne. Akkoriban Albert már nagyon sok mindent megengedhetett magának, Varga ezt egész egyszerűen zsigerileg nem bírta. Úgy fogalmaznék, hogy Albertet a Császárhoz méltatlan produktum ellenére a futballközeg változatlanul Császárként kezelte. És ez Zoli igazságérzetét mélyen bántotta.

A „csípőre tett kéz" (Albert klasszikus testtartása – fénykorában. Ez az a 'császári póz' és mentalitás, amely ellen Varga lázadt) (Forrás: archív)

– Mintha a politika azt szerette volna, hogy ne legyen őrségváltás. Vagy túl erős ide a politika szó?

– Annyiban nem, hogy a magyar sport mögött a hatvanas években is ott volt a politika. Nemrég derült ki: körülbelül Zoli távozásával egy időben – talán nem is függetlenül attól – párthatározat született, az elhárításnak intézményesen be kell épülnie a futballba is. De úgy mondanám, hogy Albert habitusa leképezte az emberarcú szocializmus állapotát. Nem Albertnek volt szüksége a rendszerre, hanem a Kádár-rezsimnek Albertre. Varga pedig lázadó volt – utólag kiderült, hogy kamaszkora óta jelentettek róla. De mintha érződött volna, hogy talán fent is úgy döntöttek, jöjjön Varga. Már az 1968-as szovjet–magyar után Zoli a Népsportban Borbély Pál cikkében üzent Albertnek – igaz, név nélkül. Tehát a trónkövetelő teret kapott a sajtóban. Majd fél évvel később – amikor Varga már külföldre távozott – Borbély durván megtámadta a középcsatárt, aki a bírálat cáfolataként tette oda magát a dán–magyaron, ahol súlyosan megsérült. Vargát Mexikóban, Albertet pedig alig fél évvel később Koppenhágában vesztettük el.

– Zoli „el innen" világvége-hangulatban hagyta el az országot – annak ellenére, hogy önéletrajzi írásából kiderül, szerette a hazáját? Vagy karriert akart csinálni?

– Erről sohasem beszélt. Nyilván a kettő együtt dolgozott benne: ha már mennem kell, karriert csinálok. Elvégre a Károlyi-kertben ő volt a kis Puskás. Ő általában meg volt győződve, hogy morális szempontból jó döntéseket hozott.

– Puskásnak sikerült a külföldi karrier, Vargának miért nem?

– A könyvemben egy nagyobb részt írtam erről, röviden annyi, hogy a két ember személyisége szöges ellentéte egymásnak.

Varga Zoltán, immár a 'szabad világ'-ban, kesernyés arckifejezéssel, mintha érezné, hogy bajban van. Életének megoldatlanságai koloncként kísérték a sírig (Forrás: https://pestisracok.hu/csalafinta-csalo-onmagaval-hazalo-csardaskiraly-igy-jarattak-le-megalkuvasra-keptelen-varga-zoltant/)

– Varga az olimpiai esküjét szegte meg. Ezen még azok is elgondolkodtak, akik érthetőnek tartották a disszidálását.

– Igen, ezt persze a rendszer kommunikálta így, mert Lakat – legenda vagy nem – Mexikóvárosban kinti magyarok társaságában azt mondta, Varga helyében ő is ezt tette volna. Zolinak a kimenetelre nem volt más lehetősége. De az is sorsszerű, hogy az Ajaxszal nem sikerült akkor felvennie a kapcsolatot, s tulajdonképpen egy korábbi disszidens Honvéd-játékos, Nagy Antal segített neki.

– Egy kicsit ugorjunk az időben: azért a Varga-portrén sötét folt a bundabotrány. Nem kellett volna észrevennie, hogy amit itthon iparszerűen űztek büntetlenül, az Németországban bűn? Tehát morálisan sem jó döntés.

– Ezt szerintem így fel sem mérte. Ami engem illet, számomra abszolút idol volt, nem tudtam kellő objektivitással viszonyulni életének ezen szakaszához, ráadásul sorstársa, Gergely Laci ugyanúgy észak-erdélyi (nagybányai) származású volt, akárcsak én. S a körülményekről kevés információm volt.

– Varga később mit mondott el erről?

– Nagyon nehezen lehetett belőle kihúzni bármit is. Ő azt mondta, megvezették őket, s hogy itthonról utánanyúltak.

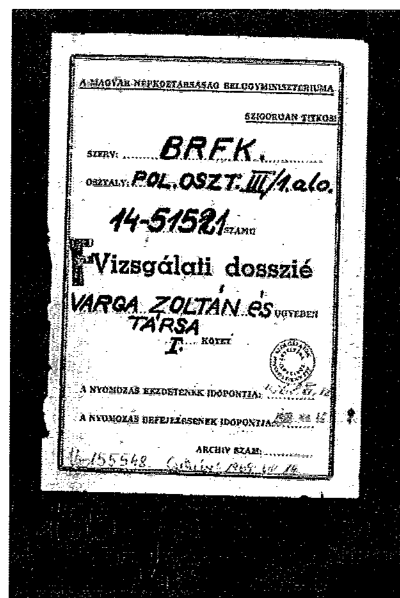
A Hertha egyik edzésén: Varga kapuralövés közben. Fényképfelvétel az ÁBTL-ben őrzött Varga-dossziéból. Ezek szerint mégis „utána nyúltak"? (Forrás: ÁBTL)

– Azt csak nem képzelhetjük el, hogy kialakult egy olyan szituáció, amelyet Nyugat-Berlinben a magyar titkosszolgálat teremtett? Vagy legalábbis belenyúlt.

– Vargával kapcsolatban azért elképzelhető hogy rajta voltak, mert a rendszer nem akart még egy Puskáséhoz hasonló helyzetet: nem állt érdekében egy újabb magyar sikertörténet, épp a „disszidens Vargazolival” a főszerepben…

- Zolinak nem volt üldözési mániája?

– Akit tizennyolc éves kora óta figyeltek, annak jogosan van üldözési mániája.

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BELÜGYMINISZTERIUMA

SZIGORÚAN TITKOS!

SZERV: BRFK.

OSZTÁLY: POL. OSZT. III/1. a. l. o.

14-51521 SZÁMÚ

Vizsgálati dosszié

VARGA ZOLTÁN és TÁRSA ÜGYÉBEN

I. KÖTET

A NYOMOZÁS KEZDETÉNEK IDŐPONTJA:

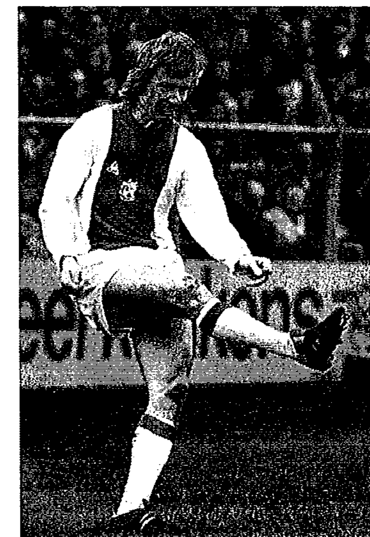
A NYOMOZÁS BEFEJEZÉSÉNEK IDŐPONTJA:

ARCHIV SZÁM:

Varga Zoltán vizsgálati dossziéja
az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában

– A bundaügyön kívül miben hibázott Zoli a karrierje során?

– Hogy elment az Ajaxtól. Köztudott, hogy az 1974-es vébé előtt az Ajax válogatottjait játszatni kellett. Zoli egyszerűen nem bírta a tartaléksorsot, mellesleg a legtöbb focista a „padon” roppan meg lelkileg, elszáll az önbizalma, megsérül az önbecsülése. Bizonyára ennek következtében kérte, hogy engedjék el a Dortmundhoz.

Varga az Ajax mezében
(Forrás: https://pestisracok.hu/csalafinta-csalo-onmagaval-hazalo-csardaskiraly-igy-jarattak-le-megalkuvasra-keptelen-varga-zoltant/; Fotó: Nl.afcajax.wikia.com)

– Ahol tengelyt akasztott az edző Otto Rehhagellel…

– Akivel a pályán korábban konfliktusa volt, hiszen egy ízben, ahogy focistanyelven mondják, „hülyét (majmot) csinált belőle”, sokkal jobban megalázta, mint Noskó Ernőt 1967 áprilisában a Népstadionban. Rehhagel pedig az alá- és fölérendeltségi viszonyban könyörtelenül törlesztett, akárcsak Dalnoki Jenő egy nagyon hasonló helyzetben Szőke Pista esetében. Egyébként Zoli utálta a német futballt, neki Olaszországban vagy Spanyolországban kellett volna játszania. Aberdeenben csak azért érezte jól magát, mert a Fradihoz hasonló klub volt. Amikor egy Aberdeenbe érkező magyar újságíró, Szabó Illés megkérdezett egy taxist, milyen játékos Varga, azt válaszolta, ilyen zseni ott még nem játszott, igaz, egész Nagy-Britanniában sem.[3]

– Miért nem tudott az említett országokba igazolni?

– Ez nagy talány. Nyilván a menedzserének nem voltak oda kapcsolatai. De Puskás sem segített… (Sőt, Kubala sem…)[4]

– ...aki boldog-boldogtalant segített külföldön, ha megtudta, hogy az illető futballista és magyar.

– De Varga megalázónak érezte volna, hogy Puskás segítségét kérje. Ám tényleg érdekes, hogy az Olaszországban elismert, Zoli játékát imádó Czeizler Lajos sem járt közbe az ügyében, igaz, Czeizler akkor már túl öreg volt...

– Könyvéből kiderül, Szusza Ferenc leigazolta volna a Betishez Vargát. Miért nem ment?

– Ez egy tipikusan magyaros történet. A hetvenes évek közepén az egykori Dózsa-legenda itthoni engedéllyel volt a Betis edzője. Elismerték, jól elvolt, erre Östreicher Emil, aki talán az egyetlen, aki segített volna Zolin, beajánlotta a Betishez, bár ma sem értem, hogy Östreicher miért nem a neki szinte hazai pályának számító Valenciához vitte, ahol éppen ő volt a menedzser. Szuszának ez nem hiányzott, mert félhetett, hogy otthonról rászólnak, mit keres ott a disszidens – Szusza, ugye, éppen nem volt az –, másrészt a Betis foga Wolfgang Overathra fájt, Varga csupán amolyan csali lehetett.[5]

– Majd huszonnégy évvel később ő lett a Fradi edzője. Miért nem alkotott maradandót?

– A jubileumi meccs után maradnia kellett volna,[6] ehelyett ő kocsiba vágta magát és hazautazott. Megerősítve ezzel a róla kialakult különc képét. De tőle tudom, hogy megdöbbent: az itthoni társadalmi állapotok milyen mértékben romlottak tovább ahhoz képest, mint amikor elment. Átvitt értelemben barométerként észlelte ezt a romlást.

– Már Fradi-edző korából a Simon-ügyet és a Telek-ügyet hová tegyük? A két játékos szurkolók tízezreinek a kedvence volt. Zoli konfliktusba került velük is.

– Semmiféle érzéke nem volt a hatalmi viszonyok kezeléséhez. Sohasem mérte fel a hierarchiát. Hiányzott belőle a társadalmi intelligencia, ami

Puskásban szinte fölös mértékben megvolt. Másképp nem tudott volna talpon maradni, s megduplázni a karrierjét Madridban.

– Milyen volt Zoli énképe?

– Azt gondolta magáról, hogy kiemelkedő tehetsége által ő a világot jobbá tenni hivatott, küldetéses személyiség, aki az emberekben erősítheti a nemzeti önbecsülést, és örömöt adhat nekik.

– Ez igaz, ám emellett állandóan haragban állt a világgal is.

– Igen, az önképhez hozzáilleszthetjük, hitt abban, hogy mindig neki van igaza – pláne, ha fociról van szó.

„Ebben a környezetben neki csak felőrlődni, meghalni lehetett"
(Fotó: Török Attila)

– Hazatérését követően felismerte, hogy a társadalmi állapotok romlottak, de mintha illúziói lettek volna.

– Igen, és talán csak utolsó két évében fogta föl, hogy ebben a közegben ő már teljesen esélytelen.[7]

– Ebben a környezetben neki csak felőrlődni, meghalni lehetett?

– Az ő habitusával *igen*. Viszont megadatott neki, hogy „harc közben", igazi férfiként haljon meg: mint egy tábornok a csatatérén, ő a futballpályán. És így mégis eljutott az üdvösséghez.[8]

Az interjút készítette: THURY GÁBOR

Megjelent: *nso*, http://www.nemzetisport.hu/magyar_valogatott/varga-zoltan-sorsa-a-tortenesz-szemevel-2025980, 2010. április 24.; kötetben: Borsi-Kálmán Béla: *Megközelítések II.* Budapest, 2012, Lucidus Kiadó, 251–256.

Jegyzetek

1 Budapest, 2008, Kortárs Kiadó (a továbbiakban B.-K. B. 2008).

2 Vargáról sokan gondolják, hogy a barátjuk volt, de ez korántsem bizonyos! Annyira különös, túlérzékeny, tüskés, szeretetet adni és elfogadni egyaránt szinte képtelen személyiség volt, hogy utólag felmerül bennem a kérdés, volt-e igazi 'barátja' egyáltalán? Mármint a futball labdán kívül... (Lásd erről bővebben 2008-as kötetünk előkészületben lévő új kiadása *Titkosszolgák és célszemélyek, futballmezben – és anélkül* c. fejezetében!)

3 Részlet egy friss blogbejegyzésből (szerző: *Vízöntő*, 2018-02-17 at 15:16): „Vargát, mint későbbi könyvek is említik, a 60-as évek Interjébe akarta volna a mágus HH. *A skótoknál, ahogy a halálakor is emlegették, az edzésekre 5-6 ezer néző kezdett kijárni, csak miatta*! [az én kiemelésem! – B.-K. B.] Az Ajax Cruyff helyére vitte, vele akarták pótolni, de a közelgő vb miatt a válogatottakat játszatták, így kevés játéklehetőséget kapott. Hiába kérték legyen türelmes, csak az nem volt." *(https://pestisracok.hu/csalafinta-csalo-onmagaval-hazalo-csardaskiraly-igy-jarattak-le-megalkuvasra-keptelen-varga-zoltant/)*

4 A zárójeles mondat utólagos betoldás, 2008-as könyvünk kiegészített és átdolgozott új kiadása szerkesztése közben döbbentem rá: az igazi kulcsfigura *nem* Puskás, még csak nem is Östreicher, hanem Ladislao Kubala, mind közönségesen „Laszi", akinek hatékony meggyőző munkája nélkül Santiago Bernabéu nem veszi maga mellé 'Don Emilio'-t, következésképpen Puskás sem kerülhet Madridba... és így tovább... (Lásd ugyancsak a *Titkosszolgák és célszemélyek, futballmezben – és anélkül* c. fejezetben!)

5 Lásd erről bővebben Borsi-Kálmán Béla: Varga Zoltán Andalúziában, in B.-K. B. 2008, 193–201.

6 Nemrég tudtam meg Zoli egyik hajdani játékostársától és barátjától, a nagyon „gólérzékeny" Németh Miklóstól, hogy a pánikszerű távozásnak is voltak előzményei: Varga pár nappal a jubileumi mérkőzés előtt érkezett, azonnal a Fradi-pályára hajtott, ahol hajdani játékostársai ugyan korrekt módon, de korántsem kitörő örömmel fogadták. Egyikük sem „tartóztatta", talán még egy italra vagy kávéra sem hívták meg. Kivéve Németh Miklóst, akivel aztán a vasárnapi gálameccsig együtt múlatták az időt... (Az értesülésért itt mondok köszönetet Németh Miklósnak! – B.-K. B.)

7 Egy másik részlet egy friss blogbejegyzésből (szerző: *Vízöntő*, 2018-02-17 at 15:16): „Egy jellemző történetet még a győri fellépésének kezdetéről, az egyik interjúban később ő mesélte el példaként. Az első edzések egyikén, szépszámú szurkoló is volt kint, a játékosoknak elmagyarázta milyen beívelt labdákat vár, kitől hova. Nem tudták megcsinálni. Erre fogta a labdát és megmutatta. 25-30 méterről pontosan fejre, lábra. Edzés után néhány játékosa a helyi sikoly (sic!) újságírójához rohant panaszkodni, Varga a szurkolók előtt direkt égeti őket. És azzal megindult ellene ott is a kampány. *A klasszikus kérdésre, miért beteg a magyar foci, csak egy életút részletein kell elgondolkoznunk, egy zsenién, akit nem tudtunk megtartani, megvédeni!* [az én kiemelésem! – B.-K. B.] Amikor edzőként elküldték a Fraditól akkor én is befejeztem, attól kezdve magyar csapatnak nem szurkoltam. Nekem csak a Fradi volt (annyiban azért kitartottam, hogy a kézis lányoknak szurkolok)." *(https://pestisracok.hu/csalafinta-csalo-onmagaval-hazalo-csardaskiraly-igy-jarattak-le-megalkuvasra-keptelen-varga-zoltant/)*

8 Lásd erről bővebben kötetünk *Mementó – avagy ki is volt Varga Zoltán?* c. esszéjét.

Busquets és Forlan

avagy hevenyészett benyomások a 2010-es dél-afrikai világbajnokságról

Az európai és dél-amerikai férfitársadalom zöme (sőt gyaníthatóan mindinkább az afrikai is) *két dologban* hiszi abszolút tévedhetetlennek magát: azt vélelmezi, hogy „ért" a nőkhöz (hiszen mindegyiküket anya szülte, s elsöprő többségük a „szebbik nemhez" vonzódik), és szakértőnek gondolja magát a földkerekség *valóban* legizgalmasabb csapatjátékában, amelynek futball a neve.

Második tételünk persze *evidencia,* különben a négyévente rendezett világbajnokság mérkőzéseit nem bámulná kiguvadt szemmel több milliárd férfi – s egyre több nő is…

Nem kell viszont kifinomult focitudornak lenni ahhoz, hogy megállapítsuk: a 2010. június 11. és július 11. között – s első ízben a „fekete kontinensen" – rendezett XIX. labdarúgó-vb egyike volt a sportág másfél évszázados története legpocsékabb tornájának.

Ám, noha mindegyik világbajnokság bővelkedik a meglepetésekben, s szinte sohasem az a csapat nyer, amelyet a szurkolók és a szakértők a legjobbnak tartanak, emlékezetem szerint még sohasem fordult elő, hogy ennyi világsztár mondjon sorozatban csődöt, mint ezen a nyáron: a gigerlis portugál Cristiano *Ronaldo,* a páncelszekrény méretű, dokkmunkás külsejű angol Wayne *Rooney,* a szintén brit karizmatikus Steven *Gerrard* meg az elegáns Frank *Lampard* (bár ez utóbbitól elvettek egy látványos – és fontos – gólt a többnyire ugyancsak gyatrán teljesítő játékvezetők) alig rúgott labdába, s ha mégis, abban semmi köszönet nem volt. De még az afrikai „fekete gyöngyszemek" (az elefántcsontparti *Drogba* és *Kalou,* valamint a kameruni *Eto'o*) sem csillogtak ezúttal, nekik is, ahogy a hajdani

„népsportos" szlengben írták, csupán „felvillanásaik" voltak. És ha igazán őszinték akarunk lenni, nem hallgathatjuk el: az utóbbi évek két világszinten is legtehetségesebb játékosa: a brazil *Kaká* és az argentin *Messi* is igen messze volt legjobb formájától, mondhatni árnyéka volt korábbi önmagának... (Igaz, ehhez gyaníthatóan az is hozzájárult, hogy mindkét 'nagycsapat' játékmódjára erősen rányomta bélyegét szövetségi kapitánya – *Dunga* és az 'isteni' *Maradona* – stílusa, személyisége. Az előbbié túl szürke és defenzív volt a világ talán legtechnikásabb s legötletesebb csapatának elméleti lehetőségeihez képest, míg a másik sajnos azt 'bizonyította', hogy amilyen fantasztikus volt futballistaként, éppoly gyönge, már-már szánalmas trénerként, stratégaként!)

Nem a világbajnokság értékelése a célom, csupán egy többrétű, nagyon *pozitív* – s rendkívül biztató! – *fejleményre,* s ezzel párhuzamosan egy másik (valószínűleg csupán kevesek által észlelt), szerfelett *negatív jelenségre* szeretném felhívni a figyelmet.

A némi optimizmusra okot adó *tény,* amely a „vájtszemű" futballguruknak és az alkalmi szurkolóknak egyaránt feltűnt, hármas osztatú:

1) a világbajnokság vitathatatlanul legjobb játékosa egy harmincegy éves, arisztokratikus arcélű, dél-amerikai technikájú, de európai mentalitású csatár lett, az uruguayi Diego *Forlan;*

2) a leglátványosabb – ötletességre és kreativitásra alapozó – futballt két európai csapat mutatta fel: a fiatal – összetételében majdnem felerészben lengyel, török, ghánai, tunéziai származású spílereket integráló – német *Nationalelf,* mondhatni általános és nagyon kellemes meglepetésére; és a két évvel korábbi Európa-bajnok, s most végső győztes spanyol együttes – amelytől mindenki várta, sőt *elvárta* ezt!

Elvárta, s részben – de csak nagyon *kis részben!* – meg is kapta: a világbajnoki trófeával együtt! Ám a szellemes futball híveiben – bármennyire örültek is, hogy nem a holland „iparosok" nyerték a csapnivaló színvonalú döntőt – maradt valami kielégületlenség, nyomasztó hiányérzet! Ne kerteljünk: a *spanyol armada,* jóllehet a világ tetejére került, s végeredményben megérdemelten győzött, összehasonlíthatatlanul ötlettelenebbül, egysíkúbban, már-már *sablonosan* játszott, mint két évvel ezelőtt!

Próbáljuk meg közösen megfejteni, hogy *miért:*

1) Ez a csapat három (de inkább négy) poszton volt gyöngébb amannál. Egyik legnagyobb csillaga, a hosszú térdsérüléséből alig felgyógyult Fernando *Torres* végig formán kívül volt, úgyszólván alig akadt értékelhető megmozdulása. Ennélfogva éktársa, a különben kiválóan futballozó David *Villa* hamarabb felőrlődött egyedül, nem beszélve arról, hogy így számos taktikai variáció *eleve* kiesett...

2) A spanyolok legfélelmetesebb fegyvere, a rövidpasszos, sokmozgásos, „labdaeldugós", szellemes adogatásra alapozott *kreatív* csapatmunka már amiatt is akadozott, mert az együttesben különféle okok miatt „csupán" két játékmester (fazonszabász) maradt: a barcelonai Xavi *Hernandez* és Andrès *Iniesta,* holott két évvel ennek előtte még jobbára *négyen* voltak, David *Silvá*val és Cesc *Fabregas*szal kiegészülve. S valljuk ismét meg: a katalán tandem tagjai, bár most is „hozták magukat", Dél-Afrikában jóval halványabbak voltak, mint az osztrák-svájci Európa-bajnokság évadján...

Tehát arra a kérdésre *kell* választ találnunk, hová tűnt *Silva* és (többnyire) *Fabregas* – s velük együtt a hispán csapat *kivételes kreativitása?* Ennek megértéséhez ki kell merevítenem egy jelenetet!

Immár sporttörténeti tény, hogy a spanyol válogatott a svájciak elleni nyitómérkőzést 1:0-ra elveszítette. De hogyan?

Úgy, ahogy futballnyelven mondják: majd „felbillent a pálya"– akkora fölényben futballoztak, a derék svájciak alig mentek át a félpályán – s mégis akár két góllal is nyerhettek volna... Sokan tudják, s magam is vallom: a futball (társas) *lélektan* is, ha az első helyzetek kimaradnak, elég ha csupán egyetlen kulcsjátékos bizonytalanodik el, máris „baj" lehet, mert a kishitűség ragadós, legközelebb a másik is hibázik, ami már láncreakciót indíthat el... A végén pedig az ellenfél szinte törvényszerűen „talál" egy gólt, valakiről rossz felé (helyre) pattan a labda – s a meccs „elmegy"...

S most forgassuk vissza a képzeletbeli videót (s persze a könyörtelenül múló időt, hiszen ez is már „történelem"!): a második félidő elején, 0:0-ás állásnál, sok-sok kihagyott „ziccer" után egy jobb szélről belőtt/beadott labda az egyik svájci védőről a 16-os jobb oldalán őrizetlenül maradt David *Silva* elé perdült.

Ahogy a focisták mondják: épp „kapásra" jött, ráadásul a „jobbik" (azaz a bal) lábára. Silva annak rendje és módja szerint „lendített" is, s valószínű-

leg szétrúgja a hálót, ha ... ha nem bukkan fel a döntő pillanatban mellette csapattársa – *Busquets* – aki nagy igyekezetében oly közel jött hozzá, annyira *leszűkítette a teret,* hogy Silva technikailag nem tudta végigvinni a mozdulatsort, önhibáján kívül képtelen volt „leszorítani" a labdát – „ordító" helyzetben fölé bombázott... S az ellentámadásból a svájciak borzasztóan szerencsés, amolyan „mázlis" gólt rúgtak. Silvát kisvártatva lecserélték, a világbajnokság végéig talán, ha tíz percet kapott az újabb „bizonyításra", vagyis kimaradt a csapatból...

Ami engem illet, a fenti pár pillanatba sűrített jelenetsort *szimbolikusnak* tekintem. Aki bármilyen szinten is futballozott már, tudja, hogy a *csapaton* – akármelyik csapaton! – belül késhegyre menő versengés folyik, még a legjobb barátok között is. Hát még ha a *riválisok* alkatilag, mentálisan s beidegződéseikben olyannyira *különböznek* egymástól, mint Silva és Busquets! A tét pedig nem egy vasárnapi haveri körben való „villantás", hanem a világ egyik legjobb együttesében – a „kezdőcsapatban"! – kivívott/megőrzendő *hely!*

Nincs terem itt bővebben kifejteni, ezért csak néhány tőmondatban mondhatom el véleményemet: *Silva* szerintem nagyságrendekkel képzettebb, ötletesebb, technikásabb, szellemesebb, vagyis *kreatívabb* futballista, mint az amúgy megbízható, jó labdaszerző s emberfogó Sergio *Busquets,* aki még életében nem rúgta el két alkalomnál többször húsz méternél messzebbre a labdát. Mindig a legkézenfekvőbb megoldást választotta: megszerezte (félreértés ne essék: ez sem kis dolog!), majd lepasszolta azt a legközelebb álló játékostársnak, rontsa el más, de ő sohasem... Vagyis, leegyszerűsítve: kettejük nagyon diszkréten lezajló (bár életre-halálra menő) párviadalában a *középszer* diadalmaskodott a *tehetség* felett.

Az előbb arról elmélkedtem, miként lehetséges, hogy a 2010-es vb győztes csapat három-négy poszton gyöngébb a 2008-as Európa-bajnoknál. Ennyi „előkészítés" után most már kerek perec leírhatom: végső soron *egyetlen* ember: *Busquets* – vagyis az *aura mediocritas* (arany középszer) győzelme – következtében.

Vegyük ismét lajstromba:

1) Bántóan hiányzott a spanyol együttesből a honosított brazil Marco *Senna,* aki két évvel korábban az Eb egyik kimagaslóan legjobb futballistája volt, s harmincegy évesen (lásd Forlan!) talán hasznára lehetett volna még csapatának. Mit gondolnak, ki szorította ki az utazókeretből? Eltalálták: Busquets!

2) Mint fentebb írtam, ugyancsak a Barcelona emberfogója miatt tért át a spanyol válogatott a két labdaszerzős játékmódra (korábban csak a baszk Xavi *Alonso* volt „vízhordó"), emiatt Silva korábban *stabil helye* rögvest megkérdőjeleződött, s Fabregasnak is csupán tehetségéhez méltatlan *epizódszerep* jutott.

Vagyis *egyetlen,* az érdekérvényesítésben minden jel szerint verhetetlen (noha *objektíve* futballistának csupán közepes képességű) játékos *(ember) térfoglalása* miatt (következtében) *három* nála kvalitásosabb másik esett ki a versenyből: *Senna, Silva* és (részben) *Fabregas...*

Mindez pedig, mint már volt róla szó, összességében a szellemesség, a kreativitás, az alkotóképesség kárára ment: a spanyol csapat észrevétlenül (?) eltolódott a *középszer* irányába.

Igen, vethetik szememre mindazok, akik nem értenek egyet fejtegetéseimmel: de így is *nyert!* Persze, de milyen áron, milyen (látensen továbbra is meglévő) értékek rovására (s emberi sorsok feláldozásával)? – felelem erre én.

Vagyis megítélésem szerint ezért *is* volt olyan pocsék az idei világbajnokság.

Szerencse, hogy Diego *Forlan,* a megtestesült *anti-Busquets* megdicsőülését immár senki sem vonhatja kétségbe, s nem is veheti el tőle, még talán a megrögzött „busquetsek" sem...

S ez az, ami, végül is, biztató.

*

Biztató, talán még az évtizedek óta a bányabéka feneke alatt ücsörgő *magyar labdarúgás* szemszögéből is. De csak akkor, ha a honi futballban (és a magyar társadalomban) helyreáll végre *a dolgok természetes rendje;* nem feltétlenül szervezeti és intézményes értelemben, mert az egy kis odafigyeléssel, egy kis következetes szigorral, néhány gondosan kiporciózott pénzügyi injekcióval viszonylag könnyen és hamar megoldható. Jóval nehezebb lesz kigyomlálni, de legalább háttérbe szorítani a (magyar) „busquetsek" *hálózatát* (networkjét), amely a futballt (s napjaink „rendszerváltós" ma-

gyar társadalmát) keresztül-kasul átszövi, s minden szinten, mondhatni, minden szegmensében és sejtjében *domináns* (uralkodó) helyzetbe került. Lassan, fokozatosan, észrevétlenül.

Ez a hihetetlenül pusztító, alattomosan romboló folyamat a *futballban* voltaképpen már az 1954. július 4-i berni döntőben (esetleg már a májusi britek elleni 7:1-et közvetlenül megelőző méltatlan és igazságtalan pénzosztáskor)[1] elkezdődött, *társadalomtörténetileg* pedig – erőteljes dualizmuskori, majd a két világháború közötti előzményekkel – az 1956 utáni megtorlásokat követő Kádár-kori konszolidáció idején, úgy 1962/63 körül hatalmasodott el. S *lényege* – újfent minden szinten – a XX. századi nemzet- és társadalomépítő kudarcainkból eredeztethető „össznemzeti" meghasonlással, általános elbizonytalanodással, értékválsággal és -vesztéssel párhuzamosan – a magyar virtus, a kreativitásra, technikai-taktikai tudásra, szellemességre, váratlan megoldásokra épülő *magyar (dunai) iskola*[2] fokozatos megsemmisítése volt. Talán mondanunk sem kell: a nemzeti jelleg, a magyar nemzeti öntudat, önkép, önazonosság a közszférában s az oktatásban történő fokozatos szétzúzásával, legalábbis alig jóvátehető módszeres irtásával együtt, csaknem egyidejűleg. Jóllehet Albertben, Göröcsben, s főként az idén április 9-én (pénteken) 65 évesen (stílszerűen: egy zuglói futballpályán) elhunyt Varga Zoltánban még mindez fölösen is megvolt. De nem hiányzott Tichyből, Mészölyből, Farkasból, Benéből és a többiekből sem... Mégsem érvényesülhetett igazán, egyfelől történelmileg, társadalomtörténetileg szervesen kódolt kiegyensúlyozatlanságunk, másfelől a Kádár-kor mindent egyneműsítő, az öröklött struktúrákat szétverni, nemzeti sajátosságainkat lejáratni igyekvő lélekromboló, polipszerű rendszere miatt és következtében.

S itt kell ismételten figyelmeztetnem a nosztalgiára (s a történelmi összefüggések összemosására és félremagyarázására) szerfölött fogékony magyar futballszakírókat (esetleg futballal „fertőzött" történészeket), hogy az utolsó számottevő és (papíron) esélyesnek vélelmezhető 1986-os „mexikói" csapat jobbára csupán a nevében volt „magyar". Stílusában, játékfelfogásában, mentalitásában – végső soron a Kutas István által intézményesített, közröhejbe fúló „mezeifutásos", Cooper-tesztes *erőfutball* nyomdokain – inkább *holland import*[3] volt, s nem a Puskás-féle *aranycsapat* által csaknem tökélyre fejlesztett dunai iskola egyenes ági (direkt) folytatója...

Megítélésem szerint ezért is vallott oly látványos, már-már tragikomikus kudarcot a szovjetek elleni emlékezetes nyitómeccsen (0:6!). Merthogy abban az egyébként szakmailag jól „összerakott", gondosan kiválasztott együttesben is jóval több volt a „busquets", mint a „forlan", noha Détári, Dajka és a Nyilasi szerepét nála egy kicsit sablonosabban (ám technikailag tökéletesen) átvevő Bognár zsigereiben még érintetlen volt a valódi (klaszszikus) magyar futballtudás, s magas szinten meg is valósíthatták volna, ha hagyják őket... Ám a fegyelmezett, szigorúan „emberfogásos" Mezei-séma eleve kevés lehetőséget adott a magyaros kreativitásra, a felkészülés pedig – már amennyi az elmúlt huszonhat év során kiszivárgott a magaslati edzőtáborozással kombinált hőségtesztekből meg a tésztanemű étrendből – finoman szólva is *katasztrofális* volt...

Száz szónak is egy a vége: vissza kell(ene) térni a Bozsikék által világszínvonalon művelt magyar futballhagyományhoz! Társadalom- és politikatörténetileg pedig – megannyi felemásra sikeredett XX. századi *kísérletezgetés* (Horthy-rendszer, Rákosi- és Kádár-féle „szocialista építés", valamint „rendszerváltozás/változtatás") után (s a sorozatos kudarcok tanulságait végre megszívlelve) – ugyancsak vissza kellene kanyarodni a francia mintákon nyugvó *európai polgárosodás* (polgári átalakulás) *magyar* (hungarus) *változatához*. Ahhoz a sok évszázados honi formációkra, rétegződésekre, mentális beidegződésekre alapozó, úgy 1910 körül tetőző *szerves fejlődéshez*, amelynek végterméke – ha akarjuk, ha nem – mi magunk vagyunk, félig nemes, félig (vagy alig) „polgárisodott" rétegek és egyének laza, szétesett, kohézióját vesztett alaktalan halmaza: önmagu(n)kkal és egymással meghasonlott „úriemberek" („úrhölgyek").

Mindez egyszersmind a sokat emlegetett „magyar reneszánsz" záloga is. A futballban és a társadalomtörténetben egyaránt.

Ha nem így lesz, marad a múltba nézés és a ködevés: a „régi dicsőség" talmi idézgetése, felelősségáthárítás és bűnbakkeresés: a csökevényes nemzetté válásért, a felemás (befejezetlen) polgárosodásért, az eltiport szabadságharcokért, Trianonért, az 1954. július 4-i berni vereségért s az 1986-os irapuatói vesszőfutásig... és így tovább.

S ez kies honunkban mindaddig tartani fog, amíg a „busquetsek" állítják össze a csapatokat, ők döntik el ki és hol játszik, mit tehet és mit nem

(„játszhat-e" egyáltalán). Vagyis addig a (történelmi) pillanatig, amíg közös erővel véget nem vetünk a kis(nagy) *magyar kontraszelekciónak.*

De ehhez óriási eltökéltség s emberfeletti erőfeszítések sorozata szükséges. Meg a számunkra történelmünk során meglehetősen szűken mért, zavartalan 'hasznos idő', és, nem utolsósorban: jó szerencse!

S akkor (de csak akkor) a magyar társadalom és a magyar futball elindulhat fölfelé!

(Detroit, Budapest, 2010; Chicago, 2010. augusztus 22–23., 2010. augusztus 12–13., szeptember 9.; javítások, kiegészítések: Zugló, 2010. október 15.)

Megjelent: *Magyar Napló,* 2010/12., 45–47.; Önképzés – Nemzetépítés. *ITT OTT Kalendárium 2011,* 177–183. Kötetben: Borsi-Kálmán Béla: *Megközelítések II.* Budapest, 2012, Lucidus Kiadó, 179–185.

Jegyzetek

1 Ma már tudható, hogy nem sokkal a legendás londoni 6:3-as mérkőzés budapesti visszavágója előtt a kor viszonyaihoz képest igen nagy összegeket osztottak szét az aranycsapat játékosai között: Puskás és Bozsik az átlagnál négyszer többet (200 ezer forintot), míg a három ex-ferencvárosi (Budai, Kocsis és Czibor) *aránytalanul kevesebbet* (mindössze tízezret) kapott. A dolog persze kipattant… Sokan tartják úgy, hogy ez az eset bontotta meg a csapategységet és mérgezte meg az addig kifogástalan bajtársi szellemet! Vö. *10-10 – Czibor* és *Kocsis ért fel 1 Puskással? 19 sztori a XIX. világbajnokság előtt,* VI. rész. Forrás: https://index.hu/sport/futball/2010/vb/cikkek/10-10_czibor_es_kocsis_ert_fel_1_puskassal/

2 Lásd erről Tefner Zoltán: A labdarúgás dunai iskolája. Miért volt a labdarúgás forradalma osztrák–magyar (és –cseh) forradalom? *Valóság,* LVI. évf., 2014/12., 92–112.

3 Vö. Bérczes Tibor: *A holland foci. Miért és mire jó?* Budapest, 2016, Akadémiai Kiadó (Kanári Könyvek).

Egy korszak végén?

Futball és politika (avagy rögtönzött kisportrék egy trénerről és egy kvázi státusférfiról)

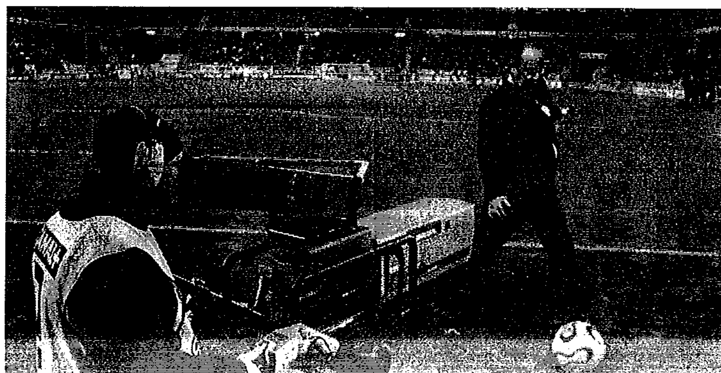
Amikor ezeket a sorokat 2012. április 29-én délután Párizsban írni kezdtem Franciaország és a nagyvilág két fontos eseményen volt túl: az elsőre egy héttel korábban, 2012. április 22-én (történetesen írásom egyik mellékszereplője, *Ricardo Kaká,* a Real Madrid világsztárjának harmincadik születésnapján) került sor, s merően politikai jellegű volt: a franciaországi elnökválasztás első menetét, ha nem is meggyőző fölénnyel, de lélektanilag megnyugtató előnnyel a baloldal jelöltje, a francia Szocialista Párt korábbi főtitkára *François Hollande* nyerte a hivatalban lévő államfő, az UMP (Union pour un Mouvement Populaire) színeiben induló, apai ágon magyar köznemesi családból származó *Nicolas Sarkozy* előtt.[1] Mivel a franciaországi voksolás kétfordulós, futballista nyelven szólva épp a második negyvenöt perc előtti szünetben, s annak is félidejében ültem le a számítógép billentyűi elé, amikor a „csapatok" az öltözőbe vonulnak, s ha a „mesternek" sikerül „játékosait" és szurkolótáborát felrázni, beléjük lelket önteni, fanatizálni, papíron még minden lehetséges (volt).

A másik nem kevésbé fontos történés 2012. április 27-én pénteken a kora délutáni órákban zajlott le a futballvilágban: *Josep Guardiola,* a labdarúgás históriája valaha létezett egyik legkiválóbb csapatának edzője fél kettő tájban sajtótájékoztató keretében bejelentette: nem újítja meg 2012. június 30-án lejáró szerződését, vagyis a következő idényben nem ő lesz a katalán sztárgárda, az FC Barcelona trénere. Érvei között az is elhangzott, hogy a 2009–2012 közötti négy esztendőben, amelyek során legénysége nem kevesebb mint tizenhárom trófeát gyűjtött be, testileg és lelkileg elfáradt, kiüresedett: mindent kiadott magából. Felőrlődött a spa-

nyol elitalakulat, a Real Madrid szakvezetőjével, *José Mourinhó*val vívott öldöklő szakmai és lélektani küzdelemben.[2]

No de mi köze a két hírnek egymáshoz, mármint azon a közhelyen túl, hogy *politika* és *futball* kézen fogva jár: a labdarúgás jóval több egyszerű sportnál, a közélet és a közbeszéd része, a mindennapok szerves tartozéka. Sőt, a futball, látványossága (s viszonylag könnyen felfogható szabályai) miatt mintegy leképezi, többé-kevésbé híven tükrözi egy társadalom állapotát, rejtett törvényszerűségeit, erőviszonyait. S ugyancsak közismert, hogy a válogatott csapatok lényegében megtestesítik, a *szimbolikus térben* mindenki számára láthatóvá/érzékelhetővé teszik a minden ellenkező vélekedés ellenére mégiscsak létező nemzeti jelleget, karaktert. (Ezért olyan fontos minden magyarnak Puskás és az aranycsapat mítosza.)

Az első közös mozzanat a két eseménysor között mindjárt az, hogy mindenki *korszakváltás*ról beszél. *François Hollande,* aki normandiai szülővárosának egyesülete, az FC Rouen kölyökcsapatának jobbszélsőjeként kezdte pályafutását, s mint igen sok egészséges fiúgyerek (köztük, két nemzedékkel korábban egy bizonyos Csermanek Janika, aki később sok éven át a Magyar Szocialista Munkáspárt vezérembere volt Kádár János néven) nagy futballkarrierről álmodozott,[3] egyik választási jelszava éppen ez: *változást most!*

„Szem a labdán" – Fr. Hollande jobb belső csüddel bemutató rúgást végez egy futballmérkőzés előtt, a kamerák és a nagyvilág szeme láttára. (Forrás: archív)

Ami természetszerűleg azt jelenti, hogy le kell váltani, el kell zavarni az újrázni kívánó eddigi jobboldali elnököt, aki szívesen nevezi és nevezteti magát egy viharba került hajó – a nagy francia állam/nemzet (nemzetállam) óceánjárója – *kapitányának.* Akit ugyebár nem szokás, nem ajánlatos és nem is szabad lecserélni, amíg sűrűn ismétlődő ígéreteinek megfelelően nem vezeti csöndesebb vizekre a rábízott tengerjáró matrózait és utasait.

Guardiola lemondását pedig kivétel nélkül valamennyi tömegtájékoztatási eszköz (sportújságok, napilapok és tv-csatornák egyaránt) *egy korszak végé*nek minősítette, amely azt a kérdést veti fel, folytatható-e a holland *Johann Cruyff* által meghonosított és Guardiola által tökélyre fejlesztett *barcelonai stílus,* a szemet-lelket gyönyörködtető, sziporkázóan szellemes „körömpasszos" (tiki-taka) játék, avagy ismét az *erőfutball* új periódusa következik? (Csak zárójelben és a történelmi hűség kedvéért jegyzem meg, hogy a „repülő hollandi"-nak is becézett Cruyff egyik mestere és példaképe a temesvári születésű Ştefan Kovács István (1920–1995) volt, míg pár évtizeddel korábban több magyar is letette névjegyét a katalán labdarúgás felvirágoztatása érdekében: a nagyváradi *Berkessy Elemér* (1905–1993), a pesti *Kubala László* (1927–2002) és *Kocsis Sándor* (1929–1979), a kaposvári/komáromi *Czibor Zoltán* (1929–1997) játékosként, az ipolysági születésű, de pozsonyi gyökerű *Ferdinand Daučík/Daucsik Ferdinánd* (1910–1986) pedig edzőként. (Mi több *Fernando Daucic* a klub első, 1950–1954 közötti nagy korszakának máig emlegetett trénere volt.)

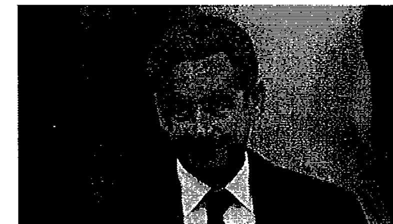
Innentől kezdve úgy hiszem jogos a következő szemantikai lépés is. Ha Nicolas Sarkozy belső titkos tanácsosai, kampánystábjának szakértői tapasztalt, viharvert (hajós)*kapitánynak* szeretnék láttatni főnöküket, mi miért ne hasonlíthatnánk egy sztár egyesület, mondjuk épp minden klubok klubja, a Real Madrid edzőjéhez? Annál is inkább, mert a két méltán világhírű személyiség, a félmagyar Sarkozy és a portugál Mourinho jó néhány meglepő közös jellemvonással rendelkezik. Most ezek közül szeretnék néhányat, persze csupán jelzésszerűen, felvillantani.

Először is mindkét férfiú *homo novus* a maga területén: Sarkozy a francia nagypolitikában, Mourinho a nemzetközi labdarúgás krémjében. Nem kell szociológusprofesszornak lenni ahhoz, hogy belássuk: mindkét közeg nagyon zárt, elképesztően hierarchikus, amelyet sok évszázados (a futball esetében csak százötven éves) bonyolult törvényszerűségek, írott és íratlan

szabályok igazgatnak. És még valami, amiről senki sem beszél, talán nem is tudja, inkább csak sejti: a hagyomány, a szokásjog, a kimondatlan, hallgatólagos közmegegyezés. Az, hogy csalhatatlan biztonsággal tudni, vagy érezni *kell,* hol a láthatatlan válaszfal egy intézkedés, rendelet, törvényszöveg, gesztus, mondat kapcsán, amely *még* elfogadható, tolerálható és egy másik között, amely viszont *már* átesik a tűréshatáron, pestiesen szólva: „kiveri a biztosítékot". Nicolas Sarkozy érzésem szerint már akkor elvesztette 2012-es újraválasztási esélyeinek tetemes hányadát, amikor öt évvel ezelőtti mámoros diadalát az igencsak „proccos" párizsi *Fouquet's* sörözőben ünnepelte, majd annak fáradalmait egy breton milliomos barátja földközi-tengeri luxusjachtján pihente ki – ország-világ szeme láttára. S ha ehhez még azt is hozzátesszük, hogy 2008 koratavaszán a francia politikai elit egyik rituális zarándokhelyének számító mezőgazdasági kiállításon sértettségében arrogánsan azt sziszegte egy vele kezet rázni nem hajlandó gazdának, hogy: „Húzzál el innen, te szánalmas seggfej"[4] (sic!), valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha kimondjuk: ezt mindenki megjegyezte, sőt igen sokan tüstént „le is írták". Mert ilyet ugyebár egy állam legfőbb méltósága, kivált, ha rejtett (sőt a republikanizmus nevében kétségbeesetten tagadott) monarchikus vonásait mindmáig szívósan őrző Franciaország első embere, maga a megtestesült főhatalom egyszemélyben, nem tesz, nem tehet meg: *„Sire, cela ne se fait pas, c'est impardonnable. Cela déroge à la noblesse, à nos moeurs, à nos coutumes!"*[5]– sopánkodhattak (mert szóvá tenni akkor sem igen merték) volna egy ilyen *bévue (gaffe)*[6] után Lajos Fülöp, *a polgárkirály* udvartartásában.[7] Most, csaknem kétszáz év múltán Sarkozy tanácsosai (udvaroncai) nyilván még kevésbé mondanának ilyesmit, de alighanem ma is sokan ugyanígy gondolják!

Ez rögzült, ez van a reflexekben, ez él tovább a beidegződésekben. Aki bármiben, bármennyit, akár a legcsekélyebb mértékben is vét ellene, azt bizonyítja, hogy *körön kívülről* származik, jövevény, *métèque!* Legyen bár francia az anyanyelve, s francia földön születvén a hatályos törvények értelmében „hivatalosan" senki sem vonhatja kétségbe echte „franciaságát". De az nem biztos, hogy valóban „jól áll neki", ha a feszült légkörű elnökválasztási kampány finisében – nem minden hátsó szándék nélkül – nyakló nélkül arról beszél, még ha igazat szól is: túl sok az idegen az országban, a *hajó* megtelt, nem lehet, nem szabad új utasokat a fedélzetre fölengedni;

le kell zárni a korlátokat, mert különben a túlzsúfolt jármű népe a helyszűke miatt egymáshoz préselődhet – a *régiek és a később érkezettek* összekaphatnak, a tengerjáró megdőlhet, akár el is süllyedhet. Kivált ilyen szeles, viharos időkben, mint manapság. Egy ekkora nagyságrendű baklövést élvonalbeli francia politikus talán még akkor sem követhetett volna el súlyos következmények nélkül, ha *Bonaparté*nak hívják – és nem *Sarkozy*nek!

Nicolas Sarkozy hatalma teljében. Arrogáns, hiperaktív, lehengerlő stílusa sok francia polgárnak ellenszenves volt (Forrás: Wikipédia)

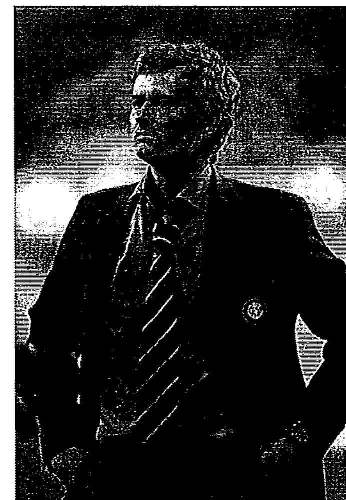
Más szóval a francia elit tekintélyes része, gyaníthatóan az elnök saját szekértáborában is, azóta csak az alkalomra várt, hogy törleszthessen... Ennek pillanata pedig most, 2012. április 22-én, illetve május 6-án érkezett el. Ebben az összefüggésben keveset nyom a latban, hogy *François Mitterrand*-nak asztala volt a *Fouquet's*-ben, és mindenki természetesnek vette, hogy sohasem fizetett. Mint ahogy 2011. május 14-i látványos (és a jelek szerint nem egészen „véletlen") lebukásáig senki nem firtatta a II. Károly román királyéval megegyező, *priapizmus*nak nevezett kóros elváltozásban szenvedő *Dominique Srauss Kahn* pikáns nőügyeit sem. Holott a párizsi felső tízezer körében közismertek voltak franciául – Émile Zola óta – diszkréten *partie fine*-nek mondott tivornyái, amelyek során válogatott kéjhölgyek szórakoztatták az ugyanezen miliőből származó úri közönséget, köztük nem egy élvonalbeli politikust – mostanában derült ki az is, hogy a francia polgárok adócentjein... S hogy mit akarok ezzel mondani? Mindössze annyit, amit úgyis szinte mindenki tud: kemény, kegyetlen, álságos világ ez, ember legyen a talpán, aki új fiúként talpon marad benne. Erősnek kell lenni, mint az oroszlán, ravasznak, mint a kígyó – és együtt kell üvölteni a farkasokkal. Aki pedig nem

ezt teszi, nem érzi meg, meddig mehet el, mit néznek el még neki büntetlenül és mit vernek le rajta, az bizony magára vessen. Summa summarum: Sarkozyn csak a csoda segíthet(ett volna), hogy kihívó viselkedése, hiperaktivitása, energikussága, kétségbevonhatatlan politikusi tehetsége, egyszóval tabukat megkérdőjelező atipikus alkata halmozott következményeként a galliai választópolgárok május 6-án ne parancsolják le a történelem színpadáról, vagyis, ismét focista szlengben: ne állítsák fel a kispadról...[8]

Amit Sarkozyről, a *politikus*ról mondtam, nagy vonalakban Mourinhóra, a *tréner*re is illik.

Ahhoz, hogy valaki elismert edző legyen, nem kell feltétlenül egykori futballcsillagnak lennie, de egy szolid első osztályú karrier többnyire szükséges, legalábbis nagyon ajánlatos. Napjaink nagynevű csapatvezetői, *coach*ai (a magyar kocsi [Kocs községben gyártott szekér] szavunkból származik, s ilyeténképpen – jól lehet csupán áttételesen, ám nagyon is megérdemelten – a futballtörténelem legjobban fejelő csatárának, *Kocsis Sándor*nak állít emléket!) közül *Arsène Wenger, Sir Alex Ferguson, Vincente del Bosque* ismert futballisták voltak, noha nem tartoztak a nemzetközi elitbe. Még a kifejezetten rossz edzőnek bizonyuló és a francia válogatottal 2010-ben visszhangos kudarcot valló *Raymond Domenech* is sokáig szerepelt – igaz, csupán amolyan „kőtörő" hátvédként – a francia élvonalban. A régi híres magyar „mesterek" pedig szinte kivétel nélkül remek focisták voltak *(Schaffer Alfréd, Orth György, Titkos Pál, Kalmár Jenő, Guttmann Béla),* még *Sebes Gusztáv, Baróti Lajos* és *Illovszky Rudolf* is játszott, igaz, csupán két-három alkalommal, a magyar nemzeti tizenegyben. Ennek ellenére kivételes jelenség, hogy valaki játékosként és edzőként egyaránt maradandót alkosson, a kispadon is világklasszis legyen. Hirtelenében csak három név ötlik az eszembe: *Franz Beckenbauer, Johann Cruyff* – és *Josep Guardiola.*

És *Mourinho?* Az ő nevét hiába keressük a krónikákban, még a portugál másodosztályban sem tette le a névjegyét. Nem túlzás tehát, ha leírjuk: futballistaként „ismeretlen katona" volt csupán. Ám csapatfőnökként, trénerként – ez a színtiszta igazság – alighanem a labdarúgás történetének egyik legsikeresebb tábornoka. De hogy egyszersmind a legjobb, a legképzettebb is? Ez bizony nagyon is kétséges...

„Kisnapóleon" néhány évvel ezelőtti egyik klasszikus fotója (Forrás: Wikipédia)

De kanyarodjunk vissza a két jeles férfiú karakteréhez, és tegyük fel a kérdést: mi is a legszembeszökőbb (közös) tulajdonságuk? A válasz: kiapadhatatlannak tetsző energiájuk, állandó lázas tenni vágyásuk, mondhatni: izgágaságuk. Újságírói érdeklődésre reagálva erről nemrégiben Sarkozy két ízben is azt mondta: kisgyerek korától ilyen volt, így jött a világra, s maga is legnagyobb erényének ezt tekinti. Azt már nem tette hozzá, talán nincs is tudatában: genetikai hajlamon kívül ez többnyire a szintúgy alig változtatható szűkebb környezettel, a családi miliővel is szervesen összefügg. Magyarán azzal, hová viszi az emberfiát a gólya, kik, milyen képzettségű és alkatú emberek a szülei, kiegyensúlyozott-e a házasságuk, vagy ellenkezőleg, élete első hónapjait, éveit sivár, szeretet nélküli, feszült légkörben, indulatos viták közepette tölti a gyerek. Nemhiába mondja erre a román kifejezés: az első otthon töltött hét év![9] S ezzel nem csupán azt akarják érzékeltetni keleti szomszédaink, milyen fontos, ha volt az embernek „gyerekszobája", hanem – kimondatlanul – azt is beleértik: személyiségünk alapvonásai, ha akarjuk, ha nem, ebben a szerfölött érzékeny életszakaszban alakulnak ki. Ekkor raktározzuk el azokat az élményeket, amelyekből képzeletünk és érzelemvilágunk egy életen át táplálkozik, de

ugyanebben az időszakban szedjük össze azokat a kisebb-nagyobb lelki sérüléseket és frusztrációkat is, amelyeket viszont halálunk pillanatáig helyrehozni, orvosolni, jóvátenni, *kompenzálni* igyekszünk. Legtöbbször ezt is tudtunkon kívül, mintegy „beprogramozva". Mindez az érzelmi örökség és az alig elkerülhető, nemegyszer félreértéseken alapuló s fokozatosan a mélytudatba „lenyomott" sérültség valamiféle egyedi, megismételhetetlen kombinációja határozza meg énképünket, és szabja meg karakterünket, személyiségünket, becsvágyunkat. Végső soron azt, milyenek lettünk, mit és hogyan akarunk megvalósítani a rendelkezésünkre álló hat-hét, esetleg nyolc évtizedben. Nem vagyok lélekgyógyász, de gyanítom: számtalan híres személyiség, író, festőművész, államférfi feneketlen energiatartálya, parttalan érvényesülési vágya s mindenáron való győzni akarása mélyén egy-egy ilyen zsenge gyermekkorban begyűjtött kielégületlenség, lelki sérülés, szeretethiány rejtőzik.[10]

Nem tudok róla, hogy *Mourinho* bármit is nyilatkozott volna minderről,[11] de ez nem is igen szükséges: ha nem élne állandó görcsös bizonyításkényszerben, kötve hiszem, hogy négy különböző országban is bajnokságot nyerjen csapataival[12] és két alkalommal is (2004-ben az FC Portóval s 2010-ben a milánói Internazionaléval) BL-diadalra vezesse gárdáját. Talán mondanom (írnom) sem kell: ez az állandó lobogás, versengés egyéb, ugyancsak közösnek minősíthető alkati jegyekkel társul: egyik hősünk sem tartozik a női szíveket megdobogtató szálfatermetű Herkulesek, vonzó arcú Adoniszok közé, és, mi tagadás, Michelangelo sem formázhatta volna meg egyikükről sem David hibátlan fizikumú szobrát. *Mourinho* aligha magasabb százhetvennégy centiméternél, Sarkozy rosszakarói pedig nagy előszeretettel mesélik, hogy egykori patrónusa, *Jacques Chirac* és egyik esküdt ellensége, *Dominique de Villepin,* akik mindketten közel százkilencven centiméteres hórihorgas politikusok, egymás közt csak „törpének" nevezték. (Végképp nincs terem, hogy e tetszetős gondolati ösvényen végigmenjek, mindössze megemlítem: a történelem feltűnően sok imponálóan magas államférfit és legalább annyi alacsony termetű „kis/nagyembert" ismer Napóleontól Berlusconiig és Kossuth apánktól Ceauşescuig.) Ráadásul egyik lába kicsit rövidebb is a másiknál, így ha sietősre fogja a lépteit, vagy hosszabb távot kell megtennie a szónoki emelvényig, szemmel láthatóan biceg. Ezt is persze kompenzálni szeretné: a reggeli futás, a *jogging* – testőrei kíséretében – szinte sohasem hiányzik napi programjából. Pedig említett eredendő fogyatékossága miatt nem biztos, hogy valóban igényli is a szervezete (néhány évvel ezelőtt rosszul is lett kocogás közben), és nem inkább, akárcsak a közismerten lusta, élveteg *Bill Clinton,* a kordivatnak hódol. E tekintetben igencsak sokatmondó lehet, hogy a naponta megjelenő sportújságnak, az *Équipe*-nek adott minapi interjújában a XX. század legnagyobb sportteljesítményének *Bob Beamon* emlékezetes 1968. őszi mexikói 890 centiméteres távolugró-világcsúcsát tartja, amely tizenhárom évig állt fenn. Valószínűleg freudi elszólással, közelgő választási vereségének előérzetével ér fel az a rezignált megjegyzése, miszerint minden rekordnak az a sorsa, hogy megdöntsék őket...[13]

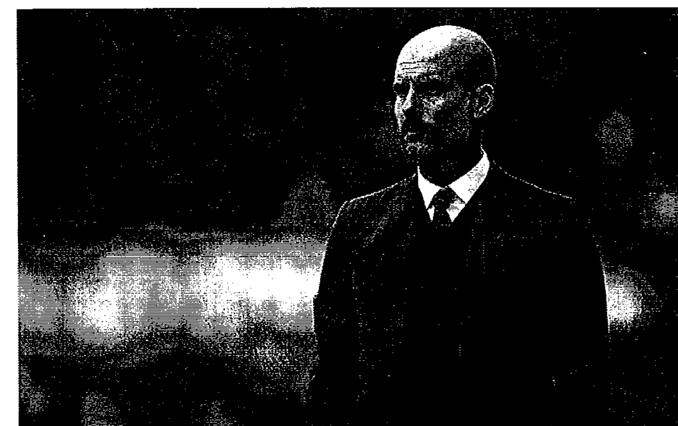
*

De vissza Mourinhóhoz! Ő vajon követett el Sarkozy 2008. tavaszi „elszólásához" mérhető jóvátehetetlen ostobaságot? A válasz *igen,* nem is egyet! S itt nem csak arra gondolok, hogy a magát nem csekély narcizmussal *Special one*-nak képzelő portugál *team chief* jó néhány kollégája gyarlóságait, műveletlenségét, nyelvtudásának hiányosságait kipécézi s lovagiatlanul megszellőzteti (Claudio Ranieri), még csak arra sem, hogy hebehurgya módon bírálja valamelyik befogadó országa (történetesen Itália) futballkultúráját. Sőt, még azt sem rovom igazán fel neki, hogy állandó *háborúskodást* folytat a játékvezetők ellen, hiszen ez utóbbi nagyon sok edző taktikai/stratégiai repertoárjába beletartozik. Nem csupán jól fest, ha a *coach* feldúlt arccal, kigúvadt szemmel felugrál a kispadról és artikulálatlanul üvöltözve, nyomdafestéket nemigen tűrő válogatott gorombaságokat vág a sípmesterek fejéhez, hanem ez igen sokszor kifejezetten *hasznos* is! A futballbírók is emberek, ők sem tévedhetetlenek – és többnyire nincsenek kötélből az idegeik. Vagyis ha egy nagynevű csapatfőnök tartja folyamatos lelki nyomás alatt őket, kétszer is meggondolják, melyik lapot mutassák fel sorozatosan szabálytalankodó játékosának (mondjuk Mourinho egyik kedvencének, az elképesztően „spród", kíméletlen Pepének), az azonnali pályaelhagyással járó pirosat-e, vagy beérjék a gyakran megbocsátással felérő sárgával?

Még kritikusabb a helyzet a büntetők megítélésénél! Igazán nem mindegy, mit minek minősít a játékvezető: a mintaszerű becsúszást kirívó durvaságnak-e, avagy épp fordítva: a vétlen kezezést, akaratlan gáncsot (mert ilyen is van!) szándékos szabálytalanságnak, amely automatikusan kiállítást és/vagy büntetőrúgást eredményez. S akkor még semmit sem mondtunk a futballbírók rémeiről, a műesések akrobatáiról. Játékvezető legyen a talpán, aki a mérkőzés hevében a pillanat tört része alatt csalhatatlan biztonsággal el tudja dönteni: valóban felrúgták-e a tizenhatoson belülre nagy lendülettel betörő szélsőt, vagy csak „feldobta" magát, amikor a hátvéd lába, vagy a kapus keze arasznyi közelségbe került hozzá... Nem vagyok futballstatisztikus, de bárkivel nagy tételben fogadnék: egy Ferguson, egy Wenger, egy Ancelotti vagy egy Mourinho csapatai ellen kevesebb büntetőt ítélnek, mint egy nevesincs tréner gárdája rovására... Ismétlem, mindezt bocsánatos bűnnek tartom, amelyet akár a szakma velejárójának, mesterségbeli fogásnak is tekinthetünk. Nem egészen ez a helyzet azonban a médiával, az újságírókkal fenntartott kapcsolatok, divatos szóval a *kommunikáció* vonatkozásában. Kell-e mondanom (írnom): ez is közös vonása „hőseinknek": mindketten kifejezetten rossz viszonyban vannak/voltak a sajtómunkásokkal és a tévésekkel. Mourinho helyett most is legtöbbször helyettese, a Real Madrid korábbi beállósa, a baszk Aitor *Karanka de la Hoz* nyilatkozik, és talán nem tévedek nagyot, ha megkockáztatom: a Sarkozyről kialakult erősen negatív imázs kialakulásában, fenntartásában, majd folyamatos manipulálásában kulcsszerepet játszott a hírlapírók és tévés műsorvezetők alig titkolt ellenszenve, nemegyszer rosszindulata. Ehhez persze halkan azt is hozzá kell tennem, mindkét férfi valósággal vonzza a konfliktusokat, életelemük, létformájuk a harc, az állandó küzdelem: minden és mindenki ellen. Ezért is oly sikeresek területükön. De közben, óhatatlanul, sebeket osztanak és sebeket kapnak – s persze rengeteg ellenséget szereznek...Magyarán igazi „megosztó személyiségek".

Ennyi „tűzérségi előkészítés" után most vizsgáljuk meg közelebbről: mikor és hogyan lépte át – szerintem – Mourinho a Rubicont, azt a bizonyos képzeletbeli választóvonalat, a még megbocsátható emberi *gyarlóság* és az előbb-utóbb megtorlandó *bűnös cselekedet* között! A történet egyszersmind azt is megvilágíthatja, hol húzódnak Mourinho edzői kvalitásának határai, és hol rejtőzik jellemének, habitusának az a pontja, amelybe „be van kódolva" a rövidzárlat, sőt a látványos összeomlás, a teljes csőd akár.

Az előzményekhez tudni kell: Mourinho nem csak a földkerekség legsikeresebb, hanem legjobb edzőjének is képzeli magát[14] (a két dolog ugyanis megítélésem szerint nem egészen azonos!). Ez a rögeszméje, nem teljesen megalapozott énképe 2009 és és 2012 között (egészen pontosan 2012. április 21-ig) folyamatosan sérült, áthághatatlan akadályba, valóságos falba ütközött, amikor klubjának, a Real Madridnak az FC Barcelonával kellett mérkőznie.

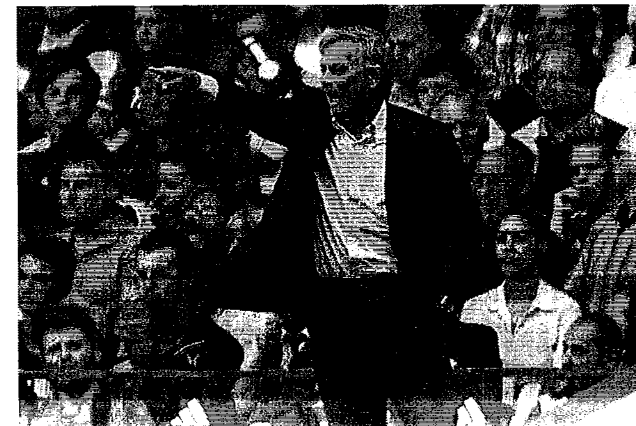
Pep Guardiola áthághatatlan akadály Mourinho útjában,
az volt a Barcelona kispadján, és az a Manchester City edzőjeként is
(Forrás: https://www.telegraph.co.uk/football/2016/10/15/an-emotional-return-for-pep-guardiola-barcelona-never-fully-appr/)

Tehetett bármit, egy vérszegény döntetlen s egy izzadságszagú 1:0-ás győzelem (Christiano Ronaldo fejesgóljával a 2010/2011-es Király Kupa Valenciában rendezett döntőjében) csapata folyvást vereséget szenvedett, mondhatni kudarcot kudarcra halmozott. Ugyancsak a történet hátteréhez tartozik, hogy a portugál „kisnapóleon" tüneményes edzői pályafutásának egyik korai állomása éppen az FC Barcelona kispadja volt: a szakma egyik nagyágyúja, *Sir Robert William Robson* Lisszabon és Porto után oda is magával vitte. De gyanítható, hogy Robson választása elsősorban *nem* szunnyadó csapatfőnöki erényeinek korai felsimerése miatt esett rá,

hanem (valószínűleg) inkább azért (vagy azért *is*), mert a kereskedelmi főiskolát végzett Mourinho nem csupán angolul tudott kiválóan, hanem, mint igen sok portugál honfitársa, spnyolul is jól beszélt.[15] Ne szépítsük: 1996 és 2000 között (mert Robson távozása után a nem kevésbé híres németalföldi *Louis van Gaal* másodedzőjeként folytatta) többszörösen is alantas helyzetben töltötte inaséveit Barcelonában: lótott-futott, tolmácsolt a brit mesternek, közvetítette utasításait a kulcsembereknek, cipelte az ásványvizes palackokat, az orvosi táskát, tette azt, amit éppen kellett. S mindezt akkor, amikor a pályán világsztárok, a brazil *Ronaldo* és *Rivaldo,* a spanyol Luis *Enrique,* a szintén portugál *Figo* és – *csapatkapitányi* minőségben – a katalán *Guardiola* csillogott-villogott. Vagyis, gyanúm szerint, Mourinho nem kevés frusztrációt halmozott fel már akkortájt későbbi riválisával szemben.

Mert, rövidre zárva, mi is történt 2011. augusztus 17-én, a spanyol Szuperkupa döntőjének barcelonai visszavágóján? Szóval, amikor a *spanyol* (kasztíliai) Real Madrid aznap épp sokadik vesztes mérkőzését játszotta a *katalán* FC Barcelona ellenében, s Mourinho, szokása szerint addig hergelte amúgy sem „kisasszonyfutballt" művelő játékosait, amíg Sergio *Ramos* és különösen *Pepe* szabályos ámokfutásba kezdve valósággal szétrúgta *Messit, Villát, Iniestát* és társait, egyszercsak kitört *a botrány.* Újra meg kellene nézni, mi történt pontosan, kinek a durva belépője, vagy szándékos dancsa miatt fújt sípjába a játékvezető, és szakította félbe a Real által különben is széttördelt, szikrázó összecsapást. Tény mindenesetre, hogy tumultus, lökdösődés támadt, a pályára a kispad népe (masszőr, csapatorvos, a tartalékok, a segédedző és maga a *maestro*) is mindkét táborból bezúdult, hamisítatlan ökölpárbaj, igazi adok-kapok alakult ki, talán némi rugdosódás is megesett a szokásos „anyázáson" kívül. Ebben eddig nincs semi különös, szinte minden héten láthatjuk a képernyőn: a világban zajló nagy geostratégiai átrendeződés és gazdasági válság hatására sajnos mindenütt, így a nyugat-európai államokban is növekszik a feszültség. S ennek egyik szelepe, viszonylag „civilizált" (?) levezetési módja éppen a stadionokban történik. Még mindig jobb, ha futballisták csépelik és rugdossák egymást, mint ha, mondjuk az egyiptomi vagy szíriai rendvédelmi erők tüzelnének saját polgáraikra...

De ekkor váratlan, s megdöbbentő jelenet következett: Mourinho, a Real világhírű trénere a kavarodást kihasználva alamuszi arckifejezéssel *odasettenkedett* egy számomra – akkor még – ismeretlen katalán segéderőhöz, és oldalvást, jobban mondva *hátulról,* jobb hüvelykujját orvul a mit sem sejtő férfi egyik szemgödrébe mártotta! Még jó, hogy nem oltotta ki a szeme világát... Az illető, nemrég tudtam meg, *Tito Villanova* volt, Josep Guardiola másodedzője, legjobb barátja – és 2012. április 27-e óta kijelölt utóda. Rá hárul a *Barça-stílus* megőrzésének feladata. Az is a napokban jutott tudomásomra: éveken át együtt irányították a klub legendás utánpótlás-iskoláját, később pedig tartalékcsapatát. Azokat a műhelyeket, amelyekből Messin kívül *Fabregas, Busquets, Piqué, Iniesta, Pedro,* újabban pedig *Thiago Alcantara, Dos Santos, Tello, Cuenca* és társaik kikerültek. Vagyis egyfajta „szürke eminenciásként" eddig is kulcsszerepe volt annak kikovácsolásában.[16] (Csupán a „visszacsatolás" megkönnyítése végett említem újra: végső soron arról a játékmódról, futballfilozófiáról van szó, amelyet a Puskás–Bozsik–Hidegkuti-féle *Aranycsapat* valósított meg először a korai ötvenes években, majd *magyar* futballisták és *magyar* trénerek jóvoltából – részben holland közvetítéssel – honosodott meg spanyol és katalán földön. Gyanúm szerint egyáltalan nem a véletlen szeszélyéből...[17]

Mourinho bevetésen:
kitűnően ért a pszichológiai hadviseléshez
(Forrás: Wikipédia)

S hogyan vélekedjünk Mourinho gesztusáról? Nincs mese: le kell írnom: ennél alattomosabb, aljasabb mozdulatot nemigen láttam még életemben. És nem csak én: legalább félmilliárd, mindenesetre több százmillió tévénéző. Ritkán, csupán nagyon kivételes pillanatokban lepleződik le ennyire valaki. Ebben a minősíthetetlen gesztusban benne volt elkövetőjének teljes jelleme, annak minden visszataszító vonása, torz személyiségképe: egy narcisztikus férfié, aki nem volt képes elviselni, hogy valaki *tehetségesebb* s az általa irányított csapat pedig *jobb* legyen nála.

Hiszen, emlékezzünk csak: Mourinho nem a futballhoz és az edzői szakmához nála is mélyebben és ösztönösebben értő, lényegesen erősebb testalkatú Guardiolára támadt, akivel szemben, főként a katalán szakember játékosmúltja miatt, mérhetetlen kisebbségi érzésben szenved, hanem a hozzá hasonló fizikai felépítésű Villanovára. Ráadásul nem szemtől szembe, igazi férfi módjára, hanem rézsútosan – és alattomban. Mi ez, ha nem a frusztráltság, a tehetetlenség, a szakmai/emberi csőd beismerése? Mourinho egész egyszerűen nem találta meg a Guardiola–Villanova páros által begyakoroltatott szisztéma ellenszerét. Ahelyett, hogy arra törekedett volna, hogy *túljátssza,* taktikailag, technikailag meglepje őket, inkább totális háborút hirdetett a katalán gárda ellen. Pedig megvolt, pontosabban *meglett volna* hozzá a „titkos fegyvere": *Ricardo Kaká*nak hívják, ő az elmúlt évtized egyik legragyogóbb képességű *kreatív* futballistája. De nem Mourinhónál!

Kaká a brazil válogatott mezében – ő is Mourinho egyik áldozata
(Forrás: Wikipédia)

S itt a labdarúgás iránt kevésbé érdeklődő, kulisszái mögé belátni nem képes olvasók kedvéért kénytelen vagyok egy nagyon rövid kitérőt tenni: alig van kegyetlenebb, kíméletlenebb közeg egy futballöltözőnél. Talán hosszújáratú tengerjáró hajók levegőtlen matrózhálói lehettek ilyenek a XIX. században, esetleg a börtönök, ahol helyhiány miatt túl sok őrizetest zsúfolnak össze. Tény és való: egy futballöltöző nem „apácazárda", ahogy Páger Antal énekelte öreges hangján egy hajdani filmbetétben, itt bizony vérre megy minden. Hiszen a keret legalább húsz-huszonkét spílerből áll, *a kezdőcsapatba* viszont csak tizenegy férfi „fér be". Játszani ellenben mindenki szeretne, mert ha kiszorul a csapatból, s a gyűlölt kispadra kerül, nem csupán értéke, eladási ára csökken, automatikusan kevesebb pénz is üti a markát. Ne kerteljünk: ez igazi harc, *bellum omnia contra omnes:* játékos és játékos, játékos és az edző, edző és „vezető" vívja meg nap mint nap. S ebben a könyörtelen játszmában csak a legkitartóbbak, legszívósabbak vagy a legdörzsöltebbek érhetnek el tartós sikereket.[18] Mi tagadás, sokan elvéreznek, lelkileg megsérülnek ebben az ádáz küzdelemben. Felőrlődnek, feladják. Külön pszichológiai elemzés tárgya lehetne az edző és játékosa viszonya is, hiszen a közvélekedés ellenére ebben sem a futballista labdával való bánni tudása, taktikai érzéke vagy küzdőképessége a döntő. Nem, leginkább az számít, hogy rokonszenves-e avagy sem a *mesternek!* S mivel az edző hatalma szinte korlátlan, mindig megvannak az eszközei, hogy akaratát érvényesítse, sokszor fondorlatos módon keresztülvigye. Olykor akár az amúgy is nehezen meghatározható „csapatérdek" rovására is. Ráadásul a játékos sorsa, nemegyszer egész pályafutása gyakran az első pillanatban eldől. Olyan ez akár a szerelemben: a tréner, aki koránál fogva természetszerűleg tapasztaltabb növendékénél egy szemvillanás alatt azonnal *látja/érzi* kell-e neki az új fiú, szaknyelven szólva „befér-e az elképzelésekbe", „számít-e rá" avagy hagyja felmorzsolódni a belső intrikákban, feláldozza, majd eldobja, akár egy kifacsart citromot.

Nos, valahogy így járt *Kaká* Mourinhóval, avagy megfordítva: Mourinho és a Real Madrid a brazil csillaggal. Akinél rokonszenvesebb, tehetségesebb focista nemigen szaladgál(t) a glóbuszon. Ebben a kis történetben pedig az a legszomorúbb, hogy ismét rávilágít Mourinho egyik ellenszenves tulajdonságára: egyszerűen nem tolerálja, ha valaki kreatívabb, talentumosabb nála. Akár labdarúgóként, akár trénerként. Pedig, ismétlem,

megfelelő menedzseléssel, önbizalmának fokozatos helyreállításával épp ő, Kaká lett/lehetett volna az a futballista, aki váratlan megugrásaival, ösztönös játékintelligenciájával szétzilálhatta volna a Barcelona amúgy is sebezhető védelmét. Ehelyett legutóbb is ott ült végig *a (kis)padon,* s amikor vert helyzetben Mourinho, amolyan minden mindegy alapon becserélte a Bayern elleni vesztésre álló BL-elődöntőben, görcsösen, fásultan, ötlettelenül futballozott maga is, akárcsak a többiek. Nem váltotta meg, s ilyen lélektani helyzetben, fokozott *bizonyításkényszerben* nem is válthatta meg a világot. És, ami ezek után ugyancsak törvényszerű: ő is, ugyanúgy, mint a portugál világsztár, Christiano *Ronaldo,* kihagyta a tizenegyest... S talán mondanom sem kell: ezek után még bűnbaknak is őt kiáltották ki, pedig semmivel nem volt gyöngébb társainál.

Óvatos következtetések

Akkor hát, hevenyészett fejtegetéseim végére érve, mit is felelhetnék eszszém elején feltett kérdésemre: volt-e, lesz-e *korszakváltás,* mármint a futballban és a nagypolitikában? Merthogy az elmúlt hat nap folyamán, ahogy mondani szokás, felpörögtek az események.

Az értékelés persze a *futballban* könnyebb, tétje is jóval kisebb, hiszen csupán egy „játékról" van szó:

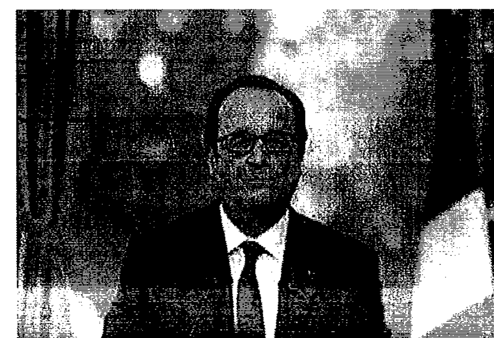
a) *Mourinho* csapata, bár minden előzetes várakozással szöges ellentétben nem jutott be a 2012. május 19-i müncheni BL-döntőbe, a spanyol labdarúgó-bajnokságot mindenesetre megnyerte. A portugál sikeredző ezzel negyedik különböző országban vezette gárdáját végső diadalra. Más szóval a *Párkák* egyelőre kegyesek hozzá: további haladékot kapott a vezeklésre. Ez *Nicolas Sarkozy*ra csak akkor érvényes, ha holnap, *mégis,* ő nyer. Ha nem, máris utolérte a végzete.

b) Az FC Barcelona esetében hál'istennek úgy fest: mégsem lesz korszakváltás. *Guardiola* egyelőre még mindig ott ül a kispadon, s nagyon okosan, csak fokozatosan engedi át a kormányrudat *Villanovának.* A csapat pedig a Realtól április 21-én (otthon) elszenvedett vereség és a BL-döntőtől való eleséssel egyenértékű április 25-i, ugyancsak barcelonai 2:2-es döntetlen után (a Chelsea ellen) *Lionel Messi* vezérletével újra szárnyal, túljutott

a lélektani holtponton, visszanyerte önbizalmát. S ha a nyári átigazolások során a hátvédsort is sikerül megerősíteni és *David Villa* is felépül végre lábtöréséből, az FC Barcelona, bár valószínűleg kevesebb címet fog begyűjteni, mint az elmúlt négy esztendőben, továbbra is a világ egyik legkiválóbb gárdája marad.

Ami viszont a *francia belpolitikát* illeti, itt minden jel szerint ha nem is korszakváltás, de *változás,* elnökváltás várható: Nicolas Sarkozy talán utolsó reménye, miszerint a május 2-án este rendezett s csaknem tizennyolc millió potenciális választópolgár által végignézett televíziós vita során kiütéses győzelmet arat *François Hollande* ellen, ország-világ előtt bebizonyítva ki a valódi *kapitány,* szertefoszlott. Ellenfele váratlanul harciasnak és „ütésállónak" bizonyult, állva maradt. Mi több, sokan, még az UMP-s táborból is, úgy látták: egyhangú pontozással a szocialista jelölt nyert:

Az utolsó felmérés eredménye szerint mind a hat (IFOP, SOFRES, IPSOS, OW, CSA, BVA) közvélemény-kutató intézet Hollande-ot látja győztesnek a holnap, 2012. május 6-án rendezett második fordulóban, sorrendben: 53–47 (kétszer); 55–45, 54–46 (háromszor), illetve 53,5–46,5 százalék arányban! Egy Gilles Finchelstein nevű választási szakértő, szűk körben tartott tájékoztató[19] keretében – véleményét az előző elnökválasztásokra vonatkozó előrejelzések számszerű tapasztalataival is alátámasztva – május 4-én (pénteken) határozottan azt állította: a 2012. május 6-i második forduló győztese François Hollande lesz!

François Hollande, a Francia Köztársaság elnöke
(2012. május 15. –2017. május 14.)
(Forrás: https://financialtribune.com/articles/national/74505/hollande-decries-trump-s-double-fault)

Ám tapasztalt, óvatos kutató lévén, a mindig előfordulható s az eredményt az utolsó pillanatig kiszámíthatatlan módon befolyásolható váratlan események illusztrálása céljából bejátszott egy filmbetétet egy réges-régi kerékpáros körverseny befutójáról: a kamera egy utcahosszal vezető bringást követett, aki az ünneplő tömegbe behajtva a kormányt elengedve, mámoros arccal integetve siklott a célszalag felé. Ám egyszer csak valamin (olajtócsa, banánhéj?) megcsúszott, felbukott és a mögötte érkező versenytárs egykedvű arckifejezéssel, komótosan bekarikázott a célba. Vagyis: nem a legnagyobb esélyes, hanem a szerencsésebb vetélytárs nyert. Ebben az összefüggésben, a dolgok „dicsőséges bizonytalanságát" érzékeltendő Finchelstein *Jean Cocteau*-t is idézte, aki szerint „nem a szerelem létezik önmagában, hanem a szerelem bizonyítékai számítanak" *(Il n'y pas d'amour, il n'y a que des preuves d'amour).*

E sorok írója pedig elfogulatlan külső szemlélőként minderről azt gondolja, a franciák tudathasadásos állapotba kerültek: azt akarják, hogy Hollande nyerjen, de azt szeretnék, hogy Nicolas Sarkozy képességeivel rendelkezzen.[20]

Merthogy akárki győzzön is, a világválság még nem ért véget, azaz *nem korszakváltás,* csupán egy újabb fejezet kezdődik a francia és az európai történelemben.

Párizs, 2012. április 29. – 2012. május 5. (este hét óra körül)

Megjelent: *Korunk* [Kolozsvár], 2012. június, 3–12. Kötetben: Borsi-Kálmán Béla: *Megközelítések II.* Lucidus Kiadó, Budapest, 2012, 163–178.

Jegyzetek

1 A franciaországi elnökválasztás első fordulójára 2012. április 22-én, vasárnap került sor, amelyet François Hollande: (SZP) 28,63–27,08 arányban nyert Nicolas Sarkozy (UMP) előtt. A további sorrend: Marine Le Pen: (NF) 18,01%, Jean-Luc Mélenchon (Baloldali Front): 11,13%, François Bayrou (MoDem): 9,11%, Eva Joly (környezetvédők): 2,28%, Nicolas Dupont-Aignant (szuverenisták): 1,8%, Philippe Poutou (antikapitalisták): 1,15%, Nathalie Arthaud (kommunisták): 0,57%, Jacques Cheminade (Szolidaritás és Haladás Párt): 0,25%. A május 6-án rendezendő második forduló legnagyobb esélyese minden felmérés szerint François Hollande. Sarkozyn, ahogy mondani szokás, csak a csoda segíthet.

2 Guy Roger: „Je pars pour reprendre des forces" Josep Guardiola ne vivra pas une cinquième saison sur le banc du Barça, Épuisé moralement. („Azért megyek el, hogy ismét erőre kaphassak" Josep Guardiola nem él meg egy ötödik szezont is a Barça kispadján. Morálisan kimerült.) *L'Équipe,* 2012. április 28., 13.

3 Gaëtan Morin: Fan des Diables rouges et... de boxe. (A Vörös Ördögök szurkolói ... és a boksz.) *L'Équipe,* 2012. április 27., 17.

4 „Casse-toi, pauvre con!"(francia)

5 Felség, ilyet nem teszünk, ez megbocsáthatatlan! Ez összeegyeztethetetlen a nemesi státussal, erkölcseinkkel és szokásainkkal!(francia)

6 botlás, hibázás, baklövés (francia)

7 Orléans-i Lajos Fülöp *(Louis-Philippe d'Orléans)* (Párizs, 1773. október 6. – †Claremont, Surrey grófság, Anglia, 1850. augusztus 26.), Chartres grófja, a Bourbon-ház orléans-i ágából származó francia királyi herceg, „Egyenlőség Fülöp" *(„Philippe-Égalité")* herceg (1747–1793) fia, 1773–1785-ig Valois hercege, 1785–1793-ig Chartres hercege, 1793–1830-ig III. Lajos Fülöp néven Orléans hercege. Az 1830. júliusi forradalom során Franciaország régense *(lieutenant-général),* majd 1830 augusztusától 1848 februárjáig I. Lajos Fülöp néven „a franciák királya"*(Louis-Philippe Ier, Roi des Français),* közismert melléknevén „Polgárkirály" *(„le roi bourgeois",* majd *„le roi citoyen"),* valamint Andorra társhercege *(coprince).* Az 1848. februári forradalom nyomán lemondott, ezután angliai száműzetésben élt Neuilly grófja néven. (Forrás: I. Lajos Fülöp francia király, in: *Wikipédia,* hu.wikipedia.org/wiki/I._Lajos_Fülöp_francia_király.)

8 Marine Le Pen, akinek Sarkozy iránt táplált gyűlölete jelentős mértékben hozzájárult a május 6-i vereséghez (arra biztatta híveit, hogy érvénytelen szavazócédulát dobjanak be, vagy ne járuljanak az urnákhoz, s választási szakértők szerint a szintén elidegenített centrista voksok mellett ezek hiányoztak leginkább a végelszámolásnál!), egyik kortesgyűlésén *piros lapot* mutatott fel az UMP jelöltjének! (Vö. Guillaume Perrault: Marine Le Pen „votera blanc" au deuxième tour. [Marine Le Pen „fehéren" fog szavazni a második fordulóban (értsd: kitöltetlen szavazócédulát fog bedobni). *Le Figaro,* 2012. május 2., 5.)

9 *Cei şapte ani de acasă* (román)

10 Nicolas Sarkozy négy-ötesztendős fiúcska lehetett, amikor atyja, Sárközy Pál (Paul Sarkozy párizsi festőművész) – nem egészen saját jószántából – elhagyta a családi fészket. E trauma számos következményeinek egyike mindjárt az, hogy a kis Nicolas, néhány évvel idősebb bátyjával ellentétben, egy szót sem tud magyarul, és kifejezetten *nem szereti,* ha fél-magyar származását bárki is szóba hozza (Vö. Paul et Nicolas Sarkozy, Le père est un rival. In: Émilie Lanez: *Même les politiques ont un père.* Paris, 2015, Édition Stock). E tekintetben erősen emlékeztet egy szintén neves és félig-meddig ugyancsak magyar eredetű román politikusra, Petre Romanra, aki nemegyszer dührohamot kapott, ha nagyváradi magyar felmenőire bárki is figyelmeztette, vagy csak utalt rá... A „pirospulóveres" rendszerváltó román kormányfő ugyanis Valter Roman (1913–1983), a román állambiztonsági apparátus – közismert magyar nevén SZEKURITÁTE (szeku) – moszkvai instrukciók alapján végrehajtott átszervezésének komisszárja – eredeti nevén *Neuländer Ernő* – fia. (Vö. Petre Roman: *Le devoir de liberté.* Paris, 1992, Payot, 1 vol., 195 old.; megjegyzés: P. Roman műve egyike ama igen kevés könyvnek, amelyet képtelen voltam végig olvasni, annyi valótlanságot tartalmaz, pl. a pár hónapos Petrică ortodox rítus szerinti megkereszteléséről... erre mondják franciául, hogy *c'est à prouver*...magyarán: nem ártana bizonyítani is...Ezzel szemben a szaktörténészek előtt régóta ismert tény, hogy köztiszteletnek örvendő dédapja magyarul dícsérte az urat az egyik váradi neológ zsinagógában. Lásd bővebben 2008-as könyvünk előkészületben lévő új kiadása *Titkosszolgák és célszemélyek, futballmezben – és anélkül* c. fejezetében!)

11 A közelmúltban – egy róla szóló könyv román fordításának beharangozójában – mégis kezembe került egy önvallomással felérő nyilatkozata. Magyar változata így hangzik: „Én José Mourinho vagyok és nincs szándékomban megváltozni. Minden hibámmal és összes erényemmel vállalom az összecsapásokat. Egy futballista fiaként láttam meg a napvilágot és egy edző gyerekeként cseperedtem fel. Születésem napján apámnak nagyon nehéz meccse volt. Sietve megnézett, s utána egyenesen a pályára ment. Ebben a környezetben jöttem a világra [...] Egész életemet a futballban töltöttem és egyetlen fontos pillanatot sem felejtettem el. Focista pályafutásomat gyerekként kezdtem el s arra vágytam, hogy egyetlen szakaszt se hagyjak ki. Ez után az edzőképzés és a fiatal koromban szerzett edzői tapasztalat következett, majd a profi labdarúgás. A futball, a futball s megint csak a futball volt az életem. Úgy vélem, hogy azok, akik vagyunk génjeinknek köszönhető; nem menekülhetünk el az elől, ami az DNS-ünkbe van írva. Nem számít mi módon, de valamiképpen oda jutunk." Lásd BEASLEY, ROBERT: *José Mourinho. Sub lupă* (Nagyító alatt: José Mourinho). Ford.: Florin Tudose, (Eredeti címe: Up Close and Personal) 2017. Magyar változata: Robert Beasley: *José Mourinho. Közelkép.* Ford.: Lukács Dániel, Budapest, 2017, Európa Könyvkiadó.

12 Portugália: 2003 és 2004 (FC Porto); Anglia: 2005 és 2006 (Chelsea); Olaszország: 2010 (Internazionale); Spanyolország: 2012 (Real Madrid).

13 „Les records sont fait pour être battus. Donc, on ne peut pas être triste si quelqu'un d'autre prenne votre place. De toute manière, c'est la règle. C'est la règle pour le sport, la politique, la vie. À un moment donné, chacun doit considérer qu'il a eu la chance de faire ce qu'il avait à faire. Vous gagnez comme Beamon. Et vous êtes remplacé, comme Beamon. Je crois qu'il l'a accepté." (A rekordok azért vannak, hogy megdöntsék őket. Vagyis nem kell elszomorodni, ha valaki a helyedre lép. Mindenestre ez az általános szabály. Ez a szabály a sportban, a politikában és az életben egyaránt. Mindenki számára eljő a pillanat, amikor mérlegelnie kell tudott-e élni a szerencséjével és megtette-e azt, amit meg kellett tennie. Úgy győzünk, mint Beamon. És ugyanúgy mellőznek bennünket, mint Beamont. Azt hiszem, hogy ő ebbe beletörődött.) Marc Chevrier–Fabrice Jouhaud–Frédéric Vézard: Nicolas Sarkozy: „Le sport, c'est le contraire du nivellement" (A sport az egyöntetűség ellentéte). (*L'Équipe,* 2012. április 28., 12–13. (az idézetet lásd a 12. lapon).

14 Háromszor (2004-ben, 2005-ben és 2010-ben) az *IFFHS* (a labdarúgás statisztikájával foglalkozó nemzetközi szervezet) valóban megválasztotta a világ legjobb edzőjének!

15 Lásd erről bővebben Kelly, Ciaran: *Jose Mourinho. Evoluția unui translator.* (Jose Mourinho. Egy tolmács felemelkedése). Ford. Nicoleta Mitrofan, Editura PREDA PUBLISHING. 2017 (Eredeti címe: *The Rise of the Translator*). A portugál sztáredző életéről lásd még Margitay Richárd: *Mourinho. Az edzőcsászár, aki meghódította Európát.* Budapest, 2013, Aposztróf Kiadó.

16 Befolyására jellemző, hogy Guardiola nemcsak mindent megbeszél vele, de még cserélni is csupán azután cserél, miután kikéri helyettese véleményét (Kun Ferencz szíves közlése).

17 Lásd erről bővebben *Az Aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából* (Budapest, 2008, Kortárs Kiadó) c. könyvem megfelelő részeit.

18 Egy profi pályafutása vége felé járó, korábban az angol *Wast Ham United*ben és a török *Besiktas*ban is szerepelt tapasztalt francia futballista (Édouard Cissé, szül.: 1978. március 30-án Pauban) nemrégiben ezt nyilatkozta erről: „Számos dologról lemaradtam. Időbe telt, amíg megértettem, milyen világba is ugrottam fejest, hogy mit jelent például a rivalizálás a profik öltözőjében, ahol úgy haver az ember, hogy valójában nem az!" Továbbá: „Hosszú ideig olyan benyomást keltettem, mint aki eltévedt, s ebből sokan hamar megértették, hogy nem kell komolyan venniük." In: *France Football,* Nr. 3419, 2011. október 21. (péntek), 14–15 (az idézet a 15. lapon található). Vö. [Anonyme]: *Je suis le footballeur masqué. Dans les coulisses du foot français* [Én vagyok a maszkírozott futballista. A francia labdarúgás kulisszái mögött].Édition Hugo Sport, 224 p., C. f. Ce footballeur pas si bien masqué. *JDD,* 2015. január 18.(Le joueur qui raconte anonymement les mœurs du foot ressemble beaucoup à Édouard Cissé – Az a játékos, aki névtelenül a futballban uralkodó erkölcsökről beszél nagyon hasonlít Édouard Cissé-re.)

19 A szerző 2011. szeptember 15. és 2015. augusztus 7. között első osztályú tanácsosi rangban a párizsi magyar nagykövetség francia belpolitikára szakosodott beosztott diplomatája volt. (B.-K. B.)

20 Vö. Ran Halévi: Schizophrénies électorales (Választási skizofréniák). *Le Figaro,* 2012. május 2., 14.

Nemzetépítés és nemzettudat a futball tükrében

A magyar, a francia és a román példák[1] (Vázlat)

Szükségképpen vázlatos áttekintésem előtt elöljáróban néhány elméleti fogódzót szeretnék adni annak jelzéséül, hogy milyen *gondolatkörben* kísérlem meg értelmezni a későbbiekben ismertetett konkrét, immár „fociológiai" (futballtörténeti) tényeket, adatokat és jelenségeket.

A francia típusú nemzetté válással, nemzetépítéssel – *nation building à la française* – kezdem, hiszen, mint köztudott, ez vált kontinensünkön és az Európán kívüli világ legtöbb részén mintává.

Kivált Közép- és Kelet-Európában. Kis túlzással: ez lett az általános érvényű *modell*, mondhatni *sablon*, amelyet minden politikai és értelmiségi elit átvett, utóbb makacs következetességgel, már-már kényszeres erővel (és görcsös igyekezettel) *másolt*. Ezt tekintette üdvözítőnek, ezt kívánta, többnyire kritikátlanul, *adaptálni*, akár megvoltak hozzá a feltételek, akár nem. (Az más lapra tartozik, és nem is lesz terem kitérni rá, hogy a francia *nation building* hogyan illeszkedik az európai nemzetfejlődések folyamatába, mennyiben hasonló az általános trendhez, és, *inkább*, miben rejlik *kivételessége*[2] és egészen a legutóbbi időkig, *különösen sikeres volta*.)

Vagyis, *in medias res*: a harmadik rend *(tiers État)* 1789-ben ünnepélyesen deklarálja, hogy ezentúl (innentől kezdve) ő – mármint a kijegecesedőben lévő, az előző két-háromszáz évben a francia arisztokrata/nemesi „udvari" értékrend és viselkedési minták organikus elsajátításával[3] létrejött *francia burzsoázia – a modern francia nemzet!* A polgári jogegyenlőség (törvény előtti egyenlőség), az emberi méltóság, az egyetemes emberi és polgári jogok s megannyi más, napjainkig érvényes világraszóló vívmány

letéteményese, a modernitás és a demokrácia bölcsője, a továbbiakban: „anyaországa".

A többit már az iskolás gyerekek is betéve tudják: jakobinus típusú centralizált *nemzetállam*(iság): État/nation, s mindaz, ami ebből következik: központosított államvezetés és közigazgatás, egynyelvűség, a regionalizmusok, etnikai és nyelvi kisebbségek tervszerű felmorzsolása és beolvasztása az egyöntetűség majdani megteremtése[4] az egyetemesség és a köztársasági szellemiség *(esprit républicain)* jegyében *(melting pot à la française)*.

E közismert tényekkel kapcsolatban két *alapproblémát* kell szintén dióhéjban érintenünk:

a) A folyamat (és a szándék) mindenütt érvényes – de időbeli eltolódással, fáziskéséssel, amelyet többnyire s nyilván nem véletlenül a franciából átvett *décalage* kifejezéssel jelöl a szakirodalom. Ezt joggal nevezhetjük az időbeliségek, idősíkok *(temporality)* különbségének is. Számunkra, kelet-közép-európaiak számára pedig mindez *megkésettséget* jelent. Húsz, harminc, hatvan-nyolcvan (olykor még több) évvel *1789 után* próbáltuk/próbáljuk átvenni, adaptálni, elsajátítani, alkalmazni mindazt, amit a francia polgárság és kifinomult elit értelmiség valóban korszakalkotó módon a Bastille lerombolása és I. (Bonaparte) Napóleon császárrá koronázása (1804) között eltelt „hosszú" *forradalmi évtizedben* megalkotott, törvényerőre emelt, majd Napóleon legendás tömeghadserege, a *Grande Armée* révén szerte Európában „szétszórt", s több-kevesebb érvénnyel (hatásfokkal) meggyökereztetett *(Code Napoleon* etc.).

b) Föntebb már említettem az adottságokat és feltételeket, amelyek szinte sehol sem voltak olyan kedvezőek, mint a *minta/modell* földjén: Franciaországban. Mert ha hazai vizekre evezünk és a magyar példát vesszük szemügyre, mit látunk? Mit is tesz a Kossuth Lajos, gróf Széchenyi István, gróf Batthyány Lajos nevével fémjelzett nagy magyar reformnemzedék 1848 tavaszán? Az ún. áprilisi törvények révén egyfelől maga is lerombolja a régi, avíttnak minősített feudális struktúrákat, megszünteti a nemesi kiváltságokat, törvény előtti egyenlőséget kodifikál, és ami témánk szemszögéből a legfontosabb: a magyar „harmadik rend" *(a köznemesség)* képviseletében s annak nevében „nemzetállammá" nyilvánítja magát. Tegyük rögtön hozzá: egy olyan *történelmi pillanatban*, amikor magyar nyelvű és magyar tudatú polgári érdekű rétegek csupán nyomokban s legföljebb

tendenciájukban léteztek a régi Magyarországon. Rövidre zárva: minden szilárd társadalom(szerkezet) egyik alappillére, a *magyar polgárság* 1848-ban egyelőre a *whishful thinking* kategóriájába tartozik.

Más szóval: formai azonosság – lényegi különbség. A magyar köznemesi/honorácior (s részben arisztokrata) elit a távoli jövőbe tolja el annak megvalósítását, amely Franciaországban XIV. Lajos kora és az egyetemes emberi és polgári jogok deklarációja (1789) között többé-kevésbé szervesen már megtörtént.

*

S itt mondandóm árnyalása céljából, *Norbert Elias* nyomdokain, rövid kényszerű kitérőt kell tennem. Mint előadásom elején már érzékeltettem, a polgári érdekű rétegek fokozatosan *burzsoáziává* összeszerveződő halmaza, a „harmadik rend" Európa-szerte *nemesi* és *polgári* erények, értékek, viselkedési normák és életvezetési minták *egyvelege*, amely, persze egzakt módon alig mérhetően, más és más arányban tartalmazza a kétféle értékvilág (éthosz) sajátos jegyeit. A magát État/Nationná, modern francia nemzetté és nemzetállammá nyilvánító francia *Tiers État* abban különbözik minden más (leendő) polgárságtól ill. *middle class*tól – és épp ebben rejlik hosszú időn át érvényesülő kétségbevonhatatlan *presztízse* –, hogy a nemesi és polgári értékvilág összeszövődése – a kérdéskör legnagyobb szakértője (Elias) kifejezésével: a *civilizáció folyamata*[5] – sehol sem ment végbe ilyen szerves módon és viszonylag harmonikusan, mint épp Franciaországban. A nemesi és polgári rétegek több évszázados, aránylag zökkenőmentes együtt-létezése *(co-existence)*, s különösen a francia udvari nemesség, valamint nemesi és „honorácior" *(roturier)* értelmiség *mintateremtő (modellképző) tevékenysége* és *utánzásra ösztönző szerepe* együttes eredményeképpen nem csupán a francia nemesi osztályok polgáriasultak,[6] hanem – paradox módon – a klasszikus nagy francia polgári forradalom és „polgári" État Nation vezető ereje tudtán kívül maga is *elnemesedett*. Viselkedésében, magatartásában, gondolkodásmódjában (mentalitásában), eszményeiben legalább annyira vált „nemessé", mint amennyire „polgár" maradt. Hely hiányában ismét csupán jelzem: emez ösztönös mintakövetés és egymásba szerveződés egyik feledésbe merült, noha nyilvánvaló követ-

kezményét: a francia(országi) polgárt, minden francia férfit (etnikai eredetétől, bőrszínétől és szociológia gyökereitől úgyszólván függetlenül) *1789 óta* megilleti a „Monsieur" (Uram!) titulus, akárcsak Magyarországon – és Romániában (Domn, Domnu!). Már ez a banális példa is szemléletesen mutatja mi volt (és maradt) *a minta*: mindenki, katona, polgár és paraszt egyaránt a presztízs-hierarchia ormára kívánkozott: úrrá, nemessé kívánt válni, akár bevallotta, akár nem! Vagy, örökös frusztráció forrásaként (és formájában) megtagadta, érzelmileg dacosan meghasonlott vele, vagy éppen minden erejével ellene fordult, ahogy az a forradalmak évadján (1789, 1848/49, 1918/1919 etc.) szokás... De ez távolról sem jelentette azt, hogy a radikálisan megváltoz(tat)ott törvényi és intézményes keretek s az átfestett színfalak mögött a magatartás, viselkedés- és viszonyulásmódok, ösztönös beidegződések is gyökeresen kicserélődtek volna. Épp ellenkezőleg: beidegződéseinkben, ízlésünkben, ösztönös gesztusainkban, arcjátékunkban, testbeszédünkben spontán beszédfordulatainkban mindmáig szívósan tovább élnek, jóllehet már réges-rég elfelejtettük *honnan származnak,* illetve *eredetileg mit jelentettek...*[7]

Összegezve: a klasszikus nagy francia polgári forradalom egy olyan összeforróban lévő társadalmi réteg (osztály) világraszóló diadala, amely időközben elsajátította, hasonította a nemesi/arisztokratikus értékvilág legfőbb jegyeit (is), míg a magyar reformkor nemzedékének 1848-as (polgári-demokratikus) forradalma inkább csak nevében és célkitűzéseiben „polgári". Valójában a polgáriasulni és polgárosítani (civilizálni, korszerűsíteni) vágyó magyar köznemesség és a hozzá idomuló honorácior-értelmiség szükségképpen felemássá sikeredett, ám tagadhatatlanul ugyancsak korszakalkotó műve.

*

Két óvatos következtetés, egyszersmind *munkahipotézis.*

Ad 1) A Kárpát-medencei kedvezőtlen etnikai/szociológiai és mostoha társadalomszerkezeti adottságok miatt (következtében) *a francia példa* kényszeres követése, pontosabban *quasi-automatikus másolása* a régi Magyarországon finoman szólva nem volt üdvözítő, épp ellenkezőleg: a megkísérlésére tett erőfeszítések során törvényszerűen adódó nehézségek (főként az ún. *„nemzetiségi kérdés"* formájában) alkalmat teremtettek és ürügyet szolgáltattak későbbi kisiklatására s végső soron megsemmisítésére.

Ad 2) Következésképpen: Európa szívében, nagyon ingatag geostratégiai helyzetben (környezetben) egész egyszerűen nem lehetett „megcsinálni". Már csak azért sem, mert minálunk a főként Habsburg közvetítéssel (s persze a sok évszázados masszív germán betelepüléssel) érkező *német hatás,* valamint a Habsburgok centralizmus és föderalizmus között egyensúlyozó „hintapolitikája" a magyar szemek (és gondolkodó fők) számára nagyon sokáig (lényegében mindmáig) elhomályosította az *alternatívák* észlelését s még inkább azok *reális politikai programok* formájában történő megfogalmazását.[8] Úgy is mondhatnók, hogy nem csupán a kedvező feltételek hiányoztak hozzá, hanem a megvalósításhoz elengedhetetlen „hasznos idő" is. Nekünk, magyaroknak, a jóval szerencsésebb francia fejlődéssel ellentétben nem adott rá sem valódi esélyt, sem időt a történelem. Befejezetlen: torzóban maradt.[9]

Következmények – csupán jelzésszerűen:

a) Felemásra sikeredett magyar modernizáció.

b) Korszerű, a társadalom többi szegmenséhez szervesen illeszkedő, vállalkozó szellemű, öntudatos *citoyen-típusú* magyar burzsoázia *helyett,* 1910-ig (1914-ig!) félig nemes, félig, vagy alig polgári (később dzsentroiddá torzuló) rétegek laza konglomerátuma: a közép-európai (s leginkább magyar, legalábbis „magyaros jellegű") úriember típus kialakulása figyelhető meg térségünkben.

c) Ehhez járult a „boldog békeidők" brutális vége: az 1914. június 28-i szarajevói merénylet, osztrák–magyar ultimátum, a „szövetségesi logika" diadala, kölcsönös hadüzenetek, kölcsönös pusztítás: a „klasszikus Európa" kimúlása.

d) Magyar szempontból pedig: Trianon, a *magyar álom* (a francia típusú, centralizált, egynyelvű, de a mintánál liberálisabbnak és demokratikusabbnak elgondolt *magyar állam* megvalósíthatósága a „szentistváni határok" megőrzésével) *rémálommá* torzulása (jelentős területi veszteségek, milliós nagyságrendű magyar etnikumú, és/vagy tudatú lakosságcsoportok elcsatolása).

e) S egy talán mindennél súlyosabb (noha nem tudatosodott) veszteség: a Habsburg-német befolyás tompító hatása ellenére végső soron szintúgy

francia mintájú „*nemesi típusú magyar polgárisodás*”[10] megrekedése, különféle szegmenseinek/összetevőinek a megcsonkított ország beszűkült lehetőségkeretei közötti egymásra torlódása, később, a kölcsönös meghasonlás és rosszhiszeműség jegyében, egymás ellen fordulása.[11]

f) Ugyanakkor, paradox módon az 1910-ig (1914-ig) viszonylag szerves módon kialakult „*úriembertípusok*” rögzülése, továbbá jobb híján *(faut de mieux, par défaut)* 1920 utáni önkéntelen *(másodlagos) mintává* válása. S az úgynevezett (szintúgy francia vétetésű) *longue durée* (hosszú időtáv) törvényszerűségei értelmében nem csupán a „maradék” Magyarországon, hanem a „nemzeti átrendeződés” égisze alatt elcsatolt régiókból mesterségesen kialakított új „nemzetállamok” felségterületein is. Szlovákiában, és főként: Romániában (Erdélyben, a Bánságban, valamint a Partiumban), de Szerbiában (a Vajdaságban) is!

g) E robbanásszerűen végbemenő, *történelmi kataklizma* és *hübrisz* gyanánt érzékelt jelenségek racionális feldolgozhatatlansága kedvező lélektani terepet teremtett a „vétkesek” felkutatására, a *közös történelmi felelősség* át- és egymásra hárítására, és főként a „zsidókérdés” formájában megnyilvánuló *bűnbakképzésre*.[12] Más szóval: a magyar társadalom és főként a megbicsaklott, elbizonytalanodott magyar nemzettudat, a „trianoni” Magyarországon (az elcsatolt területeken talán még inkább) vigaszra szorult, bonyolult kompenzációs mechanizmusokra volt/lett szüksége. Innen eredeztethető a *sport*, különösen *a labdarúgás* különleges szerepe a két világháború közötti Magyarországon, majd az újabb nemzeti tragédiák kompenzációjaként a szovjet mintájú „szocialista kísérlet” kurtább Rákosi-érájában, majd hosszabb Kádár-korszakában is.[13] Röviden: a futball 1920 és még inkább 1945 (s főként 1948) *után* fokozatosan *történelmi dimenzióba* került Magyarországon. Látványosságának és (látszólagos) közérthetőségének köszönhetően rendkívül alkalmassá vált rejtett társaslélektani és történelmi-*nemzettudati* folyamatok leképzésére, az 1920-as irtózatos történelmi kudarc kompenzálására, az elnyomott hazafias érzések „megélésére”, viszonylag akadálytalan kinyilvánítására. A „fordulat éve” (1948) után pedig, amikor Sztálin Generalisszimusz legjobb tanítványa (Rákosi Mátyás)[14] bölcs vezetésével két vesztes világháborút és az 1941/45-ös társadalmi és nemzeti katasztrófákat („hideg napok”, Donkanyar s főként a Holokauszt) követően *mi, magyarok* hozzáláttunk a szocializmus pannon változatának „felépítéséhez”, s ennek „logikus” következményeként könyörtelen harc kezdődött az „osztályellenség”, a „klerikális reakció”, a „burzsujok” s leginkább a „nacionalizmus” minden elképzelhető fajtája ellen, a foci jelentése-jelentősége újabb tartalmakkal bővült. Hiszen, jobb híján, ha már az 1849-es „tavaszi hadjárat” óta hős honvédeink nem nyertek is számottevő csatát, a „magyar fiúk” 1950 és 1954 között legalább végigverték „Európát”. A futball pótlékká, afrodiziákummá s így *politikummá* vált, mivel sajátosságainál fogva – a korszak egyik jeles kutatójának kifejezésével – „a nemzeti önkifejezés egyik kontrollálhatatlan tere” (Rainer M. János) maradhatott. Ez az *alaphelyzet* tette Puskást és társait politikai tényezővé, törvények felett álló kivételezett személyekké, mi több: a *nemzeti szimbolika* szerves tartozékaivá, valósággal *mesebeli figurákká*. Így keletkezett az „aranylábú fiúk” nimbusza, a *verhetetlen tizenegy mitikus tere s az aranycsapat legendája*.[15]

h) A magyarázat, mármint hogy Puskásék nemzedéke miként válhatott alkalmassá a felkínált történelmi szerep betöltésére, abban (is) keresendő, hogy Bozsik és társai a Horthy-érában szocializálódtak, szüleik még a „boldog békeidők” végén jártak iskolába, és, ha mást nem is, azt beléjük sulykolták, hogy *a magyar uralkodó nemzet*, államalkotó nép, *a magyar dicsőség* előbbre való holmi „tót”, „oláh”, „rác” és „sváb” nemzetiségi törekvéseknél. S ugyanezt sugározta Hidegkutiék elemista korában a „Mindent vissza!”, jelszó is, amely – nem is olyan burkoltan – úgyszintén a magyar elsőbbséget és felsőbbséget hirdette, a Kárpát–Duna-medencében bizonyosan.

S bármilyen furcsának tűnjék is: éppen ezt – a reformkori és dualizmuskori nemzeti nagyjaink által megálmodott, *francia mintájú*, sikeres társadalom-korszerűsítéssel egybekötött, Duna-táji s egyben világra szóló hegemóniát – valósította meg, jóllehet tetemes fáziskéséssel a Puskás vezérelte legendás *aranycsapat*.[16] Mármint, jobb híján: a *szimbolikus térben!* Egy aprócska szépséghibával: a magyar elit alakulat (semleges szakírók szerint az 1970-es brazil válogatott után minden idők második legjobb nemzeti tizenegye!) a döntő pillanatban ugyanúgy kudarcot vallott, mint tizennyolc évvel korábban a Sárosi–Zsengellér–Toldi–Titkos-féle nem kevésbé talentumos társulat, noha – ismét mérvadó (futball)történészek szerint – objektíve az a csapat is *jobb volt* olasz ellenfelénél.[17] Ám győzni az sem tudott…

Nem folytatom, túl messzire vezetne, ha ezt a (historikusi) szálat végigfuttatnám. Ám annyi talán kiderül belőle, hogy a *futball* nekünk, magyaroknak jóval több holmi látványos és divatos csapatjátéknál! Ellenkezőleg: a történelmi kompenzáció fontos terepe, vigasz a nemzetté válás sikertelenségéért, polgári átalakulásunk felemás voltáért; gyógyír a magyar álom (és állam) 1920-as szertefoszlására/szétszedésére.[18] Egyszersmind tükre, sokszor egyenesen *görbe tükre* mindannak, ami a magyar társadalom mélyén történik. Azóta is.

*

Témánk szemszögéből feltétlenül ide kívánkozik a francia–magyar–román *hármas viszony* geopolitikai, társadalom- és mentalitástörténeti *dinamikája* úgyszintén vázlatos összegzése[19] is.

Történelmi távlatból nézvést s *a francia modell* primátusát elfogadva, abból kiindulva ugyanis joggal tehető fel egy szokatlannak ható (s provokatívnak tetsző) kérdés: melyik nemzeti elit, a vármegyei (köz)nemesség szokásjogát, stílusát, beidegződéseit s viszonylag szűk *(hungarus)* politikai horizontját megtestesítő magyar politikai vezetőréteg, avagy a nagyrészt fanarióta görög eredetű, bizantinus reflexeket hordozó, a hanyatló Török Birodalom tágabb („európai") külpolitikai játékteréhez szokott *román oligarchia* pályázhat nagyobb eséllyel a történelem ítélőszéke előtt a „legjobb francia tanítvány" címére? Ez azért is felvethető, mert némi leegyszerűsítéssel a körülbelül 1821-től[20] napjainkig tartó közel kétszáz esztendős periódust *modellkövetési versenyként* is értelmezhetjük. Valamiféle képzeletbeli *Tour de France* gyanánt, rögvest hozzátéve, hogy e *mintakövetési párviadal* etapjainak és kimenetelének megvalósítási/megvalósulási feltételei és esélyei *korántsem voltak azonosak.*

Kezdetben úgy tetszett, hogy a magyar arisztokrata/nemesi elit könnyűszerrel nyerésig fokozhatja kétségbevonhatatlan (a franciaországihoz igen hasonló társadalomszerkezeti és mentális adottságokból, továbbá a középkori állami és intézményi keretek megőrzéséből fakadó) *történelmi fölényét.* Hiszen „állt Buda még", a vármegyei közgyűlések zavartalanul tették a dolgukat, a tekintetes Karok és Rendek rendszeresen elküldték képviselőiket a pozsonyi Diétára, Verbőczy István nevezetes *Corpus Iuris*a is mindenütt érvényben volt, „csupán" – remélték – a 'régi dicsőség' maradéktalan visszaszerzése szenved(ett) még némi késedelmet... Ezzel szemben a „Románia" fogalom *(terminus technicus)* csak 1816-ban jelenik meg először nyomtatásban,[21] román nyelven csupán 1838-ban írják le első alkalommal,[22] önálló állami entitásként pedig 1862-től kezdve kerül föl a földabroszokra. Ismét csupán jelezzük tehát: a fáziskésés *(décalage)* magyar–román (román–magyar) viszonylatban is tetten érhető, a két nemzetfejlődés *nincs azonos idősíkban.* Egészen pontosan: *a magyar nemzetfejlődés, nemzetté válás több évtizedes* (kényelmesnek tetsző) *előnnyel rendelkezik,* ennélfogva megvalósíthatósága 1914-ig nagyságrendekkel kivihetőbbnek (esélyesebbnek) *látszik/tűnik* a román aspirációknál. (S mint később látni fogjuk: ugyanez érvényes a két „szomszédos és baráti ország"[23] futballjára is...)

*

De mielőtt továbblépnénk, először tisztáznunk kell: ilyesféle elvont történészi, sőt történelembölcseleti (?) „okoskodások" igen-igen távol állnak a futballmezbe bújt modernkori gladiátorok gondolatvilágától, s persze a mindenkori „vezetők" (a szövetségi kapitány, főmenedzser, *teamchef,* a labdarúgó-szövetség elnöke és munkatársai, a FIFA és az UEFA tisztségviselői stb.) sem a történészprofesszorok, szociológusok és társadalomfilozófusok köréből kerülnek ki. De egy dolog biztos: a *spílerek* bent akarnak maradni a csapatban, vagy be akarnak oda kerülni, s ehhez jól, s főként *eredményesen* kell játszani, sikeresnek kell lenni. Egyszóval győzni kell, meg kell nyerni a meccseket. Lehetőleg sorozatban. *„Gólt kell rúgni, s akkor nincs probléma!"* – mondta erről egy magyar „klasszikus" (Puskás Ferenc). Ez pedig „egyedül nem megy", együtt kell működni a társakkal és az edzővel, olykor a „nagyfőnökökkel" is, akik persze, morálisan és egzisztenciálisan is, ugyancsak a sikeres szereplésben érdekeltek... Csupán keveseknek jut eszébe, noha nyilvánvaló: egy labdarúgócsapat, amelynek kerete *nem* tizenegy, hanem huszonkét-huszonhárom sportolóból áll, a trénerrel, a pálya- és kapusedzővel, a gyúróval, az orvossal (esetleg pszichológussal, mert erre is akad jó néhány példa),[24] a szertárossal, a buszsofőrrel és a szakáccsal kiegészülve, nem más, mint *az adott társadalom miniatűr metszete,* amely, mint föntebb már utaltunk rá, mondhatni laboratóriumi kö-

rülmények között képezi le és – a közfigyelem homlokterében lévén – *tükrözi* annak rejtett folyamatait, törvényszerűségeit. Mert hiába próbálják a klub- és csapatvezetők játékosaikat a társadalom többi részétől elkülöníteni, elszigetelni, úgyszólván hermetikusan elzárni, hogy – úgymond – „csak a futballra koncentrálhassanak", ez nemigen lehetséges. Hiszen bármenynyire lefoglalják is őket mikrokozmoszuk apró-cseprő gondjai, (sport)újságot, képes folyóiratokat, magazinokat s különösen bulvárlapokat ők is olvas(gat)nak, és nem csupán meccset néznek a televízióban, hanem, ha rendszeresen nem is, de a híradót is… Vagyis nagyjában-egészében tisztában vannak a nagyvilágban és saját társadalmukban éppen zajló folyamatok *lényegével,* ha a részletek, a finomabb árnyalatok és a bonyolultabb összefüggések egyáltalán nem érdeklik is őket. Ha pedig a nemzeti válogatott fontos tétmérkőzéséről, teszem azt épp egy világbajnoki döntőről van szó, nagyon is érzik, *sőt mélyen átérzik* annak rendkívüli súlyát, fontosságát hazájuk közélete, közvéleménye, *presztízse* számára. Ha másból nem is, a sajtómunkások izgága, hajszolt viselkedéséből,[25] a cikkek és riportok olykor hisztérikus hangneméből, s leginkább a szövetségi kapitányok mimikájából, a partvonalon „előadott", nemegyszer színészeknek is becsületére váló „produkcióiból", artikulátlan üvöltözéséből…[26] Igaz, az már ritkán, legalábbis csak később jut el tudatukig, hogy a szóban forgó meccs akár *történelmi dimenzióba* is kerülhet, mint példának okáért az 1954. július 4-én lejátszott Magyarország–Német Szövetségi Köztársaság mérkőzés, amelynek 3:2-es német győzelemmel végződött eredménye *nekik* (a németeknek) „csoda" *(Das Wunder von Bern) nekünk* (magyaroknak), a sok sebből vérző magyar önbecsülésnek pedig újabb (nemzeti) katasztrófa.[27]

S egy idetartozó újabb megjegyzés: az öltözőkben, a masszőr keze alatt a gyúrópadon, a hosszú túrákon, edzőtáborokban, illetve sorozatmérkőzésekből álló nagyszabású, olykor több hetes (!) labdarúgótornákon rengeteg alkalom nyílik a beszélgetésekre s a véleménycserére. A mindezzel együtt járó összezártság kiváló lehetőséget teremt a futballisták közötti interperszonális kapcsolatok, eredendő, spontán rokonszenvek megerősödésére, vagy ellenkezőleg: megmagyarázhatatlannak tűnő zsigeri averziók, azokból eredeztethető korábbi feszültségek, normálisnak tekinthető rivalizálások kiéleződésére, netán elfajulására. S itt a labdarúgás iránt kevésbé érdeklődő, kulisszái mögé belátni nem képes olvasók kedvéért kénytelen vagyok

egy nagyon rövid újabb kitérőt tenni: alig van kegyetlenebb, kíméletlen közeg egy futballöltözőnél. Talán hosszújáratú tengerjáró hajók levegőtlen matrózhálói lehettek ilyenek a XIX. században, esetleg a börtönök, ahol helyszűke miatt túl sok őrizetest zsúfolnak össze. Tény és való: egy futballöltöző nem „apácazárda", ahogy Páger Antal énekelte öreges hangján egy hajdani filmbetétben, itt bizony vérre megy minden. Hiszen a keret, mint már volt róla szó, legalább húsz-huszonkét spílerből áll, *a kezdőcsapatba* viszont csak tizenegy fiatal, erőtől, ambíciótól duzzadó férfi „fér be". Játszani ellenben mindenki szeretne, mert ha kiszorul a csapatból, s a gyűlölt kispadra, a „tartalékok"[28] közé kerül, nem csupán értéke, eladási ára csökken, automatikusan kevesebb pénz is üti a markát. Ne kerteljünk: ez igazi harc, *bellum omnia contra omnes:* játékos és játékos, futballista és a tréner, edző és „vezető" vívja meg nap mint nap. S ebben a könyörtelen játszmában csak a legkitartóbbak, legszívósabbak vagy a legdörzsöltebbek érhetnek el tartós sikereket.[29] Mi tagadás, sokan elvéreznek, lelkileg megsérülnek ebben az ádáz küzdelemben. Felőrlődnek, feladják.[30] Külön pszichológiai elemzés tárgya lehetne az edző és játékosa viszonya is, hiszen a közvélekedés ellenére ebben sem a futballista labdával való bánni tudása, taktikai érzéke, vagy küzdőképessége a döntő. Nem, leginkább az számít, hogy rokonszenves-e, avagy sem az adott társadalom mindenkori hatalmi viszonyait és tipológiáját is tudtán kívül megtestesítő *mester*nek! S mivel a tréner hatalma szinte korlátlan, mindig megvannak az eszközei, hogy akaratát érvényesítse, sokszor fondorlatos módon keresztülvigye. Olykor akár az amúgy is nehezen meghatározható „csapatérdek" rovására is. (Sokak véleménye szerint ezt tette Sebes Gusztáv is, amikor 1954. július 4-én „összeállítást hirdetett" a Wankdorf stadion öltözőjében!) Ráadásul a játékos sorsa, nemegyszer egész pályafutása gyakran az első pillanatban eldől. Olyan ez akár a szerelemben: az edző, aki koránál fogva természetszerűleg jóval tapasztaltabb növendékénél, egy szemvillanás alatt azonnal *látja/érzi* kell-e neki az új fiú, szaknyelven szólva „befér-e az elképzelésekbe", „számít-e rá", avagy hagyja felmorzsolódni a belső intrikákban, feláldozza, majd eldobja, akár egy kifacsart citromot.[31] Nem tudom, kinek járta meg az eszét, hogy José Mourinho *narcizmusa* két (esetleg három) nemzeti válogatott katasztrofális 2014-es világbajnoki szereplésére is rányomta a bélyegét. Ha nem viseltetik már-már zsigeri ellenszenvvel *Riccardo Kaká*val

szemben, és – „örökös kispadost" csinálván belőle – nem vesz el pályafutásából (önbizalmával együtt) legalább két teljes labdarúgóidényt, szinte bizonyos, hogy *Felipe Scolari* brazil szövetségi edző 2002 és 2006 után harmadszor is beválogatja. S akkor a sérülés miatti kiesett *Neymar*, továbbá a csődöt mondott *Oscar* helyett automatikusan az utóbbinál jóval kreatívabb (és összességében tehetségesebb) Kaká kezébe került volna a „karmesteri pálca", s ez esetben Brazília talán nem szenved 7:1-es megsemmisítő vereséget 2014. július 8-án a német *Nationalelf*től... Kisebb mértékben ez *Iker Casillas* (a spanyol válogatott hálóőre) leszerepelésére is igaz, akit – egy ujjtörést kihasználva – Mourinho azért ültetett 2013 elején a „padra", mert a Real Madrid öltözőjében kialakult egyik korábbi konfliktushelyzetben *csapatkapitányként* ellent mert neki mondani, akárcsak Sergio Ramos és Pepe. Az előbbit azzal büntette, hogy – egy eltiltás és fegyelmi után – hetekig jobbhátvédként szerepeltette, míg a honosított brazil Pepe helyett hónapokon keresztül a fiatal (egyébként valóban tehetséges) francia *Raphaël Varane*-t játszatta... Eredmény: Kaká játékereje és ára látványosan zuhant (szinte „bagóért" vásárolta vissza az A. C. Milan, s azóta már, alighanem „levezetésként" az amerikai *Orlando City* játékosa), Casillas elegendő meccsrutin híján bizonytalanná vált (s azóta el is hagyta nevelőegyesületét), akárcsak Pepe és Christiano Ronaldo, akivel madridi korszakának végén olyannyira megromlott Mourinho viszonya, hogy nem is köszöntek egymásnak. Rajta a „Special ONE" úgy állt bosszút, hogy egy interjújában azt nyilatkozta róla, hogy képességeit tekintve meg sem közelíti az „igazi" (brazil) *Ronaldó*t... Az más lapra tartozik, hogy tavalyi aranylabdás világbajnoki „teljesítménye" inkább Mourinho vitriolos véleményét igazolta, maga Mourinho pedig – sajnos – ismét (vagyis harmadszorra is) bajnokságot nyert a Chelsea csapatával![32]

Más szóval egy labdarúgó-együttes belső életében zajló nehezen áttekinthető szociológiai és lelki folyamatok kezelése, mederben tartása komoly szakmai és lélektani ismereteket, hosszú tapasztalatot és nagyfokú empátiát kíván a trénerektől és a vezetőktől, nehogy a „csapat", mint mondani szokás, kisebb-nagyobb csoportokra, klikkekre essék szét, amint az például a francia válogatottal történt a 2010-es dél-afrikai világbajnokságon.[33] Csupa olyan, a nagyközönség számára az esetek döntő többségében rejtve maradó (gondosan titkolni igyekezett) mozzanatról van itt szó, amelyek összege, összessége *alapvetően* határozza meg egy csapat (bármely együttes) belső kohézióját – és sikerességét.

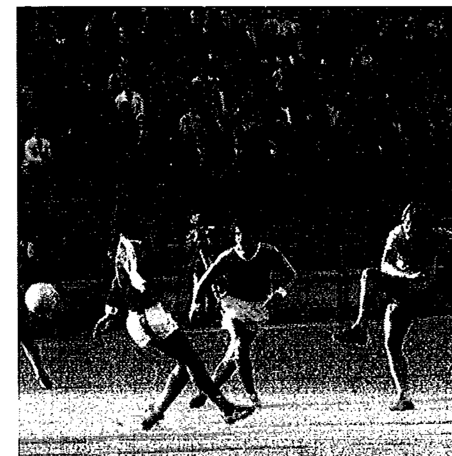
S jóllehet e sokszor nem éppen épületes (a nyomdafestéket nehezen tűrő) „dialógusokból" s „beszólásokból"[34] hál' istennek alig-alig szivárog ki valami, teljesen életszerű feltételezés, hogy nem függetleníthetők a *közbeszéd* általános trendjeitől és éppen domináns témáitól. S hogy előadásunk címéhez ismét visszakanyarodjunk, megalapozottan gyaníthatjuk például, hogy a két világháború közötti, majd a „Groza Péter"- és Gheorghe Gheorghiu-Dej-éra (1948–1965), utóbb Nicolae Ceaușescu-féle „arany-korszak"[35] (1965–1989) *román labdarúgó*-öltözőiben ha „Erdély" kérdése szigorú tabunak számított is, azt aligha lehetett elkerülni, hogy ne essék gyakran szó e *román* (és persze *magyar!*) történelmi és *nemzettudati* szemszögből *sarkalatos tény* (Nagy-Románia megszületése Erdély, a Partium, a Bánság, Észak-Bukovina, Dél-Dobrudzsa és Besszarábia annektálásával) minden közönséges halandó számára is azonnal észlelhető társadalmi, szociológiai és mentális *következményeiről!* Ismét tömörítve: arról, hogy a román politikai elit előtt *1920 után* hatalmas feladatok tornyosultak! Az eltérő történelmű, társadalomszerkezetű, más és más oktatási színvonalú, illetve kulturális fejlettségű, különböző észjárású, ráadásul jelentős nemzeti kisebbségeket magukban foglaló heterogén régiókat kellett (volna), valamiképpen, mintegy varázsütésre egységesíteni, homogenizálni![36] S hiába volt kéznél a *francia sablon* egyik lényeges formai jegye és módszere: az energikus adminisztratív centralizáció, a Bukarest-központúság eltökélt és tűzzel-vassal megteremteni igyekvő szándéka (az erdélyi román autonómiatörekvések korai eltiprása) súlyos belpolitikai feszültségeket gerjesztett. Mi több, napjainkban is érzékelhető ádáz versenyhelyzetet teremtett a közép-európai mentalitást, munkaéthoszt, erkölcsi és viselkedésnormákat, magatartásformákat tovább vivő, szociológiailag és társadalomtipológiailag a (magyar) „úriember" kategóriába sorolható – magyarul rendszerint anyanyelvi szinten beszélő és író – *erdélyi román intelligencia* és az ó-királyságbeli (regáti, főként bukaresti, igen gyakran görög vagy balkáni eredetű) *elit* között. Helyszűkében lévén ismét lecsupaszítva: mindez jelentős civilizációs szintkülönbséget jelent: *erdélyi* korrekt, „européer", szavahihető és szavatartó *román* „úriemberek" *versus* regáti, balkáni/bizantinus karrieristák, szerencselovagok konfrontációját! Vagyis itt is érvénye-

sül a fáziseltolódás és idősík-különbség *(décalage)*: a közép-európaias Erdély (és csatolt részei) több évtizedes előnyben és *presztízsfölényben* voltak/ vannak a kis-ázsiai, törökös-balkáni társadalomszerkezeti és mentális adottságokat őrző, bizáncias politikai beidegződéseket hordozó, ugyanakkor rugalmas, pragmatikus, kiváló diplomáciai és stratégiai érzékű energikus „regátiakkal" szemben.[37]

*

Emez meglehetősen elvont történészi okfejtés alátámasztására s „életszerűbbé" tételére egy 1978 nyarán szerzett *személyes élmény*emet szeretném megosztani előadásszövegem (esetleges) olvasójával: Bukarestben, a *Piața Romana* közelében a város szívében volt találkozóm a *román* labdarúgó-válogatott és az 1986-ban BEK-győztes *Steaua București* akkori balhátvédjével, egyben csapatkapitányával, a kesehajú, világos szemű Iosif *Vigu*val,[38] aki 1946. május 15-én a Bihar vármegyei Érsemjénben (Şimian) született, s persze a parókián *Vígh József*nek anyakönyvezték.[39] Mivel rekkenő hőség volt, egy-egy korsó sört rendeltünk és beszélgetni kezdtünk, természetesen *magyarul.* Kisvártatva egy húszas éveinek elején járó szőkésbarna *román* fiatalember (mint később kiderült: egyetemista) jött oda az asztalunkhoz, bemutatkozott, és engedélyt kért, hogy csatlakozhasson hozzánk. Indokul azt hozta fel, hogy Belső-Erdélyből származik (talán dicsőszentmártoni volt, akárcsak a százkétszeres *román válogatott* és úgyszintén nemzetközi hírű edzővé vált *Bölöni László*), magyarul nem sokat ért, de – úgymond – „olyan jó hallgatni a *mi beszédünket*", mert az szülőföldjére – a civilizált, közép-európaias Erdélyre – emlékezteti. Amely, tudniillik – bizonygatta élénk, írásban nehezen visszaadható arckifejezéssel – kiáltó ellentétben áll e barbár, keleti, egzotikus balkáni, *regáti* világgal...[40]

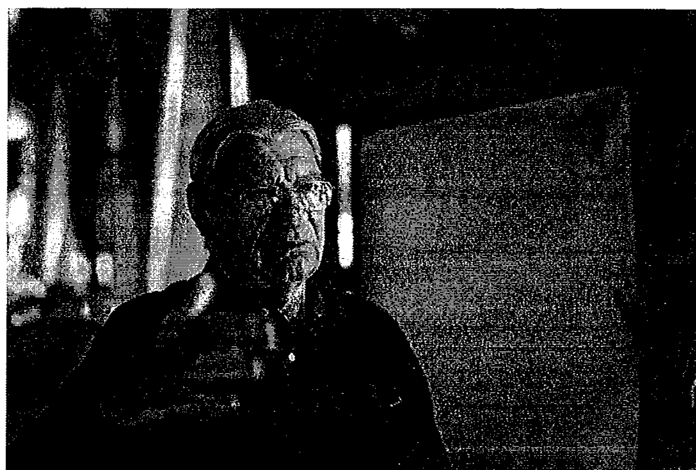
A történeti hűség (s a kötelező historikusi precizitás) is megkívánja, hogy a találkozó előzményét is felvázoljuk: emez esszé szerzője 1974 novemberében, bukaresti írószövetségi ösztöndíjas korában (huszonhat évesen) kerek egy hónapon át – *vendégként* – a *Steaua București* csapatának edzéseit látogatta az akkor már Európa-hírű gárda Arad-környéki román származású háromszoros válogatott középpályása: *Nicolae Pantea* unszolására. Ennek pedig az az előtörténete, hogy a román írók futballal fertőzött része (köztük „nagy nevek" is, mint például a hírhedt „Megéneklünk Románia" rendezvénysorozat kiagyalója: *Adrian Păunescu* [1943–2010] s persze *Eugen Barbu* [1924–1993], a kor román „írófejedelme") – a hatvanas/ hetvenes években a Steaua egyik jó minőségű füves edzőpályáján két csapatra oszolva hétfő délutánonként rendszeresen rúgta a labdát, ahová – *Ion Lotreanu* (1940–1985) és maga Barbu jóvoltából – a kis pesti műfordító is meghívást kapott. Az edzőpálya mellett bámészkodó elegáns, öltönyös fiatal férfiakról pedig a meccs után kiderült, hogy a katonacsapat sérült játékosai. Egyikük *Nicolae Pantea* volt... Miután alaposan kikérdezett, hol tanultam meg így a labdával bánni, körülbelül ezt mondta: *„gyere csak nyugodtan, a »főnökök« úgyis magyarok: Jenei a tréner, Vigu pedig a csapatkapitány, nem fogod magad idegenül érezni"*... Így is történt... A „bandavezér" tényleg Vígh Jóska volt, aki erről így emlékezett: „Ha elkurjantottam magam az öltözőben, vagy a pályán, amikor a labdát elszórakozták, mind összecsinálták magukat"...[41] Ezt persze ki kellett érdemelni, „Vigu"-t, aki 1964 és 1982 között 404 mérkőzést játszott a román élvonalban és (két gólt is szerezve) huszonnégyszer húzta fel a román válogatott mezét, az egyik leghíresebb román labdarúgó-szakember – *Titi Teaşcă* (1922–1996), aki 1972–1974 között a Steaua edzője is volt – kora „legprofesszionálisabb

Rugótechnika, bal külsővel
(bemutatja Vígh József, fehér mezben)
(Forrás: archív)

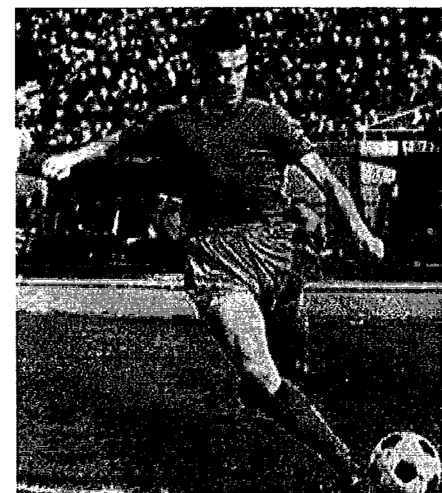
román futballistájaként" méltatta, az akkori idők egyik legszínesebb tollú román írója (*Fănuş Neeagu* [1932–2011]) pedig ezt írta róla: aki „Vigu" mellett el akart menni, annak „leszakadt az egyik keze, vagy a lába"[42] – olyan kemény s néha persze kíméletlen volt. De a társak és az ellenfelek között csupán így lehet valódi „presztízst" szerezni![43]

Más szóval e sorok írójának az a rendkívüli élmény adatott meg, hogy a Bukarest szívéből induló 105-ös számú járatra felülve minden áldott nap kibuszozzon Ghenceára, s órákon át Vasile *Aelenei*, Ion *Ion*, Marcel *Răducanu*, Anghel *Iordănescu*, Ion („Liţă") *Dumitru*, Constantin („Costică") *Zamfir*, Ştefan *Sameş* (1951–2011) és a többiek társaságában gyakorlatozzon, vagyis saját szemével lássa és saját fülével hallja, mi történik az edzőpályán és az öltözőben... A csapat főedzője az aradi születésű sokszoros román válogatott *Emeric Jenei* (Imre) volt, aki később, igaz, nagyon rövid ideig (1992. március 25. és 1993. március 31. között) a magyar szövetségi kapitány tisztségét is betöltötte.

Jenei Imre (Emeric Jenei), az edző
(Forrás: http://www.origo.hu/sport/futball/20170327-interju-jenei-imre-bek-gyoztes-edzovel-volt-magyar-kapitannyal.html)

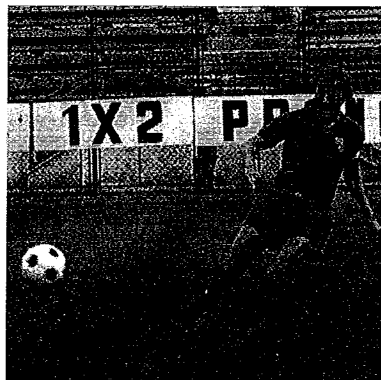
Budapesti tapasztalatai tömör mérlegét – a magyar és román futball (s persze társadalomfejlődés) fáziskülönbségeit figyelemre méltó szakszerűséggel megragadva – később így vonta meg: „A különbség a két nemzeti 11 között az, hogy a magyarok abból a régi időből szeretnének élni, amely a Puskásék ideje volt, plusz, hogy elég puha kommunizmus volt a Kádár ideje alatt, a gyerekeknek 1956-tól már egészen más volt az elfoglaltságuk, a grundok eltűntek, a futball nem vonzotta úgy a fiatalokat, mint Romániában, ahol a kemény kommunizmus alatt más foglalkozási és kiutazási lehetőség nem volt, csak a sport. Körülbelül ez lenne a két nemzeti tizenegy közötti különbség."[44] (S mint ez csaknem köztudott: ugyancsak az ő nevéhez fűződik a román labdarúgás eddigi legnagyobb sikere: a Steaua 1986-os BEK-győzelme!) Jenei helyettesét Carol Creiniceanunak[45] hívták (mint később megtudtam a halk szavú, nagyon visszafogott stílusú tréner is tizennégyszer szerepelt a román nemzeti tizenegyben a jobb- és a balszélső posztján).

Carol Creiniceanu alias Karácsony Károly kapura lő egy válogatott mérkőzésen
(Forrás: Wikipédia)

Az akkori bizalmatlan, politikai gyanakvásoktól és előítéletektől terhes légkör[46] érzékeltetésére csupán két tényt említek: a kitűnő modorú, igazi *„erdélyi úriember"* Jenei[47] az első héten *románul* érintkezett velem, noha pontosan tudta „ki fia-borja" vagyok... Ennél sokkal nagyobb meglepetést (és életre szóló – „történelmileg" is értékelhető – élményt) jelentett, hogy az utolsó edzés végén *Creiniceanu* másodedző diszkréten félrehívott, és töké-

letes magyarsággal (vele „természetesen" mindvégig az államnyelvet használtuk!) kívánt sok sikert értelmiségi pályámon („ha már nem lettél futballista"), értésemre adván, hogy ő *nem* Carol Creiniceanu, hanem *Karácsony Károly*, székely szénbányászok ivadéka Lupény városából.[48] Közlését kérés nélkül még azzal toldotta meg, hogy az 1950/60-as évek fordulóján az akkor még *C. C. A.* [Clubul Central al Armatei, A Hadsereg Központi Klubja], *Bucureşti* 22-es keretének *több mint a felét* – változatlanul – *magyar futballisták alkották*, akiknek „központi utasításra" románosítani kellett nevüket és az edzéseken is *románul kellett beszélniük egymással!* A kezdőcsapatban pedig 1961/66 körül még mindig öten/hatan – köztük *Jenei Imre* és *Boné Tibor*, továbbá *Sătmăreanu* [Szatmári] *Lajos, Hajdu Károly, Ráksi Gábor* (1938–2002), *Vígh József* (stb.) – voltak magyarok...[49]

Vígh József (Iosif Vigu)
a „legprofibb román labdarúgó" – fénykorában
(Forrás: archív)

Egy kis hevenyészett (futballtörténeti) családnév-etimológia[50]

Nincs olyan magyar férfi és nő, aki ne hallott volna az „aranycsapatról", és ma is igen sokan vannak, akik álmukból felébresztve is hibátlanul felsorolják annak mitikus névsorát. Tehát: *Grosics – Buzánszky, Lóránt, Lantos – Bozsik, Zakariás – Budai II., Kocsis, Hidegkuti, Puskás, Czibor*. Tegyük gyorsan hozzá: ezt az összeállítást annak idején Magyarországon kívül is sokan kívülről fújták, és világszerte sokan tudják ma is, legfeljebb egyes neveket rosszul ejtenek, minthogy hollandok, angolok, franciák, brazilok vagy éppen tanzániaiak...

Ez eddig „rendben" is volna, része kollektív emlékezetünknek, nemzeti tudatunknak, belénk ivódott. Kitörölhetetlenül.

De elgondolkozott-e valaki azon, hogy ezek, az immár patinás magyar családnevek milyen etnikai származást takarnak, kivált, ha zárójelben mellé írjuk az eredeti változatot is?

Ezt kapjuk:

Grosics – Buzánszky, Lóránt *(Lipovics),* Lantos *(Lindenmeyer) – Bozsik,* Zakariás *(Zakarjan)* – Budai II. *(Bednarik), Kocsis,* Hidegkuti *(Dvoracsek),*[51] Puskás *(Purczeld), Czibor.*

Vagyis, írd és mondd: a *mitikus tizenegy* csupán két tagja visel „echte" magyar családnevet: *Kocsis* és *Czibor!* Ámbár még erre sem vehetünk mérget, mert egy nemrégiben megjelent nyelvészeti tanulmány ez utóbbit olyan ragadványnévként azonosítja, amely föltehetően a 'cibula' [hagyma] szlovák szóból eredeztethető...[52]

A többiek? A *Grosics* családnév nyilvánvalóan délszláv (horvát vagy bunyevác) eredetű; a *Buzánszky* név minden valószínűség szerint lengyel (esetleg macedo-szláv) ősökre utal; *Lipovics* szintén horvát; *Lindenmeyer* német (sváb)! A *Bozsik* családnév is valamilyen délszláv felmenőket feltételez, feltehetően szerbeket (vagy sokácokat); A *Zakarjan* idióma talán magyarországi (vagy erdélyi) örményeket sejtet;[53] a *Bednarik* név szlovák (tót) származásra vall, a *Dvoracsek* csehnek vagy morvának tűnik; a *Purczeld* família pedig ugyancsak német (sváb) eredetű, s csupán az a kérdés, hogy felmenői a német történetírásban *Der Grosse Schwabenzug* néven ismert, a történelmi Magyarország a végvári harcok idején lepusztított régióiba irányuló masszív német népmozgás (migráció) melyik hullámával

érkeztek új hazájukba.[54] S mivel, mint ismeretes, az „aranycsapat" gyűjtőfogalom, ha az 1950–1956 közötti bővebb keretben is körülnézünk, további „idegen" neveket találunk: *Szojka* (valószínűleg szlovák); *Bundzsák* (vö. *mundzsák~muncsak* 'drágakő, nyakék', török/tatár, talán „őseredeti" kun?); *Machos* (föltehetően cseh); Várhidi (*Vinkovics*, szerb-horvát); *Tichy* (szlovák); Mátrai (*Magna*, talán macedo-román?). Az állandó, bármikor bevethető csatártartalék – Palotás Péter – eredeti neve: *Poteleczky* Péter. Róla sokan tudták, noha ez az ötvenes/hatvanas évek futballöltözőiben hál' istennek egyáltalán nem volt „téma",[55] hogy óbudai zsidó családból származik, akárcsak – bár erre egyértelmű adatot nem találtunk – Grosics Gyula „dublőre", az 1953. november 25-i legendás londoni 6:3-as mérkőzésen is (csereként) pályára lépett vesszősi születésű *Gellér Sándor*.[56]

Mit jelent ez a zavarba ejtő sokszínűség, amely annyira természetes, hogy nem is gondolunk rá? Ismét rövidre zárva pusztán annyit: igenis, magyar „olvasztótégely" *(hungarus melting pot)* is létezett: az etnikailag rendkívül kevert népességű régi (történelmi) Magyarországon évszázadokon át a legnagyobb spontaneitással zajlott az összeházasodás, keveredés, egymásba olvadás. Magyarok elegyedtek kunokkal és jászokkal, palócok szlovákokkal, székelyek besenyőkkel s később románokkal, magyarok vendekkel (szlovénekkel), cipszerekkel, főként a felvidéki bányavárosokban, vagy az észak-erdélyi sóvidékeken. S erre „jött rá" a „törökvilág" után a bécsi településpolitika következményeként az erőteljes német (sváb) bevándorlás, amely szinte mindenütt (persze, leginkább a temesi Bánságban, Tolnában, Baranyában, a Bácskában, Pest-Buda környékén, de Szatmárban is) mindmáig érezteti hatását. A „minta", az elérendő *státus* pedig, ismételjük, a sajátos magyar viszonyok között kialakult *„úriember/úrinő"* volt.

Végképp nincs terünk rá, ezért csupán jelezzük: bármennyire igaz is, hogy a futball nem elkényeztetett „úrfik" („úri fiúk") sportja, ellenkezőleg: világszerte az „alsóbb néposztályok" kitüntetett csapatjátéka (s szociológiailag releváns terepe), az sem vonható kétségbe, hogy *a társadalmi (fel) emelkedés*, a mindenkori elitbe való „betörés" fontos emeltyűje – mindenütt és mindmáig, amely képzeletbeli felvonó gyanánt röpítette a „jobb körökbe" a legkiemelkedőbb futballsztárokat. Netán (mint Puskást és Bozsikot, majd Pelét és Maradonnát, később Zinédine Zidant s újabban a brazil Romáriót)[57] egyenesen a hatalom legfelsőbb régióiba. Ami pedig az „úriember" státust illeti, megint csak utalhatok rá: a két világháború közötti hivatásos magyar labdarúgók *hivatalba* jártak, öltönyben és nyakkendőben valamilyen nagyvállalat (Elektromos Művek, Beszkárt, Weiss Manfréd Művek stb.) vagy bank irodáiba. „Nyugdíjasállásuk" volt, s az akkoriban stabil pénznek számító pengőben kapták az átlagnál jóval magasabb fizetésüket. Ehhez két megjegyzésem van: *a)* ebben alighanem a földbirtokáról elszorult, hivatalviselésre kényszerült *dzsentri életvilág* – és stílus kései hatását kell látnunk;[58] és *b)* ez a szokás – és a mögötte kitapintható „úriemberi" viselkedésnormák, státusszimbólumok a „szocialista" álságosság hatására megzavarodott/eltorzult egyvelege – olyannyira rögzült, hogy például az FTC immár „sportállásban" lévő[59] nagymenői, sőt a tartalékcsapat játékosai is még az 1960–70-es évek fordulóján is, kevés kivétellel, „elegánsan" (öltönyben és nyakkendőben) jelentek meg a délutáni gyakorlásokon...

Ezek után senkit sem lephet meg az, amiről föntebb már volt szó: a magyar futball legjobb időszakában – 1949 és 1956 között – az *aranycsapat paradox módon* (hiszen gyakorlatilag minden tagja[60] „alulról" jött: kispolgári vagy prolicsaládból származott) a magyar társadalomfejlődés és értékvilág *legnemesebb* hagyományait és törekvéseit jelenítette meg a *szimbolikus térben*. Ezért valljuk/érezzük őket – persze nem egészen függetlenül az erősen „sikerhiányos" XX. századi magyar történelem baljós fordulataitól – hibáikkal, emberi gyarlóságaikkal együtt maradéktalanul a magunkénak.

*

A kontraszt kedvéért most az 1958-ban a svédországi világbajnokságon harmadik helyen végzett *francia labdarúgó-válogatott* egyik összeállítását, majd az 1982-es spanyolországi vb-n (1982. július 8-án) a németektől drámai körülmények között tizenegyes rúgásokkal alulmaradó francia csapat névsorát fogom bemásolni.[61] Azért éppen ezeket, mert, mint utaltam volt rá, az 1789-ben meghirdetett és tervbe vett „klasszikus" *francia nemzetépítési folyamat* megítélésem szerint az 1950–60-as évek fordulóján ért tetőpontjára. Az 1870-es évektől számítható *integrációs/asszimilációs trend* ekkor hozta meg első gyümölcseit, ráadásul olyan körülmények között, hogy a mögötte lévő köztársaságinak hirdetett, de burkoltan változatlanul

monarchikus vonásokat is őrző szellemiséget, univerzális érték- és ízlésvilágot (amelyben, mint föntebb olvashattuk, viszonylag harmonikusan elegyedtek a középrendivé vált nemesi/udvari értékek és viselkedésformák a hagyományos polgári erényekkel) semmi sem gátolta, senki sem kérdőjelezte meg: az 1990-es évek kezdetéig feltartóztathatatlanul haladt előre. A társadalmi felemelkedés emeltyűi hibátlanul működtek, alkotórészeinek egymást összekötő csatornái, hajszálerei még nem dugultak be. Ekkor még úgy tetszett, minden a legnagyobb rendben van.

Tehát az *1958-as* csapat:

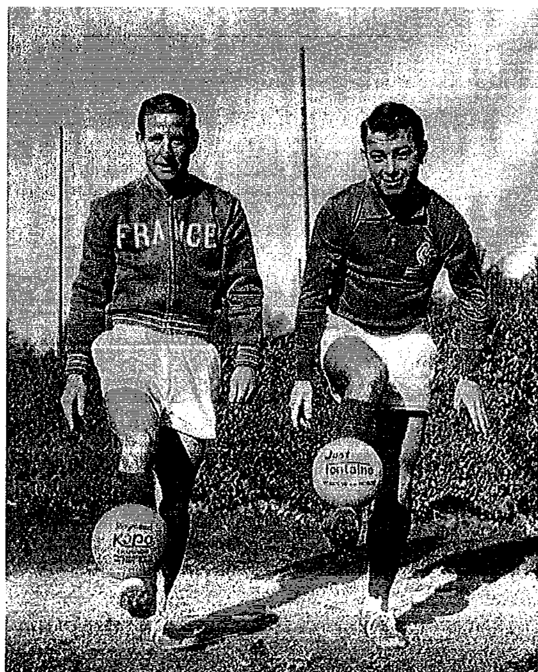
Claude Abbes

Raymond Kaelbel *(elzászi)* – André Lerond – Arnaud Penverne

Robert Jonquet – Jacques Marcel

Marian Wisnieski *(lengyel)* – Raymond Kopa *(lengyel)* – Just Fontaine *(marokkói)*[62]

– Roger Piantoni *(olasz)* – Jean Vincent

Raymond Kopa és Just Fontaine páros fotója 1960 körül
(Forrás: Wikipédia)

Az *1982-es válogatott:*

Jean Ettori *(nizzai olasz)*

Maxime Bossis – Gérard Janvion – Marius Trézor *(Antillák)* – Manuel Amoros *(spanyol)*

Jean Tigana *(mali)* – Alain Giresse – Bernard Genghini *(olasz)* – Michel Platini *(olasz)*

Dominique Rocheteau – Didier Six

Marius Trézor, munkában
(Forrás: Wikipédia)

Játszott még: Patrick Battiston és Christian Lopez. (*Lopez* spanyolos hangzású neve ellenére az algériai Aïn Témouchenben született, tehát a jelek szerint *pied-noir*, 1962 után az anyaországba visszaköltözött hajdani 'feketelábú' telepesek leszármazottja.)

Nem kell képzett nyelvésznek lennünk, hogy belássuk: van az 1958-as csapatban két lengyel (föltehetően bányászivadék), Kopa(nski) és Wisnieski; továbbá az 1982-es együttesben felbukkan már egy-egy, a francia Antillákról (Trézor, Janvion), illetve Fekete-Afrikából származó színes bőrű játékos (Tigana), s akadnak a Franco-rezsim elől menekülő spanyol emigráció (Amoros), meg – már a XX. század elejétől – a főként a francia nagyiparban elhelyezkedő olasz vendégmunkások gyorsan elfranciásodott leszármazottaiból is (Piantoni, Platini, Genghini), de a futballisták elsöprő többsége kétségtelenül *valódi* francia *(français de souche)*.

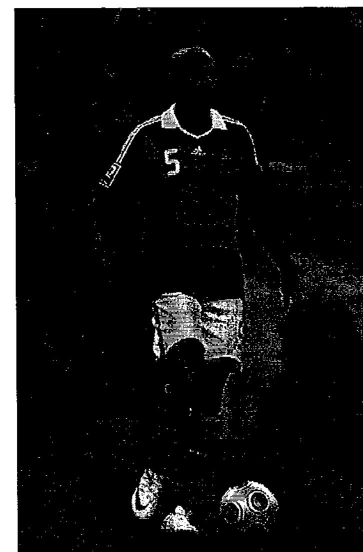
Michel Platini Juventus-mezben, itt éppen „Albert-póz"-ban
(Forrás: https://www.charitystars.com/product/platini-match-issued-worn-shirt-serie-a-1984-85)

S most „ugorjunk"! Nézzünk meg egy találomra választott összeállítást a 2010-es dél-afrikai világbajnokság időszakából:

Franciaország – Dél-afrikai Köztársaság: 1:2 (Bloemfontein, 2010. június 22.)

Hugo Lloris
Bakary Sagna *(fekete-afrikai)* – William Gallas *(fekete-afrikai)* – Sébastien Squillaci *(korzikai)* – Gaël Clichy *(fekete-afrikai)*
Abou Diarra *(fekete-afrikai)* – Yoann Gourcuff *(breton)* – Abou Diaby *(fekete-afrikai)*
André-Pierre Gignac *(cigány)* – Djibril Cissé *(fekete-afrikai)* – Frank Ribéry

Ha pedig a 30 játékosból álló keretet is alaposabban szemügyre vesszük, azt találjuk, hogy két *maghrebi* (föltehetően berber: Adil Rami és Hatem Ben Arfa) mellett nem kevesebb, mint 17, a francia Antillákról *(Thierry Henry* és *Nicolas Anelka)* továbbá a Szaharától délre fekvő afrikai országból (egykori francia gyarmatokról) elszármazott futballista szerepel benne *(Mandanda, Abidal, Sagna, Clichy, Évra, Gallas, Diaby, Abou* és *Lassana Diarra, Malouda, Govou, Cissé, M'Vila, Fanni, Briand).* Vagyis, ha a spanyol eredetű Mathieu *Valbuená*t és a szintúgy spanyol (vagy katalán) nevűnek tetsző Cédric *Carrassó*t, valamint a francia vándorcigány családból származó André-Pierre *Gignac*ot, továbbá a korzikai *Schilacci*t is „kivesszük", csupán hatan (!) maradnak „tősgyökeres" franciák *(Lloris, Réveillère, Planus, Toulalan, Gourcuff, Ribéry).* S még abban sem lehetünk biztosak, hogy az újjáéledőben lévő *breton regionális tudat* nem érintette-e meg Yoann *Gourcuff*öt, illetve a nagyon „mélyről" (Boulogne-sur-Mer egyik lepukkant külvárosából) jövő Franck *Ribéry* magatartására és gondolatvilágára milyen hatással van algériai arab származású és muszlim vallású fiatal felesége, Wahiba.[63]

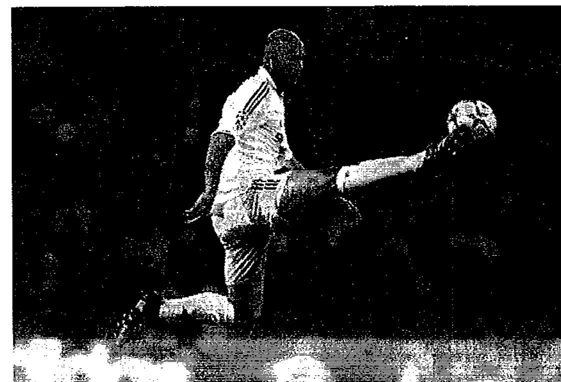

William Gallas, gall kakasos mezben
(Forrás: wikipédia)

Franck Ribéry a francia válogatott mezében
(Forrás: https://foci-live.com/kulfoldi-foci-bajnoksag/francia-futball/ribery-lemondta-a-valogatottsagot)

Végképp nincs terem ismét száraz szociológiai/politológiai okfejtésbe bocsátkozni, de úgy hiszem nincs különösebben szükség sem rá. A szerzőknek csupán arra kell ügyelniük, hogy a *political correctness* (p. c.) közbeszéd mindenkire kötelező szabályait ne hágják át, de bármilyen tapintatosan közeledjenek is elemzésük vagy leírásuk tárgyához, azt nem tehetik meg, hogy ne a nevükön nevezzék a „dolgokat". Hacsak nem akarnak maguk is, akárha a francia politikusok tekintélyes hányada és a véleményformálók, a hivatásos „megmondóemberek" (médiasztárok, vezető újságírók, politikai kommentátorok etc.) többsége súlyos öncsalás áldozatává válni. Megint tehát csak igen-igen röviden: a 2010-es francia labdarúgó-válogatott bővebb kerete (és szinte véletlenszerűen rögzített egyik „kezdő" tizenegye) – a futball föntebb említett *tükör jellege* következtében – tökéletesen visszaadja a mai francia társadalom, közélet és politika alapvető gondját: a francia gyarmatbirodalom szétesése s különösen az algériai polgárháború (1954–1962) utáni demográfiai „visszaáramlás", továbbá az 1960–1970-es évtized tartós gazdasági fellendülése következtében előállt munkaerőhiány akkora (sokmilliós nagyságrendű) embertömeget sodort/vonzott az „anyaországba", amelyet már nem lehetett és ma sem lehet a „régi módon" integrálni, még kevésbé „asszimilálni". Mindez az 1980–90-es évek rendkívül liberális francia migrációs kvótájával (és humánus családegyesítő politikájával), továbbá az illegális bevándorlók szintén csak százezrekben mérhető mennyiségével megtetézve végső soron azt eredményezte, hogy a „hajó megtelt": a „jobb élet" reményében érkező jövevények száma az 1990-es évek elejére *elérte a kritikus tömeget.* Ennél is fogósabb probléma: az „őshonos", illetve a korábban sikeresen beilleszkedett, főként az európai kontinensről származó s a „zsidó-keresztény kultúrkörbe" tartozó immár „tősgyökeresnek" számító „régi" franciáktól nem csupán bőrszínük, hanem vallásuk, erkölcsi és viselkedési (magatartási) normáik, étkezési szokásaik és viseletük is különbözik. Olykor, egymást kölcsönösen irritáló és frusztráló módon, jelentősen. Egy francia közíró (Éric Zemmour), némi provokatív, de nem teljesen alaptalan túlzással már egyenesen azt állítja: „A franciák nem ismernek rá többé szeretett Franciaországukra. Nem tudják, hogyan fogalmazzák ezt meg, s miként vélekedjenek róla. Ezt egyszerűen nem merik megtenni, végiggondolni. Nemrégiben bukkantam rá Montalembert egy szép mondatára, mely így szól: »*Az igazi számkivetettség nem azt jelenti, hogy kiszakítanak bennünket szülőföldünkről, hanem azt: úgy kell tovább itt élni, hogy az ember nem találja már meg, amit szeretett benne.*« Ez a megfogalmazás tökéletesen illik arra a helyzetre, amelyben most élünk. Amikor átmegyünk egy másik utcába, úgy érezzük, hogy egy másik kontinensen találjuk magunkat. Számos franciaországi külvárosban az emberek úgy öltözködnek, akárha a VII. századi Szaúd-Arábiában. *A franciák már nem Franciaországban élnek.*"[64] Ismét rövidre zárva: Franciaországban az „együtt-élés", *együtt-létezés* (co-existance) új, közmegegyezésen alapuló normáit, mindenkire nézve érvényes és kötelező szabályait *kell*(ene) kitalálni és bevezetni. Mi több, a francia nép és nemzet különféle osztályainak, rétegeinek, etnikumainak, felekezeteinek, újjáéledő kisebbségeinek, *mivel a „régi módon" együtt élni már nem lehet,* új *„társadalmi szerződést"* kell(ene) kötniük egymással.[65] Ez egyszersmind azt is jelenti, hogy a második évezred elejére *megszűnt a francia társadalom és polgárság közel két évszázadon át érvényes minta és modell jellege. Franciaország maga is gyökeres átalakításra, átgondolt reformokra szorul.*[66] Ismét a futballhoz visszatérve: e sorok írója ezért tekinti minden „mentő körülmény" és emberileg teljesen érthető mozzanatai ellenére az algériai (berber) eredetű Yazid *Zinédine Zidane* 2006. július 9-i „fejesét" – mármint *Marco Matterazzi* olasz védőjátékos felsőtestébe – „korszakhatárnak": egy két évszázados klasszikus történelmi periódus dicstelen végének.[67]

Zinédine Zidane spiccel labdát szelídít,
Michel Platini mellett ő a francia futball történetének másik világsztárja
(Forrás: http://www.badrnews.net/home/single_news/43540)

Mert nem feledhető: a gesztus sok milliárd tévénéző szeme láttára történt *a szimbolikus térben*. Csak az nem fogta fel, aki nem akarta. Nem mellesleg egy újabb francia világbajnoki cím elvesztésébe, a francia nímbusz elhalványulásába és *a francia presztízs súlyos sérelmébe került*. S a kívülálló szemével[68] nézvést különösen elgondolkodtató, hogy számos jel szerint Zidane megbocsáthatatlan gesztusának valódi (tényleges) *történelmi súlyát* nem csupán a beszűkült tudatú futballsztárt tüstént védelmébe vevő Jacques Chirac akkori francia elnök (1995–2007) nem értette meg,[69] hanem – tisztelet a mindig létező „nagy kivételeknek" – a francia közvélemény sem. Máskülönben nem örökítené meg szobor a sokkoló jelenetet,[70] és nem születnének újabb és újabb dicshimnuszok a kabil származású, de már Marseille egyik hírhedt szegénynegyedében „szocializálódott" világsztár életéről.[71] Száz szónak is egy a vége: a francia politikai vezetésnek és a francia értelmiség változatlanul inkább '68-as (baloldali eszmeiségű) „krémjének" ideje volna megszívlelnie Marcel Gauchet jelenkori francia filozófus egyik „bon mot"-ját. Így hangzik: *„Az elitek azt akarják: »tanuljuk meg gyűlölni, amit szerettünk, és szeressük meg azt, amit gyűlölünk«."*[72] Emez alapvető ellentmondás feloldása és politikai program/stratégia gyanánt való elfogadtatása alighanem a mai francia közélet legsürgősebb feladata – és a közelgő 2017-es franciaországi elnökválasztás igazi tétje.

Romániai helyzetkép (1922–1948)

A *román* labdarúgó-válogatott két összeállítása *1922-ből:*
Jugoszlávia–Románia: 2:1 (Belgrád, 1922. június 8.)

Adalbert *Ritter* [Béla] (Temesvári Kinizsi)
Alois *Szilágyi* [Alajos] (Marosvásárhelyi MTK) – *Hirsch* Elemér (Kolozsvári A. C.) – *Jakobi* Dezső (Kolozsvári Haggibor) – *Nicolae Hönigsberg* [Nicolaus] (Nagyváradi A. C.) – Francisc *Zimmermann* Ferenc (Temesvári A. C.) – Aurel *Guga* (Universitatea Cluj) – Carol *Frech* [Károly] (Temesvári Kinizsi) – Paul *Schiller* [Pál] (Temesvári Kinizsi) – Francisc *Rónay* Ferenc (Nagyváradi A. C.) – *Aurer* [Avar] János (Arad)

Románia–Lengyelország: 1:1 (Csernowitz, 1922. szeptember 3.)

Szatmári Sándor (Kolozsvári A. C.)
Bartha József (Nagyváradi Törekvés) – *Hirsch* Elemér (Kolozsvári A. C.) – *Kozovits* Sándor (Temesvári Egyesülés) – *Nicolae Hönigsberg* [Nicolaus] (Nagyváradi A. C.) – *Rigolo Koch* Emil (Marosvásárhelyi MTK) – Stanislas *Micinski* (Polonia Csernowitz) – Aurel *Guga* (Universitatea Cluj) – *Ströck* [Török] Béla (Nagyváradi Törekvés) – *Rónay* Ferenc (Nagyváradi A. C.) – *Drescher* Zoltán (Nagyváradi A. C.)

Különösebb nyelvészeti stúdiumok nélkül is látható: a két meccsen pályára lépő összesen 18 játékos közül egyetlen született román futballista volt: a kolozsvári *Aurel Guga*, a csapatkapitány! A többiek vagy eleve magyar nevűek (4), vagy elmagyarosodóban lévő svábok (8), illetve otthon magyarul beszélő magyar-zsidók (zsidó-magyarok: Hirsch és Jakobi). Akad közöttük (Észak-Bukovina annektálása következtében) egy lengyel labdarúgó: *Micinski* is. A Kozovits név horvátnak, vagy szerbnek látszik, a Rigolo Koch családnevet nem tudtuk azonosítani (olasz-német?). Ide kapcsolódik második megjegyzésem: az 1920-as évek elején *egyetlen bukaresti vagy más ó-romániai (regáti) klub sem adott játékost a román nemzeti tizenegybe!* Van ellenben négy belső-erdélyi (három kolozsvári,[73] egy marosvásárhelyi), négy partiumi (három nagyváradi és egy aradi), három bánsági (temesvári) egyesület, valamint egy észak-bukovinai klub, amelyekből egy vagy több futballistát behívtak a *román* válogatott keretbe.

Az 1924-es párizsi olimpiára benevezett román futballválogatott 22 tagú keretében böngészve kiderül, hogy valamelyest javult a román nevet viselők aránya: már öten *(Guga, Pompei, Protopopescu, Niculescu, Bonciocat)* vannak az „uralkodó nemzetből". A többség ez esetben is bánsági sváb (köztük a Fradi és a magyar válogatott kitűnő jobbszélsője: *Táncos Mihály* még *Tänzer* néven), jó néhány „echte" magyar, plusz két magyar-zsidó (Jakobi és Hirsch).

„Ugorjunk" itt is másfél évtizedet, és vessünk egy pillantást az 1937-es és az 1939-es „helyzetre".

1937-ben így állt fel a román nemzeti válogatott
Jugoszlávia–Románia: 2:1 (Belgrád, 1937. szeptember 8.)

Robert *Sadowsky* (AMEFA Arad)
Lazăr *Sfera* (Venus Bucureşti) – Iacob *Felecan* (Victoria Cluj) – Vintilă *Cossini* (Rapid București) – *Juhász* Augusztin (Nagyváradi A. C.) – *Raffinsky* László (Rapid Bucureşti) – Silviu *Bindea* (Temesvári Ripensia) – *Schwarz* Sándor (Temesvári Ripensia) – *Barátky* Gyula (Rapid Bucureşti) – *Bodola* Gyula (Venus Bucureşti) – *Dobay* István (Temesvári Ripensia)

A román válogatott összeállítása 1939-ben
Románia–Lettország: 4:0 (Bukarest, 1939. május 18.)

Dumitru *Pavlovici* (Temesvári Ripensia)
Bürger Rudolf (Temesvári Ripensia) – Lazăr *Sfera* (Venus Bucureşti) – Vintilă *Cossini* (Rapid Bucureşti) – *Juhász* Augusztin (Nagyváradi A. C.) – Rudolf *Demetrovici* (Venus Bucureşti) – Cornel *Orza* (Venus Bucureşti) – *Reuter* Miklós (CAM Timişoara) – *Bodola* Gyula (Venus Bucureşti) – Adalbert *Marksteiner*[74] (Temesvári Ripensia) – *Dobay* István (Temesvári Ripensia)

A két mérkőzésen pályára lépő 17 játékos között mindössze négy *(Sfera, Felecan, Bindea, Orza)* visel román nevet. A többség továbbra is német (sváb) és keresztnevük alapján valószínűleg magyar identitású, négyen magyarok (Juhász, Barátky, Bodola, Dobay), ketten szerb családnevet viselnek (Pavlovici, Demetrovici), de akad egy olasz nevű bukaresti futballista is (Cossini). Új fejlemény viszont, hogy öten már fővárosi klubokból érkeztek, bár közülük csak ketten „tősgyökeres" románok.

A román nemzeti válogatott 1948-ban
Románia–Albánia: 0:1 (Bukarest, 1948. május 2.)

Robert *Sadowsky* (Ciocanul Bucureşti), majd *Márky* Sándor (IT Arad) – *Vass* Mózes (IT Arad) – *Farmati* Zoltán (IT Arad) – Gheorghe *Băcuţ* (IT Arad) – *Pál* Béla (IT Arad) – *Petchowsky* József (IT Arad) – *Kovács* Béla (IT Arad) – Vasile *Marian* (CFR Bucureşti) – *Bonyhádi* Lajos (IT Arad) – *Stibinger* József (IT Arad) – Petre *Bădeanţu* (CFR Timişoara)

Perényi-Pecsovszky József,
itt a magyar labdarúgó-válogatott mezében 1942 körül
(Forrás: Wikipédia)

Felületes ránézésre is: hat magyar nevű, három magát valószínűleg magyarnak valló bánsági sváb *(Sadowsky, Petchowsky,*[75] *Stibinger)* és három román nevű futballista *(Băcuţ, Marian, Bădeanţu)*. Vagyis maga a tendencia a szocializmus útján elinduló Román Népköztársaságban sem változott, a játékosok elsöprő többsége erdélyi és bánsági klubok játékosa, identitásuk pedig többnyire magyar, még ha többségük német (sváb) származású is. Sőt akár visszaesésnek is felfogható, hogy mindössze két (!) bukaresti futballista szerepelt a csapatban!

Egyik román forrásunkat idézve: „A labdarúgás elrománosítása a két világháború közötti kormányok állandó politikája logikus következménye kellett volna hogy legyen, de a román nemzeti válogatott nem az egyik, hanem az utolsó olyan szimbólum, amelyben a románosítás nem járt sikerrel [...] Az etnikailag román eredetű játékosok csupán az 1950-es évek közepén kerültek fölénybe a nemzeti válogatottban [...] Az elrománosítás e kései (megkésett) befejeződése a kommunista rezsim időszakában szorosan összefügg két fővárosi minisztériumi csapat – a *Steaua* a védelmi minisztérium, míg a *Dinamo* a belügyminisztérium kötelékébe tartozott[76] – létrehozásával. *Ez tette lehetővé a döntő változást, nevezetesen azt, hogy a magyar játékosokat román futballistákra cseréljék és a vidéki klubok helyett fővárosi egyesületek váljanak a nemzeti válogatott bázisaivá.*"[78]

Ez tiszta beszéd, s így már jobban érthető miért találunk olyan kevés magyar (vagy magyar eredetű) játékost a román futballtörténelem valaha létezett egyik legjobb képességű 22-es keretében, amelyet az 1970-es mexikói vb-re neveztek. Ez így fest. (Zárójelben jelöljük a játékosok születési helyét és azt a történelmi régiót, ahonnan származtak, továbbá azt a klubot, ahonnan beválogatták őket! A magyar vagy magyar származású játékosok nevét vastagon szedtük.)

Kapusok: Stere Adamache (Galaţi–Moldva, *Steagul Roşu/Brassó*), Gheorghe Gornea (Sinaia–Havaselve, *UTA/Arad*), Rică Răducanu (Vlădeni, Ialomiţa–Havaselve, *Rapid/Bukarest*).

Hátvédek: Ludovic Sătmăreanu [Szatmári Lajos] (Nagyszalonta–Partium, *Steaua/Bukarest*), Mihai Mocanu (Constanţa–Dobrudzsa, *Petrolul/Ploieşti*), Cornel Dinu (Târgovişte–Havaselve, *Dinamo/Bukarest*), Nicolae Lupescu (Bucureşti–Havaselve, *Rapid/Bukarest*), Dan Coe (Bucureşti–Havaselve, *Rapid/Bukarest*), Mihai Ivăncescu (Adâncata-Ialomiţa–Havaselve, *Steagul Roşu/Brassó*), Augustin Deleanu (Măgurele, Ilfov–Havaselve, *Dinamo/Bukarest*).

Középpályások: Nicolae Pescaru (Breaza, Prahova–Havaselve, *Steagul Roşu/Brassó*), Mircea Lucescu (Bucureşti–Havaselve, *Dinamo/Bukarest*), Ion Dumitru (Bucureşti–Havaselve, *Rapid/Bukarest*), Vasile Gherghely [Gergely László] (Nagybánya–Partium, *Dinamo/Bukarest*), Flavius Domide (Arad–Partium, *UTA/Arad*), Emerich Dembroschi [Dembrószky Imre] (Hosszúmező–Máramaros/Partium, *SC Bacău*), Radu Nunweiller (Bucureşti–Havaselve, *Dinamo/Bukarest*), Nicolae Dobrin (Piteşti–Havaselve, *FC Argeş/Piteşti*).

Csatárok: Florea Dumitrache (Bucureşti–Havaselve, *Dinamo/Bukarest*), Alexandru Neagu (Bucureşti–Havaselve, *Rapid/Bukarest*), Gheorghe Tătaru (Turnu Severin–Havaselve, *Steaua/Bukarest*), Marin Tufan (Istria, Constanţa–Dobrudzsa, *Farul/Constanţa*).

Vagyis, ha az összesítést elvégezzük, azt kapjuk, hogy a huszonkettes keret elsöprő többsége – *15 fő!* – immár *nem* Erdélyből és a Partiumból (Máramarosból), hanem Havaselvéről (Munténiából, Olténiából) származik. Sőt ha ehhez hozzáadjuk az egyetlen moldvai (galaci) születésű Adamache kapust, továbbá a két dobrudzsai futballistát (Mocanut és Tufant) akkor a „klasszikus" két világháború közötti *Erdély–Ókirályság* (Regát)

„mérkőzést"– 18:4 arányban – toronymagasan a „regátiak" nyerik. A klubok versenyében Bukarest fölényesen végez az első helyen, 13 labdarúgó fővárosi klubok (*Dinamo:* 6; *Rapid:* 5; *Steaua:* 2) játékosa, a Brassói „Vörös Lobogó" együttesét hárman, az aradi UTA-t ketten képviselik, s beválogattak egy-egy Ploieşti-i, Piteşti-i, Bacău-i (bákói), valamint egy Constanţa-i futballistát is. Magyarok mindössze hárman voltak a híres keretben, amelynek tudása semleges futballszakírók szerint semmivel sem marad el az 1994-ben a negyeddöntőig eljutott román futballválogatott játékosaiénál:[77] a nagyszalontai *Szatmári Lajos,* a Hosszúmezőn született és Máramarosszigeten nevelkedett Emerich Dembrovschi alias *Dembrószky Imre,* továbbá a nagybányai *Gergely László* (aki sajnos a mi Varga Zolinkkal együtt „égett meg" a Hertha 1971-es elhíresült bundabotrányában).

Varga Zoltán (középen) Hertha-mezben, 1971 körül (mellette balról Gergely László)
(Forrás: https://pestisracok.hu/csalafinta-csalo-onmagaval-hazalo-csardaskiraly-igy-jarat-tak-le-megalkuvasra-keptelen-varga-zoltant/)

Nicolae Dobrin 'civil' fotója fénykorából
(Forrás: Wikipédia)

Ion (Liță) Dumitru, a román futball egyik legjobb fedezetjátékosa
a román válogatott mezében
(Forrás: Wikipédia)

Sovány vigasz, hogy a 22-es keretből játéklehetőséget kapott mindössze 14 futballista közül Sătmăreanu és Dembrovschi mind a három mérkőzésen a kezdőcsapat tagja volt, mi több, a 7-es számmal játszó (és a brazilok elleni 2:3-as vereséggel végződő meccsen gólt is szerzett) *Dembrószky* Imrét (ragadványnevén: *Dembót*) a szakírók a világbajnokság legjobb román játékosának látták! Gergely László mindössze kilenc percet kapott a „bizonyításra" az 1970. június 6-i – 2:1-es román győzelemmel végződött – Románia–Csehszlovákia mérkőzésen, a 81. percben küldte pályára Angelo Niculescu szövetségi kapitány az akkor alig húszesztendős Ion Dumitru helyett.[79]

Emerich Dembrovschi, alias Dembrószky Imre
az 1970-es mexikói vb legjobb román játékosa
(Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Emerich_Dembrovschi)

Vagyis, akármilyen szemszögből vizsgálódunk is, *a futball tükörkép-jellegében* megint csak „visszaköszön" a francia típusú (megkésett) nemzetépítés román (kommunista) változata: központosítás és „románosítás", ha csak lehet az „erdélyiség" és „moldvaiság" visszaszorításával… Ha nem megy szépszerével, akkor erővel, kényszerítő eszközökkel. Arról, hogy ez miként, milyen „módszerekkel" (és a hatvanas évek közepéig milyen csekély hatásfokkal) történt, arról néhai Carol *Creiniceanu,* alias *Karácsony* Károly jóvoltából már korábban értesülhettünk, s most hajdani csapattársa, Vígh József emlékeivel is megerősíthetjük, aki – általános érvénnyel – így vall korai kényszerű névváltoztatása – *Víghből Vigu* – körülményeiről: „Az 1963/1964-es bajnokság során változtatták meg a nevemet. Nekünk azt mondták, hogy egy tábornok megharagudott amiatt, hogy túl sok magyar

szerepelt a *Crişul Oradea* csapatában. Így lett Szűcsből *Suciu,* Nagyból *Naghi,* Kocsist pedig *Cocişnak* írták át. A személyi igazolványomban nem változtatták meg a nevemet, de a sajtóban már más néven szerepeltem."[80] Ami pedig mindezen – hely hiányában csupán valóban „dióhéjban" érintett – tények, adatok és *folyamatok* mögöttes terét (az örökzöld „nemzetiségi kérdés" és francia típusú nemzetté válás összeegyeztethetetlenségét) illeti (és érinti), megint Jenei Imre – egy szurkolói kérdésre válaszként adott – higgadt összegzését kell idéznünk. Aligha találunk nála „illetékesebb" személyt, hogy – ismét általános érvénnyel – a romániai magyar futballisták, edzők és vezetők *léthelyzetét* megfogalmazhassa: „Nem mondhatnám azt, hogy voltak különösebb nehézségeim azért, amiért magyar nemzetiségű vagyok. Csak akkor persze, ha nem jöttek az eredmények, mert addig, amíg jó eredményeid vannak, nagyon jó román vagy, de amikor már nincsenek eredmények, akkor piszkos magyar. Így volt ez, csak persze fordítva, a magyaroknál is. Nem hátráltattak magyar nemzetiségem miatt, lehet, azért is, mert sokat segítettem a hazai [értsd: román] labdarúgásnak, ugyanakkor nagyon sok olyan szakmabeli is volt, akik irigyelték ezeket az eredményeket, azt, hogy miért pont egy magyar érte el őket. De itt végül is nem csak rólam volt szó, hanem arról is, hogy olyan klubban dolgozhattam, mint a *Steaua,* ahol úgy a vezetők, mint maga a csapat és a technikai vezetőség is egy emberként hozta az eredményeket [ti. az 1986-os világraszóló május 7-i sevillai győzelmet]."[81]

Epilógus – kommentár nélkül

S itt nem kerülhető el egy újabb (óvatos) felvetés, amelyre egyelőre természetesen nincs érvényes válasz,[82] de máris megfogalmazható. Valahogy ilyenformán és több tételben:

1) Vajon a francia politikai elit, diplomácia és mértékadó értelmiség a *décalage* optikájának torzító hatásán túl miért nem észlelte, hogy a magyar társadalom- és mentális fejlődés jóval több rokon vonást mutat a francia mintával, mint (a horvátón és a lengyelen kívül) bármelyik kelet-közép-európai népé és nemzeté?

2) Vajon a köztudomásúan kiváló stratégiai érzékű, kifinomult francia diplomácia és páratlanul okos, árnyaltan gondolkozó vezető értelmiség (egyetemi professzorok, történészek, írók és újságírók) éleslátását nem az a (tagadhatatlan) tény homályosította-e el, hogy *Magyarország* 1526 óta a Habsburg Birodalom részeként megszűnt önálló politikai entitás lenni, *Austria felix* (vagyis a Német-római Császárság, illetve Habsburg Impérium) pedig századokon át a feltörekvő Franciaország legnagyobb riválisa volt a kontinentális hegemóniáért vívott küzdelemben?

3) Vajon ez a kézenfekvőnek tetsző osztrák- (így közvetve magyar-) ellenes averzió (s ennek „logikus" folyományaként az Ausztriát gyöngíteni hivatott szerb, szlovák, román „nemzetiségi törekvések" *versus* államalkotó aspirációk párizsi felkarolása) nem akkor vált-e visszavonhatatlan *opcióvá* (és engesztelhetetlen gyűlöletté),[83] amikor a versailles-i tükörteremben 1871. január 18-án elszenvedett történelmi léptékű *nagy-német sértést* (s persze Elzász-Lotaringia annexióját) ha törik, ha szakad kompenzálni és megtorolni akaró francia hatalom minden követ megmozgatott Németország legfőbb szövetségese, Ausztria–Magyarország (Osztrák–Magyar Monarchia) megsemmisítésére?

S végül, mindennek egyfajta elvont és tömör summájaként: vajon nem Emmanuel Toddnak, napjaink egyik legnevesebb és legnagyobb hatású (bár erősen vitatott)[84] francia gondolkodójának van-e igaza, aki egy (e sorok szerzőjéhez intézett) magánlevelében így fogalmaz: *„Én mindig azt gondoltam s gondolom most is [...], hogy a német [geopolitikai]térségbe való hosszú állami és történelmi beékeltsége ellenére Magyarország egy olyan második Franciaország, amelynek [történelmileg] nem volt szerencséje."*[85]

*

(S csupán zárójelben, témánkhoz visszacsatolva egy halk „pótkérdés": Vajon a többnyire német győzelemmel végződő francia–német válogatott futballmeccsek eredményében – kivált, ha (mint legutóbb 2014. július 4-én a brazíliai világbajnokságon) tétmérkőzésről van szó – nem az 1870/71-es sedani katasztrófa és Elzász-Lotharingia megalázó elvesztésének feldolgozatlan traumája munkál-e, amelyet tovább mélyít/fokoz az 1940-es kapitu-

láció sokkhatása, illetve, immár *a francia–német történelmi megbékélésen* alapuló *Európai Unió* keretein belül a német gazdaság és válságkezelés mostani, tartósnak látszó fölényének frusztrációja?)[86]

Párizs, 2014. július–szeptember (javítások, kiegészítések, pontosítások: Párizs, 2015. május 10–18., 29–31., július 19.)

Megjelent: *Székelyföld* (Csíkszereda), 2015. június, 60–98.

Jegyzetek

1 Jelen szöveg a Budapesti Francia Intézet és a Károlyi József Alapítvány által 2014. március 21–22-én szervezett „Sport, politika és történelem" című nemzetközi konferencián 2014. március 21-én délután elhangzott előadás (megjelent: *Le sport, la politique et l'histoire – Sport, politika és történelem – Sport in politics and throughout history* [szerkesztette Elisabeth Károlyi], Budapest, 2014, Károlyi József Alapítvány – L'Harmattan, 96–130.) szerkesztett és jelentősen bővített változata. (A *Székelyföld* szerkesztőségének kérésére a szerző a romániai futballal kapcsolatos részeket 2015. május végén átdolgozta és kiegészítette.)

2 Lásd erről Tóth Sándor: *A nemzet európai modelljéről. Kísérlet annak tisztázására, hogy mi a nemzet szerepe az emberré válás folyamatában.* Bukarest, 1993, Kriterion Könyvkiadó.

3 Lásd erről Norbert Elias: *La société de cour* (Roger Chartier előszavával). Paris, 2008, Flammarion.

4 Itt kell megjegyezni, hogy az 1789-ben *elképzelt* folyamat körülbelül száz évvel később indult be igazán és csupán a múlt század közepe tájától, az 1950–60-as évektől beszélhetünk viszonylag *homogén* Franciaországról. De még ekkor is csupán módjával, mert eldugott normandiai, katalán, baszk, breton és különösen korzikai falvakban az öregasszonyok csak törve beszélték Voltaire és Balzac nyelvét, ennélfogva unokáikkal a hetvenes évekig a lenézett, megvetett és százötven éven át tűzzel-vassal irtott *patois* dialektusokban érintkeztek. (Lásd erről bővebben Eugen Weber: *Peasants into Frenchmen. The Modernisation of Rural France 1870–1914* [California, 1976, Stanford University Press Stanford] c. klasszikus művét.)

5 Norbert Elias: *Über den Prozess der Zivilisation* (1939). Magyar változatát lásd Norbert Elias: *A civilizáció folyamata. Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálódások.* Fordította Berényi Gábor. Budapest, 1987, Gondolat Kiadó. (A továbbiakban: Elias.)

6 Egy neves magyar történész (Mályusz Elemér) szavaival: „elpolgárosodtak". A szövegösszefüggés: „A nemesi gondolkozásmódnak ez a túlsúlyra jutása a polgárság körében talán *magyar specifikum*nak volna nevezhető, mivel Dél- és Nyugat-Európában megállapíthatólag az ellenkező fejlődés ment végbe. *Itt a nemesség elpolgárosodása következett be,* szinte ugyanakkor, amidőn nálunk a fentebb említett átalakulás körvonalai ütköztek ki." Lásd Mályusz Elemér: A magyarországi polgárság a francia forradalom korában. In *A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve.* Első évfolyam – *Jahrbuch des Wiener Ungarischen Historischen Instituts.* Erster Jahrgang. Károlyi Árpád közreműködésével szerkeszti Angyal Dávid igazgató. Budapest, 1931, 225–282. (Az idézett rész a 228. és a 229. lapokon olvasható, az én kiemeléseim! – B-K. B.).

7 Elias szavaival: „A politikailag viszonylag aktív, legalábbis bizonyos részeiben reformbarát és végül rövid időn át forradalmár francia polgárság, viselkedését és affektusmintáit tekintve, a régi rendszer építményének szétrobbanása után is erősen az udvari hagyományhoz kötődött; az arisztokratikus és a középrendi körök közötti szoros érintkezés nyomán ugyanis az udvari szokásrendszerből sok minden már jóval a forradalom előtt középrendivé vált. Így érthető, hogy *Franciaországban a polgári forradalom a régi, politikai rendszert szétzúzta ugyan, de a szokásrendbeli hagyomány egységét nem.*" Elias: 158–159. (Az én kiemelésem! – B.-K. B.) Vö. Eberhard Schmitt: Polgári forradalom volt-e a francia forradalom? In *Történelmi figyelő 2. „Mítosz és valóság." Tanulmányok a francia forradalomról.* A kötetet válogatta és szerkesztette: Madaras Éva és Papp Imre. Debrecen, 1991, KLTE, 35–46.

8 Különös fintora a sorsnak (és a történelemnek), hogy amikor Kossuth Lajos, immár az 1848/49-es *magyar* forradalom bukásának/leveretésének tanulságait *részben* levonva a régi Magyarországon élő *nemzetiségek* (a nem magyar „ajkú honpolgárok") betagozódásának (s jövőbeni békés egymás mellett élésének) intézményes és alkotmányos kereteit próbálja formába önteni s nekilát valószínűleg legértékesebb írásműve, az ún. *kütahyai Alkotmánytervezet* megszövegezésének *nem* az általa sokkal jobban ismert német vagy az angol, hanem *a francia nyelvet használja!* (*Exposé des Principes de la future organisation politique de la Hongrie;* a fedőlapon: A Magyar alkotmány alapvonásai tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására, MOL, R 90, I. 2998.) S hogy semmiféle kétségünk ne maradjon, miféle *minta* is lebegett lelki szemei előtt, ide másoljuk – Koltay-Kastner Jenő fordításában – elhíresült tervezete első bekezdését: *„A Francia Köztársaság példája* szembeszökő tanúbizonyságot szolgáltat azon igazsághoz, mellyet egész éltemen át vallottam, t.i. hogy a népfelség elvének kijelentése teljességgel nem elegendő akár az egyéni jogokat, akár a népszabadságot biztosítani" [az én kiemelésem! – B.-K. B.]. (A nevezetes irat keletkezésének előtörténetéhez és további filológiai adataihoz lásd bővebben *Öt nemzedék, és ami előtte következik... A temesvári Levente-pör ... 1919–1920.* (Budapest, 2006, Noran Kiadó Kft.) c. monográfiánk *Epilógus* c zárófejezete 25–34. számú jegyzeteit. (A kütahyai Alkotmánytervezetet saját szerkesztésében és némileg megkurtítva Irányi Dániel publikálta a Charles-Louis Chassin francia történésszel közösen jegyzett *Histoire politique de la Revolution de*

Hongrie, 1847–1849 [Paris, 1859, illetve 1860] című kétkötetes munkájuk első részében, vö. Jakócs Dániel: Kossuth Lajos és a balkáni konföderációs tervek a századfordulón [forrás: vilagszabadsag.hu/index.php?f=230].)

9 Vö: Béla Borsi-Kálmán: *La »question hongroise« et l'Europe centrale: données supplémentaires pour comprendre le »syndrome de Trianon«*, sajtó alatt. Rövidített változatát lásd Borsi-Kálmán Béla: Közép-Európa és a „magyarkérdés", In *Nagyítás*, 2. évfolyam, 22. szám, 2010. június 2., 19. Vö. Emmanuel Todd a 84. számú jegyzetben hivatkozott véleményével!

10 Vö. Borsi-Kálmán Béla: *Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Írások a „nemesi polgárisodás" témaköréből.* Pécs, 2002, Jelenkor Kiadó (a továbbiakban B.-K. B. 2002). Utólag valószínűnek tarthatjuk, hogy Mályusznak jelen szöveg 6. számú jegyzetében idézett szellemes – de mint utóbb kiderült: nem teljesen eredeti – párhuzama ihlette esszékötetünk címét! A fogalmat különben – *„nemesi polgárisodás"* alakban – Tóth Zoltán: A rendi norma és a „keresztyén polgárisodás". Társadalomtörténeti esszé, *Századvég*, 1991/2–3., 75–131. és Takács Péter: Adalékok a nemesi polgárosodás útvesztőihez (Egy szolgabíró politikai portréja a dualizmus korában), in *Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára – Verbürgerlichung in Mitteleuropa. Festschrift für Péter Hanák zum 70. Geburtstag.* Szerkesztette Somogyi Éva és Burucs Kornélia, Budapest, 1991, MTA Történettudományi Intézet, 57–71. tanulmányainak címéből vontuk el, és ebben az értelemben használtuk 2002-es esszékötetünk alcímében és gondolatiságában, valamint 2006-os monográfiánk koncepciójában (Borsi-Kálmán Béla: *A Bánság és Temesvár a századfordulón és az első világháború előestéjén*, in: B-KB 2002; illetve uő.: *Öt nemzedék és ami előtte következik... A temesvári Levente-pör 1919–1920.* Budapest, 2006, Noran Kiadó. Itt kell azt is megjegyezni, hogy ugyanebben az értelemben és írásmódban használta *anno* Szemere Bertalan és Kemény Zsigmond is. (A további kutatásokhoz nélkülözhetetlen: H. Németh István: Polgár vagy nemes? A városok nemesi rendű lakosainak problematikája a felső-magyarországi városszövetség tevékenysége tükrében. *Korall*, 2002/9., 79–106. Lásd még Uő: *Várospolitika és gazdaságpolitika a kora újkori Magyarországon. (A felső-magyarországi városszövetség).* 1–2. köt. Budapest, 2004. Gondolat–MOL)

11 Ennek kései, ugyanakkor napjainkig kisugárzó (negatív) következménye, az 1989/1991-es *rendszerváltás/rendszerváltozás/rendszerváltozatás* összefoglaló névvel jelölt jelenségcsoport („bűvészmutatvány") nyomán a Kádár-kori magyar értelmiség két markáns szegmensének, a zömében vidéki eredetű (és érzelemvilágú), a hajdani „úri-keresztény középosztály" maradékának leszármazottaiból verbuválódott, többnyire az MDF kötelékében politizáló „népi(esek)" és a főként budapesti eredetű (részben zsidó származású), szociológiailag a hajdani pesti nagypolgárság műveltségeszményeit, valamint magatartásmintáit követő, és/vagy a szociáldemokrata „munkásarisztokrácia" éthoszát hordozó, az SZDSZ-ben tömörülő „urbánusok" *szekértábora(i)*. Lásd erről újabban Borsi-Kálmán Béla: Összegzés és kitekintés – Töprengés a honi antiszemitizmus természetéről, avagy óvatos javallatok a magyar–magyar viszony rendezésére c. esszét. In: uő.: *Zsidók Temesvárott... és széles e világban. Esszék a magyar–zsidó (zsidó–magyar) szimbiózis történetéből.* Budapest, 2014, Lucidus Kiadó (Kisebbségkutatás Könyvek),223–261.

12 Lásd erről (haza is és nemzetközi összefüggésben egyaránt): Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József: *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és egyetemes történelemben.* Pécs–Budapest, 2013, Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (különösen: Pók Attila: Bűnbakok a magyar történeti gondolkodásban [15–32.]).

13 Az előzmények és a rejtett folyamatok historikusi elmélyültségű összefoglalóját adja Zeidler Miklós: *A labdaháztól a Népstadionig. Sportélet Pesten és Budán a 18–20. században* [Budapest, 2012, Kalligram] című megkerülhetetlen tanulmánykötete (témánk szempontjából lásd különösen *A labdarúgás diadalmenete* c. részt [92–104.], továbbá *A Nemzeti Stadiontól a Népstadionig.* c. mintaszerű tanulmányt [209–314.]).

14 Egy újabb keletű tanulmány szerzője szerint hivatalosan csakugyan Rákosi volt Sztálin legszorgalmasabb epigonjai egyike a szovjet érdekszférában, de a „legjobb tanítvány" címet mégsem ő, hanem Kádár János érdemelte ki. Ennek a ténynek Csermanek János futballhoz való viszonyától függetlenül s valószínűleg a magyar pártvezető akarata ellenére igen nagy szerepe lett a magyar labdarúgás tönkretételében. Lásd erről Borvendég Zsuzsanna: A politikailag korrekt tájékoztatás hőskora. *Interpress Magazin. A gondolkodó ember lapja* (IPM), XXXVII. évf., 2. szám, 2017. február, 52–60.

15 Ezt a részt az *Egy magyar mítosz: az aranycsapat* c. esszéből emeltük át (224_25. oldal)

16 Lásd erről (haza is és nemzetközi összefüggésben egyaránt) a 12. jegyzetben hivatkozott Gyarmati–Lengvári–Pók–Vonyó-könyvet (különösen: Pók Attila: *Bűnbakok a magyar történeti gondolkodásban* [15–32.]).

17 Lásd erről: Czoch Gábor – Szegedi Péter: Párhuzamos életrajzok. Ezüstkapitányok. Dr. Dietz Károly és Sebes Gusztáv. *Magyar Narancs*, 2010. július 15., 22–24. Dénes Tamás–Szegedi Péter: *Az 1938-as magyar VB-ezüst és ami mögötte van.* Budapest, 2018, Akadémiai Kiadó, Kanári Könyvek

18 Lásd ehhez Csiffáry Gabriella: A magyarság gólöröme [Interjú Grosics Gyulával, az Aranycsapat kapusával]. *Nagyítás*, 2010. augusztus 18., 1., 5–6.

19 Lásd erről Borsi-Kálmán Béla: Románia helyéről, fejlődési trendjéről és a magyar–román viszonyról a Közép-kelet-európai térségben 1989 után. In uő.: *Nemzetstratégiák. Politológiai és társadalom-lélektani esszék, tanulmányok a román–magyar(francia) a szlovák(cseh)–magyar, a francia–amerikai és a német–francia viszony történetéből.* Budapest, 2013, Méry Ratio–Kisebbségekért Pro Minoritate Alapítvány, 7–72.

20 A modern román történelem hajnalát az 1821-es *Tudor Vladimirescu*-féle felkeléshez szokás kötni, amely eredetileg az *Alexandros Ypsilanti* vezette újgörög *Hetaira* mozgalom egyik (román) szárnya volt csupán. Épp ennek harci cselekményei

során derült fény arra, hogy önálló román (nemzeti) érdekek is léteznek, s nem elegendő többé, ha a görög mozgalom feje történetesen egy (fanarióta) román uralkodó leszármazottja (unokája). A magyar reformkor kezdetét pedigköztudomásúan gróf Széchenyi István 1825-ös nevezetes akadémiai felajánlásától keltezzük.

21 Két Lipcsében kiadott újgörög nyelvű történelmi, illetve földrajzi traktátus címében. Vö. Daniel Philippidis [Δανιήλ Φιλιππίδης]; román nevén *Dimitrie Daniil Philippide* [1750 körül – 1832]: *Ιστορία της Ρουμουνίας* (Románia története), továbbá *Γεωγραφικόν της Ρουμουνίας* (Románia földrajzi leírása). Érdekességként: *a)* A román nyelvű kritikai kiadás csupán 2004-ben jelent meg: Dimitrie Daniel Philippide: *Istoria României*, traducere, studiu introductiv şi note de Olga Cicanci, Bucureşti, 2004, Editura Pegasus Press; a mű teljes címe: *Istoria României sau expunerea celor mai însemnate întâmplări amintite în stânga Istrului de jos, de la năvălirea egiptenilor până la aşezarea conducătorilor români în Ţara Românească şi în Moldova, acum alcătuită întâi şi tipărită la Lipsca Saxoniei, în litografia lui Tauchnitz. b)* A később Jászvásárott (Iaşi) megtelepedett görög tudós még az etimológiailag (és nyelvtörténetileg) helyes alakban – *„Rumunia"* – írta le a politikailag óriási jövőjű fogalmat, amely az elmúlt fél évszázad során a román tudománypolitika újabb jelentős sikereként immár *„Romania"* néven szerepel az angolszász szakirodalomban.

22 Egy Florian Aaron (1805–1887) nevű Dél-Erdélyből Bukarestbe került román tanár (és szabadkőműves) alig néhány számot megért kérészéletű folyóirata címe gyanánt.

23 „[...] ţară vecină şi prietenă" (Nicolae Ceauşescu elhíresült, egyértelműen Magyarországra értett rosszmájú kifejezése).

24 Az én ismereteim szerint az első botcsinálta magyar futballpszichológusok egyike néhai Végh Antal (Jánkmajtis, 1933. október 14. – Budapest, 2000. december 19.), a neves szabolcs-szatmári eredetű szociográfus volt, aki a Debreceni Vasutas kispadján és öltözőjében töltött nyolc hónapos tapasztalatai alapján írta meg egyik legjobb könyvét *Kilencven perc* címmel, amely először a *Kortárs* c. folyóiratban jelent meg folytatásokban, majd – boldogult Ördögh Szilveszter (Szeged, 1948. október 28. – Budapest, 2007. november 16.) szerkesztésében – a Magvető Kiadónál 1980-ban. Az írás „Nagy" nevű hangadó spílerében jelen sorok írója a Magyar Újságíró Válogatott hajdani csapatkapitányát, Kiss Lászlót sejti, akit fénykorában a „Loki"-szurkolók csak „debreceni *Cruyff*" néven emlegettek, s aki – már „leszálló ágban" – a Salgótarján NB I-es csapatában is szerepelt. Az már csupán újabb „csavar" a történetben, hogy a holland világklasszissal pontosan egyidős (1947-ben született) Kiss László nem csupán jeles futballszakíróként, hanem egy szintén debreceni vétetésű – és természetesen számos, az író labdarúgó múltjával összefüggő epizódot tartalmazó – érdekes regénnyel is letette a névjegyét (vö. Kiss Medgyesi László: *Az Úr benézett a Varga utcába.* Budapest, 2005, I+B Média Kft., 305 oldal). E sorok írója ezzel a jegyzettel kívánt boldog születésnapot a 2017. augusztus elsején 70. életévét betöltő Kiss („Nagy") Lacinak (vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Kiss_László_(labdarúgó,_1947); nela.hu/nb_jatekos.php?id=3519). (Vö. Kiss [Medgyesi] László: Az iskolateremtő köszöntése Polgár Sándor 90. *Hajdú-bihari Napló,* 75. évf. 52. szám, 2018. március 2.2., 12. lap (https://www.naplo.hu/cimlap/2018/03/01/az-iskolateremto-koszontese.naplo)

25 Szerző itt tartozik elmondani, hogy kisebb-nagyobb megszakításokkal 31 éven át (1985 júniusa és 2016. augusztus 30.) között – majd 2017 júliusa óta ismét – maga is a Magyar Újságíró-válogatott edzéseit látogatta/látogatja, és ő is szerepelt az 1986 májusában Angoulême-ben és Bordeaux-ban rendezett újságíró vb-n harmadik helyet szerzett csapatban. (1986. május 7-én együtt néztük meg a Steaua–Barcelona BEK-döntőt, amelyet persze a francia tévé is közvetített.) Ez annyit tesz, hogy „testközelből" ismeri a magyar sportújságírás (kivált a futballszakírók) „krémjét", akárcsak azokat a francia zsurnalisztákat, akik az *Équipe* és a *France football* közös szerkesztősége által bérelt Párizs környéki Issy de Moulineaux-i műfüves futballpályán 2000 áprilisa és 2003 augusztusa, illetve 2011 októbere és 2015 augusztusa között rendszeresen megjelentek a hétfői és pénteki (kora délutáni) „gyakorlásokon". (A francia közállapotok romlása s a közéleti viták élesedése abból az apró tényből is lemérhető, hogy – a 2003–2008 közötti időszakkal szöges ellentétben – 2011 óta több és indulatosabb – egyelőre főként „verbális" – összecsapásra kerül sor a pályán és az öltözőben... S megesik, hogy egyértelmű célzást tesznek némelyik játékostárs származására, etnikai eredetére, ami korábban szinte elképzelhetetlen volt...)

26 Lásd erről bővebben *Egy korszak végén? Futball és politika (avagy hevenyészett kisportrék egy trénerről és egy kvázi státusférfiról* [Párhuzamos életrajzok: José Mourinho és Nicolas Sarkozy] című, e kötetben is szereplő esszémet.

27 Lásd erről *Egy magyar mítosz: Az Aranycsapat. Bern, 1954. július 4.* címmel ebben a kötetben is közölt esszémet.

28 Lásd erről bővebben: Borsi-Kálmán Béla: *The Substitute (Le remplaçant).* In: B.-K. B. 2008, 128–134.

29 Lásd ehhez, ismételten az előző esszé 18. számú jegyzetét! Bár határozottan tagadja, alighanem E. Cissé rejtőzik a névtelenül megjelentetett *Je suis le footballeur masqué. Dans les coulisses du foot français. Anonyme. Hugo Sport [Én vagyok az álarcos futballista. A francia futball kulisszái mögött], 224 p.)* c. idén január végén megjelentetett könyv mögött is, ha nem is ő a valódi szerzője, de valószínűleg egyik „informátora".

30 Az előadásszöveg szerzőjének itt illik bevallania, hogy 1966. július eleje és 1970. március vége között – két részletben – összesen két évet töltött magyarországi első osztályú csapatok öltözőjében: 1966 második felében a Csepel NB I-es ifjúsági együttesében, míg 1968. augusztus 20. és 1970. március 22. között az FTC tartalékcsapatában. Lásd erről bővebben Borsi-Kálmán Béla: *Egy nappali tagozatos bölcsész a Fradiban.* In B.-K. B. 2008, 135–155.

31 Ezt a részt előző esszénk 105. oldaláról emeltük át! (B.-K.B.)

32 A portugál csodaedző személyisége változatlanul élénken foglalkoztatja a francia futballszakírókat. Az elmúlt fél év során megjelent jó néhány méltatás közül hely hiányában csupán két címet tüntetünk fel: Rémi Dupré: La méthode Mourinho. Provocateur, dirigiste et avide de gloir, José Mourunho a refait de Chelsea une machine à gagner [...] (A Mourinho módszer. A provokatív, parancsoló stílusú és győzelemszomjas Mourinho ismét diadalmas gépezetet csinált a Chelsea-ból [...]). *Le Monde*, 2015. február 14., 8.; Cyrille Haddouche: L'art de guerre selon José Mourinho [A harcművészet J. M. szerint], *Le Figaro*, 2015. március 15., 14. (E sorok írója maradéktalanul egyetért napjaink legszókimondóbb párizsi „fociológusa", Pierre Ménès az andalúz mesterről kialakított véleményével: „Tudni való, hogy José Mourinho nem a szívem csücske. Hatalmas sikerlistája és az emberek irányítása terén megnyilvánuló igazi tehetsége ellenére a portugál tréner személyiségének van egy elviselhetetlen árnyéka. Ez a művészet abban rejlik, miként lehet nagy labdaművészeket serpákká [„vízhordókká"] átalakítani." Lásd: La Grosse Kronik de Pierre Ménès: Le grand soir de Paris, *DIRECT MATIN*, 2015. március 13., 18.)

33 Lásd erről Raymond Domenech: Le désastre africain [Az afrikai katasztrófa]. In: Uő: *Tout seul. Souvenirs* [Egyszál egyedül. Emlékek]. Paris, 2012, Flammarion (a továbbiakban: Domenech).

34 Vö. Nicolas Anelka R. Domenech francia szövetségi kapitányhoz intézett kereset-len szavait a knysnai öltözőben: *„Va te faire enculer, sale fils de pute!"* (megközelítő, „soft" fordítása: Eridj, hágasd meg magad, te köcsög/koszos ringyó-fattyú!). In Domenech, 17.

35 Lásd erről újabban *Aranykorszak? A Ceauşescu-rendszer magyarságpolitikája I. 1965–1974.* A kötetet összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Novák Csaba Zoltán [a Román Akadémia Gheorghe Şincai Kutatóintézetének munkatársa]. Csíkszereda, 2011, Pro-Print Kiadó.

36 Lásd erről Irina Livezeanu: *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918–1930.* Ithaca (N. Y.) – London, 1995, Cornell University Press (román változat: *Cultură şi naţionalism în România Mare 1918–1930.* Bucureşti, 1998, Humanitas). Legújabban lásd Lucian Boia: *Cum s-a românizat România* [Hogyan románosodott el Románia] című idén május elején a bukaresti Humanitas kiadónál megjelent, nyilván a közeljövőben majd nagy belső vitákat kiváltó, mérsékelten „tabufeszegető" könyvét.

37 Lásd erről bővebben Borsi-Kálmán Béla: *„Regátiak", „erdélyiek" és „magyarok" Ion Gheorghe Duca, Constantin Argetoianu, Armand Călinescu, Grigore Gafencu, valamint Alexandru Vaida-Voevod emlékirataiban.* (Előadás, elhangzott 2011. augusztus 23-án a Kolozsvárott rendezett VII. Hungarológiai Kongresszus „Emlékirat és történelem" c. paneljében. Megjelent: *Emlékirat és történelem. A VII. Hungarológiai Kongresszus (Kolozsvár/Cluj-Napoca 2011. augusztus 22. – augusztus 27.) azonos című paneljének anyaga.* Szerkesztette: Horváth Jenő és Pritz Pál. Budapest, 2012, Magyar Történelmi Társulat–Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 36–58.; továbbá Borsi-Kálmán Béla: *Megközelítések. II. Tanulmányok, esszék, beszélgetések.* Budapest, 2012, Lucidus Kiadó (Kisebbségkutatás Könyvek), 39–61.

38 Lásd erről bővebben: Memoriile lui Iosif Vigu, fosta glorie a Stelei: „Cu Lucescu nici nu transpiram" [Vígh József emlékei. Lucescu mellett meg sem izzadtam] (forrás: http://www.gsp.ro/gsp-special/superreportaje/memoriile-lui-iosif-vigu-fosta-glorie-a-stelei-cu-lucescu-nici-nu-transpiram-229294.html) (a továbbiakban: *Vigu: memoriile*). Életéről és pályafutásáról ld. újabban Móra László: *Vígh „Vigu" József Harmadik félidő.* Szatmárnémeti, 2018, Nyomtatta EuroPrint K.F.T. (a továbbiakban: Móra 2018.)

39 Vígh Jóska, tősgyökeres partiumiként nem csupán igazi „honfitársaként", hanem valódi barátként kezelt, s ennek egyik következményeként 1978 nyarán részt vehettem egy lakásán (Bulevardul Nicolae Iorga, nr. 53.) eltöltött vacsorán, amelynek „díszvendége" nem volt más, mint az apámmal pontosan egyidős temesvári eredetű, következésképpen sok nyelven beszélő Ştefan („Pisti") Kovács István (1920–1995), a román nemzeti tizenegy, az Ajax és a francia válogatott világhírű edzője... Az előző jegyzetben hivatkozott forrásból sajnos kiderül, hogy az időközben „hazaköltözött" szatmári kisnyugdíjast, aki (most már) cigarettázik és megesik, hogy a pohár fenekére néz, kevesen ismerik fel az utcán, pedig a szatmári csapat *(Olimpia Satu-Mare)* edzőjeként is jelentős sikereket ért el. (Ő fedezte fel a román futball számára a szatmári Csik Tibort, Ritli Zoltánt, Daniel Prodant és Gerstenmájer Gábort.) A fő ok: a román valuta leértékelése legjobban a nyugalomba vonult katonatiszteket sújtotta. Ennélfogva tavaly annyira sem tellett nyugdíjából, hogy elutazzon Bukarestbe a március 6-án rendezett (egyébként gólnélküli döntetlenre végződött) román–argentin előkészületi meccsre, hogy Messit „élőben" láthassa... (vö. Marian Radu: *Un fost mare fotbalist român nu are bani pentru un bilet la România – Argentina!* [Egy nagy román futballistának annyi pénze sincs, hogy jegyet vásároljon a Románia–Argentina meccsre] (forrás: www.stradadebuzau.ro/un-fost-mare-fotbalist-roman-..www.stradadebuzau.ro/un-fost-mare-fotbalist-roman (a továbbiakban: Marian Radu). (Vö. Móra László: *Kovács István – a futballpápa – Jenei Imre – úriember a pályán.* Nagyvárad, 2016, Holnap Kulturális Egyesület)

40 Lásd ehhez – „fordított alapállásból" (s persze jóval szakszerűbben): Szilágyi N. Sándor: Szempontok a nemzettudat lélektanához. *Korunk*, 1990/9., 1102–1113. Vö. „Az embert a kíváncsiság úgysem hagyja..." – Szilágyi N. Sándor nyelvésszel Máthé Zsolt beszélget. In: *Academica Transsylvanica. Beszélgetések erdélyi tudósokkal.* Szerkesztette Mirk-Szidónia Kata. Csíkszereda, 2007, Hargita Kiadóhivatal, 743–770. (különösen: 748–751.).

41 „Dacă ridicam tonul, făceau pe ei! – se căcau pe ei! I-am mai curentat cînd pierdeau mingile aiurea." *(Vigu: memoriile)*

42 „cine trece lasă o mînă, un picior". *Uo.*

43 Vö. Vigu: Memoriile és Marian Radu. *Uo.*

44 *TransFórum JENEI Imrével* (forrás: www.transindex.ro/forum/jenei/index.html).

45 (Lupény, 1939. február 1. – Lupény, 2012. január 14.)

46 Lásd erről hajdani futballistamúltjához képest szintén méltatlan „életszínvonalon" élő rozsnyói születésű Hajdú Károly (1964–1974 között a Steaua hálóőre) újságíróknak adott interjúját: *Exclusiv. Carol Haidu: „Viorel Năstase era cleptoman!". Cum se „TURNAU" stelistii între ei la SECURITATE!* [„Viorel Năstase kleptomániás volt!" Hogyan „dobták fel" egymást a Szekunak a Steaua játékosai]. (Forrás: http://evz.ro/exclusiv-vezi-ce-fost-mare-fotbalist-al-stelei-este-acuzat-ca-fura-1019666.html, a továbbiakban: *Carol Haidu*)

47 Lásd erről Alexandru Vărzaru a neves trénerrel készített 2012. október 24-i interjúját: *Emeric Jenei: „Cu ungurii vorbeam ungurește, cu românii românește... Cu toții eram fotbaliști"* [A magyarokkal magyarul, a románokkal románul beszéltem... Mindnyájan futballisták voltunk] (Forrás: http://www.kmkz.ro/de-pe-teren/interviu-dezvaluiri/emeric-jenei-cu-ungurii-vorbeam-ungureste-cu-romanii-romaneste-cu-totii-eram-fotbalisti) Lásd erről bővebben Móra László: *Kovács István – a futballpápa – Jenei Imre – úriember a pályán.* Nagyvárad, 2016, Holnap Kulturális Egyesület.

48 A román sportsajtó így búcsúzott tőle: *Meghalt a Steaua történetének egyik legnagyobb futballistája* (Unul dintre cei mai mari fotbaliști din istoria Stelei a murit) (forrás: www.ziare.com › Sport › Steaua › stiri Steaua).

49 E személyes mozzanatok „beemelését" az indokolhatja, hogy a szerző így kívánja érzékeltetni: a román labdarúgó-öltözők és edzőpályák légkörét sem csupán levéltári aktákból és a szakirodalomból ismeri. Mi több a Ferencvárosban 1968–1970 között szerzett – számára meghatározó – tapasztalatok után különleges esélyt kapott a sorstól, hogy – persze jóval később, immár történészként – „értelmezhesse" is régebbi és újabb „élményeit"... (Emez önvizsgálattal és levéltári kutatásokkal elegyes történeti és szociológiai megalapozottságú átdolgozás újabb eredményei és felismerései 2008-as kötetünk előkészületben lévő második és bővített kiadásában olvashatók majd!)

50 Ez a rész (az „Ezért valljuk/érezzük őket – persze nem egészen függetlenül az erősen »sikerhiányos« XX. századi magyar történelem baljós fordulataitól – hibáikkal, emberi gyarlóságaikkal együtt maradéktalanul a magunkénak" mondattal bezárólag) önálló kistanulmány gyanánt külön is megjelent Kis futballtörténeti családnév-etimológia címmel: *Napút,* XVIII. évfolyam, 7. szám (A gombfocitól az Everestig. Sport), 78–82.

51 Immár bizonyos, hogy apja eredeti neve Dvoracsek volt, amely cseh (morva, esetleg szlovák) ősökre vall. Vö. História 2003-089 (www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/03-089/03-089.pdf). Pontos adat: született 1922. március 3.; anyakönyvi bejegyzés: Hidegkuthy Nándor. Idézet a forrásból: *„Ha valamivel korábban születik, nem lett volna semmi 'y' probléma, hiszen akkor Dvoracsek Nándor néven kerül be az anyakönyvbe, édesapja azonban addigra Dvoracsekről Hidegkuthyra magyarosított [...]"* Lásd Lakat T. Károly: Az „Öreg" legendája, avagy Hidegkuti, a Római-parti aranyember. 1. rész. „Pamutharisnyát csentem el anyámtól, de nejlonharisnyában adtam vissza..." *Sport Plusz,* XXVI, évf. 17. szám, 2014. április 25., 24. p. Lásd még Gabay Balázs: A zseni, aki még Puskást is el tudta homályosítani, *Magyar Nemzet,* 2017.03.03., 16. (hálózati verzió: http://mno.hu/foci/a-zseni-aki-meg-puskast-is-el-tudta-homalyositani-1388546). Ugyancsak itt jegyzendő meg, hogy a Hidegkuti szűkebb baráti köréhez tartozó Buzánszky Jenő úgy tudta – idézzük –, hogy „a polgári famíliában született" Nándi édesapja „az I. világháborúban még Kaltenbrunner néven harcolt, aztán amikor a rend tagjaként vitézi címet kapott, akkor tükörfordítással áttették magyarra a német családnevet." A címet elsőszülött fiúként egy ideig Nándi is viselte. Vö. Sándor Mihály: *Vasutasból aranybányász. Beszélgetések Buzánszky Jenővel.* Debrecen, 2007, Campus Kiadó, 40. Vö. az 59. jegyzettel.

52 Vö. Bauko János: *Diákragadványnév-vizsgálatok magyar–szlovák kétnyelvű környezetben* (forrás: www.niton.sk/documents/2-129-4387-regdialekt_bauko_janos.pdf).

53 „Zakariás József örmény származású nagyapja még Zachariasként szignózta a leveleit." Lásd Sándor Mihály: *Vasutasból aranybányász – Beszélgetések Buzánszky Jenővel.* [Debrecen], 2007, Campus Kiadó, 337.

54 Feltehetően még Mária Terézia vagy II. József uralkodása idején: 1740 és 1790 között.

55 A származás felemlegetése legföljebb viccelődés („zrika") tárgya volt az öltözőkben, esetleg ragadványnév lett belőle. Köztudott, hogy Puskást „Svábnak" szólították legközelebbi kispesti barátai. A „Kuksi" becenevű Kubala László, aki 1949-es disszidálása miatt nem szerepelhetett az „Aranycsapatban", teljesen kétnyelvű volt kisfiú korában, szülei otthon „tótul" beszéltek. (Lásd erről bővebben: Gyöngyösi Balázs: Az elfeledett futball-legenda. Miért nem lett Kubala László népi hős? *Heti Válasz,* 2010. január 28., 58–60.) Még érdekesebb Pecsovszky József esete, aki *Perényi* néven háromszor is játszott (kitűnően) a negyvenes évek elején a magyar nemzeti tizenegyben, majd csaknem ötvenszer a román válogatottban. Az ő édesapja Gölnicbányáról Temesvárra keveredett tót kovács volt, édesanyja pedig bánsági sváb nő. A híres futballista ennek ellenére *mindig magyarnak* érezte és vallotta magát, mint önérzetesen maga mondta: „ő tudja, hogy miért"... (Lásd erről bővebben: Oroszhegyi Károly: *Csala, a Szőke Csoda. Pecsovszky József élettörténete.* Pécs, 2000, JK Typo-Stúdió)

56 (Vesszős, 1925. július 12. – Budapest, 1996. március 13.)

57 Bozsik 1953 és 1957 között országgyűlési képviselő volt, Pelé egy időben hazája sportminisztereként tevékenykedett, újabban pedig a futballtörténelem egyik „leggólérzékenyebb" csatárfenoménja, *Romário* kacérkodik a politikusi karrierrel. (Megjósolható: kortesbeszédeinek fő témája a brazil válogatott 2014-es katasztrofális szereplése és a brazil fociban s persze a közéletben különben örök idők óta kiirthatatlanul jelenlévő „korrupció" lesz...) Vö. Thiago Rabelo: Szavazz Romárióra! (Ford. Marosi Gábor) *FourForTwo,* 2017 augusztus, 54–59.

58 Járulékos elemével a lényegében mindmáig dívó „fehér asztal" melletti fröccsözésekkel, sörözésekkel, s igen gyakran – különösen Puskásék idejében – a „cigányozással". (A fáma szerint még Váradi Béla [1953–2014] nemzedéke is szívesen húzatott a cigányprímással…)

59 Ez azt jelentette, hogy a Kádár-kori „szocialista" álprofizmus velejárójaként a futballistáknak „fiktív" állásuk volt, csak a fizetésüket tartalmazó „borítékért" jártak be havonta egyszer a munkahelyükre. Egyéb járandóságukat hetente folyósított ún. „kalóriapénz" és „meccsprémium" formájában vették fel. A teljes igazsághoz pedig az is hozzá tartozik, hogy a nyugati valódi profivilágban az akkori magyar világklasszisoknál jóval gyöngébb képességű futballisták ennek a sokszorosát keresték. Emez alságos helyzet további lélekromboló következményeit plasztikusan ragadja meg Balog Iván lényegre törő, frappáns recenziója (Mészöly Kálmán – Sinkovics Gábor: *Mészöly Kálmán – A Szőke Szikla életregénye.* Budapest, 2014, Ulpius-ház Könyvkiadó), elérhetősége: http://szakirodalom.atlatszo.hu/2015/02/19/az-amator/.

60 Az egyetlen kivétel a szintén Óbudán felcseperedett *Hidegkuti Nándor* volt, akinek édesapját (föltehetően valamilyen első világháborús haditettéért) a Horthy-korszak hajnalán felvették a vitézi rendbe. Ennélfogva „a Nándi" NB I-es pályafutásának kezdetén „vitéz Hidegkuty" (vagy Hidegkuthy) néven szerepelt az *Elektromos* csapatának kezdő tizenegyében! (Az edzőnek is kiváló „hátravont középcsatár" erősen „kozmetikázott" önéletrajzában ez a tény *nem szerepel,* és persze az sem, hogy édesanyjának a „felszabadulás" előtt volt egy kis „gázgyára", amelyet 1948-ban ugyanúgy államosítottak, mint a többi „osztályidegenét". Vö. Hidegkuti Nándor: *Óbudától Firenzéig. Hidegkuti Nándor feljegyzései alapján írta Fekete Pál.* Budapest, 1961, Sport Kiadó; továbbá: hu.wikipedia.org/wiki/Hidegkuti_Nándor.

61 Zárójelbe téve, már amennyire ez számomra megállapítható volt, a játékosok etnikai eredetét.

62 Az 1958-as vb gólkirálya (Just Fontaine, született 1933. augusztus 18-án Marrakechben) büszkén nevezte magát egy nemrégiben megjelent interjújában „noss-noss"-nak (arabul kb. 'félvért' jelent), ami alatt az értendő, hogy a Marokkóban, Tuniszban és különösen Algériában megtelepedett franciák természetes módon vegyültek el az arab és berber őslakosokkal, sőt nyelvüket és szokásaikat is nagyrészt eltanulták. Lásd Nacym Djender: *Just Fontaine: „Je regrette encore que Zitouni et Mekhloufi n'aient pas joué le Mondial de 1958"* [Még mindig sajnálom, hogy Zitouni és Mekhloufi nem játszottak az 1958-as világbajnokságon] (forrás: www.djazairess.com/fr/lebuteur/33123; közzétéve 2011. február 15.; az anyag alcíme: Az Algéria–Marokkó mérkőzésnek közelebb kell hoznia egymáshoz a népeket).

63 Egy adat szerint 2002-es házasságkötésük után Ribéry áttért a muszlim vallásra, felesége szülei *Bilal* néven emlegetik, s gyermekei is mohamedán neveket viselnek: *Hiziya* (2006), *Shahi* (2008), *Seïf el Islam* (2011) (forrás: www.gala.fr/stars_et_gotha/wahiba_ribery).

64 „Je mets des mots sur les maux des Français. Je pense qu'aujourd'hui, les Français ne reconnaissent pas la France qu'ils ont aimée. Ils ne savaient pas comment le dire, comment le penser. Ils n'osaient pas. J'ai retrouvé une très jolie phrase de l'écrivain Montalembert, que j'ai découverte récemment: »*Le véritable exil n'est pas d'être arraché à son pays, c'est d'y vivre et de n'y trouver tout ce qui le faisait aimer.*« Cette formule correspond parfaitement à la situation que l'on vit actuellement. Quand on change de rue, on a l'impression de changer de continent. Dans de nombreuses banlieues, les gens sont habillés comme au VIIe siècle en Arabie saoudite. *Les Français ne vivent plus en France.*" Lásd Éric Zemmour: „Les Français ne vivent plus en France". P. B. interjúja. *Le Figaro Magazine,* 2012. december 12., 41. (az én kiemeléseim! – B.-K. B.; a továbbiakban: *Zemmour-interjú*).

65 Lásd erről újabban Alain Finkielkraut (maga is lengyel-zsidó emigránsok már Párizsban, 1949-ben született és tökéletesen beilleszkedett gyermeke, 2014 tavasza óta az *Institut de France,* a francia „halhatatlanok" testületének új tagja): *L'identité malheureuse* [Boldogtalan identitás]. Paris, 2014, Stock c. kiváló elemzését!

66 Lásd erről Eric Zemmour: *Le suicide français* [A francia öngyilkosság]. Paris, 2014, Albin Michel c. nagy vihart kavaró pamfletjét, melynek következtében a szerző „jobb" (értsd: 'baloldali') értelmiségi körökben nemkívánatos személynek minősül, több média kitiltotta, illetve lemondta korábbi állandó műsorait, s a 2015. január 7/9-i párizsi terrormerényletek óta őt is állig felfegyverzett testőr védi, ha kimozdul hazulról.

67 Lásd erről bővebben B.-K.B. 2008, 16–21. !

68 Vö. az előző esszé 19., továbbá jelen írás 24. sz. jegyzeteivel!

69 Lásd erről részletesebben Borsi-Kálmán Béla: Fejesek és „fejesek" (Puskás és Zidane). In Uő: *Az Aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából.* Budapest, 2008, Kortárs Kiadó, 16–21. Chirac a 2002. május 11-i Bastia–Lorient kupadöntőn – korabeli fényképfelvétellel illusztrált – döbbenettel vegyes felháborodásáról, amikor alig fél évvel a (2001. október 6-án) botrányba fulladt Franciaország–Algéria „barátságos" mérkőzés után a nagyérdemű publikum ismét füttykoncertet rendezett a *Marseillaise* felcsendülésekor, lásd újabban Christine Thomas: Des sifflets et une colère [Füttyök és harag], *L'Équipe,* 2015. április 10., 4. A különbség „csupán" annyi volt, hogy októberben észak- és fekete-afrikai bevándorlók második/harmadik nemzedékéből származó fiatalok, míg májusban az SC Bastia „tősgyökeres" korzikai szurkolói cselekedték ugyanazt…

70 Adel Abdessemed a Zidane-„fejest" megörökítő alkotása (vö. fr.wikipedia.org/wiki/Coup_de_tête_de_Zidane;http://fr.wikipedia.org/wiki/Coup_de_t%C3%AAte_de_Zidane) – történelmi távlatból nézvést – valószínűleg éppoly aránytévesztés, mint az új FTC-stadion elé állított csípőre tett kezű háromméteres Albert-szobor (Kligl Sándor műve).

71 Lásd például Philippe Bordas: *Chant furieux* [kb. Szilaj ének]. Paris, 2014, Gallimard (Vö. Sabine Audrerie: Dribbles, flash, slam. *La Croix,* 2014. augusztus 28., 13.)

72 A szövegösszefüggés: *„La faute aux élites? Les élites veulent nous »apprendre à détester tout ce qu'on a aimé et à aimer tout ce que l'on déteste«, selon la magnifique formule de Marcel Gauchet. Les représentants politiques ne servent plus à rien [...]"* Lásd *Zemmour-interjú.*

73 A kolozsvári egyesületek azért látszanak különösen érdekesnek, mert minden jel szerint az A. C. volt a „magyar", az Universitatea a „román" és a Haggibor a „zsidó" csapat. Ez megint csak leképezi az új román nemzet(iség)politikát: az 1920-ig lényegében teljesen (nyelvileg mindenképpen) megmagyarosodott erdélyi, bánsági és partiumi zsidóságot így akarták „leválasztani" a magyar nemzettestről!

74 Marksteiner először „Marcu"-ra románosított, majd Marosvári Béla néven sokáig szerepelt a Csepel első csapatában. (Ez is egy romániai magyar sors...)

75 Ez Perényi-Pecsovszky József esetében *bizonyított!* Vö. kötetünk 54. számú jegyzetével.

76 Vígh József visszaemlékezéseiből immár az is tudható, hogy a két fegyveres testület megegyezett: az év első felében született „hadra fogható" tehetséges futballisták automatikusan a *Steaua,* míg a június 30. után anyakönyvezett kiszemelt játékosok a *Dinamo* állományába kerülnek! (Ez az 1946. május 15-én, illetve 1942. június 3-án, továbbá 1941. augusztus 28-án született Vígh József, Hajdú Károly és Gergely László esetében tényszerűen is bizonyítható!)

77 „Romanisation in football would have been the logical consequence of the constant policy of interwar governements, but the Romanian national football team remained one of the last, if not last national symbol in witch Romanisation did not succeed. Despite the general view of the nation not as civic reality, irrespective of the constitutional stipulations, but as an ethnic project in practice, Romanisation in football remained an issue never fully achieved throughout the interwar period [...] It was only int he mid-1950s that ethnic Romanians became the majority int he Romanian football national teame [...] the late accomplishment of Romanization during the Communists' reign is strongly connected with the establishment of the two departmental clubs in the capital Bucharest, *Steaua* (associated with the Ministry of National Defense) and *Dinamo* (associated with the Ministry of the Interior), wich permitted the decisive shift from Hungarian to Romanian players and from provincial to Bucharest clubs, as providers of the national team." Cătălin Parfene: *Between „Foreigners" and Romanisation: the Romanian National Football Team int he Interwar Period.* Submitted to Central European University History Department. Budapest, Hungary, 2012 (kézirat), 81–82. (az én kiemelésem!– B-K. B.). A román futballban (és körülötte) uralkodó mai állapotok megértéshez megkerülhetetlen Péter László: „Ha kell meghalunk a pályán". A foci, mint jelenség: a mai román labdarúgás, mint szimbólum és társadalmi rítus. *Erdélyi Társadalom,* VIII. évfolyam, 1–2. szám (világhálós elérhetősége: http://erdelyitarsadalom.ro/keziratok/formai-kovetelmenyek/48-hungarian/korabbi-szamok/viii-evfolyam-1-2-szam-2010-1-2/257-peter-laszlo-ha-kell-akkor-meghalunk-a-palyan-a-foci-mint-jelenseg-a-mai-roman-labdarugas-mint-szimbolum-es-tarsadalmi-ritus.html; bbteszociologia.ro/images/stories/et/et8_peterl.pdf).

78 Aligha lehet a puszta véletlen számlájára írni, hogy e keretnek már csupán egyetlen magyar játékosa volt: a balánbányai születésű (1970. május 14.) Selymes Tibor...

79 Lásd bővebben: *La Stegaru „Aveți de apărat onoarea de a fi stegari!" Nicolae Pescaru (1962–1981) Skip Mexico '70... momente, curiozități, foto și video* (elérhetősége: https://steagulrosu.wordpress.com/.../mexico-70-moment..).

80 „Mi-au schimbat numele în campionatul 1963–1964. Ni s-a spus că se supărase un general că erau prea mulți maghiari în echipă la Crișul Oradea. Așa, Szücs a devenit Suciu, Nagy era Naghi, iar Kocsis era scris Cociș. Buletinul nu mi l-au schimbat, doar în presă apăream cu alt nume" (az én kiemeléseim! – B.-K. B.). *Uo.*

81 *TransFórum JENEI Imrével* (az én kiemelésem! – B.-K. B.). Bővebben ld. Móra 2018.

82 Nagyobb időtávban ez egy eljövendő történésznemzedék „feladata leend"...

83 Ezt igen jól illusztrálja az alábbi Woodrow Wilson amerikai elnök és Georges Clemenceau francia kormányfő között (1919. március 25-én lezajlott) párbeszéd: Wilson: *„Mi a magyarok barátai vagyunk."* Clemenceau: *„A magyarok nem barátaink, hanem ellenségeink."* Lásd Jean-Jacques Becker: A *„Monde"* levéltárából. Törékeny béke. *Le Monde,* 2011. július 7. (A cikk eredetileg a *Le Monde* 1994. augusztus 25-i számában jelent meg.) Tartalmi összefoglalója ez: *„A Versailles-i békemű főtárgyalói azzal az ambícióval láttak munkához, hogy megbüntetik a legyőzötteket és garantálják a békét a jövőben. Ám Versailles-ban nem a jobb jövő melegágya körvonalazódott, hanem a nacionalizmusok Pandora szelencéje nyilt ki."* Jean-Jacques Becker (a cikk történész szerzője, az I. világháború történetének egyik legkiválóbb francia szakértője) úgy véli, hogy Clémenceau-t egyetlen meggyőződés vezette: Németország revánsot akar majd venni, ennélfogva Franciaországnak jelentékeny garanciákra van szüksége e kockázat elkerülésére. Becker szerint ezért voltak ilyen súlyosak a Németországra rótt békefeltételek. Továbbá: *„Ausztria-Magyarország pedig egész egyszerűen megsemmisült, egész sor új államnak adva át a helyét, amelyek éppoly törékenyek, mint rosszul felépítettek voltak."*

Idekívánkozó megjegyzés: sem ebben a cikkben (mint a francia politológiai és történészi munkák elsöprő többségében, továbbá a francia közvélekedésben) nem esett/esik szó arról, hogy az Európa (és benne Franciaország) számára gyászosnak, magyar szemszögből pedig fatálisnak bizonyuló I. világháborút megelőző „szövetségkeresési logika" mélyén – akárcsak a versailles-i béketárgyalások folyamán mindvégig! – a franciák (főként Georges Clemenceau!) ádáz revánsvágya húzódik meg: mindenáron vissza akartak vágni a németektől 1871. január 18-án a versailles-i trónteremben elszenvedett megaláztatásáért, illetve ha törik, ha szakad, vissza akarták szerezni Elzászt és Lotaringiát. A „történelmi" Magyarország pedig *az Osztrák–Magyar Monarchia szerves részeként Németország legfontosabb szövet-*

*ségese volt: végső soron **ezért** és **nem** az ürügyként felhozott „magyar nemzetiségi politika" versus „erőltetett asszimiláció" következtében kellett megsemmisülnie.*

84 Todd azt állítja, hogy *La Chute finale: Essai sur la décomposition de la sphère soviétique* [Paris, 1976, Éditions Robert Laffont] című, 25 évesen írt (a Szovjetunió szétesését megjövendölő) s számára nemzetközi hírnevet biztosító művét 1975-ös magyarországi értelmiségi körökben szerzett (budapesti és balatoni) élményei váltották ki! Nagy vitákat kavart *Après la démocratie* [Paris, 2008, Gallimard] c. kötete is. Ugyancsak fontos mű a magyarul is olvasható, az USA bukását (valószínűleg elhamarkodottan) megjósoló *A birodalom után* (Budapest, 2003, Allprint Kiadó) c. esszé is. Érdekes egybeesés, hogy Todd épp a közelmúltban került ismét a francia értelmiségi és politikai viták homlokterébe *Qui est Charlie? Sociologie d'une crise religieuse* [Kicsoda Charlie (Karesz)? Egy vallási válság szociológiája]. Seuil, 2015, 252 oldal című pamfletjével, amelyet maga Manuel Valls kormányfő bírált meg „Ellent kell állnunk a minket körülvevő pesszimizmusnak" *(Nous devons résister au pessimisme ambiant)* c. vitacikkében, *Le Monde*, 2015. május 8., 13. Lásd még ehhez Aude Lancelin és Mathieu Zazzo „Január 11 szemfényvesztés volt" *(Le 11 janvier a été une imposture)* című a *L'Obs* c. hetilap 2634. száma (2015. április 30. – május 6.) címlapján is szereplő exkluzív interjúját Todd-dal (73–76.).

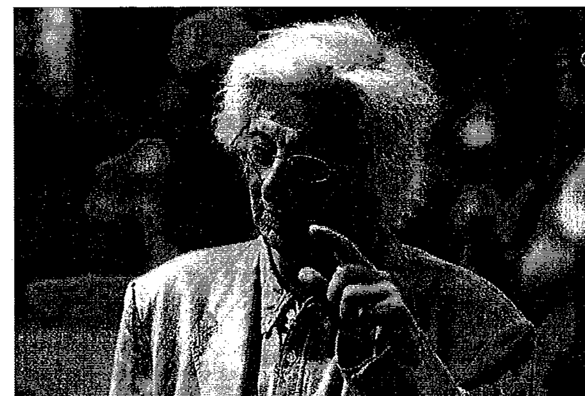
85 „Je pense toujours – je vous l'avais dit je crois – qu'en dépit de sa longue inscription étatico-historique dans l'espace germanique, la Hongrie est une deuxième France qui n'a pas eu de chance." Részlet Emmanuel Todd Borsi-Kálmán Bélához intézett 2014. november 14-i keltezésű elektronikus leveléből.

86 Az ötvenhét éve tartó sorozat 2015. június 26-án sem szakadt meg, mert Franciaország női válogatottja a Montrealban rendezett elődöntőben – bár végig nagy fölényben játszott és a 84. percig vezetett is – végül most is alulmaradt: egy vitatható büntető révén a német csapat egyenlített, majd a 11-es párbajban 5:4 arányban kicsikarta a győzelmet. Érdekes e szemszögből megnézni az *Équipe* c. francia sportlap három nappal korábbi önszuggesztió jellegű beharangozójának főcímét: Complexée, elles [Komplexusuk volna, nekik]? *L'Équipe*, 2015. június 23., 11. De az elnyomni óhajtott zsigeri félelem *mégis* tetten érhető az egyik kulcsjátékos – *Jessica Houara-d'Hommeaux* – szorongással elegyes fogadkozásából: *„Csak ne úgy történjen, mint a fiúkkal" (Uo.)*. Történészszemmel ugyancsak tanulságos a meccs napján publikált felhívás: *Pour changer l'histoire* [Megváltoztatni a történelmet, *L'Équipe*, 2015. 06. 26., első oldal], illetve – másnap – néhány rezignált beszámoló címe: *Mondial de football: le cauchemar allemand des Bleues* [Futball-világbajnokság – a kékek német rémálma, https://www.lemonde.fr/football/article/2015/06/27/mondial-l-amere-defaite-des-bleues_4663058_1616938.html]; *Football – Coupe du monde féminine: la France cruellement éliminée par l'Allemagne* [Labdarúgás – Női világbajnokság: Németország kegyetlenül kiverte Franciaországot, https://www.sudouest.fr/2015/06/27/football-coupe-du-monde-feminine-la-france-cruellement-eliminee-par-l-allemagne-1968364-766.php].

Emlékek és reflexiók E. P. „Mesterről"

Változatok az „aha-élményre" (Részletek)

„olyan sokat nincs mit megbeszélni, de emberek mellé kerülünk, akikkel éveket töltöttünk együtt futballpályán, és most egyszerre, így gondoljuk, megismerjük és ő is minket."[1]

2016. június 9. (csütörtök) – Vörösmarty tér

Esterházy Péterrel „éveket töltöttünk együtt futballpályán". Először 1976–1984 között (tizenegy hónapos megszakítással) a *GALAMBOM FC*, majd 1985–1986-ban az Élet és Irodalom kispályás csapatában; 1982 tavasza és 1989/90 között, ha rendszeresen nem is, de szintén gyakran futballoztunk együtt egy írókból, történészekből, irodalomtörténészekből, publicistákból, tévésekből s képzőművészekből összeverődött „vegyes csapatban" is. Egyike vagyok tehát ama több száz kortárs(á)nak, akik *elsősorban labdarúgóként*, szó szerint „testközelből" kerültek vele közvetlen kapcsolatba. Utoljára 2016. június 9-én (csütörtökön) a Vörösmarty téren találkoztunk

– pár perccel négy óra, azaz *utolsó közszereplése* előtt. (A napokban tudtam meg egy közeli barátjától, hogy előtte három napig kómában volt: „odatúlról" hozták vissza átmenetileg az orvosok.) Sajnos *„olyan sokat nem volt mit megbeszélni"*: 2015. októberi bejelentése óta én is tudtam, halálos beteg, csupán hónapjai vannak hátra. Ezért is halogattam a találkozót; nagyon nehéz ilyenkor bármit is mondani. Ám azon a csütörtöki napon én is végigálltam a hosszan kígyózó sort a Vörösmarty téren, hogy még egyszer odaléphessek hozzá.

„Jó napot kívánok!" – kezdte a Mester. Fáradt, elgyötört hangjából némi akasztófahumorral elegyes cinizmust véltem kihallani: *„Miért csak most jössz? És miért jöttél egyáltalán?"* Nem biztos, hogy valóban így volt, lehet, hogy csak a bennem örvénylő zavaros érzések (szánalom, szeretet, önsajnálat, lelkiismeret-furdalás, szomorúság) miatt gondoltam ezt. Egy olyan kortárs feszélyezettsége, megilletődöttsége munkált bennem, aki, vele ellentétben, kapott még némi haladékot (ha igaz) a Fennvalótól evilági dolgai (el)rendezésére. Pár pillanatig tartott az egész, kezet ráztunk, s én eközben csupán annyit tudtam kinyögni, bár erre nem volt „felhatalmazásom", hogy az egykori „játékostársak" nevében érkeztem. Azt nem mondtam, hogy „búcsúzni", de mindketten tudtuk, legközelebb már csak egy „égi futballpályán" (ha létezik ilyen) üdvözölhetjük egymást.

Az alábbiakban közös „játékosmúltunk"[2] néhány epizódját szeretném feleleveníteni (és értelmezni) – több részletben.

1969 (1970)

Esterházy Pétert egy egyetemi bajnoki meccsen láttam először focizni, talán '70 tavaszán (meglehet, fél évvel korábban); azt hiszem, az Eötvös Collegium vörös salakos futballpályáján, a Ménesi úton, esetleg az akkor még létező BEAC vagy a MAFC stadionban. Küzdelmes, hajtós mérkőzés volt, igazi presztízsmeccs, amilyent csak 20-22 éves, kamaszkoruktól búcsúzó leendő „értelmiségiek" képesek vívni egymással. A TTK csapatában feltűnt nekem egy nagyorrú, viszonylag hosszú hajú, jókötésű srác, aki boszorkányos ügyességgel s elképesztően *gyorsan* (ez persze már legenda, harminc-harmincöt évvel később már ő maga sem hitte volna el, pedig *igaz* volt!) kergette a labdát s közben be nem állt a szája: állandóan cikizte-froclizta társait, ellenlábasait egyaránt, s némi csibészes vagányságért sem ment a szomszédba. Átvillant agyamon: de jól játszik ez a „zsidó fiú"![3] Pár pillanattal (vagy perccel, egyre megy) később megütötte a fülemet, hogy a mellettem álldogáló idősebb „bennfentes" szurkoló (akkoriban még az ún. 'uli-buli' mecscsekre is rendszeresen jártak ráérő s a futballhoz nagyon értő magányos, ötvenen túli férfiak, főként persze nyugdíjasok!) odasúgja szomszédjának: *„Az ott né, az egy gróf!"* Megdöbbentem, s rettenetesen elszégyelltem magam: ekkora barom volnék? Vagy valami másról volna szó?

Hogy némiképp érthetőbbé tegyem akkori elképedésemet, röviden vázolnom kell, hogy 1968–70 között a hajnalig tartó bel-budai házibulikon, melyeken első- és másodéves nappali szakos egyetemistaként (s az FTC tartalékcsapatának játékosaként)[4] rendszerint Hont Ivánnal [1948–2014] (bölcsészkari csoporttársammal s egyik testi-lelki jó barátommal, Hont Ferenc hajdani neves Kossuth-díjas színházi rendező[5] fiával) vettem részt, gyakran nekem szegezték a „klasszikus" kérdést: honnan jössz, *„ki fia borja vagy?"* A válasz többnyire szintén refrénszerűen hangzott: a szinérváraljai zsidónegyedben nőttem föl. Ám azt rendszerint csak további puhatolózásra – „rákérdezésre"– tettem hozzá: *reformátusként!* Ez persze csúsztatás, s a dolog tabujellegén túl korabeli ösztönös beolvadási vágyam bizonyítéka. A valahova tartozás, vagyis a szilárd identitás-meghatározás nehézségeire világíthat rá az alábbi – az érem másik oldalaként értelmezhető – szintúgy csaknem egyidejű esetem: '68 őszén az Eötvös Collegiumban még csak hetente egyszer vagy kétszer – leginkább péntekenként – lehetett az alagsori fürdőt használni (s a kazán amúgy is sűrűn meghibásodott), így aki tisztálkodni akart, az a folyosói mosdók melegvíz-csapjára és befőttesüvegeire fanyalodott. A művelethez persze meztelenre kellett vetkőzni. Megrökönyödve hallottam a hátam mögött (kedves, szekrényméretű bumfordi Jánoshalma-környéki „birodalmi német" származású fiú volt az illető, az E-Collegium kispályás csapatának egyik törzsszurkolója s amolyan 'mindenese'): *„Ki ez a zsidó gyerek?"* ... Mármint én... Azóta is töprengek, mit láthatott rajtam, miféle előttem is rejtett vonásaimat összegezhette halk, inkább meglepett, mint ellenséges kiszólásában zsidósnak. Vajon a szinérváraljai, gyermekkori ortodox játszópajtásaimhoz való öntudatlan hasonulást érzékelte valamiképp? Nem tudom. Mentségére legyen mondva,

akkoriban az én fejemben is igen nagy káosz uralkodott e témában, s hogy mennyire, azt épp az imént vázolt epizód bizonyítja, hiszen, igaz, hogy csak magamban és röstelkedve, de lényegében „lezsidóztam" az egyik legpatinásabb magyar arisztokrata család szépreményű sarját, a későbbi Kossuth-díjas nagy magyar írót...

Mint tudjuk, a jó isten nem ver bottal, mert íme, kölcsönkenyér viszszajár, egy, másfél évvel korábban megkaptam én is a magamét: egyik természetesnek remélt közegemben, a legfranciásabb magyar elitképzőben, a két világháború közötti „népie(ese)k" egyik fellegvárában néztek engem is zsidónak.

Ezt a két közel azonos időben megtörtént jelenetet azért merevítem *most* ki, mert mindkettő, ahogy mondani szokás beégett az emlékezetembe, s nem csak Esterházy Péterhez, hanem az egész magyarországi (főként pest-budai) értelmiségi elithez való későbbi viszonyomat nagymértékben meghatározta. S nyilván énképem, önazonosságom alakulásának is egyik (sors)döntő mozzanata volt/lett. Rövidre zárva a *„Ki vagyok én?"* és a *„Mi keresnivalóm van itt?!"*-szerű alapkérdések talán legfontosabb elemévé vált, amelyekre mindannyian kétségbeesetten kutatjuk a választ életünk végezetéig. Legtöbbször hiába.

Azóta is gyakran kísért a gondolat, miért tévedhettem ekkorát, s bevallom, *akkor* eszembe se jutott azon morfondírozni, miért vélhette *ugyanazt* rólam hajdani kollégista társam. Annyira abszurdnak éreztem, hogy azonnal elvetettem, ösztönösen „hárítottam", lenyomtam a mélytudatomba. S persze 20-22 évesen halványlila gőzöm sem lehetett még arról, hogy a két előítéletes vélekedés *valójában* ugyanannak a „dolognak" a másik vetülete, mondhatni „Janus-arcú" problematika, amely minden magyarnak született ember számára megkerülhetetlen. Akár férfi, akár nő, akár akarja, akár nem. Túlságosan messzire vezetne, ha ebben az emlékezésben próbálnám meg emez számomra 1968 ősze óta szakadatlanul tartó kényszeres kutakodás valamennyi *stációját* s azok részleges eredményeit ismét összegezni. Ez képtelen vállalkozás, lehetetlen feladat volna. Azt viszont *azonnal* ösztönösen megéreztem, ha megfogalmazni nem tudtam is, hogy *lesz közöm* Esterházy Péterhez. Csak azt nem tudhattam, hogy *mi is lesz az,* miként alakul, s hogy rövid időre össze is fonódik (futballista) életünk.[6]

*

De E. Péterre visszatérve: napnál világosabbá vált, a föntebb vázolt jelenetig az égvilágon semmit sem értettem az egészből. Vajon elképzelhető-e – kezdtem az akkoriban a kezembe került 1948-as alapvető Bibó-tanulmányok nyomvonalán[7] kisvártatva tépelődni –, hogy *nem* Esterházy Péter hasonlít valamiképp korombéli szinérváraljai zsidó-magyar (magyarzsidó) játszótársaimhoz,[8] hanem *fordítva:* a Duna–Tisza-közi és partiumi hazai zsidóságnak vannak-lehetnek a magyar arisztokráciából is „alászállott" vonásai, vagyis (mondanám *most* botcsinálta antropológusként, vagy pályája utolsó szakaszába érkezett történészként – egyre megy): a magyar értelmiségi elit és valamennyi „feltörekvő" társadalmi réteg ösztönös *mintakövetéséről,* netán *az egész magyar társadalomfejlődés bizalmasan „kódolt" rejtett dimenzióiról lenne szó?!?*

Teljesen megzavarodtam, a megrökönyödés élménye pedig örökre rögződött bennem: vagy kötözni való bolond vagyok, vagy itt valami titok lappang, s egyszer nem ártana a végére járni...[9] Ugyancsak itt illdomos megemlítenem, hogy a *Harmonia caelestis* francia változatának (Éditions Gallimard) 2001. decemberi párizsi bemutatójáig (amelyen az ottani magyar követség ún. „beosztott diplomatájaként" vettem részt, s utána a francia szervezőkkel együtt beültünk egy közeli kávéházba egy kicsit beszélgetni)[10] úgy rémlett, hogy E. P.-t focistaként két-három évvel *korábban* szemrevételeztem. Emléktorlódásom fő oka nyilván újfent *típustani:* az Arany János 12 Évfolyamos Iskola „háromnegyedes" sashegyi salakpályáján egy edzőmeccsen (vagy valamilyen XII. kerületi középiskolai tornán) 1966 áprilisa táján is játszott az ellenfél teamjében egy észvesztően technikás, ráadásul szerfelett loboncos „tollú" srác, aki hamisítatlan kültelki stílusban rendületlenül osztogatta a „kötényeket" meg az „ernyőket" – s hozzá a „poénokat": („Deszkázd be, kishaver"; „Vigyázz, leviszi a séródat"!) és – ha kellett – a „tüskéket" is. Annak abszolút érvényű felderítése, miként keveredhetett össze eszmélkedő tudatomban a hajdani két alak, közelebbről, hogy mi köze az egykori budai vagánynak a leendő Kossuth-díjas íróhoz, nyilván egy majdani alapos irodalomszociológiai szakmonográfia tárgya lehetne; célom jóval szerényebb: visszaemlékező esszém további részeiben megpróbálom összegereblyézni, és – ha nem is a „teljesség" egyébként soha el nem érhető igényével – itt-ott „értelmezni", mi több, *helyenként tovább is gondolni* E. P.-vel kapcsolatos szerteágazó emlékeimet. Elöljáróban annyi

máris megkockáztatható, hogy sem a Mester írásművészete, sem egészen sajátos kívül-(felül-)állása, vagyis a (kis)magyar *függés* viszonylagos *hiánya*, illetve egyéniségének *másságaként* is fölfogható humanizált és elegánsan ellenpontozott *fölénye* – ti. a magyar értelmiségi elit zöméhez (derékhadához) képest – levezethetetlen s értelmezhetetlen lenne az *arisztokrata származás* (a mindnyájunkban rendületlenül továbbélő magyar régmúlt)[11] és a *proli-fociológia* (a „szocialista társadalom-átalakítási/gyorsítási kísérlet") semmihez és senkihez nem hasonlítható s nem is mérhető harmonikus szociokulturális és individuális *elegye* – a *fent* és *alant* fura s persze hierarchikus *dialektikája* – híján; mármint azon a közhelyen kívül, hogy a labda mindenki számára egyformán gömbölyű. Halkan azért megjegyzem: E. P. labdatechnikája, kombinatív hajlama, s ösztönös játékintelligenciája önmagában véve 19-20 évesen ígéretesebb volt a nála hat évvel fiatalabb, fizikailag viszont jóval strapabíróbb E. M. nevű, sokszoros magyar válogatott testvéröccsénél![12] Olyannyira, hogy egy ízben, a későbbi menetrendszerű óbudai kispályás mérkőzések utáni elmaradhatatlan sörözések egyikén elmesélte volt, hogy az MTK egyik játékosszerzője – meglehet, hogy éppen a legendás „Blumi" – Bakos-Blumenthal Antal, az MTK berlini születésű „örökös intézője" (1915–1995) – csillaghegyi spíler korában ki is szúrta magának, s talán, egy próbajáték erejéig, meg is környékezték...

Épp *most* (2016 augusztusában), könyvei felületes átlapozása során és dedikációi újraolvasásakor bukkantam rá arra az önvallomással felérő betétre, miként látta Ő valós futballista esélyeit, és a maga diszkrét módján hogyan vélekedett ugyanarról; mármint, hogy a technikája és játékintelligenciája *mégiscsak* meglett volna hozzá; amit pár sorral feljebb hajdani játékostársaként – ha úgy tetszik „szemtanúként" –, magam is megpróbáltam összegezni:

> „*[...] fizikailag nem voltam elég jó, rossz se, de semmi segítséget nem kaptam a testemtől, semmi bónusz, ha gyorsaság kellett, ezernyi sprintgyakorlat kellett hozzá, ha állóképesség kellett, robotoltam a hosszú, sötét csillaghegyi utakon; hogy utáltam! Nehezemre esett belátni, hogy a futballistatehetséghez hozzátartozik a test tehetségessége is. Nekem úgy kellett mindent kirimánkodni a testemből.*" (*Harmonia caelestis*, 620. – az én kiemelésem – B-K. B.)

Az (ön)ironikusabb változat – ugyanerről – így fest:

> „*[...]* az író báty – *itt a csatár [E. P.] rendre elmondja azt, ami soha nem hogy igaz nem volt, de még csak nem is gondolta senki komolyan, azt, hogy ez a báty milyen kitűnő futballista volt vagy hát lehetett volna, mindenesetre a mai napig ONTJA a gólokat a csillaghegyi BLASZ II.-es csapatban.*" (E. P. 1988, 231. – kiemelés az eredetiben)

1976–1982 (1983/1984)

1976 tavaszán, vállamon az égőpiros műbőrből készült – egy felvidéki túrán ajándékba kapott – sporttáskával a Március 15. téren bandukoltam a 2-es villamos megállójától akkori (és jelenlegi) munkahelyem, az ELTE Bölcsészettudományi Kara (akkor Pesti Barnabás utca 1.) irányába. Talán április elején járhattunk, amikor az egyetemi oktatás javában zajlott, s az akkoriban még számos „klasszikus" helyen (Nagyvárad tér, a zuglói Pillangó utca és a Postás-pálya, az angyalföldi Újpalotai úti Sporttelep stb.) rendezett pest-budai kispályás labdarúgó-bajnokságok tavaszi fordulója is elkezdődött már. A Mátyás-pince felőli járdán ismerős „arc" közeledett; habozás nélkül hozzám lépett, és azonnal a „tárgyra" tért:

> „*Ráérsz-e ma kora este, mert bajnoki mérkőzést játszunk az Árpád-híd melletti óbudai bajnokságban és »nincs ki a csapat«?*"

Michaletzky György, a TTK tanársegéde intézői minőségben
(Michaletzky György fényképalbumából)

Michaletzky György volt az FC GALAMBOM kapusa, csapatkapitánya és intézője egy személyben, nem mellesleg gróf galántai és fraknói Esterházy Péter (1950. április 14.–2016. július 14.) hajdani piarista gimnáziumbeli iskolatársa, majd „kollégája" a TTK matematikaszakán.

Esterházy Péter, a végzős matematikaszakos egyetemista
(Michaletzky György fényképalbumából)

Mint az ma már szinte köztudott, E. P. is alkalmazott matematikusként kezdte szakmai pályáját, s csupán első két kötete – *Fancsikó és Pinta* (1976); *Pápai vizeken ne kalózkodj!* (1977) – visszhangos sikere után döntött végleg 1978-ban *az íróság* mellett. M. Gy. ellenben nem lett pályaelhagyó: akárcsak e sorok írója szorgalmasan végigjárta az egyetemi oktatói szamárlétrát a gyakornoktól a tanszékvezető kutatóprofesszorig, s csaknem egy évtizeden át a TTK dékáni tisztét is közmegelégedésre betöltötte. (Főként angol nyelvű, magvas matematikai szakcikkeinek száma száz körül jár azóta.)[13]

De akkoriban még mindketten ifjú tanársegédek voltunk csupán, és mint az imént felidézett jelenet is bizonyítja, egy csütörtök délutáni kispályás focimeccs megszervezése s annak remélhető megnyerése legalább olyan *fontos* volt számunkra, mint egyetemi karrierünk esetleges kedvező alakulása, amelynek „íve" természetesen nem volt még akkor tudható.

Akárcsak E. P. életművének majdani dimenziói sem.

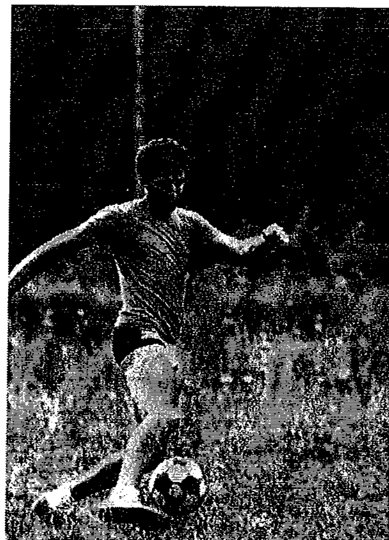
Nehéz dolog a felső matematika
(az ifjú tanársegéd problémamegoldás közben)
(Michaletzky György fényképalbumából)

Szóval így kerültem én az FC GALAMBOM csapatába és – Tömpe János egykori hódmezővásárhelyi csatártársam, majd az NSZK-ba „disszidált" Poór Zsolt elárvult helyét megörökölve – E. P. és „Csucsu úr" (*alias* Légrádi Gábor, szintúgy matematikus végzettségű leendő farmakológiai csúcsmenedzser) mögé a „középpályára". Mert persze, hogy, hogy nem, az enyhén berepedezett állagú, csehszlovák gyártmányú sportszatyor mélyén nem csupán George Călinescu rövidített román irodalomtörténeti kézikönyve *(Compendiu)*, saját kézírásos előadásvázlataim, meg egy elolvasandó vaskos román regény lapult, hanem egy salakpályára is alkalmas gumistoplis futballcipő, fekete klottgatya, melegítőalsó, zokni, továbbá egy agyonmosott törölköző is – minden eshetőségre...[14]

*

Már nem emlékszem, hogy mi lett az eredmény, de azt hiszem, győztünk, ami igen gyakran előfordult, mert a csapat kifejezetten jó képességű „spílerekből" állt: E. P.-n és Légrádi „Csucsun" kívül Szenteleki Károly amolyan „felfutó" jobbhátvédként nemzedéke egyik legjobbja volt (kispályán), és a balbekk is – E. P. hajdani gimnáziumi osztálytársa, Michaleczky Gyuri *Gábor* nevű Kossuth-szakállas testvérbátyja[15] – ha 'masnit' nem

kötött is a labdára, megbízhatóan tette a dolgát... Ami pedig a csk-t (csapatkapitányt), M. Gy.-t illeti, nála jobb „tigrisreflexű kapuvédő" (*Termelési regény*, 199. és 145. – a továbbiakban: *TR*) nem sok védett a nagy-budapesti kispályákon...

'Icsi úr' labdabűvölés közben
(Michaletzky György fotóalbumából)

Szó mi szó, az egyszeri vendégjátékból tartós szereplés lett: 1976 tavasza és 1982. október eleje között hat éven át – aztán, már ritkábban 1983/1984-ben – csütörtök esténként (olykor már villanyfénynél) együtt rúgtam a labdát a fent nevezett urakkal, következésképpen a mérkőzések után én is rendszeresen beülhettem velük a közeli tipikus óbudai „vendéglátó-ipari egységbe" (*TR*, 134.). Ezeknek a közös kocsmázásoknak is külön koreográfiájuk volt: a zömök testalkatú, középkorú pincér pontosan ismerte a „játékosok" szokásait, szó nélkül hozta a korsó söröket a 'zömnek' – köztük E. P.-nek. No meg azt is számon tartotta, hogy Michaleczky Gyurinak, akit barátja, E. P. Mester „Icsi úr" gyanánt örökített meg a „hálás" utókor számára nemzedékünk emblematikus alkotásában, az épp akkoriban „íródó" *Termelési regény*ben – egy korsó szódavíz meg egy behűtött zacskós tej dukál: igazi különcként csak így volt képes szomját oltani...

Esterházy, almamajszolás közben, pályája kezdetén
(Forrás: http://soderlulu.blogspot.hu/2016/07/esterhazy-peter-es-en.html)

A „Mester" étkezési szokásairól alig őrzött meg valamit a memóriám, gyaníthatóan azért, mert amolyan „mindenevő" volt. Arra azért emlékszem, hogy pár évvel később egy másik kisvendéglőben engedélyt kért tőlem, hogy a vörösboros marhapörköltemből „tunkoljon" egy kicsit. (Ez a fajta ínyencség hamar meglátszott rajta: kifejezetten kövér ugyan sohasem lett, de végtagjai harmincéves korára egyenletesen megvastagodtak, vagyis, focista szlengben, „ráhízott", s kedves arcán hamar megjelent a jellegzetesen „esterházys" toka...[16] Vagyis az 1969/70-es szilfid alkat és mozgékonyság egyaránt hamar odalett... Mindez sajnos előrevetítette a későbbi testi bajokat; térde nemigen bírta a túlsúlyt, egy kicsit el is nehezedett, s 1980 után elég gyakran jelentett sérültet. Aztán, már negyven körül, csupán a vasárnap délelőtti passzolgatások maradtak a kertben a fiatalabb, „második generációs" gyerekekkel... később már az sem, úgy ötvenéves kora körül „jött" a csípőprotézis, s így minden mozgásnak egyszer és mindenkorra befellegzett... Gyanúm szerint a kényszerű mozgáshiányos életmód valamiképpen hozzájárulhatott ahhoz, hogy az alattomos kór idő előtt megtámadja szervezetét...)

Saját *gourmand*ságáról[17] különben így vall:

„Viszont az évadzáró vacsora az jó. Én mindenképpen szeretem, mert sokat tudok megenni pacalból – bizonyíthatóan 3-4 tányérral –, és ez időlegesen visszaállítja az évad [értsd: futballszezon – B.-K. B.] *közben tárgyszerűen és szakmailag (általam) megtépázott becsületemet. »Mégiscsak rendes pali«, mondják a fiúk tisztelettel, mert még erős paprikát is eszem hozzá (a pacalhoz).” (A kitömött hattyú, 237.)*

*

A kocsmai beszélgetésekből szinte semmi nem maradt meg bennem. Annál is kevésbé, mert nagyon összeszokott társaságot alkottak. E. P. és M. Gy., mint már volt róla szó, még a Piarista Gimnáziumból jól ismerték egymást,[18] s a csapat legtöbb tagja is legalább fél évtizede együtt játszott a TTK kispályás válogatottjában, amelyben korábban Tömpe Jánosnak is „bérelt helye” volt, amíg 1973-ban ki nem „öregedett”. Én is innen ismertem őket, mivel az E-Collegium társulata azonos volt a bölcsészválogatottal, így 1969 és 1973 között gyakran láttuk, pontosabban *néztük* egymást az ELTE futballtornáin. Úgy rémlik, hogy össze soha nem kerültünk, de érzésem szerint 1970/72-ig jobbára *mi* győztünk volna, majd fordult a kocka s az *ő* javukra billent volna át a mérleg: 1973 őszén például Pécsett, amikor az országos egyetemi bajnokságot is nagy fölénnyel nyerték, minden bizonnyal simán kikaptunk volna tőlük. Mindez, talán azért is, mert nem kellett sohasem „összecsapnunk”, kölcsönös rokonszenvet szült, amelynek alapja, azt hiszem, leginkább a hasonló „technikás” ('magyarosch') játékstílus lehetett, ami ugyebár hasonló világszemléletet sejtetett. Ebből következett, hogy 1973 májusában, amikor csapatunkból többben: Juan Alberto Cabello (ő már kicsit korábban), Pócza János és jómagam „szögre akasztottuk” a tornacipőt, egy a BEAC Sporttelepen rendezett „gálameccsen” épp ők búcsúztattak bennünket, köztük engem. (Az eseményt több jól sikerült közös fénykép is őrzi!)

Valószínűleg e búcsúmérkőzés baráti hangulata tette lehetővé hosszúra nyúlt *vendégszereplésemet* a GALAMBOM FC egyesületében, amely, mint a föntebbi sorokból is kiderült, nem egyéb, mint – a két világháború közötti E-collegisták szavajárásával – a hajdani „dögészválogatott” időbeli meghosszabbítása.

Az E-Collegium „aranycsapata”
(az 1971/1972-es budapesti egyetemi kollégiumi bajnokság győztese)
balról jobbra: állnak: Galántai Ambrus (kapus), Juan Alberto Cabello (balbekk), Pócza János (söprögető) és Kiss Máté ('intéző'). Guggolnak: Csizmadia Miklós (csk), Gidai Árpád, Kálmán Béla
(Csizmadia Miklós fényképalbumából)

Bemelegítés közben. A fényképen látható „játékosok”: hátul: Tömpe János, Esterházy Péter (mackónadrágban), Szenteleki Károly; elöl: Csizmadia Miklós és Pócza János. Budapest, 1973. május végén (BEAC Sporttelep)
(Csizmadia Miklós fényképalbumából)

Életkép a búcsúmeccsről: a „Mester" konstatálja: gólt kapott a csapata: Esterházy Péter (melegítőalsóban) és hárman az E-Collegium csapatából (balról jobbra: Mindák Pál, Kálmán Béla és Pócza János) Budapest, 1973. május végén (BEAC Sporttelep) (Csizmadia Miklós fényképalbumából)

De az óbudai kiskocsmák hangulatához visszakanyarodva, már csupán azért sem kapcsolódhattam be intenzívebben a tereferékbe, mert az előzményekből s az összeszokottságból fakadóan a társalgás többnyire „kódolva" volt: röpködtek a célzások, az olykor enyhén pikírt, évődő megjegyzések s különösen a „poénok" olyan témákról, megtörtént vagy csupán kitalált eseményekről, amelyekről egy „új fiúnak" a dolgok természeténél fogva „lövése" sem lehetett. Különösen az *M. Gy.–E. P.–L. G. trió* volt elemében: zsákszámra gyártották a szóvicceket és a szellemesebbnél szellemesebb „bemondásokat" olyanformán, hogy egy kívülálló csak a fejét kapkodta; örülhetett, ha harminc/negyven százalékát fölfogta a villódzó közléseknek,[19] a futballöltözőkben amúgy is megszokott ugratásoknak. Ráadásul mindennek számomra még egy különleges „stich"-je is volt, ami

persze csak jóval később tudatosodott bennem: ez a társaság nagyságrendekkel „urbánusabb" volt, mint azok a futballközegek, amelyekben én addigi életemben megfordultam. Mármint Szatmáron, Sárospatakon, vagy akár a sashegyi Arany János Gimnáziumban – a Csepel SC-ben, a BEAC-ban, a hódmezővásárhelyi katonacsapatban s végül az FTC-ben megismert, szerényebb miliőből származó egykori játékostársaim elsöprő többségéről nem is beszélve. De még az Eötvös Collegiumban 1968 őszén összekerült s mindmáig összetartó színvonalas baráti köröm legtöbb tagjától is különböztek újdonsült játszótársaim: egy kicsit jobban voltak „eleresztve", némileg másképp, választékosabban öltözködtek, más volt az ízlésük, különböztek szófordulataik, másképp járt az eszük is. A humoruk, világlátásuk, egyszóval a mentalitásuk volt eltérő a mienktől, amin persze az értendő, hogy főként az enyémtől, aki ugyebár „egy szomszédos baráti ország" alig polgárosodott távoli zugából érkezett.

S itt célszerű egy újabb rövid kitérőt tennem, hogy teljesen világos legyen, amit mondani szeretnék: az „*urbánus*"-on én sohasem a zsidó származást, hanem a mindenkori polgáriasultság/civilizáltság/kifinomultság[20] – Szemere Bertalan és Kemény Zsigmond korabeli kifejezésével „polgárisodás" – fokát értem, amelynek mindenütt a világon történelmi, szociológiai és mentális okokból nagyon erősen hierarchizált: állomásai, lépcsőfokai, fejlettségi szintjei, garádicsai vannak, amelyeket el kell érni, meg kell mászni, meg kell teremteni, ki kell vajúdni, és minél szélesebb társadalmi környezetben szervesen meg kell(ene) gyökereztetni. Ez persze mondhatni köztudott, mint ahogy az is *evidencia,* hogy emez *modernizáció*nak, „polgári átalakulásnak" hívott *folyamat*nak objektív törvényszerűségei vannak, amelyek hatásmechanizmusa alól senki sem tudja kivonni magát, mindenkire érvényes, ha akarja, ha nem. Az sem titok, hogy mindehhez óhatatlanul kimondatlan értékképzetek, sőt alig változtatható, szívós előítéletek társulnak – kivált Magyarországon. Magyarán: nagyon nem mindegy, hogy kit hová visz a gólya, milyen családba, mikrokörnyezetbe születik, miben nevelkedik, másképpen szólva: miként „szocializálódik". És nem utolsósorban: *hol!?!* Mondjuk Parassapusztán vagy Nemesvitán-e, vagy, példának okáért, a Zugligetben, a Svábhegyen, a Feneketlen-tó környékén, a Római-parton, Zuglóban, a „nyóckerben", netán a Rózsadombon vagy a Lipótvárosban. Minden mérsékelten iskolázott magyar férfi és

nő fejében, eszében, reflexeiben (mélytudatában) gomolyog valamiféle elképzelés a „jobb kerületekről", a „jobb iskolákról", a „jobb körökről" – akárcsak a „jó" és kevésbé „jó" családokról. Meg arról is, hogy van-e különbség Budapest, a főváros, a *centrum* – és a *vidék* között. Nyilvánvaló, hogy változatlanul *van*, a „vidéki" szavunk értelme, érzelmi töltése továbbra sincs nagyon távol a 'műveletlen', 'bárdolatlan', 'bumfordi', 'elmaradott', 'ügyefogyott', 'esélytelen', 'körön kívüli' stb. szemantikai tartománytól, ahonnan már csak egy apró lépés a még negatívabb régió, amelynek alján a „paraszt" (prosztó), a „proli", bunkó, surmó, suttyó, sutyerák és egyéb szinonimái szerepelnek... (E. P. különben egy helyütt *parlag*it mond, sőt egy meg nem nevezett forrásra hivatkozva még össze is vonja a két fogalmat: „vidékiesen durva, műveletlen »személy, megnyilatkozás«", továbbá „nyers [modorú]" [ember] gyanánt rögzítve, vö. *Ki szavatol a lady biztonságáért?* 87.)... Ha valaki venné a fáradságot magának, és szorgos kutatómunkával pontos adatokat gyűjtene a mai magyar lakosság képzeteiről az „elit", az „előkelőség" s a „kiválóság" fogalmáról, mibenlétéről, bizonyára meglepődne, hogy a viselkedési mintákban, az ízlésben, sőt a nyelvhasználatban is milyen előkelő helyen maradt – persze az eredeti, 1910 körül rögzült *mintá*hoz képest jócskán kifacsarodva – az „úriember" és, bár ritkábban, az „úrinő"...

Erről, nem sokkal megbetegedése előtt, 2014 végén, E. P. így ír:

„[...] nem vagyok arisztokrata, ma Magyarországon, ha valaki nem tudná, nincsen arisztokrácia, nincsenek arisztokraták (legföljebb látogatóban). Olyanok vannak néhányan, kiknek az apjuk, nagyapjuk (és így tovább egy ideig) arisztokrata volt. Én is ilyen vagyok. Amúgy magyar író, republikánus.

Menjünk tovább a nagy, közös nincsünkben: Urak sincsenek, úrinők sincsenek. A polgárokat egy kezemen meg tudnám számolni. Általános formátlanság hona hazánk. Soha nem álltunk nagyon jól, a formák mindig nagyon közel voltak a formalitáshoz, közel a saját ürességükhöz."[21]

E gondolatmenetbe illeszthető az is, hogy fura, de valójában nem meglepő módon a közvélekedés kevésbé minősíti „vidékinek" a dunántúli Pécset, Veszprémet és Győrt, mint a Duna–Tisza-közi Kecskemétet, az ország

keleti felében található Békéscsabát vagy a „kálvinista Rómát", azaz Debrecent – talán Szeged kivételével. S akkor mit szóljanak azok, akik valóban eldugott, isten háta mögötti kisközségekben vagy egyenesen tanyákon töltötték gyermekkorukat, és innen 'indulva' kell(ene) behozniuk szerencsésebb nemzedék- és honfitársaik mérhetetlen helyzeti, 'születési' előnyét. Ebből, most erősen leegyszerűsítve az következik, hogy a „verseny" eleve egyenlőtlen, s bár nem beszélünk róla, csaknem minden „hátrányosabb helyzetű" magyarban feszültségeket, frusztrációkat, irigységet, kompenzálási vágyat, amolyan „csak azért is megmutatom" attitűdöt vált ki. Azokban is – ösztönös védekezés, hárítás, „összezárás" formájában – akik „felül" vannak, s még inkább azokban, akik – állandó „bizonyításkényszernek" engedelmeskedve, s valljuk be: sokszor nemigen válogatva az eszközökben – „alulról" a helyükre *igyekeznek*. Az „eredmény" pedig nem is lehet más, mint kijegecesedni nem tudó társadalmi osztályok, felibeharmadába maradt szociológiai rétegek, erkölcsi értékek, viselkedésnormák s ízléskategóriák egymásra torlódása, irányvesztés, zűrzavar, törtetés, úrhatnámság, „urizálás". „Katyvasz."

Megint Esterházyval szólva:

„Van új harács és uriz. Ez azonban egyáltalán nem meglepő, az ellenkezője volna az. Hogy első generációsok úgy viselkedjenek, mintha már régóta... régóta gazdagok volnának, a hatalomban volnának, és nagy könyvtáruk volna eleve, egyáltalán, mintha örököltek volna valamit.

De semmit, úgy értve, semmi használhatót. Elindultak, és nem volt semmijük, csak a tehetségük, az erejük, a kitartásuk, és persze ezek árnyékos változatai, a bírvágy, a kíméletlenség, az önzőség, a törtetés, rámenősség és gátlástalanság. Ez nem volt a 16. században sem másképp.

Urizálni nem úri dolog. De mi az, hogy úri? (Vajon értelmes kérdés ez ma egyáltalán?) Valami homályos formaérzék-szerűség. Például az erkölcshöz is csupán így van köze, úriember ilyet nem tesz. (Igaz, ha arra gondolunk, hogy ún. úriemberek mi mindent elkövettek, akkor azt kell mondjuk, hogy az úriember nem a következetességéről ismerszik meg.) Viszont honnan a véreres bánatból volna itt valakinek is formaérzéke, eltekintve azoktól, akiknek van? Mert személyes kivételek mindig vannak, nincsenek urak, de néhányat azért ismerünk, úrinőt is (a hölgy

szó használata jól mutatja a zavart katyvaszt), polgárság sincsen, de polgárok, elenyésző számban, vannak."[22]

Megfigyeltem különben, hogy az általam „belülről" is megismert zsidó-magyar (magyar-zsidó) családok egy részében mindmáig kitapintható egy ellentétes előjelű (többnyire nem is tudatos) „versenyszellem" maradéka: csak azért is megmutatjuk „ezeknek", vagyunk olyan „jó magyarok", mint ők, netán különbek is! Ez a XIX/XX. századi megkésett „polgárisodás" magyar változatából eredeztethető dacreakció nemegyszer még olyanokban is fel-felhorgad, akik, történelmileg sajnos érthetően, nem tudták/tudják megemészteni, „feldolgozni" a Soát (ép ésszel nem is igen lehet!), és már régóta meghasonlottak a „klasszikus" magyar nemzeteszmével s főként annak „járulékos elemeivel". Ez az attitűd az én szememben a nagy- és dédszülők „örök időkre" szólónak érzett, feltétel nélküli betagozódási, sőt beolvadási vágyának alig kétségbevonható bizonyítéka, amit „legbeszédesebben" épp a magyar nyelv *anyanyelv*vé válása igazol. (Hajlamosak vagyunk ugyanis megfeledkezni róla, hogy a *spanyol/ladino* és a *német/jiddis* után ez az erős érzelmi azonosulást feltételező jelenség mindössze harmadszor fordult elő az európai zsidóság hányatott történetében.)[23] S az pedig már végképp nagyon kevés emberben tudatosodik, hogy a „maradék ország" különféle régiói, meglehet Pest-Buda némely patinás kerületeit is ideértve, az imént vázolt „lépcsőzetes fejlődés" értelmében más-más történelmi időbeliségben, idősíkban *is* vannak egymással (egymással szemben), ergo, tudtunkon kívül *mi, mai (kortárs) magyarok* akár tíz-húsz, olykor harminc-negyven évnyi differenciát, felhalmozott/örökölt előnyt s (inkább) hátrányt viselünk génjeinkben és személyiségvonásainkban, mentalitásunkban. Hát még a „leszakadt nemzetrészek" 1920 óta más-más történelmi és „nemzetépítési" erőtérbe került tagjai? Hát ezért oly nehéz a változatlanul *közös anyanyelv* ellenére szót érteni egymással... Ezt ugyan el lehet ütni azzal a közhellyel, hogy minden ember (sors) más, egyszeri és megismételhetetlen (Ady: „Észak-fok, titok, idegenség, Lidérces, messze fény"), de *mégis*... Mindez a ki nem mondott – *kibeszéletlen* – szerfelett bonyolult, történelmileg öröklött társadalom-lélektani „helyzet" persze állandó súrlódások, akár politikailag (hatalomtechnikailag) is kiaknázható kisebb-nagyobb konfliktusok melegágya, s nem kell szakképzett szociológusnak vagy lélekgyógyásznak lenni annak belátásához, hogy bizony, ha egy kicsit megkaparjuk, ez a forrása *egymás* – magyarnak született honfitársaink (vagyis *mi magunk*) – *iránt* táplált rokon- és ellenérzéseink bonyolult szövevényének is. Amelyek között az elmúlt évszázad „zsákutcás" társadalomfejlődése (felemásra sikeredett „polgárisodása") és sajnos immár tényleg kudarcnak minősíthető nemzetépítési (megtartási) törekvései végeredményeként inkább a zsigeri ellenszenvek dominálnak, semmint a „keresztényi szeretet" vagy a „felebaráti szolidaritás". *Már magunkat sem szeretjük – a másikban, a másik magyarban!* Hiszen többnyire az ő szemében is gyanakvást, bizalmatlanságot, előítéletet látunk, érzünk, legalábbis feltételezünk, ha ritkán merjük is megfogalmazni, bevallani magunknak, újfent E. P. modorában: „Magunkat gyűlöltük egymásban." (*Kis magyar pornográfia*, 117–118.)[24]

Megint túlságosan megterhelné ezt az emlékezést, ha, akárcsak vázlatosan is, megkísérelném kijelölni/meghatározni emez újabb történelmi úttévesztés megannyi állomását.

Ehelyett csupán egy tömör összegzést ajánlanék *megfontolásul* az Olvasó figyelmébe, amely súlyos bilincsként, mondhatni valódi rabláncként gátolja mozgásterünket, bénítja társas reflexeinket, s megmételyezi politikai ösztöneinket. S főként acélkalodába zárja a minderről kialakított fogalomkészletünket, nézeteinket és gondolkodásunkat!

Így fest, két részletben:

ad 1: az 1918–1921-es, az 1944–1945-ös, az 1948–1951-es, az 1956–1957-es, az 1988–1992-es, valamint 2010-es – történelmi kataklizmákkal (Trianon, II. világháború, holokauszt, szovjet megszállás és „érdekszféra", *1956*) elegyes -rendszerváltások/változások/változtatások[25] és módosulások összhatása következtében nem csupán a *polgári átalakulás valódi tartalmának* nálunk egybefolyó (külön kategóriaként csupán mesterségesen szétválasztható) nemesedés/polgárisodás *folyamata* nem mehetett végbe, hanem annak eredeti szociológiai/mentális értelme is megzavarodott, elhalványultak a korábbi erővonalak, elhomályosultak a viselkedési *minták* és a *típusok* (férfi és női karakterek) amelyek köré, szerencsésebb esetben, szervesülhetett és maradandó módon megszilárdulhatott volna.

ad 2: másképp fogalmazva: jól ismert „történelmi viszontagságaink" végösszegeként mindnyájan, a magyar társadalom mindegyik rétege,

a magyar zsidók (zsidó magyarok) *is* megrekedtünk az 1910-es/1914-es, többnyire csak felében-harmadában valódi polgár, ám annál 'magyaroschabb',*úriember/úrinő*" szinten, amely a Horthy-korszaktól mindmáig – valódi kijegecesedés helyett – csak tovább torzult.

Nagyon sajnálatos módon ugyanis ennek pont az ellenkezője történt: mivel *a folyamat* nem volt végigfuttatható, maga a magyar társadalom(fejlődés)/'polgárisodás' maradt befejezetlen, töredékes: szociológiailag és tudatilag egymásra torlódott társadalmi rétegek laza és alig szervesült konglomerátuma. Kulimász. Vagy, megint Esterházyval szólva: „katyvasz". Torzóban, felemás, cseppfolyós állagban, (nemzet)tudatilag meghasonlott állapotban, nagyjából az 1910-es/14-es szinten érte meg az 1948/49-es „fordulat évét", amikor, ráadásul, szovjet mintára, kíméletlen ideológiai „osztályharc" indult mindazon szociológiai, társadalomtörténeti és mentális részeredmények (vö. „burzsujok", kulákok s egyéb „osztályidegenek", a 'néphatalom ellenségei') felszámolására, amelyeket, noha töredékesen, a magyar társadalom időközben mégiscsak kivajúdott magából. (Különösen károsnak bizonyult a magyar „paraszti polgárosodás" kezdeményeinek módszeres irtása.[26]) Ezért van az, hogy szinte nem is létezik olyan magyarországi társadalmi réteg, sőt talán egyetlen magyar család sem, amelyet az elmúlt évszázad során ne ért volna valamilyen súlyos megrázkódtatás, maradéktalanul elégedett lenne helyzetével, jól érezné magát a bőrében, s tagjai megbékültek volna közelmúltjukkal és sorsukkal. Különösen nem a magyar zsidók (zsidó magyarok) akiket még mindezen felül a történelem immár elismerten legborzalmasabb, államilag szervezett kiiktatási kísérlete, a jóvátehetetlen holokauszt traumája is sújtott, annak minden, máig ható, következményével.[27] Végső soron innen eredeztethető az általános bizonytalanság, gyanakvás, szorongás, elemi szolidaritáshiány, elégedetlenség, állandó kompenzációs igény, mások teljesítményének, esetleges sikerének gyanakvó méricskélése, vagyis mindaz, amit *mi* mai *magyarok* olyan jól ismerünk, s amellyel nemhogy szembenézni/szembesülni alig tudunk, de legtöbbször szavakba foglalni, fogalmakba önteni – értelmesen *beszélni* róla – sem!

Gyakran kísért a gondolat, hogy kevés kivétellel minden magyar úgy érzi, „tartoznak" neki, valamilyen kárpótlás „jár(na)" a családját s esetleg személyét ért mindenféle sérelemért, „betartásért", s ha nagyon őszinték akarunk lenni, a leghelyesebb talán épp az volna, hogy a megismerkedés pillanatában, a beszélgetést *kölcsönös bocsánatkérés*sel kellene kezdeni az egymásnak – egymás családjának, felmenőinek, társadalmi rétegének – véletlenül s gyakran egyenesen szántszándékkal („nemzethűségi szempontból" utóbb „osztályharcos alapon") okozott történelmi traumákért... (Ez még akkor is nehezen vitatható, hogy a vidék, a kis falvak parasztsága ebből jórészt kivonható.)

Az elmúlt három évtizedben, külhoni ösztöndíjasként és diplomáciai szolgálataim alatt többször is megtapasztaltam, mennyire *nem értik* a külföldiek, mi bajunk egymással! Miért fordul elő oly gyakran, hogy évtizedes barátságok mennek tönkre egyetlen félreértett mondat, kijelentés miatt, gyümölcsöző szakmai kapcsolatok szűnnek meg máról holnapra, mert kiderül (legalábbis felmerül a gyanúja), hogy valamelyik partner, úgymond, „lecsatlakozott" a másik 'oldalhoz'. *Nincs (már) velünk, tehát ellenünk – lehet!* Ilyen körülmények között fel sem merül(het), hogy *oldalak* márpedig nincsenek: változatlanul csak a kétféle eredetű, de egylényegű értékrendszer (a „régi" nemesi és a „modern" polgári harmonikus összedolgozása) *van*, továbbá, napi feladat gyanánt: *munka* és *minőség*, a XIX. századi *magyar progresszió* eltökélt folytatása, az egyszer talán valóban megvalósítható nyugati (citoyen típusú), valóban polgári jellegű magyar középosztály megteremtése érdekében – „oldalazás" nélkül. De ez nyilván odébb van még...

Ám mégis *innen kellene, minél előbb* közös erővel ismét elrugaszkodnunk! Hacsak nem akarunk egyszer és mindenkorra beletörődni Jászi Oszkár baljós próféciájába, amely így hangzik:

> *„öntudatos polgári osztály (angol vagy francia értelemben) sohasem volt és minden valószínűség szerint éppoly kevéssé lesz Magyarországon, mint ahogy nem volt Oroszországban sem."*[28]

Egy esetleges még újabb „rendszermódosulás" feltételeiről különben ezt írja egy a közelmúltban publikált fontos esszéjében Gyurgyák János:

> *„Úgy tűnik ugyanis, hogy korszakhatárhoz érkeztünk, az egypólusú, amerikai dominanciára épült világ a vége felé közeledik, s a neoliberális, globális, deregulációra alapozott gazdasági rendszer egyenlőtlenségei és*

erkölcsi fogyatékosságai is megteremtették az ellenerőt: a politikai-gazdasági elit ellen mindenkor és minden eszközt megragadni és lázadni kész tömegeket. Ez viszont könnyen véget vethet a balközép és a jobbközép erőegyensúlyán és váltógazdaságán, valamint a középosztály erején alapuló demokráciáknak. Másrészt, Magyarország az örökös megszakítottságból, az újrakezdések bűvös köréből csak úgy léphet ki, ha a magyar politikai, gazdasági és értelmiségi elitünk legalább minimális konszenzusra jut a jövőt, a hogyan továbbot illetően. Mert Ernest Renannak alapvetően igaza volt, amikor azt állította, hogy a nemzet közös emlék a múltból és közös terv a jövőre. A 20. századi történelmünk legsúlyosabb kártétele, egy valóságos morbus hungaricus éppen az volt, hogy ebben, azaz a közös célban soha nem tudtunk megegyezni, soha nem tudtunk egy tapodtat sem előrelépni. A 19. század végétől kezdve ugyanis függetlenségiek álltak szemben kiegyezéspártiakkal, urak parasztokkal, majd radikális progresszívek állagőrzőkkel, népiek urbánusokkal, nemzeti kommunisták internacionalistákkal, 'nemzetiek' 'liberálisokkal', súlyos Orbán-fóbiában szenvedők vakhitű orbánistákkal, kölcsönösen tagadva mindazt, amit a másik képvisel, s kölcsönösen kitagadva a nemzetből egymást, hazaárulónak, hitszegőnek vagy éppenséggel reakciósnak, fasisztának, nacionalistának bélyegezve a másikat. Mindenütt csak megvetés, ellenszenv, rosszindulat, gyűlölet és meg nem értés. Ezt a súlyos, mély és kontinuus törésvonalat és megosztottságot nem sikerült meghaladni a múlt század során. Mint ahogy a többi kardinális, nagy kérdésekben (nyugati felzárkózás, nemzetegyesítés, versenyképes polgári osztály kialakulása, szerves építkezés, társadalmi szolidaritás, az oktatás- és kultúrpolitika jelentőségének felismerése) sem sikerült áttörést elérni. A múlt hagyatéka itt él velünk ma is, s 21. század elején a megoldástól ugyanolyan távol vagyunk, mint a 20. században voltunk.[29]

*

Gyurgyák gondolatmenetét folytatva, a mindenkori magyar(országi) elitstruktúra és -mentalitás további súlyos ballasztja, hogy az imént vázlatosan érintett hányatott és zaklatott, rendkívül ellentmondásos – s valljuk be: távolról sem rokonszenves – „magyar fejlődés" következményeként

épp az ment lassanként feledésbe, ami a lényege: hogy egyik időlegesen hatalmi pozícióba került réteg (s értelmiségi holdudvar) – Rákosiéktól mindmáig – sem vesz tudomást arról, hogy maga is csupán egy természeténél fogva *objektív modernizációs és nemzetépítési folyamat* valamelyik soron következő, eleve tökéletlen, félbemaradt, befejezetlen *stádiumának* értékvilágát és ebből eredeztethető mesterséges hierarchiáját teszi meg *abszolútum*nak. Magától értődő magabiztossággal (?) hirdetve, hogy csak az lehet üdvözítő, amit ő gondol annak, s csak azok lehetnek rátermett vezetők, ideológusok, egyetemi professzorok, akadémikusok, akik „saját" szociológiai/ideológiai rétegükből származnak, durvábban: „a mi kutyánk kölykei". S persze, további következményként ezek a tiszavirág-életű elitek innen (onnan) próbálták/próbálják átrendezni, olykor radikálisan átalakítani, inkább kevesebb, mint több sikerrel a régmúltból öröklött, szívósan továbbélő társadalmi struktúrákat, rejtett mentális és kulturális erővonalakat, előítéletes kliséket, beidegződéseket. Ahelyett, hogy belátnák, netán tudomásul is vennék, hogy senki sem tudja saját árnyékát átugrani, „nagy ugrások", ha vannak is nagyritkán a történelemben, inkább visszafelé szoktak „elsülni", igen gyakran azt is lerombolva, ami esetleg értékálló, mi több előre vivő, további felfelé vezető lépcsőfoknak tekinthető...[30]

Kell-e mondani, hogy ez a lényegében 1948 óta tartó, állandósulni látszó mesterséges 'értelmiségi osztályharc' nem csökkenti, inkább még tovább, már-már az elviselhetetlenségig növeli a Bibó István szerint már legalább az 1867-es kiegyezéstől létező kis/nagy/magyar *kontraszelekciót?!?* És nem csupán a magyar futballban...[31]

Minthogy pedig – mindettől függetlenül is – a méricskélés, szortírozás „ki fia borja"-szellem időtlen idők óta létezett, és – a föntebb vázolt *rendies* magyar társadalom(szerkezet) és *mentalitás* makacs csökevényeként – még nagyon sokáig így is lesz Magyarországon, minden marad a régiben: az emberfia (bárhonnan származzék is) valahonnan egy kicsit mindig kívül reked. A szomorú „helyzet" ugyanis valóban az, hogy minden magyar írástudó (filozófus, esztéta, író és historikus olykor még egy történész-futballista is), pontosabban a „szerző" személye és műve (ha van neki) – a „társadalmon belüli kényszer" láthatatlan erőinek (s évszázados reflexeinek) engedelmeskedve – a különféle (sokszor csak vélt) értelmiségi csoportérdekek prizmáján tovább torzulva) nem olyannak *látszik*, amilyen

valójában. Jobb, több, vagy rosszabb s kevesebb lesz abszolút értékénél, aszerint, hogy ki (vagy melyik csoport-csapat) minősíti. Ezt a mondatot saját korábbi tapasztalataimat összegezve 2002 áprilisában írtam le,[32] de nem hinném, hogy másfél évtized után egy szemernyit is változtatnom kellene rajta. Annál is kevésbé, mert időközben megtaláltam egy sajnos szintén korán elhalt történész-szociológus barátom, Tóth Zoltán (1943–2015) az enyémnél jóval tömörebb véleményét. Így hangzik: *A [...] (magyarországi) társadalmi osztályozás nemhogy értéksemlegességre törekedne, hanem ellenkezőleg rendi, majd később rendies polgári osztálykategóriáinak érvényességét is, a személyek állásának jogosultságát is egy másik síkról kell elnyerje, minősítés formájában." „A [magyar társadalomfejlődésben és közgondolkozásban] a mindenhová lehatoló rendi választóvonalak mindkét oldalán s mindenfajta társadalmi különbséghez, a társadalmi felemelkedés minden formájához minőségi képzetek kötődtek, amelyek kifejeződtek a csoportok egymással szembeni bánásmódjában s a kapcsolati formákban."*[33] Ennélfogva Magyarországon *bárkivel* megtörténhet (mint ahogy a múltban oly sokszor megesett), hogy vagy *eleve* „leírják", vagy ha – menet közben – netán „rossz fát tett a tűzre", esetleg felmerült a „helyezkedés" vagy „lecsatlakozás" gyanúja, egyszerűen nem vesznek (többé) tudomást róla. Ez persze nem jelenti egyszersmind (automatikusan) azt is, hogy azért ne tudnák: ténylegesen mennyit nyom a latban, focista nyelven: „milyen játékos"... Ám műveire alig vagy egyáltalán nem hivatkoznak többé, konferenciákra nemigen hívják meg s többnyire rossz hírét keltik – mindkét „oldalon". Ennél is rosszabb, hogy a tanítványi (szakdolgozói) kör megörökli az „iskolateremtő" professzor ellenérzéseit, minden kritika nélkül automatikusan átveszi és „ignorálás" formájában maga is érvényesíti, sőt tovább hagyományozza azokat. (Mivel Magyarországon régen is kevesen, keveset és felületesen olvastak, a mai globalizált s rendületlenül még tovább globalizálódó világban pedig ez még inkább *így van,* s várhatóan így is marad, elég néhány befolyásos „megmondóember" akár egyetlen rosszindulatú recenziója vagy szóbeli, amolyan folyosói „véleménye" s kíméletlenül rákerül a „billog" akárkire, aki „rosszkor van rossz helyen" – vagy ezt terjesztik róla.)

A szerző a GALAMBOM FC játékosaként (1977)
(Forrás: Borsi-Kálmán Béla fényképalbumából)

Ebben a vonatkozásban rémlett fel bennem 1988/1990 körül, a rendszerváltós „értelmiségi osztályharc" újbóli kiéleződése közepette, hogy nemcsak csapatot *keresni* nehéz, csapatot *váltani* is – az „árulás" bélyege nélkül – csaknem elképzelhetetlen! Ergo: „csapaton belül" ismét szigorodik a „belső ellenőrzés", keskenyedik a palló és szűkül az egérút. Más szóval: mostohábbakká válnak a (belső–külső) egyenrangúság kivívásának feltételei. Magyarán: egymás (s egymás „teljesítményének") tárgyilagos megítélése már csak azért is szinte lehetetlen, mert az azonos *szűrőn* (szocializáción, kortársi és olvasmányélményeken) való átpasszírozódás-idomulás elengedhetetlen követelmény. Aki ezt nem képes lazán, spontán módon *produkálni,* eleve csupán „kiegészítő játékos" (csere) lehet, hiszen a „meghatározó" (irányító, mérv- és hangadó) posztok organikusan „foglaltak". Marad tehát a *tartalék*-szerep. Ez ugyan hosszabb távon belbecs- (önbecsülés- és önbizalom-) romboló, mégis egy árnyalattal jobb, mintha „szerelést sem kapna" az ember... Egyenrangúak (egyenértékű citoyenek) dialógusáról, egymás értékeit igazán méltányoló „csapattársak" harmonikus együttműködéséről azonban egyelőre aligha lehet szó – se „kívül", se „belül"![34] S ma, 2016/2017 fordulóján még kevésbé, mint másfél évtizede! Ezt a régebben megfogant gondolatmenetet szándékosan szerkesztettem ide, mert ezt a *dilemmát,* mármint a „hovatartozás", „csapatkeresés" és „csapatváltás" sajnos a legújabb magyaror-

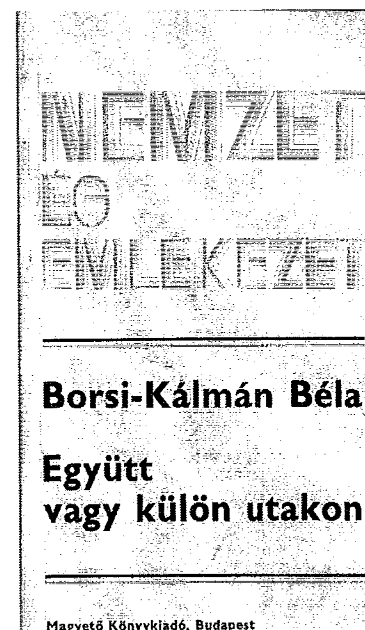
szági „rendszerváltás/változ(tat)ás" politikailag is értelmezhető *alapkérdését*, következésképpen személye és életműve besorolását, csoportérdekek szerinti és érzelmi/politikai alapon történő *minősítését* még Esterházy Péter sem úszhatta meg – 1990-től napjainkig.[35] Pedig ha valakinek erre *elméletileg* volt egyáltalán *valamicske* esélye Magyarországon, az éppen ő lehetett volna... Úgy vélem azonban, hogy e „kérdés" – E. P. szuverén döntése[36] – taglalása nem tartozik e visszaemlékezés tárgykörébe. *Egyszerűn nincs meg még hozzá a kellő (történelmi) távlat!*[37]

*

Az 1976. január elsejével induló történészi és egyetemi oktatói pályám számtalan, szinte gondviselésszerű mozzanata közül utólag éppen „Icsi úr" áprilisi „meghívója" tűnik különösen szerencsésnek! Hiszen ez épp egybeesett saját önképzési és „önépítési" erőfeszítéseim újrakezdésével, amelyre a futballistaálmok okozta mintegy fél évtizedes időveszteség miatt erőltetett menetben került sor. Ismét napi tíz-tizenkét órát olvashattam, akárcsak távolodó szinérváraljai gyermekkoromban, vagy az Országos Levéltár kutatótermeiben böngészhettem Kossuth, Szemere, Klapka, Pulszky, Karacsay, Berzenczey és a többiek többnyire gyöngybetűs emigrációs iratait. Ezt a teljes odaadást és összpontosítást igénylő *folyamatot* csak és kizárólag az amatőr kispályás focimeccsek szakíthatták meg. Ezért volt mindig „szerelés" is a táskámban, noha az agyamban mérkőzés és sörözés közben is tovább kavarogtak az adatok Klapkáék viselt dolgairól a Dunai Egyesült Fejedelemségekben... vagy Veress Sándor (1828–1883) revelatív feljegyzéseiről az akkori román társadalom állapotáról...

Ahogy sportzsargonban mondják: „fejben nem voltam teljesen ott". Ez persze fokozta eredendő különcségemet, nyilván sokak számára amolyan „elvarázsolt léleknek" tetszhettem, hát még ha tudták volna, hogy épp azon morfondírozom miként lehetne közös nevezőre hozni a román (ál)polgárosodás és mentalitás görögös/balkáni s a magyar fejlődés „svábos/zsidós" vonásait... Más szóval, amíg új játszótársaim a korcsmában poénkodtak és frappánsan „zrikálták" egymást, én gondolataimba merülve ücsörögtem közöttük a poharamat ürítgetve, s többnyire csak akkor szólaltam meg, ha kérdeztek tőlem valamit. Aztán mindenki ment a dolgára. Persze azért a

fülemet is hegyeztem, hiszen elemi késztetést éreztem, hogy à jourba kerüljek velük, magyarán, hogy „ne lógjak ki" közülük. Ma sem tudom, hogy ez mennyire sikerült, hiszen ilyesmire utólag sem illik „rákérdezni". („Csucsu úr" – más összefüggésben – néhány éve spontán módon közölte: a külvilág számára „orbitális nagy balfácánnak" *látszottam*, de ebben azért ők, újdonsült csapattársaim, teljesen biztosak nem lehettek – kivált első kötetem publikálása után! Ide tartozó epizód: pár héttel *Együtt vagy külön utakon* c. könyvem 1984. október 7-i megjelenését követően, amely a Magvető *Nemzet és Emlékezet* című, a szerzők fényképét is közszemlére bocsátó sorozatában látott nyomdafestéket, s amelynek dedikált példányait E. P. példáját követve magam is, annak rendje és módja szerint kiosztottam az óbudai öltözőben, kaptam egy képeslapot Rómából. Rajta a következő szöveg: „*GRATULA! és jó a fénykép... E. P.*"

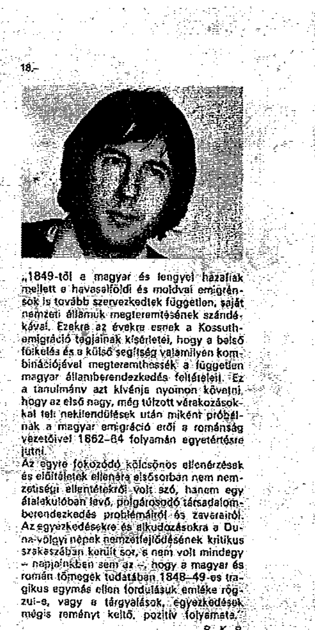

NEMZET ÉS EMLÉKEZET

Borsi-Kálmán Béla

Együtt vagy külön utakon

Magvető Könyvkiadó, Budapest

18,-

„1849-től a magyar és lengyel hazafiak mellett a havasalföldi és moldvai emigránsok is tovább szervezkedtek független, saját nemzeti államuk megteremtésének szándékával. Ezekre az évekre esnek a Kossuth-emigráció tagjainak kísérletei, hogy a belső fölkelés és a külső segítség valamilyen kombinációjával megteremthessék a független magyar államberendezkedés feltételeit. Ez a tanulmány azt kívánja nyomon követni, hogy az első nagy, még túlzott várakozásokkal teli nekilendülések után miként próbálnak a magyar emigráció erői a románság vezetőivel 1862–64 folyamán egyetértésre jutni.

Az egyre fokozódó kölcsönös ellenérzések és előítéletek ellenére elsősorban nem nemzetiségi ellentétekről volt szó, hanem egy átalakulóban levő, polgárosodó társadalomberendezkedés problémáiról és zavarairól. Az egyezkedésekre és alkudozásokra a Duna-völgyi népek nemzetfejlődésének kritikus szakaszában került sor, s nem volt mindegy – napjainkban sem az –, hogy a magyar és román tömegek tudatában 1848–49-es tragikus egymás ellen fordulásuk emléke rögzül-e, vagy a tárgyalások, egyezkedések mégis reményt keltő, pozitív folyamata."

B.-K. B.

Ugyancsak ehhez a témához kapcsolódik: amikor ezt a könyvemet jelentősen kibővítve s rendesen megjegyzetelve kandidátusi disszertációvá átszerkesztettem, s egyik szereplőmről – herceg Emmanuele Ruspoli hajdani

római polgármesterről – kiderült, hogy rokonságba keveredett az Esterházyak grófi ágával. E. P. készségesen ellenőrizte az adatot a „családfán", amit természetesen a szokásos formában megköszöntem.[38] (Vö. *HC*, 553.)

Az viszont biztos, s utólag is szívet-lelket melengető, hogy *a csapatszolidaritás* rám is kiterjedt! Amikor például az egyik legerősebb riválisunkkal, egy „echte" külvárosi vagányokból álló – ráadásul remekül futballozó – egylettel először csaptunk össze, s engem az egyik kopaszra nyírt vezérürü hátulról becsúszva (!) úgy rúgott fel, hogy azonnal cipónyira dagadó bal bokámban részleges szalagszakadást állapított meg másnap délelőtt a sportorvos, „Icsi úr", kapujából kirontva, üvöltözve kapta le a tíz körméről a delikvenst! A lökdösődéssel elegyes ordibálás közben némi „zsidózás" is megesett, amelyre – történelmileg tökéletesen adekvát módon – E. P. szokásos eleganciájával higgadtan emígy reagált: *„Vegyétek tudomásul, hogy itt nincsenek »zsidók«, csak »magyarok« vannak!"* Persze azt már nem tette hozzá, merthogy nem akadémiai székfoglalót tartott, hogy bizony ezek a „magyarok" etnikailag nagyon is sokféle eredetűek, a „zsákutcás" s erősen sikerhiányos magyar társadalomfejlődés/nemzetté válás különféle szociológiai és tudati lépcsőfokain helyezkednek el, továbbá, miként az imént felidézett 1976-os vagy 1977-es epizód is plasztikusan alátámasztja: jócskán akadnak tahók, „taplók", „durungok", „gyökerek" és *„ostyák(ok)"* (E. P. kifejezése, *TR*, 148.) közöttük. Különösen egy salakos futballpályán… (Erősen ide – s emlékező esszénk egész gondolatmenetébe – „vág" E. P. 2016. augusztus 14-én megtalált „önjellemzése", ti. a *népi–urbánus (ál)dilemma* tárgyában: „[…] »istenem vajon én népi vagyok-e vagy urbánus?« Szerette volna tudni, tudniillik, hányadán áll. Aztán oda lyukadt ki ő, hogy családja ősi voltára való tekintettel, nyilván népi ő, másfelől viszont silány bajusza (nemhogy magyaros, de semmilyen!), valamint az a *tény, hogy úgy minden harmadik-negyedik futballmérkőzésen lezsidózzák,* urbánus jellegére utal. »Ezt nem kell árnyaltabban látni.«" (*TR*, 229. p.– az én kiemelésem: B-K. B.) Valóban.[39]

Egy korszakos író „műhelyében"

A „Mester" a *Termelési regény* (kisssregény) ír(ód)ása idején

De még mindig az 1976–1983 közötti óbudai „interaktív kommunikációról"! Utólag is furcsállom, hogy szinte semmire sem emlékszem a szellemesebbnél szellemesebb diskurzusokból s a záporozó „aranyköpésekből"! Az teljesen rendjén való, hogy egy futballöltöző meg a kricsmi nem mérhető egy úri kaszinóhoz vagy egy egyetemi előadóteremhez, s a *lényeg* semmi esetre sem a lét titkainak szókratészi vagy heideggeri/wittgensteini mélységű felvillantása; ellenkezőleg: a *játék-* és beszédhelyzetekből fakadó hétköznapi *komikum* megragadása és felnagyítása; *mégis*: alig dereng valami! Holott épp emez „helyzetek" kimerevítése s mesteri kiaknázása, majd művészi megszövegezése adja – természetesen az 1950–70-es évek „szocializmust építő" Magyarországa mindennapjainak „hordalékával" megtetézve – a korai Esterházy-opusok, s kivált a *Termelési regény (kisssregény)* elementáris hatását, utánozhatatlan báját s jó néhány szófordulatának a magyar közbeszédbe és szókincsbe való átkerülését – legalábbis nemzedékünk, a „nagy generáció" számára… („Nem találunk szavakat"; „bizonyos szint fölött nem süllyednék bizonyos szint alá"; „Az idő tájt igen jó formát árultam el" (*TR* 7., 55, 135, 196; megjegyzés: a harmadik 'szállóige' eredetileg „Csucsu úr" agyszüleménye!)

„Csucsu úr", alias Légrádi Gábor végzős matematikus 1975-ös fényképe (Légrádi Gábor fotóalbumából)

Szintúgy csak utólag ötlik eszembe egy ide kapcsolódó újabb epizód: fordító legyen a talpán, aki ezeket a tipikusan „esterházys" szösszeneteket, különösen a futballbetéteteket „egy az egyben" vissza tudja adni németül, angolul vagy mondjuk franciául, kivált, ha sohase rúgott labdába életében. Ezt onnan tudom, hogy 1984 nyarán, épp a Franciaországban rendezett foci-Eb idején (1984. június 12.–június 27.), egy kiérdemesült dunántúli belügyesből szolid „vállalkozóvá" átvedlett (egyébként kerti bútorokkal kereskedő), csak magyarul beszélő úr magántolmácsaként ismét Párizsban töltöttem tíz napot, s kevés szabadidőmben felkerestem francia barátaimat. Egyikük, a breton eredetű Michel Prigent (1948–2017), aki 2015 márciusáig magyar történelmet oktatott a párizsi Keleti Nyelvek Főiskoláján, egy vacsora közben a homlokára csapott: „*Jé, te focizol is!* Akkor biztosan tudod franciául, hogy mi a *les*, a *megkerülős*, az *esernyő*, s főként a »*kötény*« (alagútcsel), s társaik"... Szó szót követett s kiderült: az idő tájt együtt élt Sophie Kepes írónővel, aki Járfás Ágnes (*E. P.* későbbi állandó francia megszólaltatója) társaságában épp a *Termelési regény* francia fordításával birkózott. Így esett, mondhatni sorsszerűen, hogy e *terminus technicus*ok épp az én „átadásom"[40] révén kerültek a poétikus című francia változat[41] szövegtestébe...

Mert, s ez csak *most*, emlékeim papírra vetése közben[42] kezd körvonalazódni bennem: 1976 tavaszán valójában egy „írói alkotóműhely" kellős közepébe csöppentem, amelynek az óbudai vörös salakos futballpálya épp olyan szerves tartozéka volt, mint teszem azt az Esterházy família legalább hatszáz éves múltja[43] s neves és névtelen tagjainak közéleti szereplése. Mentségemül szolgáljon, hogy erről mit sem sejtettem, mint ahogy azt is – egyfajta „aha-élményként" – hitetlenkedve konstatáltam *utóbb*, hogy az arénában, az öltözőben és a korcsmában elhangzott kiszólások, beszédfoszlányok, szóviccek tekintélyes hányada, kicsit persze „megemelve", átkerült a *Termelési regény* szövegébe; mi több: nem egy ismerős jelenet, beszédhelyzet, szófordulat, poén talán már a *Pápai vizeken ne kalózkodj!* korpuszából is kihüvelyezhető volna... Hát ezért nem értettem kristálytisztán az élceket és a sziporkázó elménckedéseket. Ezért volt olyan, szinte hermetikusan „zárt világ" számomra – fizikai közelségem ellenére – az *M. Gy.–E. P.–L. G.* triumvirátus kommunikációja, újkeletű szóval: „centrális erőtere", amelynek intenzitása és bensőségessége semmi kétséget nem hagyott afelől, hogy ezt a három fiút különleges szellemi és érzelmi kapcsolatháló fűzi egymáshoz, amely jóval több volt a szokványos „férfibarátságoknál". Óvatosan még azt is megkockáztatom, hogy az 1971–1977/78 közötti időszakot valamiféle „spirituális szimbiózisban" töltötték, s bár a műveket E. P. jegyezte, M. Gy. („Icsi úr") és L. G. („Csucsu úr") legalábbis része – alighanem igen fontos összetevője – volt az „alkotói folyamatnak".[44] (Erről persze *konkrétan* vajmi keveset tudok, igazából nem is tartozik rám, majd az eljövendő szorgos filológusok és okos irodalomtudósok kibogozzák, ha akarják, e szövevényes kapcsolatrendszer és annak „interperszonális [kreatív] hatásmechanizmusa" közötti lehetséges összefüggéseket. Tény viszont, hogy az öltözőben a saját fülemmel hallottam: Michaletzky György nagyon hosszú ideig, meglehet, az utolsó pillanatig E. P. írásainak amolyan „első olvasója", legalábbis „hallgatója" volt. Neki mutatta meg először kéziratait, s nyilván észrevételeit is többé-kevésbé megszívlelte.)[45]

Én viszont csupán *most*, 2016 augusztusában értettem meg: lényegében „körön kívül" rekedtem, a 'kömény magba' nem juthattam be; nem voltam, *mert nem is lehettem* „beavatott"; hat-nyolc éves késéssel érkeztem, s mint tudjuk: a „későn jövőnek csak a csont jut" *(tarde venientibus ossa)* – akárcsak térségünk történelemfilozófiailag is értelmezhető s népei állandó

Erről is lemaradtam...
A Mester és „Gitti asszony" (E. P. felesége) „Icsi úr" esküvőjén 1975-ben
(Michaleczky György fényképalbumából)

frusztráltságának és egymás elleni fenekedése forrásaként szolgáló „megkésettsége" vonatkozásában; örülhettem, hogy a „maradékot", a morzsákat felcsipegethettem. Valószínűleg ebből az „alaphelyzetből" fakad, hogy fura módon futballjelenetekre, emlékezetes alakításokra, „nagy gólokra" se nagyon emlékszem, pedig hét/nyolc év elég tetemes idő. Az rémlik ugyan, hogy stílusom és játékfelfogásom nagyon is „passzolt" hozzájuk (különben „nem tartóztattak volna"), mégis inkább az rögzült bennem, hogy E. P. és „Csucsu úr" – az előzményekből teljesen érthetően – inkább egymást keresték a labdával, focista nyelven: 'egymásnak játszottak!' Gesztusaikban és mimikájukban is! Ebben sem volt semmi kirekesztő szándék, hiszen az előző hat év alatt annyira összeszoktak, hogy talán még álmukban is hajszálpontosan odarúgták volna a másiknak a bőrgolyót, olyannyira „érezték egymást". Ezt a rituálét, legalábbis annak egyik elemét E. P. meg is örökítette, ilyenformán:

„Csucsu úr [...] pipaszár lábaival, mint egy hatalmas, nagyeszű keresztespók bűvölte a labdát, gomolygatta, már-már elengedte, hogy aztán megforgassa, pörgesse és kavarintsa, »núdlizzza«" (TR, 148.) – aztán, ezt már én teszem hozzá, vagy odaadta a Mesternek, vagy – rendszerint jobbról: laposan, élesen az ellenkező, ún. „hosszú" sarokba – belőtte maga, hiszen amúgy is *„Csucsu úr lett a gólkirály" (TR, 149.).*

Csapatkép egy országos egyetembajnokságról, az ELTE válogatottja.
Balról az első „Csucsu úr", a hatodik (takarva) Tömpe János, Szeged, 1971 ősze
(Légrádi Gábor fényképalbumából)

Persze ha a játékhelyzet megkívánta, nekem is passzoltak, de *nem ez volt a jellemző!* És, utólag visszatekintve, egyiküket sem nevezhetném *önzetlennek...*[46] Hangsúlyozom: összjátékuknak kialakult ritmusa és sajátos „szerkezete" volt és az „új fiúnak" kutya kötelessége volt ehhez alkalmazkodni, hacsak nem akart – megint labdarúgó szakzsargonban – „a támadások kerékkötője" lenni. Vagyis felnéztem és odaadtam valamelyiküknek a labdát, igyekeztem minél „hasznosabban" megjátszani őket. S főként nem „villogni"! Persze előfordult, hogy vissza is kaptam, s akkor rendre be is rúgtam, de jóval ritkábban, mint előző csapataimban (főként az „Arany-

Álló sor balról-jobbra: Kálmán Béla, Vajsz Miklós, Lipka László; lent balról-jobbra: Kamarás Attila, Major György, Kardos József valamint az edzőnk Császár-Nagy László, aki 17 éves korában már mindent tudott a futballról. Baja, 1966. 04. 30.

ban", majd az E-Collegium válogatottjában). A rítus inkább az volt, hogy vagy E. P. vagy „Csucsu úr" érkezett egymás átadásaira vagy az én labdáimra, és keményen „bedisznózta"... (Emlékezetem szerint E. P., különösen jobb lábbal – technikailag szólván: 'teljes rüszttel' –, nagy százalékban „értékesítette helyzeteit"; ugyancsak focista nyelven: „nem cicizett" a kapu torkában: „bevarrta"!) Talán ugyanezzel az önként vállalt „másodhegedűs" szereppel függ össze, hogy focista reakcióikból is alig őriz valamit a memóriám, a szokásos – és érzelmileg semleges – „*Szép volt, Kicsi!*" (ez volt az egyik focista ragadványnevem már az FTC-ben is!) mondaton kívül. Két E. P.-mondásra azért mégis emlékszem. Az egyik '83 augusztusában (vagy szeptember elején) történt, amikor a Mester, épp „maródi" lévén, a partvonal mellől nézte a meccset („Csucsu úr" pedig már a „szabad világ" újszerű kihívásaihoz próbált adaptálódni, Nyugaton). Állandó kollégista csapat- (évfolyam és szoba)társam, Csizmadia Miklós helyettesítette őket, akivel *mi ketten* (később Mindák Palival kiegészülve) épp olyan összeszokott párost alkottunk, mint amilyen az övék volt. Amikor „saját stílusunkban" a pálya bal oldalán három 'kényszerítővel' végigvittük a labdát, s én Miki „menetrendszerű" lapos beadását bal belsővel „finoman, a zoknit súrolva" elgurítottam a portás „támaszkodó" lába mellett, E. P. elismerően felüvöltött: „ÍGY IS LEHET?"

Az Eötvös Collegium válogatottja 1973 májusában.
Állnak (ballról jobbra): Mindák Pál, Vélin István, Pócza János és Janzsó János; guggolnak: Csizmadia Miklós (csapatkapitány), Németh István (a kapus) és Kálmán Béla. Budapest, 1973. május (BEAC Sporttelep)

(Ez annak önkéntelen fel- és elismerése volt, hogy más *felfogásban* is lehetséges látványosan és eredményesen játszani, mint amit ők ketten „Csucsu úrral" és korábban Tömpe Janóval begyakoroltak.) A másik megnyilvánulás egy szimpla megállapítás volt – a később felelevenítendő 1986-os szófiai közös vendégszereplés után: „*Nem hittem volna, hogy nagypályán jobban játszol, mint a kicsin!*" (Gondolom, ezt bóknak szánta... akkor látott először és utoljára „klasszikus" futballpályán.)

Mindent összevetve csak *most* tudatosul bennem: végül is igazából *nem tudom* (!), bár a saját szemememmel legalább nyolcvanszor láttam (!) és hallottam (!), *milyen volt futballistaként* a „pályán".[47] Azonkívül, hogy nagyon szeretett nyerni, s teljesen azonosult a „játékkal", űzött, hajtott bennünket, s ilyenkor nem ügyelt a nyelvére. Minden volt, csak kifinomult arisztokrata nem![48] Az biztos viszont, hogy engem sohase bántott meg. De az alant következő idézetből (amely „papíron" nem is róla, hanem – ha igaz (?) – az apjáról „szól"), mégis *ráismerni* vélek, különösen azért, mert Szigligeten, amikor a '90-es évek elején két alkalommal is sokadmagunkkal[49] családostól együtt nyaraltunk az Alkotóházban s délutánonként a helyi füves pályán egymás ellen fociztunk, felcseperedőfélben lévő gyermekeinket is mozgósítva, mintha *tényleg* ilyen lett volna – bár nem esküszöm meg rá, hogy az (ön)jellemzés száz százalékig illene rá:

> „*[...] Édesapám az volt, amit régebben havernak mondtak. Természetesen futballozott. Játék közben gátlástalanul csalt, a csalásait nem röstellte hosszasan bizonygatni. Ő állította össze a csapatokat, mindig úgy, hogy az övé sokkal erősebb legyen. A vesztest aztán kímélet nélkül alázta, méltóságában megtiporta, kiröhögte, megszégyenítette. Nem tűrt ellentmondást. Ha vesztésre állt, azonnal a saját emberei ellen fordult, üvöltözve veszekedett, tárgyi igazságokat keverve a mindent elborító részrehajlással. Negyven év futballozása alatt egyszer sem mondta, bocsánat, egyszer sem bizonyult hibásnak, letagadta a csillagot is az égről. A maga módján egy dolgot tisztelt mindenekfölött: a játékot. Finoman értett hozzá [...]*" (HC, 241–242.)

Az imént az emlékcserepek összeszedegetéséről írtam; ha jobban belegondolok, *most* is ezt teszem... De azt remélem, hogy e kései, kényszerű szám-

vetés legalább alkalmat nyújt arra, hogy megpróbáljak egyfajta „logikus" rendet vágni a bennem kavargó emléktengerben. Pontosan felmérve, hogy csupán szilánkok, morzsák, foszlányok, diribdarabok felidézésére futja erőmből a „nagy egész" helyett, amely a mi közelgő halálunkkal úgyis mindenestől elsüllyed majd a feledés hullámaiban.[50]

E „rendcsinálás" igen fontos hozadéka máris annak empatikus elfogadása, hogy miért szinte kizárólag „csak" futballról beszéltünk egymással a szóban forgó időszakban. Meg nyilván annak is, hogy miért nem kaptam sohasem meghívást a „Mester" legendás római-parti Emőd utcai otthonába (1031 Bp., Emőd u. 20.; tel.: 887–476). Egy kicsit rám, az én „helyzetemre" is hajaz, amit, más összefüggésben, így fogalmaz meg: „mindenki más *egy kicsit vendég, idegen,* ezt a többiek tudomásul vették" (*HC,* 242. – az én kiemelésem, B.-K. B.); továbbá: „*enyhén* gyökértelen odavalósi" (*Ki szavatol...,* 74., E. P. kiemelése). Merőben más idősíkban lévén épp azokhoz a kérdésekhez nem tudtam volna semmi „pluszt" hozzátenni, amelyek *őt* akkortájt a leginkább foglalkoztatták. Ha cinikusabban akarnék fogalmazni: különösebben nem vehette hasznomat! Ezzel nem szeretném azt sugallni, hogy pusztán utilitárius szempontok vezérelték volna kapcsolatépítési stratégiáit. Az vesse rá az első követ, akiből az ilyesféle elgondolás teljesen hiányzik! A futballszereteten kívül magam is pont ezért jelentkeztem 1975 júliusában a SAJTÓ SK-ba, s jártam le az Elektromos-pályára, s később, 1985. június közepétől 2016. augusztus végéig, az Újságíró-válogatottba... Úgy is mondhatnám: így alakult – és kész! Noha, jut eszembe, egy kivétel azért akadt: 1978 vagy 1979 tavaszán (meglehet, hogy még 1977-ben, sajnos, már pontosan nem emlékszem!) E. P. egy mérkőzés előtti bemelegítés során odalépett hozzám és passzolgatás közben megkért: ha Erdélyben járok, óvatosan puhatoljam ki, mi a véleményük az ottani íróknak addigi „munkásságáról"! *Nota bene:* alighanem épp akkor jelent meg (s ha tévednék az időpontban, akkor is az idő tájt kapott végleges formát) a hírnevét megalapozó és alkotói fontosságát véglegesen kanonizáló *Termelési regény (kisssregény),* amely joggal lett a korabeli magyar irodalmi és közélet szenzációja, s természetesen azonnal eljutott Nagyváradra, Brassóba, Marosvásárhelyre és Kolozsvárra.[51] Mivel az erdélyi írók közül csak egyetleneggyel, kétségkívül éppen a legmarkánsabbal, a zilahi születésű, Szatmáron érettségizett Szilágyi Istvánnal voltam igazán baráti viszonyban, őt vontam kérdőre. A *Kő hull apadó kútba* (1975), az *Agancsbozót* (1990) és a *Hollóidő* (2001) szerzőjének „üzenete" körülbelül így hangzott: „*Hihetetlen sok van a kezében, Kosztolányi Dezső óta senki sem tudott ilyen virtuóz módon bánni a magyar nyelvvel, de ajánlatos volna valamilyen »fajsúlyosabb«* témát választania!" Sz. I. mondatait pár hét múltán szó szerint „postáztam".[52] (Először azt írtam: „szöveghűen »tolmácsoltam«". De rögvest meggondoltam magam, hiszen a XX. század utolsó harmadának Kertész Imre és Nádas Péter mellett talán két leghíresebb magyar írója között „tolmácsra" igazán nincs szükség. Ezt tehát, némi öngúnnyal, először így módosítottam: „jelentettem". Ám amikor ezt kisvártatva újraolvastam, megborzongtam: ezt a formulát végképp nem használhatom, hiszen óhatatlanul E. P. legnagyobb evilági traumájába trafálnék bele, mert ellentmondásosan szeretett[53] édesapja valóban sűrűn „jelentett", még ha sokak szerint teljesen ártalmatlan, gyóntatóatyjával „megkomponált" használhatatlan dolgokat is – ráadásul számos jel szerint fiai jövője érdekében...[54] Amikor ezt a „történetet" behatóbban megismertem, nem hittem a szememnek: Esterházy Mátyás [1919–1998], akit súlyos testi és lelki kényszert alkalmazva szerveztek be az ötvenes évek közepén, egy számomra baljós „fedőnéven" írogatta raportjait! E. P. ugyanis „*Csanádi*" munkadossziéját találta meg az ezredforduló táján az ÁVH megmaradt iratait őrző archívumban [vö. *Javított kiadás,* 37.]. Az „igazi" *Csanádi* [Ferenc: 1925–1985] a neves futballteoretikus Csanádi Árpád [1923–1983][55] testvéröccse – azonos azzal a trénerrel, aki az én „futballista önképemet" 1969. január közepe-vége és 1970. március 22. között ízzé-porrá zúzta,[56] s így, nyilván akaratlanul, hozzájárult historikusi pályám késleltetett elindulásához.[57])

Bár ez az írás *elsősorban* E. P.-ről szól, az eddigi 'közös játékosmúlt' értelmezéséhez *mégis* feltétlenül ide kívánkozik, hogy egy komolyabb futballkarrierhez nem csupán a született labda- és 'játékintelligenciának' nevezett kombinatív érzék, továbbá – s ezt épp *tőle* tudjuk – a „test tehetségessége" szükséges, hanem elengedhetetlen a lelki teherbíró képesség is, mert különben kikészül, felmorzsolódik az elkerülhetetlen mindennapi súrlódásokban a 'versenyző': *feladja.*[58] Van, aki ezt úgy reagálja le, hogy sohase rúg többé labdába, s van, aki, mint jelen sorok szerzője, oly módon, hogy hallani sem akar többé versengésről, a „kezdő csapatba" való kerüléshez alapvető riva-

lizálásról! Nem szól vissza, nem „harcol a helyéért", különösebb ellenvetés nélkül akár a *tartalékszerepet* is elfogadja. (Arra pedig végképp nem gondol, hogy ezt előbb-utóbb a társak is „természetesnek" veszik, megszokják, holott nem biztos, hogy az!) Ő már csak rendszeresen „mozogni" és *játszani*, kis túlzással „szórakozni" *szeretne*. És főként, ebből következően, már senkinek nem akarja 'megmutatni',[59] mit is tud(na) valójában, *megpróbál* kiszállni a férfitársadalomban azért igen fontos zsigeri „ki a jobb (szebb, erősebb, okosabb, hatalmasabb, potensebb)" versenyből, és, leginkább: *nem akar mindenáron győzni!* Márpedig ez Magyarországon főbenjáró véteknek számít, különösen a mi – nagyjából 1944/45 és 1956 között született – 'nagy generációnkban'. Nem tudom, ki gondolta ezt alaposan át, de a már sokszor szóba hozott igencsak kudarcos magyar társadalomfejlődés s a szakadatlan „rendszerváltások" kiváltotta burkolt vagy kevésbé burkolt kenyér- és „osztályharc" miatt, nálunk az átlagosnál sokkal több a lelkileg sérült, frusztrált férfiember, aki jobb híján az egymás közötti bármilyen szintű focimeccseken „éli ki" elfojtott agresszivitását, vagyis futballra lefordítva: *győztes csapatban szeretne* játszani, kompenzatív alapon minden eszközzel le akarja gyűrni játszótársait, még ha azok esetleg közeli barátai is. Más szóval a hajdani magyar profik (Orthék, Sárosiék, Zsengellérék) között dívó régi mondás, ti., hogy a *„pályán nincs haver"* (Pócza János kifejezése!), a Kádár-kori álságos, lagymatag, a korábbi kontraszelekciót tovább erősítő futballviszonyok együttes eredményeként megfordult: a fejéről a talpára került, „tótágast állt": fönn, az álprofizmus ormain színtiszta „amatőrizmust" gerjesztett, lenn, a „vasárnapi focisták" szintjén pedig kíméletlen *álprofi* versenyszellemet szült, lett légyen ez *kívülről* és *felülről* nézvést bármennyire groteszk is.[60] Sokat elárul naivságomról, hogy én ezt az elképesztően torz – minden bizonnyal csak a „magyar viszonyokra" jellemző – *alaphelyzetet* milyen nehezen értettem meg. Az ugyan 1982/1983-as franciaországi ösztöndíjas évemben nekem is *feltűnt*, mennyire felszabadultabban, következésképpen *sokkal jobban* játszom, mint idehaza, de ezt először a „szabad világ" görcsoldó, mámorító érzésének tulajdonítottam, s francia, berber, mexikói, brazil (etc.) játékostársaim bókjait a *vendégnek* kijáró figyelmességnek, előzékenységnek hittem a *Cité Universitaire* nemzetközi egyletében, hiszen Csanádi Ferenc és Albert Flórián 1969-es brutális *verdikt*jét véglegesnek és megmásíthatatlannak gondoltam.[61]

A Cité Universitaire csapata, Párizs, 1983 tavasza.
Alsó sor, balról a negyedik: Kálmán Béla

Én is leírtam magam! Ehhez képest volt furcsa, már-már hihetetlen a *francia közeg* ismétlődő visszajelzése... Nocsak, kezdtem el morfondírozni: lehetséges-e vajon, hogy a *megítélés* észvesztő különbségének mélyebb – a magyar mentalitás bugyraiban rejtőző – okai lehetnek?

*

A most következő pár mondatot nem könnyű az „önfényezés" ódiuma nélkül papírra vetni, de *enélkül* sem az eddig elmondottak,[62] sem pedig a most következő „aha-élmény" nem értelmezhető: az apámtól kisfiú koromban ellesett mozdulatok, a napi, sokszor két-három órás gumilabdával történt „falra rugdosás" eredményeként én az átlagosnál jóval labdabiztosabb, ún. „technikás" játékosok közé számítottam (akárcsak kispályás játszótársaim közül pl. E. P., Tömpe János, Csizmadia Miklós és „Csucsu úr"), s ez annál inkább szemet szúrt, minél *lejjebb* ereszkedtem az amatőr futballvilág garádicsain. S azt már csak nagyon későn, úgy negyvenéves korom körül fogtam fel, hogy ez a számomra magától értetődő örökölt és szerzett *képesség* (Hegyi Iván ironikusan használt kifejezése!) mások – a *többség* – szemében, *„akik behatárolt szinten fociznak"*[63] ellenszenves, visszatetsző.[64] Különösen, ha nem párosul a föntebb érintett,

szerintem aránytalan, sehol másutt nem tapasztalható fogvicsorító győzni akarással! Akkor is nyílt kihívás, sőt: sértés, ha egyetlen szóval sem „emlékeztetem" rá a labdával rosszabb viszonyban lévő játékostársat.[65] Maga a *tény* s a vele járó *könnyedség* az elviselhetetlen, s mint később, épp Varga Zoltán hazai vesszőfutását, végeredményben torzóban maradt pályafutását elemezve rájöttem: *fönt is hasonló a helyzet!* Ha a „Göröcs és Puskás–Maradona–Messi-szerű" briliáns labdavezetés, a kiszámíthatatlan („czibori") cselezőkészség és a kifogástalan „vargazolis" rúgótechnika nem ötvöződik fejlett kommunikatív készséggel, csibészes öltözői *dumával* (amelynek E. P. egyébként szintén „mestere" volt!), könnyen szálkává válhat az ember a többiek, különösen a mindenkori *patron* s az őt körülvevő két-három *hangadó* („köménymag") szemében. S akkor az edzőpályán már sok minden megtörténhet, például saját játékostársai „lépnek úgy oda", hogy akár súlyos sérülés is lehet belőle... Ezzel „üzennek" a különcnek, a kívülállónak... Megint csak felfogóképességem korlátaira világít rá, miért figyelmeztetett Vépi Péter 1970 januárjában a Fradi öltözőjében, hogy *„Béluskám, én úgy szeretnék egy nagyot beléd rúgni!"* (pedig épp ővele voltam a legjobb viszonyban!), miért vallja be évtizedekkel később enyhén cinikus mosoly kíséretében egy neves történésszé váló hajdani E-collegista kollégám: évekig készült rá, hogy egyszer úgy istenigazából „elkapjon", s miért mondhatja a szemembe, tiszteletre méltó nyíltsággal egyik legintelligensebb újságíró-válogatottbeli társam, miszerint *„már az, ahogyan a labdához érsz, a legtöbb emberben ellenállhatatlan vágyat ébreszt, hogy jól »*odavágjon*«".*

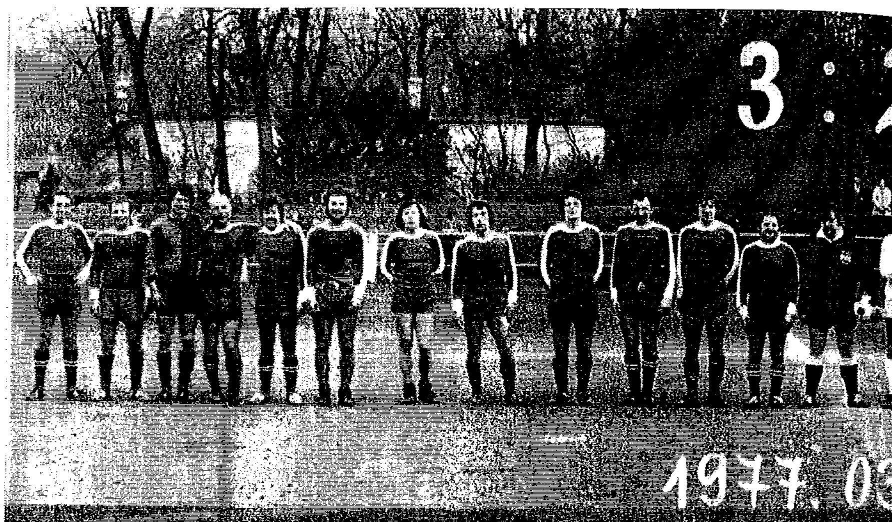
Ugyancsak ő volt az, aki – *helyettem* – a tanulságot is levonta *egész* „amatőr" futballpályafutásomról: „Te nem vetted észre, hogy már azzal megzavarod a *hierarchiát,* ha beteszed a lábad az öltözőbe, hát még ha labdához is nyúlsz"... Csak nagyon halkan, pironkodva jegyzem meg, hogy ez a *dialógus* 2015. augusztus 12-én, szerdán tizenegy óra körül történt a népligeti Fradi-edzőközpontban, amikor harmadik (s egyben utolsó) külszolgálatom lejártával *harmadszor* is megpróbáltam visszailleszkedni a közben radikálisan megfiatalodott, valódi nemzedékváltáson átesett „keretbe"... 67 éves is elmúltam már mire megértettem: ezzel az „alkattal" – Magyarországon – valóban csupán „vendég" (*HC,* 242.), *„enyhén* gyökértelen odavalósi" (*Ki szavatol...* 74., E. P. kiemelése), és, mindent összevetve: legfeljebb „tartalék" lehetek![66] (Vö. „Az ember [...] tudatlanul születik, és – ha bölcs – szkeptikusként végzi!" *HC,* 101.)

*

De vissza Esterházyhoz! Nem tudnám felidézni E. P. arcjátékát Szilágyi István „üzenete" hallatán, s végképp nem „tisztem" megítélni, mit fogadott meg s mit nem nála tizenkét esztendővel idősebb erdélyi írótársa „intelmeiből" 1978/1979 körül. Nem tudhatom azt sem, találkoztak-e valaha, s ha igen, a 'zilaji' kálvinista tímármesterek ivadéka milyen viszonyba került a talán csak a Széchenyiekhez, a Batthyányakhoz, a Károlyiakhoz (stb.) mérhető patinás „anyaországi" római katolikus arisztokrata família egyik legtehetségesebb sarjával. Ám az mindenesetre már ránézésre is megállapítható, hogy E. P. minden bizonnyal *legfontosabb* műve, a *Harmonia caelestis* (2000) egy konyhai mérlegen is sokat nyomna (a latban): „kilóra" is (faj)súlyos munka, olyan, amely alatt „beszakad az asztal" (Spiró György kifejezése)...

1986: Szófia

1986 novemberében történt: a Bolgár Újságírók Szövetsége meghívta a magyar íróválogatottat egy szófiai vendégszereplésre. Mivel akkor még a Magyar Írószövetségnek nem volt „hivatalos" csapata, ellenben Moldova György legendás SZOCREÁL nevű egyesülete hosszú évek óta váltakozó sikerrel játszott Budapest legalacsonyabb osztályában, ahonnan nem lehetett kiesni, így a Sajtó SK kerete utazott a bolgár fővárosba. A választás „logikus" volt, mert a nagy múltú gárdában jobbára valóban írástudók futballoztak: újságírók, lap- és technikai szerkesztők, nyomdászok, vegyesen (Odenwald Nándor, Hegyes Imre, Jovánovics György, Sükösd György, Plankó István, Módos István, Szále László, Veszprémi Miklós [1934–2004], Szíkes Péter, Bognár György, Németh Péter, Horváth [Katona] János, Skultéty Tamás, Csóka László stb.).

A SZOCREÁL a Práterban 1977. márciusában. Balról jobbra: Kenesi András, Bognár György, Odenwald Nándor (a kapus), Moldova György, Sükösd György, ?, Kálmán Béla, Füzesi István, Módos István, Szále László, Skultéty Tamás, Veszprémi Miklós (csk.)
Szále László tulajdona

Valódi írók viszont a fénykorát élő Moldova Györgyöt leszámítva aránylag kevesebben voltak a társaságban, bár Füzesi István (az „új" centerhalf) és Kenesei András (az egyik balbekk) több novelláskötetet jegyzett, míg Módos István rendszeresen közölt „krokikat" a magyar színjátszás kiemelkedő személyiségeiről. A viszonylagos „írótlanság" oka abban keresendő, hogy a csapaton belül körülbelül tizenöt évvel korábban „szakadás" történt. A két „ász", a kőbányai munkás környezetből származó Moldova Gyuri és a szabolcsi (jánkmajtisi) szegényparaszti világból érkezett Végh „Tóni" (1933–2000) függelmi, morális és főként presztízsokokból összekülönbözött egymással. A gyaníthatóan régóta érlelődő konfliktusból „krízis", majd 1969/70 körül teljes meghasonlás lett: M. Gy. szabályosan „kitette V. A. szűrét". Az esetről csupán hallomásból értesültem, de a *„Miért beteg a magyar futball"* (1974) c. lényegre törő pamflet szerzője némi ordítozás kíséretében nem csupán a közös öltöző ajtaját csapta be véglegesen maga mögött, hanem a „vidékiek" – úgy is mondhatnám, hogy a „népiek" újabb nemzedéke – egy részét (Döbrentei Kornélt, Mózsi Ferencet és testvérét,

egy Szalai nevű irodalomtörténészt etc.) is magával vitte. A „pestiek", az *urbánusok* jórészt maradtak. Persze ez a kategorizálás kimódolt, hiszen Csurka István (1934–2012), a MIÉP leendő frontembere szintén a *folytatás* mellett döntött (ő volt az egyik kapusunk), s a további „maradékból" sem mindenki a pesti aszfalton szocializálódott (Módos István, Skultéty Tamás és Szále László például); valamint a „disszidensek" között is jó néhány akadt, aki Pest-Budán töltötte gyerekkorát (Mózsi Feri biztosan). Mi több, a lúdtalpas, sokdioptriás szemüveges, finoman szólva sem „sportos" alkata miatt futballra teljesen alkalmatlan s ezért frusztrált, tipikusan „urbánus" Mezei András (1933–2008) is úgy érezte: több játéklehetőséghez jut a *Szürreál* névre keresztelt, egyébként hamarosan felbomló 'ellencsapatban'... Mégis úgy vélem: ez a *válás* mintegy megelőlegezte az 1989–1992 között lezajlott nagy *schismát,* amikor szinte a teljes Kádár-kori magyar értelmiségi elit bomlott két, egymást engesztelhetetlenül (meg)gyűlölő – és sajnos pártpolitikailag is leképeződő – szekértáborra; még az 1930-as évekbeli alapkonfliktusnál is anakronisztikusabb módon újraélesztve a rossz emlékezetű és sehová sem vezető „népi(es)–urbánus" szembenállást.[67]

Ami engem illet, én pár évvel a „krach" után, '75 augusztusában érkeztem, a focistaálmokkal régóta leszámolva, inkább a kialakítandó „kapcsolati tőke" reményében. (1974. december 31. és 1975. december 1. között „szabadúszó" voltam: tolmácskodásból, műfordításból s a föntebb érintett lektorálásból tartottam el akkor háromtagú családomat.) Így esett, hogy majdnem öt éven át, esőben, hóban, fagyban játszottam – elég gyakran csereként[68]– az együttesben, amíg meg nem untam a „kispadot", meg főként az állandó, időrabló és rendkívül fárasztó utazgatást Halásztelek és a budapesti kültelki pályák (Kelenföld, Kőbánya, Cinkota, Óbuda, Pesterzsébet, Pestlőrinc, Rákosszentmihály etc.) között. De a jó viszony megmaradt, ezért fél évtized múltán engem is meghívtak a bolgár túrára – Esterházy Péterrel együtt, aki addigra már „befutott" írónak számított. Azt már nem tudom, hogy a bolgár elvtársak kérése volt-e ez, vagy a „csapatvezetés" – konkrétabban a szófiai magyar külképviselettel is jó kapcsolatban lévő Veszprémi Miki[69] (a hiánypótló színvonalas külpolitikai hetilap, a *Magyarország* olvasószerkesztője) – öntevékeny PR-kezdeményezése (mármint, hogy „a" Moldova mellett legyen egy másik „húzónév" is a küldöttségben), mindenesetre E. P. is megjelent a Ferihegyi repülőtéren. Akkoriban még mindig

a Csillaghegy Munkás Torna Egylet aktív futballistája volt, bár úgy hiszem, inkább már csak „levezetett". Ám egy barátságos nagypályás mérkőzésre még bármikor összekapta magát. Különben is 1985/1986 folyamán, két esztendővel a GALAMBOM SC – Légrádi „Csucsu" külhoni hivatalos munkavállalásával és az én tizenegy hónapos franciaországi kutatói ösztöndíjammal (1982/1983) összefüggésbe hozható – kényszerű feloszlása után ismét egymás mellett játszottunk az Újságíró-szövetség által a Postás-sporttelepen rendezett kispályás bajnokságban. Immár az Élet és Irodalom alkalmi, de annál „érdekesebb" nevekből álló csapatában: E. P. a mértékadó „irodalmi és politikai hetilap" gyakori szerzőjeként – én *vendégként.* (1983 és 1989 között másodállásban a *Nagyvilág* rovatvezetője voltam, és a két szerkesztőség, a *Kortárs* gárdájával kiegészítve, ugyanabban az épületben, a Széchenyi utca 1. szám alatt működött.) Némi habozás és tamáskodás után – korfestés gyanánt – idemásolom „kezdőcsapatunk" névsorát: Kovács (Zoltán) – Gellért Kiss (Gábor) [1946–2013], Döbrentei (Kornél), Zalán (Tibor) – Szále (László) – Esterházy (Péter), Borsi-Kálmán (Béla), a „kispadosok": Mezei (András) és Megyesi (Gusztáv [1950–2016]. Pszichológus: Váncsa István; fotóriporter: Polgár Judit [1955–2001]; gyúró: Szekrényesi Júlia; beközép: Széky János. Azt hiszem, itt illik rögzítenem, hiszen ez is összefügg E. P.-vel: '82 tavaszától nagyjából 1990-ig, mint korábban már futólag említettem, hébe-hóba lejártam egy másik „értelmiségi vegyescsapat" (néhány név: Római Róbert, a történész Szakály Ferenc [1942–1999], Gellért Kiss Gábor, a Horn-kormány idején parlamenti államtitkár, Szávai János későbbi MDF-es párizsi nagykövet, Kő Pál Kossuth-díjas szobrászművész, Németh Gábor stb.) hétfői vagy csütörtöki „métáira" is, többnyire az Elektromos pályára, utóbb egy angyalföldi általános iskola földes udvarára. A dolognak részemről jobbára újfent „pofafürdő" jellege volt, bár ügyes fiúk itt is akadtak: Esterházyn kívül Jankovics Jóskát, Kukorelly Bandit, Czakó Gábort és az akkoriban még hamvasan ifjú Garaczi Lacit és Zeke Gyuszit sem „zavarta a labda", de a lényeg inkább *itt is* az együttlét: a meccs utáni „áztatás" a melegvizes kismedencében s persze az obligát *sörözés* volt. Mindez réges-régen volt, talán igaz sem volt; mindenesetre néhány esztendővel a föntebb szóba hozott „nagy (értelmiségi) skizma" *előtt* történt; később, már bukaresti diplomatakoromban döbbenten hallottam, hogy a társaság – közben két „csapatra" oszlott – tagjai alig köszönnek egymásnak...

De, ami jelen emlékezés szempontjából döntő mozzanat: az ÉS kétszemélyes csatársora mögött 1985/1986-ban *valóban* Szále Laci „rakkolt" és „osztogatott" a középpályán,[70] s leginkább *mégis* ez a fejlemény lehetett a szófiai közös vendégjáték végső oka. Annál is inkább, mert akkoriban még „kirobbanthatatlan" volt a SZOCREÁL kezdő tizenegyéből, ezért lehetett némi beleszólása a csapat belső ügyeibe... (Köszönet érte utólag is! Háláját egyébként, a maga módján, E. P. is lerótta, mert „Szőke Laci" néven egyik könyvében félreismerhetetlenül őt is megörökítette – ráckevei szűkebb pátriájával együtt: *Hahn-Hahn grófnő pillantása,* 189–200.)

A mérkőzésre a Levszki stadionban került, ún. „Elő-meccs" (*HC,* 486.) formájában, egy bolgár első osztályú bajnoki nyitányaként. A hangszóróba bemondták a csapatok összeállítását. Amikor az *Esterházy* név elhangzott, óriási üdvrivalgás tört ki, a bolgár szurkolók biztosan azt hitték, hogy nyolcas számú mezben az akkor az AEK Athénban profiskodó E. Márton – és nem bátyja, E. P. – fut ki a pályára... Egyébként 4:2 arányú vereséget szenvedtünk. Góljainkat a két „ráckevei": Skultéty Tamás és Szále László lőtték. Ez a második találat E. P. baloldali beadásából – „gólpasszából" – született (Sz. L. szíves közlése).

Esterházy Péter a Sajtó SK mezében, 1986 novemberében.
Képaláírás: „A híres Esterházy fivérnek 180 meccs után joga van moziba hívni a partjelzőt" (Szondi György fordítása). (A fényképen látható további három játékos: Sükösd György [félig takarva], Szíkes Péter, továbbá – a csinos taccsbíró mögött – Katona Horváth János)

Rövidre zárva: E. P. Szálén és rajtam kívül közelebbről senkit sem ismert a SZOCREÁL-ból, ezért a szófiai hotelban *engem* választott szobatársául.

S itt következtek a *meglepetések!* Azon még nem akadtam fenn, hogy férfi létére hosszú, bokáig érő hálóinget viselt, amilyent addig csak Kandó Ilona (1896–1967) nagyanyámon láttam kisfiú koromban; arra gondoltam, ez a kényelmes éjszakai holmi arisztokrata körökben az emancipált urakat is megilleti. De attól már leesett az állam, amikor a hajnalig elnyúló diskurzust azzal kezdte, hogy megdicsért: milyen előrelátó módon választottam frizurát, mondván, hogy emígy – a homlokomba fésülve akkor még valóban sűrű hajzatomat – nem fog annyira látszani a később elkerülhetetlen hajritkulás/kopaszodás. Mindenesetre, tette még bölcsen hozzá: *„Nem sokat fog változni az arcod jellege!"* Nocsak, villant át az agyamon, ezt vajon honnan tudja? (Vagy, az ő modorában: „Rejtély, ezt honnét veszi." *Ki szavatol a lady biztonságáért?* 67.) Mert valóban korai kamaszéveimtől kezdve bujkált bennem a szorongás, hogy idő előtt elveszítem az övéhez huszonévesen sem mérhető sörényt.

De az igazi elképedés csak e „felütés" után vett erőt rajtam: az még hagyján, hogy tudta, szerény egyetemi oktatói keresetemet román és cirill betűs „moldován" regények rendszeres lektorálásával egészítem ki, pedig ezt aligha említettem az öltözőben. Magától értetődik, hogy tudományos terveimről – a magyar–román (román–magyar) viszony újszerűnek remélt újragondolásáról – végképp hallgattam, hiszen éppen csak elkezdtem ez irányú töprengéseimet. Mégis, minden kérdéséből, megjegyzéséből teljesen egyértelmű volt, hajszálpontosan „belőtte" lehetőségeimet. A leginkább döbbenetes mozzanat pedig nem is annyira emez intuitív látlelet, hanem az a kicsit feszélyező felismerés volt, hogy szavak nélkül is tökéletesen kiismert: *átlát rajtam!* Ahogy múltak az órák, hiszen ősrégi magyar szokás szerint néhány magyarországi és erdélyi pályatársról is diszkréten véleményt cseréltünk (isten bizony nem emlékszem már, kiket pécéztünk ki!), egyre inkább az volt az érzésem, hogy meztelenül állok egy tükör előtt, vagy, s ez még furcsább volt, magammal folytatok párbeszédet, akárha, paradox módon, megkettőződtem volna. Ezt addigi életem során csak egyszer, tizennyolc évesen tapasztaltam Szinérváralján, amikor '66 nyarán, „haza" látogatva, körülbelül másfél-két óra hosszat társalogtam az ottani plébánossal, néhai Kádár József (1911–1993) sokat próbált kegyesrendi szerzetessel. Neki volt ilyen átható, fürkésző, kékesszürke szempárja s ilyen „vesébe látó" pillantása, az olyan emtbereké, akik az arcok és a történetek (sorsok) *mögé* látnak[71] ...

Utólag egyre inkább azt hiszem: *mindenkivel így volt!* Mint az igazán intelligens férfiak egy csekély hányadának, neki is veleszületett adottsága volt arra, hogy egy szemvillanás alatt „ráérezzen" mindenkori partnerei személyiségének rejtett mozzanataira, 'rugóira' – kortól, nemtől s társadalmi státustól úgyszólván teljesen függetlenül. Senkinek nem lehetett titka előtte, s ha (nagy)úri kedve úgy tartotta „lefényképezte" ('levette'), s később valamelyik művében meg is örökítette azokat, nyilván nem „egy az egyben", hanem oly módon, ahogy az általa kigondolt cselekményhez vagy a mondanivalóhoz passzolt. (Ismét egy ideillő epizód: *A ki szavatol a lady biztonságáért* „Ágnes" című második része ezzel a mondattal indít: *„Élt egyszer egy lektorijelentésíró"* [47.], és utána is még legalább harmincszor. Nem ismertem rá magamra, de ettől még én is lehettem [volna] a főszereplő *egyik* modellje, különösen, ha a munkába veendő „kelet-francia könyvre", az Európában akkortájt nemigen utazgató „kelet-franciákra", a „jó kelet-franc kenyérre, búzára" és a „kelet-franc abárolt szalonnára" gondolok, mely utóbbi „ZŐD HAGYMÁVAL" a legízletesebb [*Ki szavatol...*, 59–61.]. Mindez bennem, meglehet tévesen, keleti szomszédaink, *a románok* képzetét kelti...[72]

S itt merül föl bennem ismét az a kérdés, amely 1986 novembere (első és egyben utolsó *face to face* beszélgetésünk) óta motoszkál bennem: honnan is szemlélte ő, *„a regényíró, dolgokban jártas, keserű, csalódott ember"* (*Függő*, 5.) környezetét, *a magyar valóságot: alulról vagy felülről,* illetve: *kívülről* avagy *belülről?*[73] Mert középről biztosan *nem*, ha csak „közép" alatt nem kiegyensúlyozottságot, ellenpontozást, távolságtartást értünk. (Újabb kontrapunkt gyanánt: minthogy életem legfogékonyabb tizennégy esztendejét egy másik ország társadalomtörténetileg és mentálisan *más idősíkban lévő régiójában* töltöttem – ergo: bizonyos fokig „vidéki" maradtam –, sohasem lehetek képes, még ha megszakadnék is, *belülről* s még kevésbé *felülről* nézni, értelmezni, mérlegelni a magyarországi fejleményeket. E. P.-vel és sok más nálam szerencsésebb kortársammal ellentétben: kizárólag *alulról* és leginkább: *kívülről!* A „közepet" – a kiegyensúlyozott véleményalkotást – talán, s épp a viszonylagos és nem kívánt *kívülállás*

következtében – én is megcélozhatom. Esetleg a „távolságtartást" és a „tárgyilagosságot" is.)

Megvallom, nagyon sokáig azt gondoltam, E. P., családja „ősi" eredete (*TR*, 229.) okán nyilván leginkább *felülről*, míg kültelki „negyedosztályú" focistaként nyilván *alulról* – is. És persze BELÜLRŐL, „az magyari dolgok" kellős közepéből. Merthogy *oda* született, *ott* volt és *ott is maradt*, élete utolsó pillanatáig: a magyar értelmiségi elit és szellemi élet *centrumában*. S mi jóval több: *a tetején!* Ezért lehetett, akarata ellenére (mert ilyesmire nem törekedett) minden mai magyarral szemben *abszolút fölényben*. Ezt hihetetlen természetességgel palástolta, nagyúri eleganciával 'viselte', legtöbbször senkivel sem éreztette: kevés kivételtől eltekintve mindenkivel kedves, közvetlen, nyitott, „laza"[74] s főként *udvarias*[75] volt. Ezzel nem azt akarom sugallni, hogy ne lett volna benne gőg, egy-egy szemvillanásából, bármennyire uralkodott is magán, ez olykor érezhető volt, ha valami vagy valaki nagyon nem volt ínyére, s biztosan akadnak olyan barátai vagy ellenségei, akik – velem ellentétben – ennek konkrét jegyeit meg is tapasztalták...[76] De, végül is, nem tetszhetünk mindenkinek, s még csak nem is *törekedhetünk* erre.

Nem tudom mennyire volt ezzel tisztában (gyaníthatóan: nagyon!),[77] mikor, hány éves korában értette meg: ő kiválasztott! Családja múltja, történelmi súlya, plusz külvárosi „harmad/negyedosztályú futballistasága", e két egymásnak szögesen ellentmondó „adottság" (időbeliség, történetiség) magától értődő, elegáns vegyítése/kiaknázása, s persze mindenekfölött született érzékenysége, intelligenciája – *a tehetsége* – szerves és harmonikus egésszé ötvözte személyiségében az ellentmondásos XIX–XX. századi magyar társadalomfejlődés legértékesebb vonásait. Ő volt, gr. galántai és fraknói *Esterházy Péter*, a polgárosodott arisztokrata (nemes) prototípusa, a torzóban maradt reformkori vétetésű magyar polgári átalakulás („polgárisodás") etalonja és ikonja – az „emberarcú szocializmus" korszakában. Vajon lehetséges-e, hogy épp ez a furcsa, ellentmondásos, *mégis* kegyelmi (ihletett) állapot *(état de grâce)* tükröződik vissza legfontosabb műve – a *Harmonia caelestis* – címében[78] is? Nem az ő vétke, hogy a benne – családtörténetében és személyiségében/talentumában – rejlő lehetőségekre az aczéli kultúrpolitika is ráérzett: nem akadályozta meg pályára kerülését, mi több, taktikusan kiaknázta az ebben rejlő PR-lehetőségeket. („Egy gróf

a posztmodern magyar regényírás megteremtője.") Hangsúlyozni kívánom: ezt az esélyt csupán ellenségei róhatják fel neki. Barátai, szimpatizánsai, „szurkolói"[79] – s nem utolsósorban az egyetemes magyar irodalom – örvendezhet/nek, hogy vérbeli góllövő csatárként kihasználta a „helyzetet". Nem remegett meg a lába – és a keze. *„Beverte"*...

A "Mester" 2011. november 11-én, egy irodalmi eseményen
(Forrás: http://soderlulu.blogspot.hu/2016/07/esterhazy-peter-es-en.html)

De annak eldöntése, hogy az egyetemes magyar kultúra „befoghatatlan üstököse"– (Várszegi Asztrik)[80] – avagy örök időkig egyenletesen sugárzó állócsillaga lesz-e, *a jövő* kifürkészhetetlen titkai közé tartozván, már meghaladja a *múltkutató*vá vált egykori játékostárs szakmai illetékességét.

Béke poraira!

Zugló–Nemesvita, 2016 augusztusában (javítások, kiegészítések: Zugló, 2017. január/február, rövidítés/szerkesztés: 2017. április/május; 2018. február)

P. S. Esterházy Péter, *remélem*, megbocsátja nekem *odatúl* ezt a *short story*t (kivált az 'indítását'), amely egyik meghatározó mozzanata volt tipológiai érzékem formálódásának, és – valódi *„aha-élmény"* gyanánt – alapvetően járult hozzá a „magyar fejlődés" (és közvélekedés) rejtélyeivel, továbbá a sajátosan magyar(osch) 'presztízshierarchiák' mélyszerkezetével kapcsolatos gondolkodásom finomodásához. E nélkül – *nélküle* – aligha értettem

volna meg, hogy „miről van szó", és, főként, hogy 'mire megy a játék'. A „kulcsért" – focistastílben: a 'gólpasszért' – mindörökre hálás maradok neki! (Minthogy földi életünkben *erről sem beszéltünk*, a másvilágon majd rövidesen tisztázzuk *'a dolgot'* – egy dupla adag pacal és a hozzá illő korsó sör/ök vagy néhány pohár veresbor mellett...)

*

Emez írás távoli előzményeit lásd Borsi-Kálmán Béla: *Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Írások a „nemesi polgárisodás" témaköréből.* Pécs, 2002, Jelenkor Kiadó, 263–264. (a 35. számú jegyzetben).

Megjelent (rövidítve, Kántor Lajos és Rigán Lóránt szerkesztésében), két részletben: I. *Korunk,* [Kolozsvár], III. folyam, 2017. október, 89–95. és II. rész, *Korunk,* [Kolozsvár], III. folyam, 2017. november, 105–111.

Jegyzetek

1 Esterházy Péter: *A kitömött hattyú – írások.* Budapest, 1988, Magvető Kiadó, 236. (a továbbiakban: E. P. 1988).

2 Erre többen is jóval több jogcímmel bírnak nálam, különösen a *Termelési regény (kisssregény)* két állandó főszereplője „Csucsu úr" (Légrádi Gábor) és „Icsi úr" (Michaletzky György), s egyszer nyilván majd sort is kerítenek rá. „Icsi úr" azonban mind ez idáig csupán „egyetlen rövid történetet" osztott meg a nagyérdeművel „közös futballmúltunkból". Ld. Michaletzky György: „A hiány felmérése" (tétova emlékezés), In *A hiány felmérése. Emlékülés az ELTE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, az ELTE Művészetelmélet és Médiakutatási Intézet és a Magvető Kiadó szervezésében, Budapest, 2016. július 29.* Budapest, 2016, Magvető, (Esterházy-füzetek 1.), 48. (a továbbiakban Michaletzky.)

3 Gyerekkori emlékeimet rendezgetve hosszas töprengés után egyszer csak „beugrott", hogy E. P. az egyik, különben igen ügyesen futballozó, velem körülbelül egyidős pajeszos zsidó fiúra, Neumann Jaszira emlékeztetett, akivel, akárcsak a többi nemzedékembeli holokauszt-túlélővel, 1954–1955 között együtt jártunk *a román óvodába* (az államnyelvet minél alaposabban elsajátítandó), majd 1956/57-től 1962-es áttelepülésünkig nyaranta hosszú órákon át kergettük a labdát az éppen a Neumann-porta tágas udvarán lévő egyik váraljai 'grundon', román, magyar, magyar tudatú, németül már alig-alig tudó megmagyarosodott sváb és kivándorlásra készülődő, otthon változatlanul magyarul beszélő zsidó magyar (magyar zsidó) kiskamaszok, vegyesen... Ld. erről bővebben B.-K. B. 2002, 26., 28., 249–252. (a 17. sz. jegyzetben).

4 Ld. erről bővebben Borsi-Kálmán Béla: *Egy nappali tagozatos bölcsész a Fradiban.* In uő: *Az Aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából.* Budapest, 2008, Kortárs Kiadó, 128–134., 135–155. Vö. Borsi-Kálmán Béla: *Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Írások a „nemesi polgárisodás" témaköréből.* Pécs, 2002, Jelenkor Kiadó, 271–274. (a 38., a 40. és a 41. sz. pszeudolábjegyzetben) (a továbbiakban B.-K. B. 2002.)

5 Hont Ferenc (1907–1979) több értékes színháztörténeti munka, különösen *Az eltűnt magyar színjáték: hivatásos színjátszásunk a honfoglalástól a mohácsi vészig.* c. kismonográfia szerzője. Budapest, 1940, Officina.

6 Ez, tudtommal, egyetlenegyszer írott formában, „irodalmi szinten" is megtörtént: együtt szerepelünk a kolozsvári *Korunk* szerkesztősége „Sportnemzet, sportvallás" megjelölésű 2012. júniusi számában. Vö. B.-K. B.: Egy korszak végén? Futball és politika, *Korunk,* III. évf. 2012/6., 3–12., ill. Esterházy Péter: A Kántor-napló, *Uo.* 28–31. Csak *most* [2017. ápr. 21-én este] olvastam el, hogy *mit* írt – csak sokkal tömörebben és lényegre törőbben nálam – a Barcelonáról, ami öt év késéssel épp mostanában látszik beteljesedni: „Mintha gyomron vágtak volna, olyan, mintha még *régen* volna, mintha még valóságosan érdekelne a foci: kiesett a Barcelona, semminek sincs értelme, a nap holnap nem fog fölkelni [...] És az edzőjük, Guar-

diola is fölmondott. Korszakváltás. Eggyel kevesebb jó [szép] lesz a világban. Jók jönnek, mennek. Valami véget ért." *Uo.* 31. (kiemelés az eredetiben).

7 A „tettes" Bakos István művelődéskutató, a bölcsészkar akkori, később kultuszminisztériumi és MVSZ-főtisztviselőként is nevet szerzett KISZ-titkára, aki 1970 márciusában az MTA Irodalomtudományi Intézete szakkönyvtárával azonos kollégiumi könyvtárban kezembe nyomta a *Válasz* 1948-as évfolyamának ronggyá olvasott bekötött példányát, benne a legfontosabb három Bibó-tanulmánnyal! Mit mondjak, a velem épp „egyidős" szövegek a legjobbkor „jöttek": derengeni kezdett bennem, hogy magyar (társadalom)történet címén baromságokkal tömik a fejünket jobb sorsra érdemes tanáraink, másrészt pedig tömény hazugság-tengerben lubickolunk mindahányan... Akkori dilemmáink alaposabb kifejtését ld. Borsi-Kálmán Béla: A tagadás tagadása, avagy a „marginalitás" dicsérete (Feljegyzések az epigon-lét bugyraiból), in: *Az asztal a Vörös Postakocsiban 1971 – 1996* [szerk. Csomós Gyula – Guba Ferenc – Kun Ferencz]. Budapest, 1996, Szerzői kiadás, 20–22. A történelmi előzményekhez ld. Kósa László [szerk., vál. Kósa László és Ress Imre]: *Szabadon szolgál a szellem. Tanulmányok és dokumentumok a száz esztendeje alapított Eötvös József Collegium történetéből, 1895–1995.* Kiadta az Eötvös Collegium megbízásából a GIFT Kft. [nyomtatta és kötötte a Dabas–Jegyzet Kft.], Budapest, 1995.

8 2016. augusztus 25-én került a kezembe egy újabb nekrológ, amelynek szerzője illusztrációként betette a CSILLAGHEGYI MUNKÁS TORNA EGYLET 1964-ben labdarúgó-bajnokságot nyert serdülőcsapata tablóképét, rajta az akkor 14 éves E. P. korabeli fotójával. Szó mi szó, egy kicsit tényleg hasonlít a 12-13 éves N. Jaszira (vagy fordítva)... Ld. [Gazdag József:] Gólszerző: Esterházy! Egy író, akinek a szellemi horizontja Beckhamtől Balzacig terjedt. *FourFourTwo,* 2016. szeptember 5., 32. Vö. a 3. sz. jegyzettel.

9 Ld. B.-K. B. 2002; továbbá uő: *Öt nemzedék, és ami előtte következik... A temesvári Levente-pör... 1919–1920.* Budapest, 2006, Noran Kiadó, 540.; Uő: *Kérdések és álkérdések. Gondolatok a csoportérdek-érvényesítés, a nemzeti önkép és a globális stratégiák összefüggéseiről.* Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 297.; uő: *Zsidók Temesvárott... és széles e világban. Esszék a magyar–zsidó (zsidó–magyar) szimbiózis történetéből.* Budapest, 2014, Lucidus Kiadó (Kisebbségkutatás Könyvek), 304. (a továbbiakban: B.-K. B. 2014).

10 Ennek pontos dátumát – egyfajta síron túli ajándékként (amelyet 2017. február 25-én délben találtam meg) – a *Harmonia caelestis* eredeti magyar kiadásának *ajánlása* őrzi: „Kálmán Bélusnak barátsággal: péter [sic!]; Párizs, 2001 Mikulás".

11 *„Minden kultúrfejlődésnek* [...] *olyan az osztálytársadalma, amilyen volt a rendisége. Az üzem nagy átalakulással bár, de folytatódik. Az ember feltétlen szabadnak érzi szellemét és elhatározásait, s mégis a történelmi múlt dolgozik benne."* Idézi – Hajnal István: Az osztálytársadalom (In *Magyar Művelődéstörténet.* V. kötet. Budapest, 1942, Az új Magyarország, 165–200.) c. tanulmányából – Tóth Zoltán: A rendi norma és a „keresztyén polgárisodás". Társadalomtörténeti esszé c. fontos elemzésének mottójában. In: Polgárosodás Magyarországon. *Századvég,* 1991/2–3., 75. (a továbbiakban: Tóth Zoltán).

12 Erről a legilletékesebb, az öcs, a nála csaknem napra pontosan hat esztendővel ifjabb Esterházy Márton, aki huszonkilenc mérkőzésen 11 gólt szerzett a magyar labdarúgó-válogatottban, újságírói kérdésre válaszolva (mármint, hogy milyen adottságú futballista volt E. P.) így vall: „Szenzációs. Tényleg. Az az igazi penge: technikás, fineszes. *Csak nem volt jól terhelhető, ez volt a hátránya.* De nem feltétlenül a legtechnikásabb játékosból lesz a jó focista. Voltak csapattársaim, akik az edzéseken olyan mutatványokat csináltak a labdával, hogy az edző hátradőlt, rágyújtott egy szivarra és azt mondta: uraim, csak így tovább, nekem itt semmi dolgom. Aztán ugyanannak a játékosnak a meccsen már momentuma sem volt, mert »összecsinálta magát«. Péterhez visszatérve: az a szezon, amikor mi voltunk a Csillaghegy két csatára, felejthetetlen volt. Ismertük a másik gondolatát is. Ha engem bántottak, akkor ő azonnal intézkedett, hátraszólt a védőknek, hogy gyerekek, figyeljetek már, nehogy itt agyonrúgják az öcsit. És akkor a védőink is bekeményítettek." *Esterházy Márton a bundameccsekről, Mexikóról és a magyar fociról* (www.focitipp.hu/cikk/2634; az én kiemelésem – B.-K. B.).

13 Ld. Michaletzky György közleményei: https://vm.mtmt.hu/search/slist.php?nwi=1&inited=1&ty_on=1&url_on=1&cite_type=2&orderby=3D1a&location=mtmt&stn=1&AuthorID=10007663&Scientific=1.

14 'Szerző' itt tartozik rögzíteni, hogy akkortájt az ELTE BTK Román Filológiai Tanszéke tanársegéde és Moldova György SZOCREÁL–Sajtó SK néven elhíresült nagypályás egyesületének igazolt labdarúgója, továbbá az Európa Könyvkiadó lektorként rendszeresen foglalkoztatott szerződéses „külsős" munkatársa volt.

15 „Péter a bátyám osztálytársa volt a Piarista Gimnáziumban." Michaletzky, 47.

16 Vö. Bazsányi Sándor: Esterházyt szeretni – és olvasni, *Élet és Irodalom,* 2016. augusztus 26., 13.

17 Erről egy barátja így emlékezik meg: „Beszélgettünk arról is, hogy egy bizonyos kor után az enyhén domborodó pocak hozzátartozik a férfiemberhez. Vacsora végeztével resztelt máj, elfelejtett ifjúságunk étele és édesség volt. Péter ezt nagyon kedvelte. Búcsúzás közben még itt tartottam őt – persze nem volt ebben semmi különös. Ő leült, én pedig egy még meleg, párját ritkító oldalast tálaltam neki, melyben a csont, a hús és a szalonna úgy kínálta magát, hogy az őt is izgalomba hozta. Matematika iránti vonzalmát felelevenítve próbálta kiszámítani, hogy hány ezer kalóriát fogyasztottunk el." Makk Károly: Elmaradt vacsora. In *A megrendülés segédigéi EP 1950–2016.* Összeállította és szerkesztette Kőrössi P. József. Budapest, 2016, Noran Libro, 106–107. (a továbbiakban: Makk, illetve Körössi P. József 2016).

18 Vö. *Esterházy Péter: A gyász átalakul olvasássá. „Elképesztően nyitott pali volt": konferencián emlékeztek Esterházy Péterre,* fib, 2016. július 30., szombat 10:30 (forrás: mno.hu/tag/michaletzky-gyorgy-113089 – a továbbiakban: *Esterházy emlékkonferencia*).

19 Utólag számomra igen megnyugtató, hogy a szocializációs szemszögből hozzájuk sokkal közelebb álló Dés Lászlónak sem volt könnyű az Esterházy házaspár kódolt szóhasználatát megérteni: „Péternek és Gittának »külön nyelvük és humoruk volt«, amiből eleinte sok mindent nem is értett, meg kellett tanulnia Péterül és Gittául. *Bátyámmal mi együtt nőttünk ezzel. Péterrel közösek voltak a félszavaink.* Közös volt (bár nem azonos mértékű) a matematika iránt érzett lelkesedésünk, a focirajongásunk [...] és a hitünk." Michaletzky 48. (az én kiemelésem – B.-K. B.). Vö. Dés László: „Szaxofonozz, majd:", In Körössi P. József 2016, 36–42. (különösen: 38–39.).

20 Ld. ehhez Halmos Károly: Polgár – polgárosodás – civilizáció – kultúra. A társadalomtörténet alapvető kategóriáiról a XIX–XX. századi lexikon- és szótárirodalom tükrében. *Századvég*, 1991/2–3., 131–168.

21 Esterházy Péter: A vereség, hvg.hu, 2014. december 26. (http://hvg.hu/itthon/201451_esterhazy_peter_urizalasrol_hagyomanyokrol_; a továbbiakban E. P: *A vereség*).

22 E. P.: *A vereség*, (az én kiemelésem – B.-K. B.).

23 Ld. erről bővebben Charles Kecskeméti [Károly]: La Hongrie un nouveaux Séfarade? [Magyarország az új Zsidó-Ibéria?] In uő: *Pour comprendre l'histoire d l'autre Europe. Recueil d'essais*. Paris, 2011, Honoré Champion, 263–288.

24 Ennek mélyebb okairól én többször is írtam már (ld. a 9 sz. jegyzetben felsorolt könyveket), továbbá: *A francia–német példa szolgálhat-e* modell *gyanánt a közép- és kelet-európai népek nemzeti megbékéléséhez? Magyarország helye Közép-Európában*. In Borsi-Kálmán Béla: *Nemzetstratégiák. Politológiai és társadalom-lélektani esszék, tanulmányok a román–magyar(francia) a szlovák(cseh)–magyar, a francia-amerikai és a német–francia viszony történetéből*. Budapest, 2013, Méry Ratio – Kisebbségekért Pro Minoritate Alapítvány, 273–302.; valamint ez e kötetben is szereplő *Nemzetépítés és nemzettudat a futball tükrében: a magyar, a francia és a román példák* (a továbbiakban B.-K. B. 2015).

25 Egyik nemzedéktársam „nem kevesebb, mint nyolc rendszerváltást" tart számon – „bő hét évtized leforgása alatt". Ld. Földes György: Kihívás és válasz. Néhány gondolat a magyar politikáról és politikatörténetről. In *Kiemelés tőlem. Emlékkönyv Kántor Lajos hetvenedik születésnapjára*. Kolozsvár, 2007, Komp-Press Kiadó – Korunk, 283–289. (az idézet rész a 283. lapon).

26 Ld. ehhez például Zelei Miklós: *A halasi norma Nagy Szeder István regényes élete. Népkönyv*. Pest-Buda, MMIII, GM & TÁRSAI Kiadó.

27 Ld. erről Borsi-Kálmán Béla: TÖREDÉK. Töprengés a honi antiszemitizmus természetéről, avagy óvatos javallatok a magyar–magyar viszony rendezésére címmel próbáltam összegezni ez irányú ismereteimet, in *Homályzónák/Zones d'ombre. Felvilágosodás és liberalizmus/Lumières et liberalisme. Tanulmányok Kecskeméti Károly 80. születésnapjára/Mélanges offerts à Charles Kecskemeti pour son 80e anniversaire*. [Szerk. Borsi-Kálmán Béla–Dénes Iván Zoltán–Ferge Zsuzsa–Miskolczy Ambrus.], 279–292.; továbbá, bővebben B.-K. B. 2014, 223–261.

28 Jászi Oszkár: Leszámolás – beszámolás nélkül (*Századunk*, 1938/2–3.) In *A népi-urbánus vita dokumentumai 1932–1947*. Válogatta és szerkesztette Nagy Sz. Péter. Rakéta Könyvkiadó, Budapest, 1990, 421. Jászi vitacikke válasz Hatvany Lajos: Beszámolás és leszámolás (*Újság*, 1937. karácsony) című írására.

29 Gyurgyák János: *Uralja-e jövőt, aki a múltat uralja? A 20. századi magyar történelemről – Pillantás a 21. századból* (valasz.hu/publi/uralja-e-jovot-aki-a-multat-uralja-124021 (nem teljes anyag). Kötetben: *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Szerk. Jakab András és Urbán László. Budapest, 2017, Osiris Kiadó, 71–72. (az én kiemelésem! – B-KB.)

30 A „rendszerváltás-változás-változtatás" rendkívül tömör összefoglalóját adja *(2007-ig bezárólag)* egy Esterházyval pontosan egyidős kortárs (vö. a 76. sz. jegyzettel!), ilyenformán: „Magyarországon 2000 óta először a nacionalista-populista, majd szociálpopulista gazdaságpolitikák győzedelmeskedtek. A magyar politika visszafordult a nemzeti/szociális gondoskodó állam felé, főszereplővé a polgárait a piactól védő, ugyanakkor fejlesztő államot és a központi kormányt tette. Magyarország 1997 óta egyetlen reformot sem hajtott végre. A reformellenes kormányzatok valamiféle állami polgárosítást igyekeztek végrehajtani, a jobboldali kormány 1998–2002 között nemzeti középosztályos alapon, a baloldali 2002–2006 között állam által befolyásolt, kádárista fogyasztói minta szerint." Ld. Lengyel László: *Az emberarcú kapitalizmus trónfosztása?* In *Kántor-emlékkönyv*, 291–295. (az idézett részlet a 294. lapon, kiemelés az eredetiben).

31 Ld. erről Borsi-Kálmán Béla: *Memento – avagy ki is volt Varga Zoltán*? valamint uő: *Busquets és Forlan avagy hevenyészett benyomások a 2010-es dél-afrikai világbajnokságról* című, ebbe a kötetbe is felvett írások gondolatmenetét! (In Borsi-Kálmán Béla: *Megközelítések II*. Budapest, 2012, Lucidus Kiadó, 145–152., 179–185.)

32 Párizsban, a 2002 júniusában megjelent tanulmánykötetem korrektúráját javítgatva. Vö. B-KB 2002, 264. (a 38. számú jegyzetben, ld. még *uo*. a 44. jegyzetben, 286–287.).

33 Tóth Zoltán, 69. és 91. Más szóval az előítéletes gondolkodás, ama „jellegzetes rendies korlátoltság, az oldali és lefelé látásra való képtelenség" nem csupán a magyar történész céh privilégiuma, inkább általánosnak, immár magyar „unikumnak" mondható!

34 Hatalom és értelmiség könyvtárnyi „irodalmából" ld. Szelényi Iván és Konrád György immár „klasszikusnak" számító *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz*. Párizs [Bern], 1978, Európai Protestáns Szabadegyetem (2. kiad. Budapest, 1987, Gondolat) c. művét. (A könyv csupán kis részben megvalósult „téziseinek" rövid összefoglalóját ld. I. Szelényi: La position de l'intelligentsia dans la structure de classe des sociétés socialistes d'État, *Actes de la Recherche en sciences sociales*, Juin 1978, nº 22, 81–74.). A „disszidensek" (az egyik szignifikáns pest-budai elitcsoport) önképéről s értékválasztásairól belülről megélt hiteles képet rajzol Tamás Gáspár Miklós: Irónia, kétértelműség, színlelés: a demokratikus ellenzék hagyatéka. In: Uő: *Törzsi fogalmak*. Budapest, 1999, Atlantisz Könyvkiadó, II. kötet, 215–315.

35 Ld. ehhez Osztovits Ágnes: A szív elakadó segédigéi. In Körössi P. József 2016, 136.

36 Vö. E. P. „búcsúlevelét" a *Hitel* c. folyóirat olvasóközönségéhez; Esterházy Péter: Kedves Hitel-Olvasó. In uő: *Az elefántcsonttoronyból*. Budapest, 1991, Magvető Kiadó, 184–186.

37 Egyetértek Kulcsár Szabó Ernővel, akinek 1973/1974 körül komoly szerepe volt E. P. indulásában (gyanúm szerint ő hozta össze Bata Imre irodalomtörténésszel, aki aztán az első Esterházy-zsengéket az *Alföld*. c. debreceni folyóiratban megjelentette!), aki arról beszélt a 2016. július 29-i Esterházy-emlékkonferencián, hogy egyelőre „az emlékezésnek van helye, így még nincs tere a »tudóskodásnak«. A tudományos felmérés az elkövetkező évek munkája lesz". Vö. *Esterházy-emlékkonferencia*.

38 Borsi-Kálmán Béla: *Nemzetfogalom és nemzetstratégiák. A Kossuth-emigráció és a román nemzeti törekvések kapcsolatának történetéhez*. Budapest, 1993, Akadémiai Kiadó, 145–146. és 320. („Az adatot Esterházy Péter volt szíves ellenőrizni, segítségét ezúton is köszönöm!")

39 Az idézet folytatása: „– Jelzem [Esterházy] György úr orra is, történelmi tréfák martaléka lett. A kocsma előtt veszteglő Trabant piszkosságába bele volt írva: AZ ABC-BE FRISS MACESZ ÉRKEZETT." *TR*., 229.

40 Úgy rémlik különben (ellenőrizni sajnos nem tudom), hogy az „átadás" szó szerepel abban az ajánlásban is, amelyet az *Együtt vagy külön utakon* c. első könyvemhez írtam neki…

41 *Trois Anges me surveillent* [Három Angyal vigyáz rám], roman de Péter Esterhazy (Gallimard, 1989, en collaboration avec Agnès Jarfas).

42 2016 augusztusában!

43 Vö. Romsics Ignác: Esterházyak. In Körössi P. József 2016, 163–167. (a továbbiakban: Romsics).

44 Vö. ezen írás 2. számú jegyzetével!

45 „Ez az egymásrautaltság kísérte végig életünket. Ezért olvasta fel a még kéziratos *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat* szövegét, kérdezte véleményemet, és ezért hagyott félbe minden munkát egyetlen mondatomra, hogy találkozzék velem, ha nekem volt szükségem rá." Michaletzky 49. (kiemelés az eredetiben).

46 Ezt a fajta elégedetlenséget tükrözi „Csucsu úrnak" írt dedikációm is 1984 októberében, amelynek hatására – valamiféle spétreakció gyanánt – egyfelől körülbelül egy negyedszázad múltán felkeresett, másrészt pedig, s ez sokkal fontosabb: ő az egyetlen barátom, aki vette magának a fáradságot s eljött velem – pontosabban a saját szolgálati autóján több alkalommal is elvitt – Szinérváraljára. De mindennek aprólékos elbeszélése már tényleg szétfeszítené emez emlékezés kereteit. (Az ajánlás szövege különben ez volt: *„Csucsu Úrnak, egy többszörösen »forintos« labda, abban a reményben, hogy néha vissza is adja; Kálmán Béla; Bp. 1984 októberében".* Ritka adománya életemnek, hogy ez „kamatostól" megtörtént…)

47 Ld. még ehhez Lakat T. Károly megható búcsúját a „futballista Esterházytól": LTK: Requiem egy csillaghegyi jobbösszekötőért. In Körössi P. József 2016, 86–94.

48 Egy EP életművének szentelt 2017. április 27-én Szegeden tartott kerekasztal-beszélgetés összefoglalója így kezdődik: „Máshogy focizott, mint ahogy írt." Az egyik résztvevő, Garaczi László, aki szintén sokszor látta futballozni és jó néhányszor játszott is vele és ellene főként kispályás amatőrmérkőzéseken (pl. Szigligeten) a beszámoló szerint „– egy novellát felolvasva – felhívta a figyelmet arra is, menynyire másképpen viselkedett Esterházy íróként és a pályán". Ld. erről Nagy Zénó: Mennyit ér ma Esterházy? [beszámoló a „Hagyomány és fordulópont" című szegedi konferenciához kapcsolódó kerekasztal-beszélgetésről a Grand Caféban 2017. április 27-én. Résztvevők: Szabó Gábor (a Szegedi Magyar Irodalom Tanszék oktatója) továbbá Garaczi László és Radnóti Sándor.] Forrás: http://www.irodalmijelen.hu/2017-apr-28-1456/mennyit-er-ma-esterhazy (a továbbiakban: Szegedi Esterházy-konferencia.)

49 Radnótiék, Garacziék, Földényiék, Komoróczyék, Kántor Péterék, Dés Lászlóék etc.

50 E vállaltan *szubjektív visszaemlékezés* „legitimitása" tárgyában váratlan megerősítést tartalmaz egy nálam 11 évvel fiatalabb szerző alábbi gondolatmenete: „Annyi sok év után az első részt, a termelési regény paródiáját már inkább kordokumentumnak érzem. Annál inkább lüktet a most is átélhető élettől a második rész. A szerző (azaz a »mester«) alakja köré szerveződő arcok, sorsok, észjárások bámulatra méltó sűrűsége és gazdagsága. Húszéves koromban eszembe se jutott, hogy a szereplők létező személyek lehetnek. Ma már tudom, és azt is tudom, hogy kellene írni egy részletes kalauzt a *Termelési regény*hez, méghozzá addig, amíg élnek azok a résztvevők és tanúk, akik rendelkeznek az ehhez szükséges tárgyi tudással. Az irodalmi fikció kiválóságát nem gyengíti, hanem erősíti, ha tetten érhető a szövegszerű szövegben a negyven évvel ezelőtti élet hullámverése." Ld. Márton László: A szerző halála. In Körössi P. József 2016, 113–114. (kiemelés az eredetiben).

51 Szőcs Géza édesapja azonnal „riadóztatta" fiát, mondván, új magyar író született, ha nem ő lesz az első Nobel-díjasunk, akkor senki… (Ebben tévedett.) Vö. *Esterházy Péterről – Farkas Wellmann Endre interjúja Szőcs Gézával* (https://www.irodalmijelen.hu/2016-jul-31-1707/esterhazy-peterrol-farkas-wellmann-endre-interjuja-szocs-gezaval). Ld. még Zsuppán András: „Képesek vagyunk az önkorrekcióra is" [Rendhagyó Szőcs Géza-interjú]. *Heti Válasz*, XVI. évf., 34. szám, 2016. augusztus 25., 19–23. (különösen az „Esterházy Péter halálára" c. rész, 20–21.).

52 Utólag úgy értesültem, hogy viszonyuk udvarias, távolságtartó volt, úgy is mondhatnánk, kölcsönösen tisztelték, respektálták egymást. De nemigen keresték egymás társaságát. Ez sokat javult akkor, amikor EP egyik kolozsvári útja alkalmával Szilágyi István tudomására hozta, miszerint nem tartja helyénvalónak, hogy a DIA (Digitális Irodalmi Akadémia) négy éven át leszavazta az erdélyi író felvételét, akit szintén javasoltak a tagságra. Valóban közbe is lépett és ötödszörre Szilágyi is

bejutott. Ez sokat javított kapcsolatukon, Szilágyi „nagyon méltányolta Esterházy jóindulatát". (Ács Margit szíves közlése 2017. június 17-i elektronikus levelében.)

53 „Én nem néztem *föl* az apámra, nem volt ő példaképem, de néztem őt, tanultam tőle, és mindenestül szerettem (ahogy persze most is – jaj, evvel most mi lesz?; megint siratom magam). Azt is gondoltam – írtam is –, hogy valamelyest helyette is beszélek. Büszke voltam rá. Hogy nem bírták begyűrni (!), nem lett frusztrált, sértett vesztes, hanem *szabad vesztes*, ez nekem nagyon sokat jelentett. Rajta keresztül tudtam büszke lenni a családomra – és én ettől (is) voltam erős. Vagy inkább: laza. Lazán, vagyis fontoskodás nélkül magabiztos" (*Javított kiadás*, 15. – kiemelés az eredetiben).

54 Ld. ehhez, leginkább a *Javított kiadás* megjelenéséhez, E. M. gyóntatójának Esterházy Péterhez intézett s a világhálón keringő elmarasztaló levelét (deske.hu/iras/c-fajlok-2/c07018-1.htm; ide kapcsolódó megjegyzésem: körülbelül tíz évvel a *Termelési regény* megjelenése után, 1988-ban vagy 1989-ben Genfben találkoztam egy akkor hetvenes éveiben járó alacsony termetű, szép arcú hölggyel – úgy emlékszem egy Rómában élő Kállay-származék szintén „kékvérű" magyar hitvese volt –, aki, megtudván, hogy E. P.-t személyesen ismerem, lakonikusan ennyit mondott – emlékezetből idézem – „A mi köreinkben nem szokás az apák viselt dolgait kiteregetni, még ha gazember volt is az illető". *No comment!* Vö. *eletmod.transindex.ro/?cikk=830*.)

55 Fő műve a *Labdarúgás* c. többször kiadott és idegen nyelveken is megjelentett kézikönyv, amelyet Apám 1961-ben vagy 1962-ben, közvetlenül áttelepülésünk előtt nekem is megszerzett Magyarországról. (Emlékezetem szerint azt a kiadást, amelyikben Puskás bemutatófotóit még nem cserélték ki az új bálványéra, Albertéra! Később sajnos valamelyik költözés során elkallódott…)

56 Ld. erről Borsi-Kálmán Béla: *The Substitute (Le remplaçant)*, továbbá uő: *Egy nappali tagozatos bölcsész a Fradiban*. In B.-K. B. 2008, 128–134., 135–155. Vö. B.-K. B. 2002, 271–274. (a 43. pszeudo-lábjegyzetben).

57 Vö. Borsi-Kálmán Béla: Szabad György „problémaérzékenysége" egy témaválasztás tükrében. Emlékfoszlányok egy iskolateremtő professzor alakjáról. *Korunk* (Kolozsvár), III. évf. 2016/március, 101–110. Kötetben: *A polgári átalakulásért. Emlékkötet SZABAD GYÖRGY tiszteletére*. Budapest, 2016, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítvány, 85–120.

58 Ld. szintén az 56. sz. jegyzetet.

59 Tömpe János barátom, akivel 1967/1968-ban a hódmezővásárhelyi katonacsapatban tizenegy hónapig egymás mellett játszottunk, s aki jó darabig együttérzéssel követte végül is meghiúsult focista-erőfeszítéseimet (ő okosabb volt nálam: nem erőltette, pedig a technikai képzettsége s játékintelligenciája neki is meglett volna hozzá), 1978 körül kíváncsiságból kijött a SAJTÓ SK egyik mérkőzésére, amelyen a „kezdőben" szerepeltem. A meccs után keményen lehordott, hogy miért nem vettem a kezembe a 'karmesteri pálcát' (hiszen „mindegyiknél képzettebb vagy!"), miért nem szólok vissza, ha lebarmolnak, miért játszom ilyen enerváltan, mindenbe beletörődően (etc.). Szó nélkül hallgattam…

60 Ld. ehhez Balog Iván értő recenzióját (Mészöly Kálmán – Sinkovics Gábor: *Mészöly Kálmán – A Szőke Szikla életregénye*. Budapest, 2014, Ulpius-ház Könyvkiadó, http://szakirodalom.atlatszo.hu/2015/02/19/az-amator/).

61 Ld. bővebben a 4. és 62. számú jegyzetekben hivatkozott helyeken!

62 Mármint, hogy Császár Nagy Laci (első *igazi* edzőm, aki a „Fradi-legendával" beoltott, s 1966 februárjában elküldött próbajátékra a Ferencváros egyik játékostoborzójára) pár hónapos intenzív felkészítése után a „kölyök" és „ifi" korosztályos szinteket *kihagyva* első bajnokimat egy NB I-es egyesület ifjúsági első csapatában játszhattam 1966 augusztusának első napjaiban a Dorog ellen (igaz, hogy „csak" a Csepelben), etc. (Ld. bővebben B.-K. B. 2002. 261–286. (a 34–44-es pszeudo-lábjegyzetekben.)

63 Várkonyi Sándor, az egyik legjobb képességű újságíró-futballista kifejezése! Ld. Oszvald György: *Futballkirály korona nélkül* (www.10kerkult.hu/…/26…/361-futballkiraly-korona-nelkul.html). Bővebben: Várkonyi Sándor: *Mivé lettél, futballkirály?* Budapest, 2011, Pro-Sport 2000 Bt. (A szerző ajánlása: „Kálmán Bélának, a technikás történésznek – régi barátsággal – Várkonyi Sándor, 2016. 03. 11.")

64 Anekdotának tetszik, pedig ez is igaz: amikor körülbelül másfél éves állandó szereplés után, 1977/1978 körül „kiszorultam" a SAJTÓ SK kezdő tizenegyéből, csapatunk három „meghatározó játékosa" (Szále László, Módos István és a 'gólfelelős' Skultéty Tamás) udvariasan kérdőre vonta a SAJTÓ SK teljhatalmú főnökét, a jobb-bekket játszó Moldova Györgyöt, aki ugyan futballozni meglehetősen „korlátozott nívón" tudott csupán, viszont írói pályája csúcsán volt, hogy miért ültetett le a kispadra? Gyuri, akivel különben igen jóban voltam, kb. ezt mondta a „küldöttség" tagjainak – két részletben –: *a)* „ha meccskezdéskor egy-egy tyúktojást a gatyája zsebébe tennénk, egyik sem törne össze a mérkőzés végéig, annyit 'ütközik' (ez igaz volt!), *b) ha én [M. Gy.] fele ilyen technikás lettem volna, mint ő [B.-K. B.] – magyar válogatottságig viszem.*" Ilyen hízelgő s utólag persze ellenőrizhetetlen dolgokat 1978 előtt és után is több alkalommal mondtak nekem és rólam, de ugyanúgy voltam vele, mint E. P.: hittem is, nem is, s bár „szerzői" hiúságomnak tagadhatatlanul jólesett, inkább megzavart… Ebben a (negatív) összefüggésben mégis fontosnak tűnik, hogy Gyuri – a maga módján igazságosan – „büntetett", saját elnyomott futballista vágyai lehetetlenségét „verte le rajtam". (Utólag azt gyanítom – persze ellenőrizni ezt sem áll módomban –, hogy a magyar futball egyik egyetemes zsenije, a fizikailag hozzá igen hasonlatos Kubala László lehetett a példaképe, aki 1949 januárjában épp Moldova kedvenc csapatából, a Vasasból lépett le Marik György társaságában Nyugatra, s lett minden idők leghíresebb Barcelona-ikonjává…) Ld. bővebben: B.-K. B. 2002, 271–274. (a 43. pszeudo-lábjegyzetben). Vö. Bodnár Zalán: A „Grande" Ganz gyermeke (NS-sorozat 1. rész: Kubala László) *Nemzeti Sport*, 2017. április 29., I.; uő: Pro Patria (et libertate)

(NS-sorozat 2. rész: Kubala László), *Nemzeti Sport,* 2017. május 6., I.; uő: Katalánok királya (NS-sorozat 3. rész: Kubala László), *Nemzeti Sport,* 2017. május 13., I.

65 Megint túlságosan elkanyarodnék mostani témámtól, ha bővebben kifejteném: az ilyesféle elnéző magatartás több mint bűn, jóvátehetetlen *hiba* a pályán és az öltözőben, hiszen mégiscsak *ez* – a labdával való bánni tudás – volna a futballban az *igazi* mérce, amit különben csaknem mindenki, kivált a „vezérszerepre" törekvők könyörtelenül ki is használnak a *hierarchia* (erőrangsor) kialakításában, illetve fenntartásában. Az egyik klasszikus Puskás-mondás épp ezt tükrözi (alighanem Buzánszkyhoz intézte a pályán): *„Nem látod, hogy pirosban vagyunk?!?"* (Az eredeti változat: *„Jenő, b...a bányász nénikédet! Milyen színű a mez rajtam?"* Sándor Mihály: *Vasutasból aranybányász – Beszélgetések Buzánszky Jenővel.* [Debrecen], 2007, Campus Kiadó, 31.)

Vagy egy másik, amelyiknek a fáma szerint a próbajátékon lévő, emiatt igen lámpalázasan játszó ifjú Tichy Lajos (1935–1999) – egyébként szintén világklasszis! – volt a kárvallottja. A fénykorában lévő „Öcsi" a harmadik 'eladott labda' után, persze jó hangosan, hogy mindenki meghallja, csak ennyit kérdezett: *„Kicsi, te velünk vagy?"*

66 A nagyon későn bekövetkezett „megvilágosodás" előzménye, hogy hosszabb, akár több hónapos, külhoni ösztöndíjak és évekig tartó diplomáciai missziók *után* derűsen, jókedvűen, *felszabadultan* tértem haza s egy darabig igen „jó formát árultam el" (copyright: „Csucsu úr"). Aztán fokozatosan 'elszürkültem'... Most is így történt: rúgtam négy vagy öt gólt (műfüves kispályán, jégkorong-kapura), mígnem a meccs vége felé egy felfutó játékostárs – egyébként az újabb zsurnaliszta generáció egyik 'ásza' – elé jobb oldalról visszaadandó labda „beragadt", az átadás rövidre sikeredett, s az ellenfél, s egyben az új társulat legjobb spílere (P. Fülöp Gábor) elcsípte, majd gólt rúgott belőle... (Emlékezetem szerint ez volt az *egyetlen* sikertelen „megmozdulásom"!) Következmény: a szóban forgó játékostárs *ugyanúgy* küldött el melegebb éghajlatra, mint 1969. május 28-án néhai Albert Flórián (1941–2011) az FTC zöldre pingált társasgépkocsijában. A következtetések levonását ezúttal (is) az olvasókra bízom... (Vö. ismételten a 4. és az 61/62. számú jegyzettel!)

67 Ld. erről bővebben Borsi-Kálmán Béla: Összegzés és kitekintés – Töprengés a honi antiszemitizmus természetéről, avagy óvatos javallatok a magyar–magyar viszony rendezésére; uő: Nacionalizmus és magyar értelmiség 1989–1997 között, avagy a „népi(es)-urbánus vita" – mai olvasatban; uő: Fejtő Ferenc, a *par excellence* magyar polgár. In B.-K. B., 2014, 223–304.

68 Vö. újfent az 64. sz. jegyzettel!

69 Vö. Veszprémi Miklós: *Hogyan halt meg Petőfi?* Budapest, 1989, Népszava Kiadó Vállalat.

70 Szále László: „Minarik uszályában", *Élet és Irodalom,* 1986. december 19., 27.; vö. B.-K. B. 2002, 262. (a 34. számú jegyzetben).

71 Ld. erről Koltai András – Orosz Krisztofer Levente: *Üzenetek a máramarosi végekről – Kádár József piarista beszámolói és emlékezései (1945–1992).* Simonchicz Incze Kulturális Egyesület, Budapest–Máramarossziget, 2014. Ld. még Borsi-Kálmán Béla: Emlékeim Kádár Józsefről (1966 nyara). In: *Máramarosi Hírmondó,* 2017. április 13. (forrás: http://ehirmondo.ro/emlekeim-kadar-jozsefrol-1966-nyara.html)

72 E. P. könyvei átlapozásakor mindössze három dedikált példányt találtam, az egyik éppen a *Ki szavatol a lady biztonságáért?* belső címlapján olvasható: *„Bélának – borsi szeretettel, péter. (82. május, Galambom)";* a másik öt évvel későbbi, a [Csokonai Lili:] *Tizenhét hattyúk* c. kötete elé – stílszerűen: *„Béluskának szeretettel, Lili".* (A harmadikat ld. a 10. sz. jegyzetben!)

73 Vö. Radnóti Sándor: Túl a tragédián. In Körössi P. József 2016, 150–153. (különösen: 151–152.).

74 „Elképesztő módon nyitott pasi volt, nem szerepelt a szótárában az előítélet" (Szüts Miklós festőművész). Ld. *Esterházy-emlékkonferencia.*

75 „Ez a szuverén, *udvarias férfi* hogyan is nőhetett fel a »mi világunkban«?" (Makk, 107.; az én kiemelésem – B.-K. B.).

76 Vö.: „Egyik utolsó beszélgetésünkön azt mondta, hogy *fáj nekem, hogy sokan gőgösnek tartanak, de távolságot kellett tartanom.* Talán azért éreztem magamhoz közel, mert valamennyi emberi gesztusát értettem és éreztem [...] Egykorúak voltunk, bár ő előbb járt ingyenbuszon, mint én [...]." Lengyel László: EPÉ. In Körössi P. József 2016, 98–100. (az idézett részlet a 99. lapon, kiemelés az eredetiben).

77 „Eddig az átpolitizált aljasság nehezen tudott fogást találni rajtam (piarista diák, négy gyerek apja, jó, tiszta, régi magyar vérem – mehetnek a fenébe korpára hatfelé malacnak). [Ezt a helyzetemet, olyik primitív vitát leegyszerűsítendő, egyszer-másszor kihasználtam. Ez nyilván hiba: annak, amit mondok, képviselek, akkor is igaznak kell lennie, ha KISZ-tag volnék, buzi, magtalan és zsidó. Vagy, brrr, tréfa, protestáns!]" (*Javított kiadás,* 14.) Ez a 2016. augusztus 25-én délelőtt megtalált passzus utolsó, viccesnek szánt félmondata sajnos megerősíti a bennem *eleve,* ismeretségünk kezdetétől bujkáló *kételyt,* miszerint öröklött beidegződéseink, gondosan leplezett és kompenzált presztízshierarchiáink ismeretében elgondolható-e *egyáltalán,* hogy egy mélyen katolikus *galántai* és *fraknói* Esterházy-sarj egyenrangú *lehetne* egy *inokai* és *dorozsmai* előnevű, iparűző rimaszombati kisnemes Kálmán-ivadékkal, aki, ráadásul, még minden ágon kálvinista is?!? Vö. Dr. Mihályfalusi Forgon Mihály: *Gömör-Kishont vármegye nemes családai.* Gámán J. örököse könyvsajtóján, Kolozsvár, 1909, II. köt., 8–9.) Mármint kölcsönösen frusztráló „leereszkedés", illetve „odadörgölőzés" *(kóved)* nélkül...

78 Megjegyzés: E. P: egyik felmenője, Esterházy Pál herceg (1635–1713) „szívesen fogott kezébe hangszert, könyvet és tollat. Verseket írt, és zenét is szerzett. Katolikus szellemű barokk kantátáinak gyűjteménye 1711-ben jelent meg *Harmonia caelestis* címmel." Romsics, 164.

79 Ellenpont gyanánt: Sajgó Szabolcs jezsuita atya az *Új Ember* 2016. július 24-i számában így búcsúzott EP-től: „Szurkolj onnan, ahol vagy, hogy olvasóid – akik tovább bukdácsolnak ideát – soraid segítségével is minél előbb adják meg magukat földi életükben a Titoknak, akit annyit közelítgettél véges lehetőségeink közt, s akihez már hazatértél. Köszönet és hála a Fennvalónak érted, 66 évedért." Idézi Michaletzky, 52.

80 Ld. Befoghatatlan üstökös. Várszegi Asztrik [püspök, pannonhalmi főapát] búcsúbeszéde Esterházy Péter temetésén, *168 Óra*, 2016. augusztus 11., 50–51. (Elhangzott az Esterházy család grófi ágának gannai sírboltjában, 2016. augusztus 2-án délelőtt 11 órakor.) Egy kulcsmondat: „Péter nemcsak a vér, hanem a lélek és szellem arisztokratája is volt", *uo.* 51. Kötetben: Várszegi Asztrik: Mise Esterházy Péterért. In: Körössi P. József 2016, 215–219. (az idézett mondat a 217. lapon). Ld. még erről újabban: Nagy Zénó: Mennyit ér ma Esterházy? Szegedi Esterházy-konferencia (forrás: http://www.irodalmijelen.hu/2017-apr-28-1456/mennyit-er-ma-esterhazy). Továbbá: Kuczogi Szilvia: Esterházyt olvasni jó. Megemlékezés. Ma több helyütt is felolvasásokkal elevenítik meg az egy éve elhunyt író humorát, szellemét. *Népszava*, 2017. július 14., 11. Legújabban Esterházy Péter: *Az olvasó országa - Esszék, cikkek 2003–2016.* Budapest, 2018, Magvető Könyvkiadó. (Vö. Köves Gábor: „Mintha a főművét írná" [Interjú Váncsa Istvánnal] *Magyar Narancs*, 2018. július 5., 30–32. (A címlapon: „Senki hozzá foghatót nem ismerek")

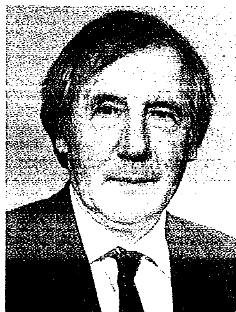
Borsi-Kálmán Béla eddig megjelent kötetei

1. *Együtt vagy külön utakon. A Kossuth-emigráció és a román nemzeti mozgalom kapcsolatának történetéhez.* Budapest, 1984, Magvető Kiadó, 227 p. (Nemzet és Emlékezet)
2. *Hungarian Exiles and Romanian National Movement, 1848–1867*, Highland Lakes, New Yersey, 1991 [1992], Columbia University Press (Atlantic-Studies on Society in Change, East European Monographs) XVI+333 p.
3. *Nemzetfogalom és nemzetstratégiák. A Kossuth-emigráció és a román nemzeti törekvések kapcsolatának történetéhez.* Budapest, 1993, Akadémiai Kiadó, 353 p.
4. *Illúziókergetés vagy ismétléskényszer? Román–magyar nemzetpolitikai elgondolások és megegyezési kísérletek a XIX. században. Tanulmányok.* Bukarest–Budapest, 1995, Kriterion Kiadó–Balassi Kiadó, 232 p.
5. *Kihívás és eretnekség. Adalékok a román–magyar viszony történetéhez.* Sepsiszentgyörgy, 1996, H-Press Kft., 111 p. (Kaláka Könyvek)
6. *Kockázatos viszonyok. Írások a román irodalom, művelődéstörténet és nemzeti önszemlélet tárgyköréből.* Pécs, 1997, Jelenkor Kiadó, 164 p. (Kiseurópa)
7. *Liaisons risquées. Hongrois et Roumains aux XIXe et XXe siècles. Consciences nationales, interférences, et relations délicats.* Pécs, 1999, Éditions Jelenkor, 289 p. (Megjegyzés: nem azonos az előző tételben szereplő, hasonló című kötettel!)
8. *A békétlenség stádiumai. Fejezetek a magyar–román kapcsolatok történetéből.* Budapest, 1999, Osiris Kiadó, 372 p. (Pro Minoritate Könyvek)
9. *Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Írások a „nemesi polgárisodás" témaköréből.* Pécs, 2002, Jelenkor Kiadó, 292 p.
10. *Pillanatkép. Két írás a geopolitika tárgyköréből.* Budapest, 2003, Nyitott Könyv, 140 p. (2. jav. kiadás: 2004)
11. *Kérdések és álkérdések. Gondolatok a csoportérdek-érvényesítés, a nemzeti önkép és a globális stratégiák összefüggéseiről.* Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 297 p.
12. *Öt nemzedék, és ami előtte következik... A temesvári Levente-pör... 1919–1920.* Budapest, 2006, Noran Kiadó Kft., 540 p.

13. *Az Aranycsapat és a kapitánya. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából.* Budapest, 2008, Kortárs Kiadó, 284 p.
14. *Ifj. Niamessny Mihály és a temesvári Levente-per (1919–1920).* Budapest, 2010, Helikon Kiadó, 483 p. (A csengerújfalusi O'sváth és vele rokon családok története, dokumentumai és írásai)
15. *Megközelítések. Tanulmányok a magyar–román (román–magyar) kapcsolattörténetről és identitásról.* Budapest, 2011, Lucidus Kiadó (Kisebbségkutatás Könyvek), 219 p.
16. *Megközelítések. II. Tanulmányok, esszék, beszélgetések.* Budapest, 2012, Lucidus Kiadó (Kisebbségkutatás Könyvek), 256 p.
17. *Nemzetstratégiák. Politológiai és társadalom-lélektani esszék, tanulmányok a román–magyar(francia) a szlovák(cseh)–magyar, a francia–amerikai és a német–francia viszony történetéből.* Budapest, 2013, Méry Ratio–Kisebbségekért Pro Minoritate Alapítvány, 329 p.
18. *Zsidók Temesvárott... és széles e világban. Esszék a magyar–zsidó (zsidó–magyar) szimbiózis történetéből.* Budapest, 2014, Lucidus Kiadó (Kisebbségkutatás Könyvek), 304 p.
19. *Au berceau de la nation roumaine moderne – dans le miroir hongrois. Essais pour servir à l'histoire des rapports hungaro-roumains aux XIX*[e] *et XX*[e] *siècles.* Paris, 2018, Éditions des archives contemporaines, 281 p.

Tartalom

Borsi-Kálmán Béla (1948, történész/műfordító/diplomata, az MTA doktora) Az ELTE történelem–román szakán, Eötvös collegistaként szerzett diplomát 1973-ban. Ezt követően volt könyvtári szakozó, szabadúszó tolmács és műfordító, rövid ideig az Európa Kiadó lektoraként dolgozott. 1976 január 1. és 2018. március 22. között az ELTE oktatója volt, tanársegédtől professzorig. Mind a négy tudományos fokozatot megszerezte: egyetemi (kis)doktor, kandidátus, habilitált doktor és az akadémia doktora. 1981–1990 között a *Nagyvilág* című világirodalmi folyóirat rovatvezetője. Tagja volt a *Fiatal Írók József Attila Köre* első szerkesztőbizottságának. 1990 és 2015 között három diplomáciai missziót vállalt (Bukarest és kétszer Párizs). 2005 és 2011 között a brüsszeli és párizsi székhelyű Institut Thomas More nevű francia *think tank* budapesti részlegének ügyvezető igazgatója. Szakterülete: magyar–francia–román viszony a XVIII–XX. században, nemzettudati- és tipológiai kérdések. Diplomataként több geostratégiai jellegű elemzést is közzé tett. „Profi" futballpályafutásának két csúcspontja a Csepel Ifjúsági első csapata (1966), illetve a Ferencváros tartalék együttese (1968–70). (Hajdani játékostársai közül heten jutottak el a nagy válogatottságig.) „Amatőrként" Moldova György Sajtó SK és Esterházy Péter Galambom SC nevű alakulataiban játszott, 1985 júniusa óta napjainkig az Újságíró Válogatott edzéseit látogatja.

„Alig van kegyetlenebb, kíméletlen közeg egy futballöltözőnél. Talán hosszújáratú tengerjáró hajók levegőtlen matróz hálói lehettek ilyenek a XIX. században, esetleg a börtönök, ahol helyhiány miatt túl sok őrizetest zsúfolnak össze. Tény és való: egy futballöltöző nem „apácazárda" [...], itt bizony vérre megy minden. Hiszen a keret legalább húsz-huszonkét spílerből áll, a kezdőcsapatba viszont csak tizenegy férfi „fér be". Játszani ellenben mindenki szeretne, mert ha kiszorul a csapatból, s a gyűlölt kispadra kerül, nem csupán értéke, eladási ára csökken, automatikusan kevesebb pénz is üti a markát. Ne kerteljünk ez igazi harc, *bellum omnia contra omnes:* játékos és játékos, játékos és az edző, edző és „vezető" vívja meg nap mint nap. S ebben a könyörtelen játszmában csak a legkitartóbbak, legszívósabbak vagy a legdörzsöltebbek érhetnek el tartós sikereket."

2700 Ft
ISBN 978-963-414-306-2

webshop.harmattan.hu

L'Harmattan
URÁNIA

Borsi-Kálmán Béla

PSZEUDO-FOCIESSZÉK

Széljegyzetek a futball, a politika és az irodalom határvidékéről

